

Зорица Несторовић • Златко Грушановић

РЕЧИ МУДРОСТИ

Читанка за осми разред основне школе

РЕЧИ МУДРОСТИ

Читанка за осми разред основне школе

Прерађено издање урадила др Зорица Несторовић

Аутори: др Зорица Несторовић, мр Златко Грушановић

Илустрације: Дарко Перовић

Фотографије: архива Издавачке куће „Klett” д.о.о., Милан Веселиновић, Владимир Гогић, Guliver Image d.o.o., Марко Ђоковић, Историјски музеј Србије у Београду, Бранко Јовановић, Немања Јовановић, Ђорђе Којадиновић, Игор Павићевић, wikipedia.org

Рецензенти: проф. др Снежана Самарџија, Филолошки факултет у Београду

проф. др Радивоје Микић, Филолошки факултет у Београду

Славка Јовановић, професор српског језика и књижевности

Графичко обликовање: „Total Idea”, Нови Сад

Обликовање корица: Милош Аризовић

Компјутерско обликовање: „Abraka-dabra”, Нови Сад

Лектура: мр Марија Милосављевић-Тодоровић

Издавач: Издавачка кућа „Klett” д.о.о.

Светозара Ђоровића 15/IV, 11 000 Београд

Тел.: 011/3348-384, факс: 011/3348-385

office@klett.rs, www.klett.rs

За издавача: Гордана Кнежевић-Орлић

Главни уредник: Александар Рајковић

Уредник: Крста Поповски

Руководилац пројекта: Александар Рајковић

Штампа:

Тираж:

Забрањено је репродуковање, умножавање, дистрибуција, објављивање, прерада и друга употреба овог ауторског дела или његових делова у било ком обиму и поступку, укључујући фотокопирање, штампање, чување у електронском облику, односно чињење дела доступним јавности жичним или бежичним путем на начин који омогућује појединцу индивидуални приступ делу са места и у време које он одабере, без писмене сагласности издавача. Свако неовлашћено коришћење овог ауторског дела представља кршење Закона о ауторском и сродним правима.

© Klett, 2012.

ISBN 978-86-7762-221-3

Драги осмаци,

Коначно смо стигли до циља и ваше завршне читанке из српског језика у основној школи. У претходних седам разреда видели сте да читање може бити лепа авантура која вам помаже да боље упознате свет уметности речи.

Са завршетком основне школе долазе велике, али и лепе промене у вашим животима. Зато смо у овој читанци желели да вам подаримо речи мудрости које ће вам помоћи да боље разумете себе и свет који вас окружује. На том путу мудрости имаћете своје помоћнике, велике по искуству и стваралаштву. Њихове мисли нека буду лозинке за улазак у сваку од осам целина читанке.

На самом почетку понесите са собом нешто од мудрости великог кинеског филозофа Конфучија.

„Ко не зна, а не зна да не зна – опасан је
– избегавајте га!
Ко не зна, а зна да не зна – дете је
– научите га!
Ко зна, а не зна да зна – спава
– пробудите га!
Ко зна и зна да зна – мудар је
– следите га!”

Конфучије (551 – 479)

Аутори

Садржај

КАД СЕ СРЕТНУ САН И ЈАВА...	7
Народна приповетка <i>Немушњи језик</i>	8
Народне епско-лирске песме (избор)	12
Народна епско-лирска песма <i>Женидба Милића Барјакџара</i> (одломак)	12
Народна епско-лирска песма <i>Хасанаиница</i>	19
Народна епско-лирска песма <i>Смрти Омера и Мериме</i>	22
Вук Стефановић Караџић, <i>Српски рјечник</i> (избор)	24
На крају поглавља: Стилске фигуре у народној поезији	28
САВИНИМ СТОПАМА	29
Теодосије, <i>Житије Светиої Саве</i> (одломак)	30
Матија Бећковић, <i>Прича о Светиом Сави</i>	36
Милорад Павић, <i>Предео сликан чајем</i> (одломак)	39
На крају поглавља: Хиландар	42
ЗЕМЉА ТВРДА, А НЕБО ВИСОКО	43
Народне епске песме о ослобођењу Србије и Црне Горе (избор)	44
Народна епска песма <i>Почетак буне Ђорђив дахија</i> (одломак)	44
Народна епска песма <i>Бој на Мишару</i> (одломак)	49
Народна епска песма <i>Три сужња</i>	52
Вук Стефановић Караџић, <i>О народним њевачима</i> (избор)	55
Прота Матеја Ненадовић, <i>Мемоари</i> (одломак)	59
Петар II Петровић Његош, <i>Горски вијенац</i> (одломак)	63
Ljubomir Nenadović, <i>Pisma iz Italije</i> (odlomak)	68
На крају поглавља: Класификација народне епске поезије	74
ГОВОРИТИ О ЉУБАВИ,	
ТО ЈЕ ВЕЋ ПОМАЛО ВОЛЕТИ	75
Народне лирске љубавне песме (избор)	76
Народна лирска песма <i>Српска дјевојка</i>	79
Франческо Петрарка, <i>Канцонијер</i>	80
Вилијем Шекспир, <i>Ромео и Јулија</i> (одломак)	83
Јован Јовановић Змај, <i>Ђулићи</i> (избор)	92
Борисав Станковић, <i>Увела ружа</i> (одломак)	96
Rajner Marija Rilke, <i>Ljubavna pesma</i>	103
Васко Попа, <i>Очију њвојих да није</i>	106
На крају поглавља: Кратки водич кроз метричку анализу песме	108

УСПРАВНА ЗЕМЉА	109
Ђура Јакшић, <i>Отаџбина</i>	110
Лаза Лазаревић, <i>Све ће њо народ њозлаћиии</i> (одломак)	113
Јован Јовановић Змај, <i>Светли њробови</i>	123
Симо Матавуљ, <i>Пилијенда</i>	126
На крају поглавља: Стилски правци – романтизам и реализам	132
ЦЕО СВЕТ ЈЕ ПОЗОРНИЦА	133
Молијер, <i>Грађанин њлемии</i> (одломак)	134
Бранислав Нушић, <i>Сумњиво лице</i> (одломак)	142
Борислав Михајловић Михиз, <i>Бановић Сѣрахииа</i> (одломак)	151
Данило Киш, <i>Ноћ и маїла</i> (одломак)	155
Душан Ковачевић, <i>Ко њо њамо њева</i> (одломак)	162
Jasminka Petrović, <i>Bonton</i> (odlomak)	167
На крају поглавља: Позоришни појмовник	168
МРВИЦА ДЕТИЊСТВА...	169
Петар Кочић, <i>Кроз мећаву</i> (одломак)	170
Сергеј Јесењин, <i>Писмо мајци</i>	178
Иво Андрић, <i>Деца</i> (одломак)	180
Десанка Максимовић, <i>Пролетѣња ѣсма</i>	187
Владимир Пиштало, <i>Тесла, ѣорѣреѣ међу маскама</i> (одломак)	190
На крају поглавља: Облици приповедања	194
КУЋА НАСРЕД ПУТА	195
Милош Црњански, <i>Сеобе I</i> (одломак)	196
Иво Андрић, <i>Мосѣ на Жейи</i> (одломак)	203
Милош Црњански, <i>Ламенѣ над Беоѣрадом</i> (одломак)	209
Исидора Секулић, <i>Ми и сѣварносѣ</i>	213
Добрица Ћосић, <i>Деобе</i> (одломак)	217
Оскар Давичо, <i>Србија</i>	225
Љубомир Симовић, <i>Балада о Сѣојковићима</i>	229
На крају поглавља: Књижевни родови и врсте	232
Регистар појмова	233
Речник	236

Читанка *Речи мудрости* крије у себи неколико корисних путоказа који треба да ти помогну при разумевању и тумачењу текстова који се у њој налазе. Сваки путоказ има своје значење које треба правилно да схватиш како би ти питања, задаци и захтеви који се у њему налазе били разумљиви. Зато пажљиво прочитај шта сваки од њих значи.

Трагом речи

Тумачити књижевни текст није једноставан задатак. Зато прати наша упутства, одговарај на питања и видећеш да ће ти поруке дела бити јасније. У питањима, налозима и задацима који су распоређени тако да иду од лакших у белом пољу ка сложенијим у светлозеленим и тамнозеленим пољима, указано је на кључне елементе одређеног текста (тема, композиција, идеја, стилске фигуре, везе текста са делима истог писца као и са делима осталих писаца...). Тако ћеш сазнати оно најважније о одређеном делу, његовом аутору и времену у којем је писао.

Појмовник

Појмовник те упућује на нове књижевнотеоријске појмове у осмом разреду, али и подсећа на раније савладано градиво из ове области.

Радионица

Радионица ти пружа могућност да самостално или уз помоћ другова и другарица из одељења, истражујеш у оквиру слободних активности. Задаци који те у њој чекају често нису у вези само са књижевношћу већ имају додирних тачака и са историјом, географијом, културном историјом Срба, музиком, сликарством, медијима, свакодневним животом... Тако до изражаја могу доћи твоје склоности и ка другим уметностима и наукама.

Свет занимљивости

У овом пољу пронаћи ћеш анегдоте и одломке из научнопопуларних текстова који ће те насмејати и на занимљив начин нечем новом научити. Открићеш колико је свет књижевности повезан са свим осталим уметностима и наукама, али и са свакодневним животом.

Бележница

У *Бележници* ти указујемо на многе појмове и изразе који се користе у свакодневном говору. Између осталог, сазнај зашто се нешто каже или како је неки израз настао. Многи од њих ће ти помоћи да се прецизније и сликовитије изражаваш.

ПУТОКАЗ

У овом пољу пронаћи ћеш везе са градивом из граматике српског језика. На примерима из књижевности проверићеш своје постојеће знање или сазнати нешто ново.

Представљамо ти...

У овом пољу представља се живот и рад писаца чије текстове можеш прочитати у Читанци. Желели смо да ти их приближимо тако да схватиш да су и они, без обзира на то када су живели и стварали, попут нас – да имају успоне и падове, туге и радости, али наравно и велика дела због којих су заслужили да се њихови текстови нађу пред твојим очима.

Кад се сретну сан и јава...

Народна приповетка *Немушњи језик*

Народне епско-лирске песме (избор)

Народна епско-лирска песма *Женидба Милића Барјакџара* (одломак)

Народна епско-лирска песма *Хасанаџиница*

Народна епско-лирска песма *Смрти Омера и Мериме*

Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник* (избор)

Кључне речи:

народна приповетка; народна бајка; народне епско-лирске песме; балада; романса; интернационални мотив; поређење; словенска антитеза; Вук Стефановић Караџић; *Српски рјечник*

Немушти језик

Када је током 1829. године Вук Стефановић Караџић боравио у Земуну, чуо је од Грује Механџића из Сентомаша (данашњег Србобрана) приповетку „Немушти језик”. У њој се говори о једном чобанину који је могао да разуме језик животиња.

У некаква човека био један чобан који га је много година верно и поштено служио. Једном, идући за овцама, чује у шуми неку писку, а не знадијаше шта је. На тај глас отиде он у шуму да види шта је. Кад тамо, али се запожарило, па у пожару змија пишти.

запожарити – запалити, избити пожар

свабити – намамити, привући животиње

пиљеже – јагње старо годину дана

мрс – храна која у себи садржи масноће (месо, сланина, млечни производи)

салаш – пољско имање изван села с кућом и помоћним објектима

Кад чобан то види, стане да гледа шта ће змија радити, јер се око ње са свију страна било запожарило, и пожар се једнако к њој примицао. Онда змија повиче из пожара: „Чобане, забога, избави ме из ове ватре!” Онда јој чобан пружи свој штап преко ватре, а она по штапу изађе, па њему на руку, па по руци домили до врата и савије му се око врата. Кад чобан то види, нађе се у чуду, па рече змији: „Шта је то, у зао час! Ја тебе избавих, а себе погубих.” Змија му одговори: „Не бој се ништа, него ме носи кући моме оцу. Мој је отац змијињи цар.” Онда јој се чобан стане молити и изговарати да не може оставити својих оваца, а змија му рече: „Не брини се нимало за овце; овцама неће бити ништа; само хајде што брже.” Онда чобан пође са змијом кроз шуму и најпоследње дође на једну капију која је била од самих змија. Кад дођу ту, змија на

заискати – затражити

затезати – овде:
одуговлачити, двоумити
се, предомишљати се

пасти – овде: слетети

отим – тим

лицем на Божић – уочи
Божића, пред Божић

врату чобанову звизне, а змије се све одмах расплету. Онда змија рече чобану: „Кад дођемо у двор к моме оцу, он ће теби давати шта год заиштеш: сребра, злата и камења драгога, али ти не узимај ништа, него ишти *немуштии* језик. Он ће се дуго затезати, али ће ти најпосле опет дати.” У томе дођу у двор к оцу, и отац плачући запита змију: „Забога, синко, где си?” А она му каже све по реду како је био опколио пожар и како је чобан избавио. Онда цар змијињи рече чобану: „Шта ћеш да ти дам за то што си ми сина избавио?” Чобан одговори: „Ништа друго нећу, него да ми даш немушти језик.” А цар рече: „Није то за тебе, јер да ти то дам, па да

коме кажеш, ти би одмах умро, него ишти друго шта год хоћеш, даћу ти.” На то му чобан одговори: „Ако ћеш ми што дати, дај ми немушти језик, ако ли ми то не даш, а ти збогом остај! Мени друго не треба ништа.” Па пође да иде. Онда га цар врати натраг говорећи му: „Стани! Ходи овамо, кад баш то хоћеш. Зини.” Чобан зине, а змијињи му цар плуе у уста, па му рече: „Сада ти плуни мени у уста.” Чобан му плуе у уста, а змијињи цар опет чобанину. И тако три пута плуну један другоме у уста, па му онда змијињи цар рече: „Сад имаш немушти језик. Иди с Богом, али за главу своју ником не казуј, јер ако кажеш коме год, одмах ћеш умрети.”

Чобан пође кроз шуму, и идући чујаше и разумевахе све што говоре ’тице и траве и све што је на свету. Кад дође к овцама и нађе их све на броју и на миру, леже мало да се одмори. Тек што легне, али долете два гаврана те падну на једно дрво и почну се разговарати својим језиком говорећи: „Кад би знао овај чобан, овде где лежи оно црно шиљеже има у земљи пун подрум сребра и злата.” Чобан кад чује то, отиде своме господару те му каже, а господар дотера кола па откопају врата од подрума и крену благо кући. Овај је господар био поштен човек па све благо даде чобану говорећи му: „Ево, синко, ово је све твоје благо, то је теби Бог дао. Него ти начини себи кућу, па се жени, те живи с отим благом.” Чобан узме благо, начини кућу, и оженивши се стане живети, и мало-помало изиђе он најбогатији човек – не само у ономе селу него у свој околини није га било. Имао је свога овчара, говедара, коњушара, свињара, многу имовину и велико богатство. Једном, лицем на Божић, рече он својој жени: „Спреми вина и ракије и свега што треба, па ћемо сутра ићи на салаш да носимо пастирима нека се и они провеселе.” Жена га послуша и уради све како је заповедио. Кад сутрадан отиду на салаш, онда газда увече каже свима пастирима: „Сад сви скупите се, па једите и пијте и веселите се, а ја ћу бити код стоке сву ноћ.” И тако газда отиде и остане код стоке. Кад је било око поноћи, али курјаци заурлају, а пси залају. Курјаци говоре својим језиком: „Можемо ли доћи да учинимо штету, па ће бити меса и вама?” А пси одговарају својим језиком: „Дођите, да бисмо се и ми најели!” Али међу псима бијаше један матори пас, који само још два зуба имадијаше у глави. Онај матори пас стане говорити курјацима: „Тамо њима то и то! Док су још ова два зуба мени у глави, нећете ви учинити штете

оправити се – овде:
поћи, кренути

моме господару.” А то газда све слуша и разуме што они говоре. Кад ујутру сване, онда газда заповеди да све псе потуку само онога маторога пса да оставе. Слуте стану говорити: „Забога, господару, штета је!” А газда им одговори: „Што рекох, то да учините.” Па се справи са женом кући, и пођу на коњма: под њиме бијаше коњ, а под женом кобила. Идући тако, човек измакне напред, а жена заостане. Онда коњ под човеком зарже. Коњ вели кобили: „Хајде брже! Што си остала!” А кобила одговара: „Е ласно је теби: ти носиш једнога господара, а ја троје: носим газдарицу, и у њој дете, па у себи ждребе.” На то се човек обазре и насмеје, а жена то опази, па брже ободу кобилу и стигне човека па га запита зашто се насмеја. Он јој одговори: „Низашто, само онако.” Али жени не буде то доста, него салети мужа да јој каже зашто се насмејао. Он се стане бранити: „Прођи ме се, жено, Бог с тобом! Што ти је? Не знам ни сам.” Али што се он више брањаше, она све више наваљиваше на њ да јој каже зашто се насмејао. Најпоследње јој човек рече: „Ако ти кажем, ја ћу одмах умрети.” Она опет ни за то не марећи, једнако навали говорећи да друкчије не може бити него да јој каже. Утом дођу кући. Одседнувши с коња, човек одмах наручи мртвачки сандук, и кад буде готов, метне га пред кућу па каже жени: „Ево, сад ћу лећи у сандук, па да ти кажем зашто сам се насмејао; али како ти кажем, одмах ћу умрети.” И тако легне у сандук, па још једанпут обазре се око себе, кад али онај матори пас дошао од стоке и сео му чело главе па плаче. Човек опазивши то, рече жени: „Донеси један комад хлеба те подај томе псу.” Жена донесе комад хлеба и баци пред пса, али пас неће ни да гледи, а петао дође и стане кљувати у комад; онда пас рече петлу: „Несрећо незасита! Теби је до јела, а видиш где газда хоће да умре!” А петао му одговори: „Па нек умре кад је луд. У мене има сто жена, па их свабим све на једно зрно проје кад где нађем, а кад оне дођу, ја га прождерем; ако ли се која стаде срдити, ја је одмах кљуном; а он није вредан једну да умири.” Кад то човек чује, он устане из сандука, па узме батину и дозове жену у собу: „Ходи, жено, да ти кажем.” Па све батином по њој: „Ето то је, жено! Ето то је, жено!” И тако се жена смири и никад га више не запита да јој каже зашто се смејао.

Трагом речи

1. Главни **мотив** ове народне бајке је немушти језик. На основу догађаја из бајке образложи шта значи имати немушти језик. Присети се легенди и филмова у којима постоји овај мотив.

2. Један од елемената **фантастике** у „Немуштом језику” јесте и **лик чудотворног помоћника**. Наведи ко је све и на који начин помогао главном јунаку. Како је он искористио моћ немуштог језика?

3. Свака моћ се може злоупотребити. Какве све особине мора да поседује човек не би ли добио и задржао немушти језик? Која је цена поседовања ове моћи? Бајке нису само фантастичне приче за децу. Оне садрже и бројне **моралне поуке**. Издвој једну од моралних поука ове бајке и припреми се да о њој говориш на часу.

4. Размисли о завршетку ове бајке. Наведи главне особине чобанинове жене. Како разумеш оно што народни приповедач говори о односима мушкараца и жена у прошлости? Који чобанинови поступци и особине не могу да се оправдају?

Свет занимљивости

Могу ли животиње разумети шта људи говоре? Занимљив је случај једног коња који се звао Паметни Ханс. Веровало се да он може да решава задатке из математике. Међутим, он није био сјајан математичар, већ је једноставно посматрао како људи у његовој околини реагују када он нешто ради. То значи да он није разумео оно што они причају, већ како се они крећу, стоје, померају главу... – тачније, разумео је говор тела.

А да ли људи могу разумети шта животиње и биљке говоре? Не знамо да ли могу, али знамо да то одувек желе. У причама јунаци понекад силом прилика науче језик животиња, на пример Тарзан или Могли из Киплингове *Књије о џунџи*. Понекад је то тајно оруђе које или добијају као награду или га сами открију. Тако лик из једне грузијске бајке схвати да разуме, зато што је појео парче змије, шта говоре биљке и животиње. Чувени Сигурд случајно прогута кап змајеве крви и одмах схвата говор птица, што му спасе живот. Веровало се да је тајни говор природе разумевао велики цар Соломон, баш као и лик из ромских легенди Мика Батлија. А не треба заборавити ни чувеног јунака др Џона Дулитла, који не само да је разумео језик животиња, него га је и говорио.

Радионица

Колико би теби значео немушти језик? Употреби машту и напиши писмени састав на тему *Да имам немушти језик...*

Појмовник

Тема неког дела је оно о чему то дело говори. **Мотив** је најмања јединица неке теме. На пример, основна тема неког дела може бити љубав. Али тема љубави може имати више различитих мотива: љубав према вољеној особи, неузвраћена љубав, родитељска љубав, љубав према земљи... У зависности од значаја који има за развој теме, мотив може бити **главни** и **споредни**.

У стваралаштву многих народа света постоји прича слична нашој народној причи „Немушти језик”. Како је то могуће кад се народи разликују по обичајима, језику, култури и историји? Могуће је зато што су, без обзира на све разлике, људи веома слични. Зато се у народној књижевности разних народа у разним временима јављају исти мотиви. Они се понекад селе од народа до народа као што се људи селе са једног краја света на други. То су **интернационални мотиви**. Најпознатији су немушти језик, змија младожења, захвални мртац, неверна љуба, препознавање по белегу (ознаци на телу, младежу), зла маћеха...

Народне епско-лирске песме

(избор)

Женидба Милића Барјактара

(одломак)

По народном веровању превелика лепота никоме никад не доноси добро. Она привлачи неке натприродне силе које желе да је „казне”. У народу се ова врста казне назива уроком. Пред тобом је народна песма из Вукове збирке која говори о женидби јунака девојком која је најлепша међу најлепшима. Несрећа их сналази баш због превелике девојачке лепоте, која „привлачи” злу коб.

главит – леп, прикладан, главни

хотијаше (од: **хотети**) – хтети

велети – казати

друга – другарица, овде: нема јој сличне/равне

кумити – узети неког за кума

старосватити – узети неког за старог свата

ђеверити – узети неког за девера

каил – вољан, рад

ибришим – свилен конач

ђувеглија – вереник, заручник, младожења

чинити пошту – одати/указати поштовање

ником понићи – оборити поглед ка земљи

пуница – девојачка/супругина мајка; ташта

шестопер – шестоперац, врста буздована са шест пера (избочина)

Мили Боже, чуда великога!
Кад се жени Милић Барјактаре,
Он обиђе земљу и градове
Од истока паке до запада,
Према себи не нађе ђевојке:
Главит јунак свакој ману нађе;
Женидбе се проћи хотијаше;
Но да видиш чуда изненада!
Једно јутро у свету неђељу
Поранио Милић Барјактаре
На јутрење Миљешевци цркви,
Пред црквом га намјера намјери
На јунака војводу Малету
Од бијела Колашина града,
Па говори војвода Малета:
„Ој Бога ти, Милић Барјактаре!
Ти обиђе земљу и градове
Од истока паке до запада,
А по ћуди не нађе ђевојке,
Но ти хоћу једно чудо казат’:
Ено за те љепоте ђевојке
У Загорју украј мора сиња,
У онога Вида Маричића;
Чудо људи за ђевојку кажу:
Танка струка, а висока стаса,
Коса јој је кита ибришима,
Очи су јој два драга камена,
Обрвице с мора пијавице,

Сред образа румена ружица,
Зуби су јој два низа бисера,
Уста су јој кутија шећера;
Кад говори ка’ да голуб гуче,
Кад се смије ка’ да бисер сије,
Кад погледа, како соко сиви,
Кад се шеће као паунице;
Побратиме, сва ти је гиздава,
Далеко јој, веле, друге није.
А Виде је красан пријатељу,
Према теби, према дома твога;
Сва је слика, мио побратиме!
А и Виду није за те криво,
Без ријечи даће ти ђевојку;
Нит’ је проси нит јабуке даји,
Већ ти купи кићене сватове,
Пак ти иди Виду по ђевојку.”
Томе Милић одмах каил био,
Па из цркве оде двору своме,
Те он купи кићене сватове
По свој Босни и Херцеговини,
И по Жупи и Котару равну;
Све јунаке младе нежењене,
Добре коње прије нејахане:
Кума куми Јанковић-Стојана,
Старосвати Пивљанина Баја,
А ђевери Мандушића Вука.
Кад је Милић свате сакупио,

сватске даворије – сватовске песме

ззор – страх

урок – поглед или поступак који, по народном веровању, може на некога да навуче несрећу, зло, проклетство

урокљив – онај који има магијску моћ да другог урекне

чултан – тканина којом се прекрива коњ

скерлет – скупочена тканина црвене боје

облучје – предњи део седла у облику лука

пешкеш – дар, поклон

калпак – свечана капа од крзна, коже

таламбас – врста бубња

бедевија – кобила доброг порекла

шимшир – украсно зимзелено дрво

бакат – шум произведен ногама, лупа, топот

даворија – певање, песма, попевка

пуце – дугме за закопчавање или украс

шура – женин брат

наџак – врста буздована који с једне стране има секирицу, а с друге чекић

Диже свате, оде по ђевојку.[...] Пошту чини Виде Маричићу,
Част свате три бијела дана,
Док наврши, што је коме драго;
Кад четврто јутро освануло,
Два су брата сестру изводила,
Ја каква је цура Љепосава!
Кроз мараме засијало лице,
Сватовима очи засјениле
Од господског лица и ођела;
Сви сватови ником поникоше,
И у црну земљу погледаше,
Ја од чуда лијепе ђевојке.
Но говори цури ђувеглија:
„Ој пунице, ђевојачка мајко!
Или си је од злата салила?
Или си је од сребра сковала?
Или си је од сунца отела?
Или ти је Бог од срца дао?“
Заплака се ђевојачка мајка,
А кроз сузе тужно говорила:
„Мио зете, Милић Барјактаре!
Нити сам је од злата салила,
Нити сам је од сребра сковала,
Нити сам је од сунца отела,
Веће ми је Бог од срца дао:
Девет сам их такијех имала,
Осам их је удомила мајка,
Ниједне их није походила,
Јер су јадне рода урокљива,
На путу их устријели стр’јела.“
Кроз плач зета пуница дарива,
Дарива га злаћеном кошуљом.
Ал’ да видиш и чуда и фале!
Каква дара тасте зету даје:
Гиздава му поклонιο вранца,
Врана коња, брате, без биљеге.

А на врану чултан до кољена:
Чисти скерлет златом извезени,
Златне ките бију по копитим’;
Бојно седло од шимшир-дрвета,
Шимшир-седло сребром оковано,
На облучју камен сија драги,
О облучју господско оружје:
С једне стране сабља окована,
С друге стране шестопер позлаћен;
Зауздан је уздом позлаћеном;
Њиме зета свога дариваше.
Најбољи му шуре пешкеш дају,
(Најбољи је, најжешћијех јада!),
Своју секу шуре зету дају,
Баш сестрицу цуру Љепосаву.
А кад Милић дара при’ватио,
Коња јаше, коњ му поиграва,
А звекеће сабља о бедрици,
А жуборе пуца на прсима,
На калпаку трепеће му перје:
Није шала онака ђевојка!
Није шала онаки дарови!
Подиге се кита и сватови,
Развише се свилени барјаци,
Засвираше свирке свакојаке,
Ударише јасни таламбаси,
Зачуше се сватске даворије,
Стаде бакат сурих бедевија,
Отидоше с Богом путовати.
Кад су били гором путујући,
Стиже урок на коњу ђевојку,
Па говори до себе ђеверу:
„О ђевере, Мандушићу Вуче!
Ззор мене у те погледати,
А камоли с тобом говорити,
Ал’ нагони мука на невољу:

грош – новац различите вредности у разним временима и код разних народа; ситан новац; пара

Кажи куму, кажи старом свату,
Нек уставе суре бедерије,
Нек угасе свирке и поп'јевке,
Уз јелике прислоне барјаке,
Нек ме скину са добра коњица,
Нек ме спусте на зелену траву;
Љуто ме је забољела глава,
Јарко ми је омрзнуло сунце,
А црна ми земља омиљела,
Бог би дао, те би добро било!"
Цвили, пишти ђевер до ђевојке:
„Стани куме, стани стари свате!
Стани, побро, Милић Барјактаре!
Уставите свирке свеколике,
Угасите сватске даворије,
Уз јелике прислон'те барјаке,
Да скинемо са коња ђевојку;
Љуто тужи моја мила снаша,
Љуто ју је забољела глава,
Јарко јој је омрзнуло сунце,

А црна јој земља омиљела,
Бог би дао, да би добро било!"
Тад' стадоше кићени сватови,
Уставише свирке и поп'јевке,
Ђевер скиде са коња ђевојку,
Па је спусти на зелену траву,
Он је спусти, она душу пусти.
Сви сватови грозне сузе лију,
А највише Милић Барјактаре;
Ђувеглија јадан нарицао:
„Заручницо, млада Љепосава!
Ту ли тебе суђен данак нађе!
Ни код мога ни код твога двора,
Ни код моје ни код твоје мајке,
Већ у гори под јелом зеленом!"
Састаше се кићени сватови,
Сабљама јој сандук сатесаше,
Наџацима раку ископаше,
Са'ранише лијепу ђевојку
Откуда се јасно сунце рађа;
Посуше је грошим' и дукатим';

муштулук – награда
која се даје за добру вест
ономе ко је први јави

Чело главе воду изведоше,
Око воде клупе поградише,
Посадише ружу с обје стране:
Ко ј' уморан, нека се одмара;
Ко је млађан, нек се кити цв'јећем;
Ко је жедан, нека воду пије
За душицу лијепе ђевојке.
Још нариче Милић Барјактаре:
„Чарна горо, не буди јој страшна!
Црна земљо, не буди јој тешка!
Вита јело, пусти широм гране,
Начини ми заручници лада;
Кукавицо, рано је не буди,
Нека с миром у земљи почива!”
Сватовима јоште ријеч каже:
„Браћо моја, кићени сватови!
Хај'те, браћо, да ми путујемо,
Хајде сваки, како који може,
А ја идем, како коњиц може
Мојој старој на муштулук мајци.”

Дигоше се Богом путовати,
Сваки иде, како који може.
Милић оде, како коњиц може.
Далеко га угледала мајка,
Мало ближе предањ ишетала,
Коња грли, а Милића љуби:
„Чедо моје, Милић Барјактаре!
Ђе су свати, ђе ти је ђевојка?
Водиш ли ми замјеницу, сине,
Која ће ме јутром зам'јенити,
Двор помести, воде донијети,
Поређати господске столове?”
Ал' бесједи Милић Барјактаре:
„О старице, моја мила мајко!
Иду свати, не воде ђевојке:
Остала је твоја замјеница
Ни код мога ни код свога двора,
Ни код моје ни код своје мајке,
До у гори под јелом зеленом!
Но старице, моја слатка мајко!

стеривати – стерати, простирати, припремати постељу

чокоће – чокот, струк винове лозе

рукосад – оно што је засађено руком

Брзо трчи двору бијеломе,
Па ми стери мекану постељу,
Ни дугачку ни врло широку,
Јер ти дуго боловати нећу.”
Проли сузе Милићева мајка,
Поврати се двору кукајући,
Брже стере мекану постељу,
Ни дугачку ни врло широку.
Како дође Милић Барјактаре,
Он се спусти на меку постељу,
Док се спусти, он душу испусти.
Док дођоше кићени сватови,
Дотле с’ Милић мртав налажао;
Кад то вид’ли кићени сватови,
Наопако копља окренуше,
Наопако коло поведоше,
Жалостиву пјесму запјеваше;
Сабљама му сандук сатесаше,
Нацацима раку ископаше,
Сахранише Милић Барјактара
Куда јарко смирује се сунце.
Оста јадна само’рана мајка,
Она кука како кукавица,
А преврће како ластавица;
Она иде своме винограду,

Косу реже, па виноград веже,
Сузе лије, чокоће зал’јева,
Винограду тихо проговара:
„Винограде, мили рукосаде!
Ко је тебе мене засадио,
Никада те веће брати неће!”
Када буде на заходу сунце,
Тад’ излази Милићева мајка,
Па говори, а за сунцем гледа:
„Благо мене и до Бога мога!
Благо мене, ето сина мога!
Ето г’ мајци, ће из лова иде,
Носи мајци лова свакојака!”
Не би сина, ни од сина гласа.
Када буде на истоку сунце,
Изилази Милићева мајка,
Сунце гледа паке проговара:
„Благо мене, ето ми снашице!
Иде с воде, носи воде ’ладне,
Хоће мене стару зам’јенити.”
Ни би снахе, ни од снахе гласа,
Веће мајка кука од жалости,
Кука тужна како кукавица,
А преврће како ластавица,
И кукаће до суђена дана.

Трагом речи

1. Обрати пажњу на **композицију** песме. Наведи кључне догађаје према њиховом редоследу. Одреди када и где се они одигравају. Пронађи стих који представља границу између првог и другог дела песме. По чему се први и други део песме разликују?

2. **Опис** девојачке лепоте у овој песми један је од најпознатијих у нашој народној традицији. Наведи стилске фигуре од којих је састављен опис Љепосавине лепоте који даје војвода Малета. Упореди ове стихове са Милићевим речима на исту тему. Одговор девојчине мајке на Милићева питања дат је у виду једне стилске фигуре. Одреди о којој је **стилској фигури** реч и наведи њене саставне елементе. Присети се примера употребе ове стилске фигуре у другим народним епским и лирским песмама.

3. **Мотив** девојачке лепоте је међу централним мотивима ове песме. Образложи значај уводних стихова песме за развој тог мотива. Наведи још неке мотиве из песме. Одреди који би међу њима могли бити опевани у народним епским а који у народним лирским песмама.

4. У народним епским песмама о женидби јунака обично се наводе препреке које он мора да савлада не би ли се оженио. На какве препреке наилази Милић Барјактар? Како разумеш мајчино објашњење да је девет кћери изгубила због урока? На основу догађаја из песме објасни зашто се урок појављује и до каквих последица доводи.

5. Пронађи **епске** и **лирске** елементе у овој песми. Коју лирску врсту народни певач користи да би представио жалост Милићеве мајке? Наведи још неке песме у којима се жали за најближима. Образложи зашто ова песма припада **народним баладама**. Нека ти у томе помогне наш „Појмовник”.

Појмовник

Вук Стефановић Караџић је народне песме поделио на три врсте: **јуначке, женске и песме на међи**. Ми данас јуначке песме називамо **епским**, женске **лирским**, а оне „на међи” **епско-лирским**. Вук је нагласио да „женске пјесме пјева једно или двоје ради *своја* разговора, а јуначке се пјесме највише пјевају да *други слушају*, и зато се у пјевању женских пјесама више гледа на *пјевање* него на пјесму, а у пјевању јуначкијех, највише на *пјесму*”.

Постоји неколико врста епско-лирских песама. Најзначајније су **баладе**, у које спадају неке од наших најлепших народних песама, као што су: „Хасанагиница”, „Смрт Омера и Мериме”, „Предраг и Ненад”, „Бог ником дужан не остаје”, „Женидба Милића Барјактара”, „Јетрвица, адамско колено”...

Баладе не певају о борбама јунака са другим јунацима, већ о њиховој борби са самима собом. Приказују се јунаци који не знају како да поступе: да ли да послушају своје срце или свој разум. Народни певач не наводи пуно име и презиме јунака, већ само име или надимак. Није толико важно ни то где и када се нешто дешава. Битна су само јунакова осећања. Народна балада је слична епским песмама зато што је испевана у 3. лицу. Са лирским песмама је повезује то што и јунак и радња зависе од осећања. Драмски елементи присутни су у монолозима и дијалозима. Ове песме најчешће певају о заљубљенима који су несрећни јер им њихови родитељи бране да буду заједно, о смрти драге или драгог, о злој мајци или маћехи...

За разлику од баладе, **романса** је ведро песма у којој се слави љубав. У њој има и хумора. Често се дешавају преокрети у радњи. Ликови су реалистички представљени.

И у **писаној књижевности** постоје **баладе и романсе**. Али, поред њих, постоји још једна епско-лирска врста песама. То је **поема**. У њој се мешају лирски, епски и драмски елементи. Она најчешће говори о човековој чежњи за недостижним, о неоствареној љубави и туговању. Ову врсту песама посебно су волели песници романтизма.

(Према: Снежана Самарџија, *Увод у усмену књижевност*)

Свет занимљивости

У песми „Женидба Милића Барјактара” у улози сватова појављују се познати јунаци из XVII века. Међутим, главни јунак није историјски позната личност. Он је, попут неких других јунака из наше народне поезије, повезан са природним и божанским силама. Исто важи и за ликове Милићеве мајке, девојке Љепосаве и колективни лик сватова.

СИМБОЛ	ЛИК КОЈИ ПРЕДСТАВЉА СИМБОЛ
СУНЦЕ	Милић Барјактар Објашњење: У потрази за девојком „он обиђе земљу и градове / од истока паке до запада”. По невесту одлази рано изјутра, а кући се сам враћа увече. Сахрањују га на месту „куда јарко смирује се сунце”.
ЗОРА	Девојка Љепосава Објашњење: Сунце и Зора никад не могу бити заједно јер Зора нестаје са првим зрацима Сунца. Тако Милић Барјактар и његова невеста не могу заједно да стигну до његовог двора. Сватови девојку сахрањују на месту „откуда се јасно сунце рађа”.
МЕСЕЦ	Мајка Милића Барјактара Објашњење: По смрти сина, она се појављује кад и Месец гледајући како залази Сунце за које мисли да је њен син. Такође, она ујутру дочекује Зору мислећи да је њена снаха која треба да је замени.
ЗВЕЗДЕ	Колективни лик сватова Објашњење: Са изласком Сунца нестају звезде да би се изнова појавиле када Сунце зађе. Милић Барјактар се растаје са сватовима одмах након девојчине смрти и сахране. Кући путује сам. По овој симболици, и сватови се у Милићевом двору појављују тек након његове смрти.

Радионица

Ова песма подсећа на драму. У њој има пуно догађаја и ликова. Због тога се може **драматизовати**. То можеш урадити на више начина. Најлакше је да именујеш ликове и препишеш делове текста које они говоре. Тако ћеш добити поделу текста по улогама. Можеш издвојити и догађаје, затим навести ликове који у њима учествују или о њима говоре и одредити шта они изговарају. Ево предлога како да издвојиш догађаје:

- разговор војводе Малете и Милића Барјактара
- окупљање сватова
- долазак пред двор
- извођење невесте
- смрт девојке
- сусрет мајке и сина
- смрт Милића и мајчина тужбалица

Хасанагиница

„Хасанагиница” је једна од наших најлепших народних песама. Њу је забележио италијански свештеник и природњак Алберто Фортис путујући по Далмацији 1774. године. Вук Стефановић Караџић ју је уз измене објавио 1814. у својој *Малој ѝросѝонародној славно-сербској ѝјеснарици*. Трагична судбина Хасанагинице привлачила је пажњу како наших, тако и страних песника и уметника. Ову песму је на немачки језик превео чувени песник Јохан Волфганг Гете.

кадуна – турска госпођа

пенџер – прозор

даица – ујак

мучати – ћутати

књига опрошћења –
писмо за развод брака

кадија – судија

чоха – врста меке
вунене хаљине

бошка – овеће платно
за прекривање нечега;
марама

греде – грести, ићи

бешика – колевка

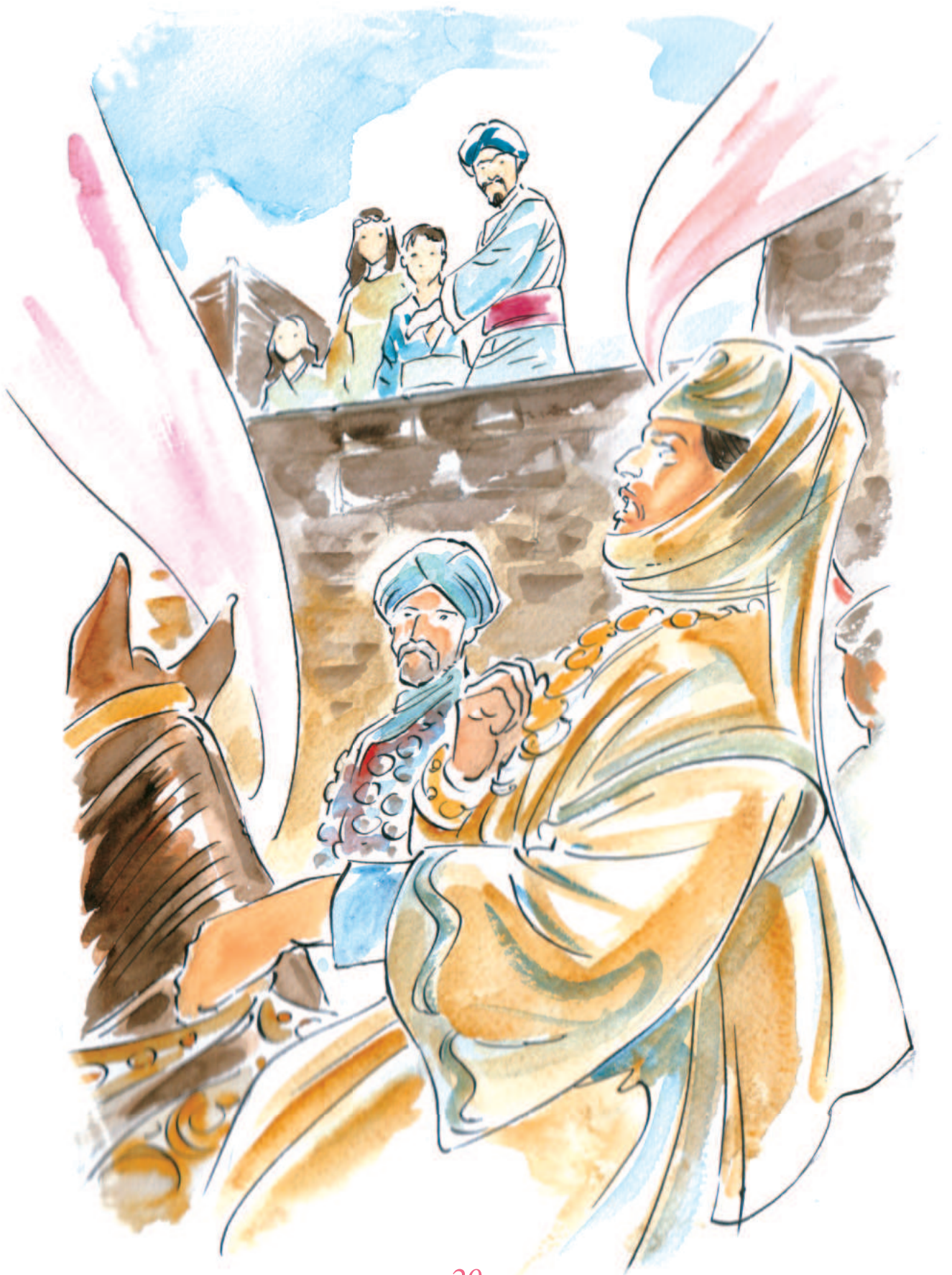
свион – свилен

малахан – малешан,
мали

**да узимље потпуно
вјенчање** – развод брака

Шта се б'јели у гори зеленој?
Ал' је снијег, ал' су лабудови?
Да је снијег, већ би окопнио,
Лабудови већ би полетјели.
Нит' је снијег, нит' су лабудови,
Него шатор аге Хасан аге;
Он болује од љутијех рана,
Облази га мати и сестрица,
А љубовца од стида не могла.
Кад ли му је ранам' боље било,
Он поручи вјерној љуби својој:
„Не чекај ме у двору б'јелому,
Ни у двору, ни у роду мому”.
Кад кадуна р'јечи разумјела,
Још је јадна у тој мисли стала,
Јека стаде коња око двора;
Тад' побјеже Хасанагиница
Да врат ломи кули низ пенџере;
За њом трче дв'је ћере дјевојке:
„Врати нам се, мила мајко наша!
Није ово бабо Хасан ага,
Већ даица Пинторовић беже”.
И врати се Хасанагиница,
Тер се вјеша брату око врата:
„Да мој брате, велике срамоте!
Гдје ме шаље од петеро дјеце!”
Беже мучи, ништа не говори,
Већ се маша у цеде свионе,
И вади јој књигу опрошћења,
Да узимље потпуно вјенчање,
Да гре с њиме мајци у натраге.
Кад кадуна књигу проучила,

Два је сина у чело љубила,
А дв'је ћере у румена лица,
А с малахним у бешици синком
Од'јелит' се никако не могла,
Већ је братац под руке узео
И једва је с' синком раставио,
Тер је меће к себи на коњица,
С њоме греде двору бијелому.
У роду је мало вр'јеме стала,
Мало вр'јеме, ни недјељу дана.
Добра када и од рода добра,
Добру каду просе са свих страна,
а највише имоцки кадија.
Кадуна се брату своме моли:
„Ај тако те не желила, брацо!
Немој мене дават' ни за кога,
Да не пуца јадно срце моје
Гледајући сиротице своје”.
Али беже ништа не хајаше,
Већ њу даје имоцком кадији.
Још кадуна брату се мољаше
Да напише листак б'јеле књиге,
Да је шаље имоцком кадији:
„Дјевојка те л'јепо поздрављаше,
А у књизи л'јепо те мољаше:
Кад покупиш господу сватове,
И кад поћеш њеном б'јелу двору,
Дуг покривач носи на дјевојку,
Када буде аги мимо двора,
Да не види сиротице своје”.
Кад кадији б'јела књига дође,
Господу је свате покупио,

Свате купи, греде по дјевојку.
Добро свати дошли до дјевојке,
И здраво се повратили с њоме;
А кад били аги мимо двора,
Дв'је је ћерце с пенџера гледаху,
А два сина пред њу изхођаху,
Тере својој мајци говораху:
„Сврати нам се, мила мајко наша!
Да ми тебе ужинати дамо”.
Кад то чула Хасанагиница,
Старјешини свата говорила:
„Богом брате, свата старјешина!
Устави ми коње уза двора,
Да дарујем сиротице моје”.
Уставише коње уза двора.

Своју дјецу л'јепо даровала:
Сваком сину ноже позлаћене,
Свакој ћери чоху до пољане,
А малому у бешици синку,
Њему шаље убошке хаљине.
А то гледа јунак Хасан ага,
Пак дозивље до два сина своја:
„Ход'те амо, сиротице моје!
Кад се неће смиловати на вас
Мајка ваша срца каменог”.
Кад то чула Хасанагиница,
Б'јелим лицем у земљу уд'рила,
Успут се је с душом раставила,
Од жалости гледајућ' сироте.

Трагом речи

1. Наведи кључне догађаје из песме према њиховом редоследу. Уочи када и где се одигравају. Одреди ко у њима учествује. Издвој догађај који је на тебе оставио најјачи утисак. Пажљиво прочитај стихове којима песма почиње и одреди о којој је стилској фигури реч.
2. Наведи ликове у песми. Одреди који су главни а који споредни. За сваки лик наведи две основне особине. Уочи начин на који се Хасанагиници обраћају њена деца. Како и Хасан ага и Хасанагиница називају своју децу?
3. „Хасанагиница” је народна балада. Пажљиво прочитај одредницу о овој врсти народних песама из „Појмовника” на стр. 17 и издвој све оне елементе због којих се ова песма назива народном баладом.
4. Ова песма говори о тешком положају жене у старом патријархалном друштву и о трагичном неспоразуму између чланова породице. Подвуци стихове на основу којих то закључујеш. Наведи и анализирај шта је све Хасанагиници било дозвољено, а шта није. Како разумеш разлог због којег Хасанагиница није дошла да обиђе рањеног мужа? Размисли о поступцима Хасан аге и образложи свој став о начину на који је казнио жену. Зашто се Хасанагиница не буни када је брат преудаје? Како разумеш Хасан агине речи са краја песме?

Радионица

На часу се поделите у две групе. У првој нека буду они који оправдавају Хасанагиничино понашање, а у другој они који ће покушати да оправдају поступак Хасан аге. Образложите своје ставове тако што ћете износити запажања и једни другима постављати питања.

Смрт Омера и Мериме

Пред тобом је једна од најпознатијих народних балада. Она говори о несрећној љубави двоје младих. Њени јунаци помало подсећају на ликове Шекспирове трагедије *Ромео и Јулија*, чији ћеш одломак такође наћи у овој читанци.

замилити – завољети

стража – овде: контрола, надгледање

сердар – војвода, старешина

ложница – спаваћа соба
победљив –

уморити – убити

целивати – пољубити

кита – веза, букет

починути – умрети;
упокојити се

дивит – посуда у којој
стоји мастило

ђул – ружа

Двоје су се замилили млади:
Омер момче, Мерима девојка,
У пролеће, кад им цвета цвеће,
Кад им цвета зумбул и каранфил;
Упази их једна мала стража,
Мала стража Омерова мајка;
Па беседи Омерова мајка:
„Мили сине, Омер момче младо!
Ти не љуби Мериме девојке!
Лепшом ће те оженити мајка,
Лепом Фатом новог сердара;
Још је Фата од рода богата,
И тебе ће потпомоћи благом.”
Ал’ беседи Омер момче младо:
„Прођи ме се, моја мила мајко!
Није благо ни сребро ни злато,
Већ је благо, што је срцу драго.”
То не слуша Омерова мајка,
Већ на силу оженила сина,
И на силу довела девојку.
Кад је било вечер по вечери
И младенце у ложницу свели,
Ал’ беседи Омер момче младо:
„Ао, Фато, ала ти си лепа!
Моја Мера није тако лепа,
Ал’ је Мера моме срцу драга.
Ој, бога ти, Фатима девојко!
Донеси ми дивит и ’ртије,
Да напишем до две до три речи;
Јер је моја победљива мајка,
Па ће рећи, да си м’ уморила.”
Кад је мајци књигу написао,
Он говори Фатими девојци:

„Ој Бога ти, Фатима девојко!
Купајте ме ђулом руменијем,
Пронес’те ме покрај моје Мере,
Нек ме Мера мртвога целива
Кад ме није живог пољубила.
Ој Бога ти жалосна девојко!
Не пуст’ гласа до бијела дана,
Нек се моја навесели мајка
И сестрице кола наиграју
И у колу пјесме напевају.”
То изусту, па и душу пусти.
Кад ујутру бели дан освану,
Уранила Омерова мајка,
Носи киту ситнога босиљка,
Да пробуди двоје младенаца;
Цикну, викну Фатима девојка:
„Ој Бога ми, мила моја мајко!
Синоћ ти је Омер починуо!”
Ал’ беседи Омерова мајка:
„Бог т’ убио, Фатима девојко!
Ти си ми га уморила млада.”
Ал’ беседи Фатима девојка:
„Нисам, мајко, живота ми мога!
Нег’ ево ти до две до три речи
Што је теби Омер оставио.”
Чита речи Омерова мајка,
Чита речи, па сузе пролива.
Купаше га ђулом руменијем,
Понеше га Мериноме двору;
Ал’ беседи Мерима девојка:
„Ђул мирише, мила моја мајко,
Ђул мирише око нашег двора,
Чини ми се, Омерова душа.”

мучати – ћутати

грана ситнога бисера –

чардак – дворац, кула;
горњи спрат куће

тући се – ударати се

Ал' беседи лепе Мере мајка:
„Муч', не лудуј, Мерима девојко!
Муч', не лудуј, кад будала ниси;
Сад твој Омер другу драгу љуби,
А за тебе младу и не мари.”
Ал' беседи Мерима девојка:
„Ђул мирише, мила моја мајко,
Ђул мирише, Омерова душа.”
Она стрча доле низ чардаке,
Па истрча на сокак на врата,
Види грану ситнога бисера,
Богом брати до два побратима:
„Чија ли је грана од бисера?”
Ал' беседе до два побратима:
„То је грана младога Омера.”
Ал' беседи Мерима девојка:
„Богом браћо, до два побратима!
Спустите га пред моје дворове,

Да га јадна мртвога целивам,
Кад га нисам жива пољубила!”
Спустише га пред Мерине дворе,
К њему Мера жива примакнула,
Мртва Мера црној земљи пала.
Сабљама јој сандук сатесаше.
Кад Омера од двора понеше,
Тада Меру у сандук спустише;
Кад Омера на гробље донеше,
Тада Меру од двора понеше;
Кад Омера у раку спустише,
Тада Меру на гробље донеше;
Кад Омера земљицом посуше,
Тада Меру у раку спустише.
Ту се туку до две старе мајке
И проклињу и старо и младо
Ко растави и мило и драго.

Трагом речи

1. Међу наведеним одредницама изабери оне које се односе на ову народну песму: **забрањена љубав; срећан завршетак; свадбено весеље младенаца; неверна драга; мегдан; замена невеста; неразумевање родитеља**. Препричај ову песму. Наведи мотиве које у њој препознајеш и одреди који су главни, а који споредни.

2. Да би представио љубав и бол двоје младих, народни певач користи бројне песничке слике. Издвој их и образложи. Присети се народних песама у којима народни певач користи симболику биља да би представио љубавна осећања.

3. Уочи и наведи основне особине ликова Фатиме и Мериме. Упореди по чему су ове две девојке сличне. Анализирај Омерове поступке. Шта ти они говоре о његовом карактеру?

4. У каквом друштву живе Омер и Мерима? Зашто је њихова љубав немогућа? Како разумеш захтеве Омерове мајке? Образложи улогу њеног лика у песми. Због чега Омер не може да се супротстави њеној одлуци? Објасни следеће стихове који су познати и као пословица: „Није благо ни сребро ни злато, / Већ је благо, што је срцу драго.” Издвој све оне стихове који би могли бити идејне поруке ове песме.

Вук Стефановић Караџић

Српски рјечник

(избор)

Српски рјечник је изузетно важно дело за српску културу. Вук Стефановић Караџић је у њему прикупио и објаснио речи из народа и показао да и народни језик може бити књижевни. Ово дело има два издања. Прво је објављено 1818, а друго 1852. године. Речник је у првом издању имао 26.270 речи, а у другом скоро двоструко више, тј. 47.500 речи. Он је више од обичног речника. У њему се налазе приче, песме, описи места, обичаја, веровања, јунака и догађаја из историје и легенде...

навора – нафора;
освештани хлеб (у
комадићима) који се
у православној цркви
дели верницима после
литургије

намастирски –
манастирски

намастир – манастир

до Спасова дне –
до Спасовдана
(православног
хришћанског празника
који се увек прославља
40 дана након Ускрса)

жујце – жуманце

Васкрс, т. Васкрсеније, п. Oftern, pascha. На васкрсеније треба свако да узме навору: зато у Србији зађу пред васкрсеније по селима намастирски ђаци с котарицама те дају навору за јаја. О васкрсенију се туку шареним и црвеним јајима, т. ј. ударају врховима јаје о јаје, па које се разбије оно узме онај који је разбио. То чине код намастира и код цркве и непознати људи, али треба најприје да виде јаје један другоме: јер неки пробију јаје одоздо те исциједе жујце и бјеланце, па налију воска да је тврђе. Други дан васкрсенија (у понедељник) ко не оде у цркву на јутрење, онога (н. п. у Сријему и у Бачкој) хоће да полију водом или да баце у воду; зато се каже онда: данас иду годишњаци у цркву (т. ј. они који иду само од године до године). Од васкрсенија до Спасова дне говори се, кад се двојица срету на путу, или кад који коме дође у кућу: *'Рисѣнос васкрс* (мјесто *добро јујиро, љомоз* *Бој* и *добар вече*), и одговара се *ва исѣину васкрс*; тако и кад се пије, мјесто *сѣасуј се* и *на здравље*. cf. васкрсење, ускрс, вазам, велигдан.

Вила (pl. виле, gen. вила) 1) *die Bile (eine Urt Nimphe)*, Vila (nympha). Виле живе по великим планинама и по камењацима око вода. Вила је свака млада, лијепа, у бијелу танку хаљину обучена, и дугачке, низ леђа и прси распуштене косе. Виле ником неће зла учинити докле их ко не увриједи (нагазивши на њихово коло, или на вечеру, или друкчије како), а кад их ко увриједи, онда га различно наказе: устријеле га у ногу или у руку, у обје ноге или у обје руке, или у срце, те одмах умре. [...]"

огледати – овде:
проверавати, испитивати

рогожина – простирка
од сламе на којој се лежи,
рогозина

Дембел, т. љенивац, који од лијености ништа не може радити, der Faulenzer, homo deses. Кажу да турски цар дембеле храни и одијева, али најприје свакога огледају је ли управо за дембеле: да не би могао што радити. Тако су под двојицом што су били дошли да их узму у дембеле, запалили рогожину (да виде шта ће радити), онда један од њих рече ономе другом: „Устани да сиђемо с ове рогожине, изгорећемо.” А онај му одговори: „Ђути, Бога ти! Како те не мрзи говорити?” Онда овога узму у дембеле, а онога што је рекао да устану, отјерају и кажу му да он није за дембеле.

Тама, f. 1) pl. die Tinfterniß, tenebrae. 2) Rebel, nebula:

Сву је Мачву *џама* притиснула
Није *џама* од зла времена,
Ни година што родити неће;
Већ је *џама* од пра' пушчаног –

3) и *џамни вилаеџи*. Приповиједа се како је некакав цар дошавши с војском на крај свијета, пошао у *џамни вилаеџи*, гдје се никад ништа не види; не знајући како ће се натраг вратити, оставе ондје ждребад од кобила да би их кобиле из оне помрчине извеле. Кад су ушли у тамни вилает и ишли по њему, све су под ногама осјећали некако поситно камење, а из мрака нешто повиче: „Ко овога камења понесе, кајаће се, а ко не понесе, кајаће се.” Гдјекоји помисли: „Кад ћу се кајати зашто да га носим?” а гдјекоји: „Дај барем један да понесем”. Кад се врате из таме на свијет, а то оно све било драго камење; онда они који нијесу понијели стану се кајати што нијесу, а они што су понијели, што нијесу више. – Ваљада се на ову таму и оно мисли гдје се пјева:

Па се носе по Косову равном
Док на *џаму* починуло сунце –
4) тушта и тама, т. ј. врло много.

запирати – прати, чистити
басамак – степеница
хар – коњушница; штала
тимарити – четкати
терзија – кројач
зготовити – припремити
тобоже – кобајаги
хан – усputно преноћиште,
 усputна гостионица

Шегрт, m. der Lehrirunge, tiro. Шегрти су у нас, особито у Србији и у Босни, као прави робови. Они носе воду, цијепају дрва (код гдјекојијех мајстора иду с коњем у шуму те и сијеку и доносе кући), ложе ватру, готове јела, перу судове, мијесе хљеб, перу кошуље, носају и забављају дјецу и запирају их кад се које испогани, перу собе и басамак, чисте харове и кошаре, тимаре и поје коње, итд. Кад који овако неколике године послужи, па дође у кућу нов, онда нови овога замијени, а овај стане тобоже радити што око заната. Кад мајстор иде куд трговине ради (као н. п. у Сарајеву) замијењени шегрт иде пред њим пјешнице (макар било, као што бива, из Сарајева у Цариград), па кад пред ханом мајстор сјаше с коња, шегрт ваља одмах да га извода, потом намири и надгледа као и код куће, па ујутру кад хоће да полазе, опремљена пред мајстора да га изведе. Кад шегрт дође на занат, мајстор му између осталог наука каже и то да није само занат н. п. код терзија скројити и сашити хаљину, него да је занат и ватру наложити и јело зготовити, итд.

Представљамо ти...

Вук Стефановић Караџић

- Рођен је 1787. године у Тршићу код Лознице.
- Био је српски филолог, реформатор српског језика, историчар, сакупљач народних песама и писац првог речника српског народног језика.
- Одлази у Беч 1813. године и на подстицај Јернеја Копитара почиње прикупљати српске народне песме и борити се за увођење народног језика у српску књижевност. Вуковим реформама у српски језик је уведен фонетски правопис.
- У његовој кући у Бечу окупљали су се многи писци и научници посвећени напретку српске културе. Година 1847. сматра се годином победе Вукових идеја зато што су тада објављени Вуков превод *Новой завети*, филолошка расправа *Рай за српски језик и њравойис* Ђуре Даничића, *Горски вијенац* Петра II Петровића Његоша и *Песме* Бранка Радичевића.
- Значајан је његов рад на прикупљању народних умотворина (*Мала њросѣонародна славлено-сербска њјеснарица*, *Српске народне њјесме*, *Српске народне њјословице*, *Српске народне њриѡвѡйке*) и рад на изради речника.
- Умро је 1864. у Бечу.

Свет занимљивости

У Музеју Вука и Доситеја у Београду чува се необичан примерак издања *Српског рјечника* који је припадао Вуку Стефановићу Караџићу. На његовим парним страницама је одштампан текст, а непарне странице су празне. Ово је учињено на изричит Вуков захтев јер је он желео да на празним страницама испишу своје коментаре и додатке.

Овај музеј је смештен у једној од најстаријих стамбених зграда у Београду. У њој се налазила чувена Велика школа. Она је основана 1808. године у време Првог српског устанка. Отворио ју је први српски министар просвете, велики просветитељ Доситеј Обрадовић. Њу су могли да похађају само они који су већ знали да пишу, читају и рачунају. Како је њих тада било мало, ова школа није имала много ђака, свега двадесетак. Један од њих је био и Вук.

„*Српски рјечник* не само што нас упознаје са народним обичајима, ношњама, сујеверјем и религијом, већ нам даје и исцрпне географске податке, открива нам друштвене односе и национално-политичке прилике, упознаје нас с флором и фауном, говори о просвети и култури, о оруђу и оружју, о забавним играма, ређа крштена имена. И то све надхват, уз поједине речи, живо, без научне сувопарности, увек богато илустровано народним умотворинама: загонеткама, пословицама, приповеткама, стиховима лирских и епских песама. Вук сам каже да је дело наменио широкој читалачкој публици, „да га чита... и саме забаве ради”. [...]

Читаћемо у Вуковом речнику и о Милошу Обилићу, Марку Краљевићу, Високом тевану, Стојану Новаковићу и другима. Али не оно што о њима зна Вук, односно критичка историја, но само оно што се у народу зна о овим личностима, истовремено историјским и легендарним. Уз податке о манастирима и тврђавама надовезаће се готово увек Вуковов „онде приповиједају”. И Вук приповеда. Кратком и занимљивом анегдотом, некад и портретом, он оживљава време, прошло и садашње, што *Српском рјечнику* даје посебну књижевну вредност. Она је утолико већа што је Вук дело искитио стотинама и хиљадама одабраних народних стихова, међу којима се налазе и одломци заборављених, незаписаних песама.”

(Миодраг Поповић, *Вук Стефановић Караџић, 1787–1864*, одломак)

Музеј Вука и Доситеја у Београду

Радионица

Као што већ знаш, реч *вамџир* је једна од наших речи која се употребљава у другим светским језицима. Она се јавља и у *Српском рјечнику*. Потражи што више значења ове речи и речи *вукодлак* и упореди их са објашњењем у *Српском рјечнику*.

НА КРАЈУ ПОГЛАВЉА

Стилске фигуре у народној поезији

(стални епитети, поређење, градација, словенска антитеза)

СТАЛНИ ЕПИТЕТИ

- Придев који увек стоји уз исте именице.
- Илуструје следећа својства појма уз који стоји:
 - основно својство** – бијели двори, златна јабука, црни Арапин, свилена марама, сабља окована, кићени сватови, коњиц оседлан;
 - психолошко својство** – миле шуре, верна љуба, честит кнез;
 - социјално одређење** – господско одело, рухо сиротињско, рухо калуђерско;
 - просторно одређење** – Косовка Девојка, имоцки кадија, Турци „биограци”.
- Стални епитети могу бити саставни део **апозиције**:
 - Снахо Јело, неношено злато... Младожења, грано босиљкова...
 - Ој, девојко, румена ружице... Цар Лазаре, српска круно златна...
 - О, војводе, моја десна крила...

ПОРЕЂЕЊЕ (КОМПАРАЦИЈА)

- Овом стилском фигуром доводе се у везу два појма која имају једну или више истих особина.
 - Шарац иде као горска вила... Плану бане, како огањ живи...
- Некада је поређење развијено у толикој мери да обухвата више стихова и чини посебну целину. Такав је опис лепоте девојке Љепосаве у народној епско-лирској песми „Женидба Милица Барјактара”.

ГРАДАЦИЈА

- Ова стилска фигура увек има три дела. У њој се набрајају појмови или радње тако што се почне од оне код које је особина која се пореди најмање изражена и иде ка оној код које је та особина најизраженија. Набрајање може ићи и у обрнутом смеру, односно од најизраженије до најмање изражене особине.
- Некада читава народна песма може бити изведена у градацији. Пример за то је народна лирска песма „Највећа је жалост за братом”.

СЛОВЕНСКА АНТИТЕЗА

- Посебна врста поређења која се састоји из три дела:
 1. нижу се питања или тврдње у којима се набрајају одређени предмети или појаве који имају једну исту особину; „Или грми, ил’ се земља тресе?
или бије море о мраморје?”
 2. наводе се негативни одговори и тврдње; Нити грми, нит’ се земља тресе,
Нити бије море о мраморје;
 3. даје се прави одговор и открива о чему је заправо реч. Кнез Милутин жени свога сина...”

Савиним стопама

Теодосије, *Житије Светиої Саве* (одломак)

Матија Бећковић, *Прича о Светиом Сави*

Милорад Павић, *Предео сликан чајем* (одломак)

Кључне речи:

Свети Сава; житије; предање; роман; приповедање (нарација); описивање (дескрипција); пејзаж; портрет; психолошка карактеризација; клетва; пословица

Теодосије

Житије Светог Саве

(одломак)

Пред тобом је одломак из *Житија Светиої Саве*, које је написао монах Теодосије. У овом житију говори се о догађајима из Савиног живота. Први део подсећа на витешки роман о најмлађем владарском сину који је одбацио сјај живота на очевом двору да би постао монах. У другом делу Теодосије пише о Сави као првом архиепископу Српске православне цркве. Наредни редови говоре о томе како је најмлађи Немањин син побегао на Свету Гору и од Растка Немањића постао монах Сава.

руски манастир

– манастир светог
Пантелејмона

прот – монах који се
налази на челу управе на
Светој Гори

постриг – обред којим
неко постаје монах.
Тада мења име, сече
му се коса, и то тако
што се узимају четири
прамена крстообразно,
односно с потиљка, више
чела, па лево и десно, и
заклиње се да ће водити
живот према одређеним
правилима.

целивати – пољубити

[...]

Кад су ушли у Свету Гору, распитиваху се о оном кога су тражили, да ли је овде дошао, описујући узраст младости и лепоту лика. А неки им рекоше:

– Такав кога тражите ушао је мало пре вас у руски манастир, и још је ту.

А они чувши ово брзо потераше путем да не би како чувши за њих побегао, и оставивши пут ка проту у руски манастир уђоше.

И видеше га у манастиру где хода с непостриженим власима и с меким хаљинама, јер су га стигли брзо гонећи, а није ни страховао да ће га хтети гонити до унутар Свете Горе; али бол родитеља, а уједно и моћ, и ово могаде.

Нашавши га, обрадоваше се радошћу неисказаном. И ушавши сви у цркву Светог Пантелејмона поклониле се, и грлећи га љубазно га са сузама целиваху, тако да су од радости заборавили толику удаљеност места и толиких дана и ноћи трудна путовања, јер добише што су желели. А и надаху се да ће од његових родитеља примити велике дарове и многе почести зато што су им угодили. Помишљаху да га вежу, али га се бојаху као господара својега. Поставивши стражу чуваху га што је могуће боље, да би, пошто коњи и они сами отпочину од напора, са њиме пошли на пут. [...]

А младић, видевши неумољивост војводе и несаломљиву верност према својему господару, и разумевши да ће га силом одвести, и да нема ко ће га избавити из беде, због бојазни од оца његова, јер је писао ипарху, – рече:

– Воља Господња нека буде!

преваран – оно што почива на превари

игуман – старешина манастира

пир – велико славље; бал

И развеселивши се загрли војводу, уверавајући га да ће са њиме поћи. А призиваше Бога тајним уздасима за помоћника у напасти, и смишљаше и он дело побожно а уједно и преварно, јер беше окован срцем у мудрости, као што каже Давид, и запреку коју су му учинили они премудри разумом доброга духа да сруши довијаше се.

А шта то?

Замоли игумана, и заповеди да се спреми сјајна трпеза, да се са војводом и са оним благороднима почасте, а ујутру да пођу кући. Своју замисао рече игуману и замоли га да се с вечери почну јутарње песме и да се начини велики пир да игуман почасте војводу с благороднима, а младић је ове и сам својим рукама служио и веселио.

Стеван Тодоровић: „Свети Сава се одриче повратка краљевском дому”

било – врло једноставан ударачки инструмент којим се монаси током дана позивају на богослужења; зове се још и клепало

обет – завет

пирг – кула од више спратова која је део утврђења

јереј – свештеник

риза анђелског образа – одећа коју неко обуче кад се замонаши; назива се анђеоском јер монах по својим особинама подсећа на анђела

узићи – попети се, успети се

окропити – попрскати, оросити

пук – војни одред

инок – монах

образ – изглед; слика

метеж – неред, гужва, пометња

скрушен – испуњен великим болом и јадам

свргнути – збацити, оборити, скинути; овде: бацили доле

Пошто су се на вечери дуго задржали, заповеди игуман да се удари у било, јер бејаше дан недеље. Устаде игуман и с њиме младић, и одоше у цркву на молитву. А устаде и војвода са благороднима, да стоје у цркви, јер га нису смели пустити са својих очију. А како се појање продужило, и опет по заповести дуго читање прочитаваало, сви они који су заједно седели и они момци који су га чували с војводом, због умора од пута и свечаног пира тврдо заспаше.

И када је осетио да су заспали, божаствени младић, будно око, уставши од њих поклони се пред светим олтаром и даде своје обете Господу, пошто га благослови игуман, и узе једног старца, одликована свештеничким чином, те узиђе на велики пирг у манастиру. Затворивши га за собом, рече благодаривши Бога:

„Узнећу те, Господе
јер си ме подигао!”

А јереј чита молитву и постриже власи главе његове и у ризу га обуче анђелског образа, и промени му име Растко у Сава.

А он многим сузама окропи земљу и упућиваше благородне и похвалне речи ка Богу, говорећи:

„Испунио си жељу срца мојега”, тако да се и старац застиде од многога његовог плача.

И пошто се ово тако свршило, кад се читање довршило, и када су сви устали, потражише чувари господара својега, и гле, нигде га нису могли видети. Свуда по цркви и у манастиру тражећи га и узбунивши се, и не наставши га, стадоше грдити игумана и бити монахе.

А војвода заустави узбуну и рече игуману и монасима:

– Каква је ово неправда и бешчашће према нама од вас, о оци?! Ми, дакле, стидећи се образа који носите, преко вашег зла пређосмо и кротки и човекољубиви према вама бејасмо. Зар – рече – није прво овај варалица што смрт заслужује – и показа на једнога – од вас дошао да моли милостињу, и милостињу као ништа презревши, и од оца сина уграбивши побегао, а оца и матер у самртни плач и нас у велики труд бацисте? Сад опет, када смо дошли, од наших руку сакристе нашега господара, и једнако се понашате својевољно. Шта вам сад паде на памет: да

нам се наругате? Или мислите да се ми узалуд потрудисмо тражећи ваздуха, а не нашег господара? Сад ће вам главе полетети! Реците где сакристе господара нашег!

А када ово чуше војводини момци, на свирепост готови, почеше, још љуће, монахе бити немилостиво.

И када је ово чуо онај кога су тражили, због кога се начинио толики метеж, побоја се да се ово зло како не сврши убиством, и нагнувши се с куле позва их по мраку. И кад чуше његов глас, испунише се великом радошћу и сви ка кули притрчавши у висину гледаху, као да би се тама могла уклонити, да би се, видевши га, утешили.

И узевши реч, рече војводи:

– Толико си мудар, а изводиш детињарије. Имајући са собом пук људи у крајевима туђим, високо мудрујеш. А к благородним (момцима) рече:

– Монашког се образа постидесте, како се Бога не убојасте? Зар вам доликује да у цркви са оружјем нападате на такве људе? Какво су вам они зло учинили? Ако ли мене тражите, ево ме где сам. Сада сам заузет, ујутру ћете ме видети, а ове оставите!

Када они ово чуше, страхом и стидом обузети не знађаху шта да одговоре. И тако ућунавши опколише кулу, чувајући стражу.

Када је дан стао да свиће, он опет нагнувши се с куле позва војводу и благородне (момке), и јави се свима анђелским иночким образом украшен. А када га они тако угледаше у таквом образу, не знађаху шта себи да учине, него плачем и ридањем обузети на земљу падаху. А овај видевши их у таквој крајњој горчини срца, утеши срца њихова многим речима, говорећи:

– Ово што се догодило са мном, Богу се тако о мени свидело, који ме је од оца мојега догде провео а да ме ви нисте ухватили, па ме он и сада од ваших руку избави. Јер ви сте хтели да ме са добра и жељена пута спречите и да се са мном похвалите, угодивши своме господару. Али Бог мој, на кога се уздах и изиђох, био ми је помоћник, као што видите, а он ће и убудуће водити мој живот по својој вољи. А вас, љубазне моје, молим да не тужите због овога, нити да сте скрушени, него боље са мном похвалите Бога, који ме је удостојио овога образа, за којим сам одувек жудео. Узевши моју познату ризу и власи главе моје, вратите се у миру кући и ове знаке предајте родитељима и браћи мојој да вам поверују да сте ме жива нашли, и то Божјом благодаћу као инока: Сава је име моје.

И ово рекавши сврже са куле ризу своју и младићке чисте власи главе своје, а уз то написа и писмо родитељима, да их утеши. [...]

А војвода са оним благороднима примивши одозго бачену ризу и чистотне власи са писмом, и положивши их пред себе, оплакиваху живога као мртвога, говорећи:

грк – горак

узе – конопци, везе

каменосрдни – онај који
има камено/хладно срце

– О, невоље од тебе, господару, шта ово учини нама, јер грчи си нам сад после наласка него кад пре тога од нас побеже! [...]

Овако и много слично плачу изговорише, и још дуго плакаху, онај горе на кули, а ови доле на земљи, да би се и неосетљиви камен ражалио. После у неко време одахнувши, горе ка њему уздижући поглед и клањајући се, даваху му опроштајни поздрав, и милостиво са сузама корећи га и пребацујући му, говораху:

– Здраво, о господару, здраво! Рашири се сам без нас, насити се, ти каменосрдни, немилостиви! А хоће ли те примити Господ? Ти што си преварио оца, преварио си и нас, а мислиш ли да ти се ваља Бога бојати?

Ово и много друго од горчине срца њему изговоривши, молитву и благослов од њега измоливши, и узевши тужне хаљине, одлажаху кући. И идући, натраг ка кули обраћаху се с плачем и ридањем, застајујући, док га је могуће било догледати.

И тако отидоше кући.

Са српскословенског језика превео
Лазар Мирковић, а редиговао Димитрије Богдановић

Трагом речи

1. Препричај наведени одломак. У ком лицу је исприповедан? Наведи главне ликове наведеног догађаја. Шта ти је било посебно занимљиво у приказивању потере за Растком Немањићем?

2. Анализирај лик младог Растка и издвој његове основне особине. На који начин је успео да превари гониоце и побегне? Зашто писац житија каже да је његов план и „преварно” и „побожно” дело?

3. Сцена у којој чланови потере схвате да су преварени, једна је од најупечатљивијих у целом житију. Анализирај њихове реакције. Обрати пажњу на реченице које изговара војвода. Како се назива ова врста говора? Који ефекат писац постиже тиме што гониоци у овој сцени не виде Растка, већ само чују његов глас? Какав је тон његовог обраћања војводи и гониоцима?

4. Објасни следећи Савин исказ: „Толико си мудар, а изводиш детињарије. Имајући са собом пук људи у крајевима туђим, високо мудрујеш.” Како разумеш повезивање придева *мудар* и глагола *мудроваћи*?

Свет занимљивости

У манастиру Милешева налази се најпознатији портрет Светог Саве. Он је насликан за време његовог живота. На свим портретима Светог Саве постоје три знака по којима се он препознаје. То су тонзура, дуга брада и архиепископска одежда израђена од беле тканине на којој су црни крстови.

Тонзуром се назива место на темену са којег је одсечена коса. Она показује да је неко постао монах. Символика тонзуре везана је за трнов венац који је носио Исус Христ. Зато се у оба житија посвећена Светом Сави приказује велика туга родитеља за сином. За њим се жали као да је мртав, а родитељи и дворјани облаче црнину не би ли га ожалили. То у ствари значи да, када неко прими тонзуру и постане монах, он одбацује многа чулна и материјална задовољства која имају обични људи.

Представљамо ти...

Теодосије

- Теодосије, родом из Дукље, рођен је у XIII веку.
- О њему се веома мало зна. Био је монах у манастиру Хиландар на Светој Гори. Сматра се да је био Доментијанов ученик.
- Један је од најзначајнијих српских средњовековних писаца. Његова житија *Живот Светиої Саве* и *Живот Пеџира Коришкої* представљају највеће домете српске средњовековне књижевности. Познат је и као писац похвала и служби Симеону и Сави.

Прича о Светом Сави

Када је Свети Сава ишао по земљи,
Још пре свога рођења,
Док се звао Растко,
Као што иде и сада,
Само га не видимо,
А можда је то било и доцније.

Кренуо је Савиним стопама,
Ка Савином извору,
Ка Савином врху,
Куда и ми идемо,
Јер другог пута и нема.

Када је негде око Савина дана,
Наишао Савином страном,
Напали су га пси,
Као што и сад нападају
Свакога ко се упуту Савиним траговима.

Путник је најпре саставио три прста,
Како је одредио да се и ми крстимо,
Плашећи их законом
Од кога су још више побеснели,
А ни до данас нису узмакнули.
Онда се сагнуо да дохвати камен,
Али камење беше замрзнуто,
Свезано за земљу студеним синцирима,
Јер беше јака зима,
Као и ове године,
Као увек око Савина дана.

доцније – касније

синцир – оков; ланац

продол – долина, увала

узмаћи – устукнути,
померити се од нечега

студен – леден

Већ су разносили Савина стопала,
Савин кук и Савин лакат,
По процлама и јаругама земље
Због које је подељен свет,

Кад је Свети отпасао мач уста,
Једино оружје које је носио,
А које је и нама оставио,
Говорећи ове речи:

– Нека је проклета земља у којој су
Пашчад пуштена, а камење свезано.

Свети Сава (манастир Студеница)

Свет занимљивости

Из Читанке за седми разред познато ти је да постоје бројне легендарне приче и предања у којима се приповеда како је Свети Сава, каткад и веома строго, кажњавао људе због њиховог недоличног понашања. Због тога су неки од њега очекивали помоћ, а неки су страховали. Највише су га се плашили сточари. Сматрали су да је он господар вукова и зато су Светог Саву звали вуџим пастиром, а вукове Савиним керовима или Савиним хртовима. О њему као господару вукова говоре и многи песници. Међу њима је и Васко Попа, који је на основу народних предања написао циклус песама о овом свецу.

Бележница

„За језик којим се напада противник, па и за језик клеветника, [...] каже се да је као мач, оштар (с обе стране), бридак, као бритва наоштрена; припрема за оштар и груб говор означава се фразеологизмима оштрити, брусити језик [...]. Убојитост „језика“ („речи“) мотивисала је настанак изреке *Гора је рана од језика нећли од мача*.”

(Драгана Мршевић Радовић, *Фразеологија и национална култура, одломак*)

Представљамо ти...

Матија Бећковић

- Рођен је 1939. године у Сенти.
- Након завршеног Филолошког факултета у Београду, радио је као новинар. Посветио се писању есеја и поезије. Члан је Српске академије наука и уметности. Живи и ради у Београду.
- Један је од најпознатијих савремених српских песника. Његови стихови су препознатљиви по оштрини речи и духовитости. Често користи дијалектизме.
- Најпознатије збирке песама су *Вера Павладољска*, *Мейшак Луђалица*, *Тако је говорио Мајија*, *Ђераћемо се још*, а есеја *Служба Светом Сави*, *О Њејошу* и *Косово најскујља српска реч*.

Предео сликан чајем

(одломак)

Роман Милорада Павића *Предео сликан чајем* написан је на веома необичан начин. Један његов део урађен је као укрштене речи. Основна тема овог одломка јесте пут на Свету Гору. Пратећи путовање главног јунака Атанасија Свилара, сусрешћеш се са овом чудесном земљом монаха.

каравансарај –
гостионица с
преноћиштем

хаџија – онај који
посећује света места из
религиозних разлога;
ходочасник

коначиште – место на
којем се коначи, ноћи,
преноћиште

Ксеркс – персијски цар

пирг – кула од више
спратова која је део
утврђења

залеђе – позадина

империја – царство

по катански – као катана
односно припадник
коњице

дизгин – поводац за
коња

сапи – коњска крста

флота – сви бродови
неке војске

узо – врста грчке ракије

Громови и муње избичеваше земљу и воду, па се повукоше. Кретали су се за грмљавином у колима пуним пенушаве тишине, устаљеним путем који су утрли ходочасници спуштајући се столећима са Балкана у Солун и даље на исток у словенске манастире на Светој Гори. На том путу могао се још увек назрети ланац каравансараја и хаџијских коначишта намењен дошљацима из словенског залеђа древне византијске империје. Породице које су некада с колена на колено одржавале те везе сада су отварале мале гостионице дуж солунског мора. Из њих се видео залив по којем је некада заштитник града, свети Димитрије, изјахивао на пучину, држећи левом руком по катански дизгине на сапима свог белца, а десном секући једра пиратским лађама што су нападале Солун. Поподне, Атанасије Свилар и његов сапутник нашли су се већ у Трипитију, на месту где је Ксеркс пре више хиљада година поскидао сидра са својих ратних бродова, упрегао у сидра биволе што су пасли на обали, и проорао канал којим је одвојио полуострво од копна и превукао своју флоту у срце грчких вода не излажући се бесу егејске пучине. Сада је ту појас слане земље, на којој није расла трава, показивао његов пут и границу Свете Горе према осталом свету. Та граница је, чули су, вечита, као што је со неуништива. У Урануполису, месту на тој граници, путници су оставили своја „четири коња”, јер на Свету Гору се може само бродом или пешице. Потражили су коначиште, рибу за ручак и луку где ће ујутру узети брод за Кареју.

– Риба? – узвратио је један од Грка што су на обали пили узо у реткој, болесној сенци лозе. Показао је руком на којој је висила бројаница у правцу пирга из X века. Испоставило се да он упућује странце на место где се говори језик на којем се риба тако зове. [...]

Гостионичар рече да ће његова жена одмах донети вина, и изнесе пред њих књигу у коју су од 1886. бележени потписи ходочасника. Носио је раздвојене бркове необично сличне обрвама и поткресивао је и једне и друге на исти начин.

– Ово је трећа књига у породици – додао је – претходне две су одавно пуне.

Његова жена имала је руке нарасле као кисело тесто с рупицама пуним мрака на лакту. Била је толико лепа да се на ту лепоту очигледно није могао навићи ни њен рођени муж. [...] Видећи да се Свилар устеже због чудног мириса пића, додала је као да га чешља очима:

– Немојте никад избегавати ништа прво! Има јела чији укус треба проценити тек код трећег или код последњег залогоја. Има вина о којима треба донети суд тек другог или трећег дана пошто се узму пити...

Пржила је рибу у кукурузовом брашну и одвојено за себе у тигању са дршком кривом попут српа, маслине у сиру и један овећи зовин цвет уваљан у млевени хлеб.

– За Свету Гору потребне су вам четири визе – огласила се опет с оне стране својих тигања као да наставља започету причу – прву визу, ону грчку, у Београду и другу, ону за северну Грчку, у Солуну, надам се да сте већ извадили. Трећа се добија у Кареји, када се пређе граница између Грчке и Свете Горе. Кареја или Ораховица добила је име по множини ораха који тамо расту и у њој је седиште протата – владе светогорске државе која је самосудна, интернационална и независна од грчких власти, тако да има сопствену царинску зону. Административно Света Гора не припада атинској, него Цариградској патријаршији. Од 24 манастира, колико их има на полуострву, владу даје неколико највећих, међу које спада и ваш Хиландар. Тако у протат улазе увек представници четири од тих највећих манастира и доносе сваки своју четвртину државног печата. Они међу собом бирају „прота”, настојника Свете Горе, на неки начин председника владе, који тек кад од осталих добије делове печата, може да их скуп и уједно, да их омота праменом косе и тако овери одлуке свог кабинета. Пошто се узме трећа виза у Кареји (а то је једино место на свету где бити Грк или Србин има неку предност, јер се визе у тим случајевима издају по скраћеном поступку) остаје још четврта, усмена, али за добијање најтежа виза – она за улазак у Хиландар. Тамо увек постоји списак лица (било где на свету да она живе) која не могу ући у манастир. Тај списак није дуг, али ако вам је на њему душа фотографисана, у манастиру нећете бити никада. Што је најлепше, не зна се који су критерији тог списка, и нико ко иде први пут, као ви, не може унапред знати није ли већ тамо његово име... [...]

Тамо нема гроба старијег од три године ни човека млађег од осамнаест лета. Мртвима се треће године омивају кости вином, слажу се у костурницу и тако празни гробље. Само се на челу лобање испише оловком име. Тамо никад ниједна жена није сахрањена. Осим птица и биљака тамо нема бића женског рода. Нема сира и нема јаја и млека, већ хиљаду година није тамо крочила кокош, крава или кобила. Тамо се месо никад не једе, риба само недељом и празником, а хлеб се меси једном месечно и никад није ни свеж ни бајат. Све то време од хиљаду година од када Света Гора постоји, на њено тло ступила је нога жене само један једини пут. Године 1347. српски василевс, цар Стефан Душан, посетио је Свету Гору која је у то време припадала његовом царству. Делећи успут златно и сребрно посуђе, коње,

одежде, села и поседе, даровна писма и повеље, он је дошао у посету манастиру Хиландару, који је основала његова породица, водећи са собом и своју жену Јелену. Али, царица је тамо боравила као василеуса-императорка, а не као жена... [...]

– Немојте се увредити ако вам дам савет – као да се буди наставила је Василија обраћајући се Свилару – прво, ви сте, може бити, човек новог времена: видела сам, не крстите се пред обед. Тамо куда идете сигурно ће вам бити тешко да се не прекрстите и можда ће вас то довести у незгодан положај. Размислите о томе унапред. Друго, има једна прича која се овде обично казује путницима, па ћу је и ја вама пренети. Сматра се да је у Хиландару трећи дан увек дан истине. И да ствари и људи тамо добијају своја права лица и шала долази до збиље тек трећег дана боравка... мислите на то и имајте стрпљења та три дана. Јер, мудрост не користи човеку много; мудри људи не оду даље од глупих за онолико колико су паметнији, него много, много мање. То је зато, што у животу и нема простора да се оде далеко; рашириш руке и ето једне шаке на сунцу, а друге у магли...

Трагом речи

1. Подсети се онога што из историје и географије знаш о Светој Гори. Из овог одломка можеш сазнати велики број необичних прича о овој монашкој држави. Која од њих ти је била посебно занимљива?

2. Један од централних ликова ових одломака јесте гостионичарева жена. Наведи елементе њеног физичког **портрета**. Препричај о чему она говори Свилару. Издвој неки њен став и образложи како га разумеш.

Представљамо ти...

Милорад Павић

- Рођен је 1929. године у Београду.
- Овај знаменити српски писац био је и професор универзитета и предавао је историју српске књижевности XVII, XVIII и XIX века. Такође је познат по својим преводима Пушкинових и Бајронових дела.
- Био је члан Српске академије наука и уметности, Societe Europeenne de Culture и српског ПЕН-а.
- Он је један од најчитанијих савремених писаца са Балкана, чија су дела преведена на тридесетак језика. Био је номинован за Нобелову награду за књижевност.
- Његова најпознатија дела су *Хазарски речник*, *Предео сликан чајем*, *Унутрашња стирана ветра*, *Коњи светој Марка* и *Руски хрић*.
- Умро је 2009. године у Београду.

НА КРАЈУ ПОГЛАВЉА

Хиландар

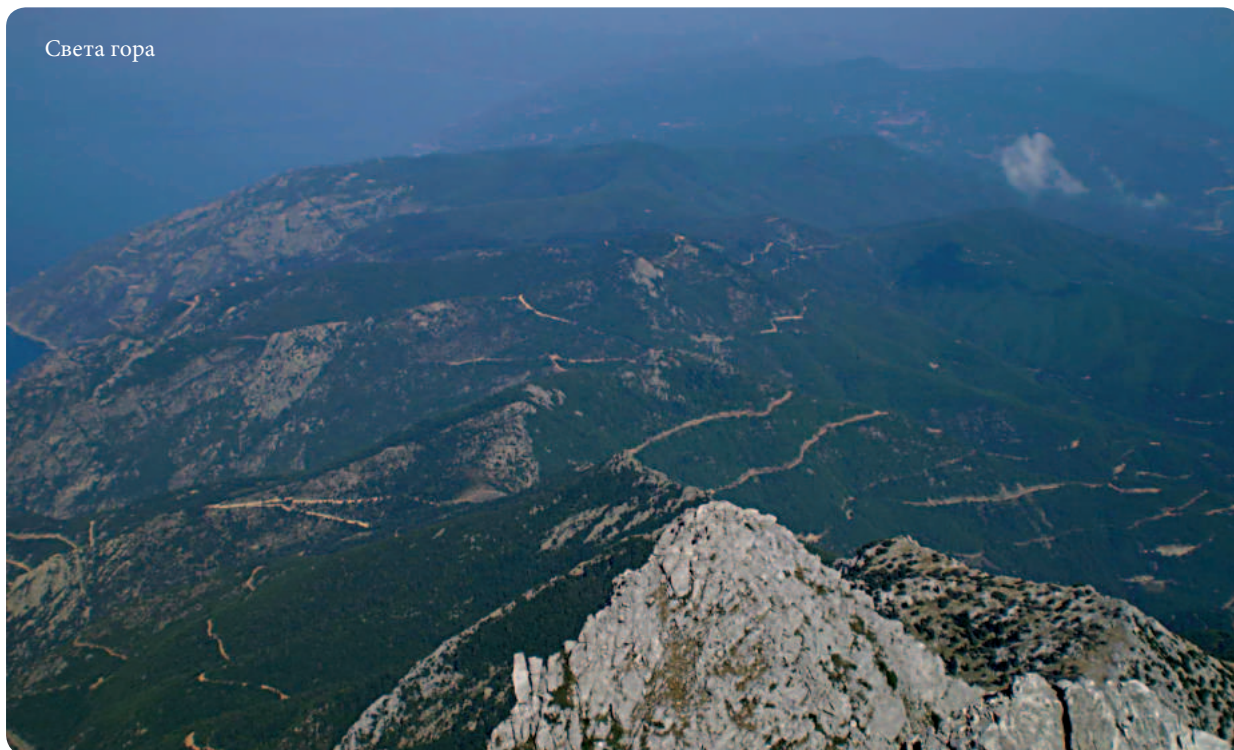
У Хиландару је настала прва болница, чији је оснивач Свети Сава.

Најзначајније дело наше медицине у средњем веку зове се *Хиландарски медицински кодекс*.

У Хиландару је настала најстарија српска библиотека, која ради од почетка XIII века до данас.

Најстарија дела везана за црквено право су *Хиландарски тийик* и *Карејски тийик*.

Света гора

Српска православна црква је постала самостална (аутокефална) 1219. године. Њен први архиепископ био је Свети Сава. Прво средиште архиепископије било је у манастиру Жича, који се налази поред Краљева у Србији.

Први правни документ у српској историји је оснивачка повеља манастира Хиландар. По свему судећи, аутор њене прве верзије био је Свети Сава.

Писање најзначајнијег зборника права у средњовековној Србији покренуо је Свети Сава. Ово дело је састављено из одредби којима су се уређивали живот цркве и државе. На грчком језику се зове *Номоканон*, на руском *Крмчија* а на српском *Закономправило*.

Земља тврда, а небо високо

Народне епске песме о ослобођењу Србије и Црне Горе

Народна епска песма *Почейџак буне ѿројив дахија* (одломак)

Народна епска песма *Бој на Мишару* (одломак)

Народна епска песма *Три сужња* (одломак)

Вук Стефановић Караџић, *О народним ѿевачима* (избор)

Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари* (одломак)

Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац* (одломак)

Ljubomir Nenadović, *Pisma iz Italije* (odlomak)

Кључне речи:

народни певач; Први српски устанак; народна епска песма; еп; драмски спев; књижевно-научне врсте; мемоари; књижевно писмо; путопис; пословица; народни епски десетерац; пејзаж; дескрипција; портрет; алузија; метонимија

Народне епске песме о ослобођењу Србије и Црне Горе

(избор)

„Пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу”, како их је назвао Вук Караџић, певају о борбама с Турцима у XVIII и првој половини XIX века у Црној Гори, Херцеговини и Србији. Оне су по постанку најмлађе од свих наших епских песама. Посебну целину чине песме о Првом српском устанку (1804–1813). Песме су настале одмах након догађаја о којима певају и имају документарни карактер. Ипак, не могу се убројати у историјске чињенице. Највећи број тих песама испевао је Филип Вишњић.

Почетак буне против дахија

(одломак)

кад се ђаше – кад се хтело

судија – власт

кавга – свађа

раја – поданици неисламске вере

дахија – старешина јаничара

глоба – порез

сваки своје да покаје старе – да се свако освети за недела, неправду и зло које су трпели њихови преци

божји угодници – светитељи, свеци

зулум – насиље

земан – време

небеске прилике – астрономске појаве

Ђурђевдан – православни хришћански празник Светог Ђорђа који се прославља 6. маја

Дмитровдан – православни хришћански празник Светог Димитрија који се прославља 8. новембра

Боже мили! Чуда великога!
Кад се ђаше по земљи Србији,
По Србији земљи да преврне
И да друга постане судија,
Ту кнезови нису ради кавзи,
Нит' су ради Турци изјелице,
Ал' је рада сиротиња раја,
Која глоба давати не може,
Ни трпити турскога зулума;
И ради су Божји угодници,
Јер је крвца из земље проврела,
Земан дош'о, ваља војевати,
За крст часни крвцу прољевати,
Сваки своје да покаје старе.
Небом свеци сташе војевати
И прилике различне метати
Виш' Србије по небу ведроме;
'Ваку прву прилику вргоше:
Од Трипуна до Светога Ђурђа
Сваку ноћу мјесец се ваташе,
Да се Србљи на оружје дижу,
Ал' се Србљи дигнут' не смједоше.
Другу свеци вргоше прилику:
Од Ђурђева до Дмитрова дана
Све барјаци крвави идоше
Виш' Србије по небу ведроме,
Да се Србљи на оружје дижу,

Ал' се Србљи дигнут' не смједоше.
Трећу свеци вргоше прилику:
Гром загрми на Светога Саву
Усред зиме, кад му време није,
Сину муња на Часне вериге,
Потресе се земља од истока,
Да се Србљи на оружје дижу,
Ал' се Србљи дигнут' не смједоше.
А четврту вргоше прилику:
Виш' Србије на небу ведроме
Увати се сунце у прољеће,
У прољеће на Светог Трипуна,
Један данак три пута се вата,
А три пута игра на истоку.
То гледају Турци Бијограци,
И из града сви седам дахија:
Аганлија и Кучук Алија,
И два брата, два Фочића млада,
Мемед ага и шњиме Мус ага,
Мула Јусуф велики дахија,
Дервиш-ага грацки таинџија,
Старац Фочо од стотине љета,
Све седам се састало дахија
Бијограду на Стамбол-капији,
Огрнули скерлетне бињише,
Сузе роне, а прилике гледе:
„Ала кардаш! Чуднијех прилика!

барјаци крвави – комета

Часне вериге – црквени празник који се обележава 29. јануара

дан Светог Трипуна – православни хришћански празник Светог Трифуна који се прославља 14. фебруара

таинџија – снабдевач

скерлетни бињиш – црвени огртач

књиге инџијели – свете књиге

увати се сунце у прољеће – помрачење Сунца 1804.

кардаш – друг

јолдаш – сапутник

врћи (инфинитив од вргоше) – ставити, поставити

што ће њима бити до пошљетка – каква ће им бити судбина, будућност

харач – порез од поданика

Медија – Медина, муслиманско светилиште

Шам – Сирија

мунара – висок торањ на џамији са кога се позива на молитву; минарет

језан – позив на молитву који упућује мујезин с минарета

ваиз – проповедник

гријота – грехота, грех

„Оно, јолдаш, по нас добро није.”
Па од јада сви седам дахија
Начинише од стакла тепсију,
Заграбише воде из Дунава,
На Небојшу кулу изнесоше,
Наврх куле вргоше тепсију,
У тепсију зв’језде по’ваташе,
Да гледају небеске прилике,
Што ће њима бити до пошљетка.
Око ње се састаше дахије,
Над тепсијом лице огледаше;
Кад дахије лице огледаше,
Све дахије очима виђеше,
Ни на једном главе не бијаше. [...] Турци, браћо, све седам дахија!
’Вако нама инџијели кажу:
Кад су ’наке бивале прилике
Виш’ Србије по небу ведроме,
Ев’ од онда пет стотин’ година,
Тад је српско погинуло царство,
Ми смо онда царство задобили,
И два влашка цара погубили:
Константина наред Цариграда
Украј Шарца, украј воде ладне,
И Лазара на пољу Косову;
Милош уби за Лазу Мурата,
Ал’ га добро Милош не потуче,
Већ све Мурат у животу бјеше,
Док ми српско царство освојисмо.’
Онда себи везире дозива;
’Турци браћо, лале и везири!
Ја умријех, вама добих царство,
Него ово мене послушајте,
Да вам царство дуговјечно буде:
Ви немојте раји горки бити,
Веће раји врло добри буд’те;
Нек је харач петнаест динари,
Нек је харач и тридест динари;

Не износ’те глоба ни пореза,
Не износ’те на рају биједа;
Не дирајте у њихове цркве,
Ни у закон, нити у поштење;
Не ћерајте освете на раји,
Што је мене Милош распорио,
То је срећа војничка дон’јела:
Не може се царство задобити,
На душеку све дуван пушећи;
Ви немојте рају разгонити
По шумама, да од вас зазире,
Него паз’те рају к’о синове,
Тако ће вам дуго бити царство;
Ако л’ мене то не послушате,
Већ почнете зулум чинит’ раји,
Ви ћет’ онда изгубити царство.’
Цар умрије, а ми остадосмо,
И ми нашег цара не слушасмо,
Већ велики зулум подигосмо:
Погазисмо њихово поштење,
Свакојаке б’једе износисмо,
И на рају глобе навалисмо,
И гријоту Богу учинисмо.
Сад су ’наке постале прилике,
Сад ће нетко изгубити царство;
Не бојте се краља ниједнога,
Краљ на цара ударити неће,
Нити може краљевство на царство,
Јер је тако од Бога постало;
Чувајте се раје сиротиње;
Кад устане кука и мотика,
Биће Турком по Медији мука,
У Шаму ће каде проплакати,
Јера ће их раја уцв’јелити.
Турци браћо све седам дахија!
Тако наши инџијели кажу,
Да ће ваше куће погорети,
Ви дахије главе погубити;

дишер – истеривање:
Напоље! Излази!

хоџа – свештеник у
исламској вери

војштити – повести
војну (рат), војевати

магаза – радња, магацин

кр'ат – врста коња

рушна – врста старог
новца; млетачки дукат

ункаш – предњи део
седла

обрштери – пуковници

кашкете – качкети

диван – веће; разговор,
одаја у којој се разговара,
одлучује

јатаган – дуг, оштар
савијен нож са великом
дршком

субаша – помоћник
баше, поглавара

Из огњишта пронић' ће вам трава,
А мунаре попаст' паучина,
Неће имат' ко језан учити;
Куд су наши друми и калдрме,
И куда су Турци пролазили
И с коњскијем плочам' задирали,
Из клина ће проникнути трава,
Друмови ће пожељет' Турака,
А Турака нигде бити неће." [...]
Не пониче Фочић Мемед ага,
Не пониче, већ јунак покличе:
Дишер море, хоџе и ваизи!
Мол'те Бога и језан учите
Сваки данак а све по пет пута,
Не брин'те се нама дахијама:
Док је нама здравља и памети,
И док нам је биоградског града,
Ми смо кадри управити градом,
Око града сиротињом рајом.
Кад краљеви на нас војштит' неће,
Како ће нам раја досадити,
Кад нас има у седам дахија,
У свакога по магаза блага?
Каква блага? Све мека дуката,
А сва пуста блага лежећега;
У нас, браћо, четири дахије,
Аганлије и Кучук Алије,
И у мене и Мула-Јусуфа,
У свакога има пуста блага
Небројена по двије магазе;
Нас четири када устанемо,
Устанемо на ноге лагане,
А магазе с благом отворимо,
Просућемо рушне по калдрми,
На дукате покупити војску;
Нас четири велике дахије
На четверо разд'јелити војску,
На четверо к'о четири брата,

Поћи ћемо из нашега града
Кроз нашије садамн'ест нахија
Исјећ' ћемо све српске кнезове,
Све кнезове, српске поглавице, [...]
Док погубим Бирчанин-Илију,
Обор-кнеза испод Међедника,
Ево има три године дана,
Од како се врло посилио:
Кудгођ иде, све кр'ата јаше,
А другога у поводу води;
Он буздован о ункашу носи,
А бркове под калпаком држи,
Он Турчину не да у кнежину,
Кад Турчина у кнежини нађе,
Топузом му ребра испребија,
А кад Турчин стане умирати,
А он виче на своје хајдуке:
'Море, слуге! Тамо пашче бац'те,
Ђе му гавран кости наћи неће.'
А кад нама порезу донесе,
Под оружјем на диван изиђе,
Десну руку на јатаган метне,
А лијевом порезу додаје:
'Мемед ага, ето ти порезе,
Сиротиња те је поздравила,
Више теби давати не може.'
Ја порезу започнем бројити,
А он на ме очима стријеља:
'Мемед ага! Зар ћеш је бројити?
Та ја сам је једном избројио.'
А ја више бројити не смијем,
Већ порезу украј себе бацим,
Једва чекам, да се скине б'једа,
Јер не могу да гледам у њега;
Он је паша, а ја сам субаша.
Док погубим кнеза Грбовића
Из лијепа села Мратишића,
Он је паша, а ја сам субаша.

ћесар – цар, овде:
аустроугарски владар

цар – овде: руски цар

пашовати – владати као
паша

нуто – ето, ево

Док погубим и Алексу кнеза
Из лијепа села Бранковине,
И Јакова брата Алексина:
Цар и ћесар кад се завадише,
Код ћесара обрштери бише,
И носише од злата кашкете,
Попл'јенише све турске паланке,
Поробише, ватром попалише,
Цар и ћесар кад мир учинише,
А они се цару предадоше,
И код цара кнезови посташе,
Млоге Турке цару опадаше,
Седам паша, што су опаднули,
Опаднули, па их поморили;
Они паше, а ми смо субаше." [...]
Све дахије на ноге скочише,
Мемед аги сви се поклонише:
„Фала јолдаш, Фочић Мемед ага!
Твоја памет пашовати може,
Ми ћемо те пашом учинити,
Тебе ћемо свагђе послушати.”
Старац Фочо поче говорити:
„Нуто момка! И нуто памети!
С којом р'јечи на пашалук сједе!
Узми синко, Фочић Мемед ага,
Узми сламе у бијелу руку,
Мани сламом преко ватре живе:
Ил' ћеш ватру са тим угасити,
Или ћеш је већма распалити?” [...]

А кад виђе обор-кнез Алекса,
Да ће Турци оба погубити,
Тад он рече Фочић Мемед аги:
„Господару Фочић Мемед ага!
Поклони ми живот на мејдану,
Ево теби шесет кеса блага.”
Мемед ага говори Алекси:
„Не могу те, Алекса, пустити,
Да ми дадеш и сто кеса блага.”
Ал' бесједи Бирчанин Илија:
„Господару, Фочић Мемед ага!
Ево теби и сто кеса блага,
Поклони ми живот на мејдану.”
Вели њему Фочић Мемед ага:
„Не будали, Бирчанин Илија!
Тко би горског упустио вука?”
Мемед ага викну на целата,
Целат трже сабљу испод скута,
Те Илији одсијече главу;
А Алекса сједе на ћуприју,
Па овако поче говорити:
„Бог убио сваког 'ришћанина,
Који држи вјеру у Турчину!
Ах Јакове, мој рођени брате!
Ти не држи вјере у Турцима,
Ђе с' удесиш, удри се с Турцима.”
Још Алекса говорити шћаше,
Али целат говорит' не даде,
Трже сабљу, одс'јече му главу. [...]

Трагом речи

1. Одреди која се стилска фигура појављује на самом почетку ове песме. Присети се још неке народне песме која почиње на овај начин. Објасни стихове: „Ту кнезови нису ради кавзи, / Нит су ради Турци изјелице.” Шта они говоре о стању у Србији 1804. године? Пронађи у песми стихове који такође говоре о одлагању подизања устанка.

2. Између 1800. и 1806. године над Србијом су се десила помрачења Месеца и Сунца, као и појава комете. Размисли зашто народни певач издваја ове астрономске појаве и смешта их у једну годину – 1804. Којом стилском фигуром се представља њихов међусобни однос?

3. Како је народ разумео астрономске појаве? Зашто је народ спреман за устанак? Израз „кад устане кука и мотика” пример је за стилску фигуру која се зове **метонимија**. Објасни шта овај израз значи у песми. У томе ти може помоћи наш „Појмовник” на стр. 48.

4. Шта раде дахије не би ли протумачиле небеске прилике? На који начин су Турци могли да избегну пророчанство? Анализирај лик турског султана Мурата и размисли о његовим саветима. Издвој оне његове поруке које су универзалне. Како разумеш поруку: „Не може се царство задобити / на душеку све дуван пушећи”?

5. Анализирај решење које даје Фочић Мемед ага. Ко му се супротставља? Међу наведеним особинама одреди које се односе на Фочић Мемед агу, а које на његовог оца Старца Фочу: **старост; плаховитост; мудрост; насиље; младост; искуство; немилостивост; компромисност**. Пронађи стихове у песми којима ћеш илустровати једну од одабраних особина.

Свет занимљивости

Када је Наполеон једном приликом питао свог ађутанта ко је највећи човек на свету, наравно, добио је одговор да је управо он, Наполеон, највећи на свету. Наполеон је тада рекао: „Не, нисам ја. На Балкану има једна малена земља Србија, а у њој Черни Георгије (Карађорђе). Ја побеђујем мојим топовима и силном војском, а он битке добија својим мачем и уз помоћ свог народа.”

Појмовник

Метонимија је стилска фигура којом се у логичку везу доводе појмови који се пореде. На пример, уколико се нешто догађа током ноћи и траје до ујутру, онда се каже да се нешто збивало „до првих петлова” (зато што се петлови оглашавају када се сунце рађа). Постоје бројни примери и у свакодневном говору за ову врсту замене: нпр. *језик ти је бржи од њамеји* (уместо увек кажеш *миш* мислиш, а не размислиш *најпре миш* ћеш рећи); научио сам *Први српски устанак* (уместо лекцију о *Првом српском устанку*).

Пример за метонимију	Значење метонимије
„Милош пева, вила му отпева, / Лепше грло у Милоша царско, / Јесте лепше него је у виле”	Милош пева лепше од виле.
„Ал’ свом срцу одољет не може, / Да не иде на бој на Косово”	Не може да одоли својим осећањима да не оде у бој на Косову.
„Сва нас Босна помирити неће, / Ни сва Босна ни Ерцеговина ”	Неће успети да нас помире сви људи који живе у Босни и Херцеговини.

Бој на Мишару

(одломак)

Ова песма говори о најславнијој бици Првог српског устанка. Она се одиграла 1. августа 1806. године на пољу Мишару. Српске устанике је предводио лично Карађорђе, а многобројну турску војску Кулин капетан, познат по борбености и суровости. Ток битке и њене последице народни певач је врло занимљиво представио кроз дијалог гавранова и жене Кулин капетана.

Полећела два врана гаврана,
Са Мишара поља широкога
А од Шапца града бијелога,
Кржавијех кљуна до очију,
И крвавих ногу до кољена.
Прелећеше сву богату Мачву.
Валовиту Дрину пребродише,
И честиту Босну прејездише,
Те падоше на крајину љуту,
Баш у Вакуп проклету паланку,
А на кулу Кулин капетана;
Како па'ше, оба загракташе.
Ту излази када Кулинова,
Излазила, те је говорила:
„Ја два врана, два по Богу брата!
Јесте л' скоро од доње крајине,
Од Мишара поља широкога
А од Шапца града бијелога?
Јесте л' вид'ли многу турску војску
Око Шапца града бијелога
И у војсци Турске поглавице?
Јесте л' вид'ли мога господара,
Господара Кулин капетана,
Кој' је глава над сто хиљад' војске,
И који се цару зарекао,
Да ћ' Србију земљу умирити
И од раје покупит' хараче;
Да ће Црног Ђорђа уватити
И жива га цару опремити;
И да ћ' исјећ' српске поглавице,
Кој' су кавгу најпре приметили?

Је ли Ђорђа цару оправдио?
Је л' Јакова на колац набио?
Је ли Луку жива огулио?
Је л' Цинцара на ватри испек'о?
Је л' Чупића сабљом посјекао?
Је л' Милоша с коњма истргао?
Је л' Србију земљу умирио?
Иде ли ми Кулин капетане?
Води л' војску од Босне поносне?
Иде ли ми, хоће л' скоро доћи?
Не гони ли мачванскијех крава?
Не води ли српскијех робиња,
Које би ме вјерно послужиле?
Каж'те мене, кад ће Кулин доћи?
Кад ће доћи, да се њему надам?”
Ал' бесједе двије тице вране:
Ој госпођо, Кулинова љубо!
Ради бисмо добре казат' гласе,
Не можемо, већ каконо јесте:
Ми смо скоро од доње крајине
А од Шапца града бијелога
Са Мишара поља широкога,
Виђели смо многу турску војску
Око Шапца града бијелога,
И у војсци турске поглавице,
И вид'ли смо твога господара,
Господара Кулин капетана,
И вид'ли смо Црнога Ђорђија
У Мишару пољу широкоме;
У Ђорђија петн'ест хиљад' Срба,
А у твога Кулин капетана,
У њег' бјеше сто хиљад' Турака.

Ту смо били, очима гледали,
Кад се двије ударише војске
У Мишару пољу широком,
Једно српска, а друго је турска;
Пред турском је Кулин капетане,
А пред српском Петровићу Ђорђе;
Српска војска турску надвладала.
Погибе ти Кулин капетане,
Погуби га Петровићу Ђорђе;

С њим погибе тридест хиљад' Турак';
Изгибоше турске поглавице,
По избору бољи од бољега,
Од честите Босне камените.
Нити иде Кулин капетане,
Нити иде, нити ће ти доћи,
Нит' се надај, нити га погледај,
'рани сина, пак шаљи на војску:
Србија се умирит' не може." [...]

Афанасиј
Шеломунов:
„Бој на Мишару”

Трагом речи

1. Издвој основне делове у **композицији** ове песме. Између кога се води дијалог? Зашто баш гавранови доносе **извештај**? Опиши њихов изглед и доведи га у везу са догађајем којем су присуствовали. Шта жели да зна жена Кулин капетана? Упореди оно што је њен муж рекао да ће урадити пре него што је пошао у битку и извештај гавранова о Мишарском боју.

2. Најславнију победу српске војске народни певач приказује кроз пораз турске војске. Зато у песми постоји разумевање за патњу жене пораженог противника. Наведи стихове који то илуструју. Које особине има Кулинова жена? Чему се она надала, а шта јој се догодило?

3. Ко је предводио српску војску? Које све српске војводе наводи Кулинова жена? Покушај да сазнаш нешто више о њима из историјских биографија. Нека ти у томе помогну наставници српског језика или историје. Како се завршила битка? Протумачи значење израза: „’Рани сина пак шаљи на војску / Србија се умирит' не може.” Доведи у идејну везу основне порuke песме са значењем наведених стихова.

Појмовник

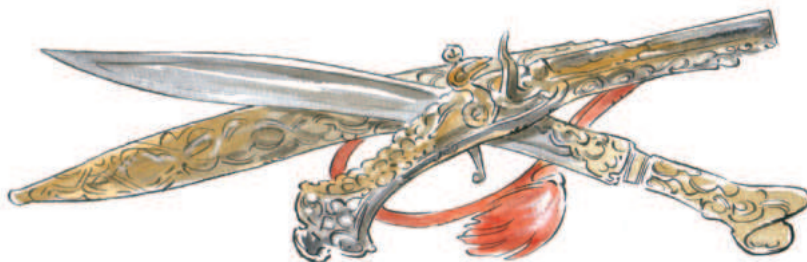
Полећела два **врага гаврана**,
Са Мишара **поља широкога**
А од Шапца града бијелога,
Кржавијех кљуна до очију,
И крвавих ногу до кољена.
Прелећеше сву **богату Мачву**.
Валовиту Дрину пребродише,
И **честиту Босну** прејездише,
Те падоше на **крајину љуту**,

Стални епитетети представљају стилску фигуру која је веома развијена у усменој књижевности. Да би истакао одређена обележја предмета, појава и живих бића народни певач уз њих везује придеве али и друге речи (именице, прилоге...). Сталним епитетима се могу истаћи и особине одређених места, територија, области, градова па их стога често срећемо у нашим народним песмама уз топониме: **мутно језеро, равно Косово, тихи Дунав, мутна Морава...**

Свет занимљивости

Оружје које јунак носи или осваја од другог јунака, знак је његове величине. Херкул, велики јунак грчке митологије, од Аполона је добио лук и стреле, Хефест му је поклонио златан оклоп, Атина одећу, а Посејдон коње. Ахилеј, највећи јунак *Илијаде*, такође од бога добија оклоп, кацигу и нови штит. Према чувеној легенди о Екскалибуру једино је млади краљ Артур могао да ишчупа овај мач из стене. И јунаци српске народне епике поседују посебно оружје. Најчешће је то раскошан мач, златна сабља украшена драгим камењем или топуз. Сабљу Марка Краљевића нико не може да извади из корица, а познате су и хајдучке сабље као, на пример, она Старине Новака. „Чак и када сабља погинулог ратника допадне у руке противника, то за саплеменике значи тешку и недопустиву срамоту. Тако се и један двобој води због надалеко чувене сабље Кулин капетана.” У првој варијанти песме „Бој на Мишару” Вук Стеф. Караџић је забележио стихове који говоре о томе како је поцерски војвода Милош освојио Кулинову сабљу. На другом месту он о томе бележи: „Те се јесени Милош на Мишару показао достојан имена и чина свога, а кад Турци по том побегну, он се у Китогу особито обогати, и, између осталог, задобије сабљу Кулинову. На тој су сабљи били исписани берати (дипломе од села и заслуга) фамилије Кулинове, зато му је родбина његова давала за њу онолико злата, колико она претегне, но он заиште све српско робље што су Турци оне године из наије Шабачке одвели... Тако Кулинова сабља остане у њега.”

(Према: Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*)

Три сужња

(одломак)

Песме о борбама за ослобођење Црне Горе од Турака најбројније су у Вуковим записима. Оне најчешће говоре о месним, племенским или појединачним сукобима с Турцима, турским пљачкашким походима у црногорска брда ради наплате харача, отмицама и одбрани стада, хајдуковању и четовању, међуплеменским сукобима, јуначким осветама. Вук Стефановић Караџић је приметио да у њима има „више историје него поезије”, а Његош је хвалио њихову историјску тачност. У овим песмама посебно су дошли до изражаја патријархални начин живота и херојска схватања црногорског племенског друштва. Најпознатије песме су „Три сужња”, „Перовић Батрић”, „Пипери и Тахир паша” и др.

тимар – пољско добро, сеоски, феудални посед у Турској царевини

карати – грдити, прекоравати

сјета – сета, осећање туге и жалости

сјетовати – саветовати

на тврду их вјеру
домамио – на поверење их домамио

зањага – за њега

Процвиљеле три српске војводе
У сужањству паше Скадарскога,
А да зашто? Веће ни кроза што,
За хараче од ломнијех Брда,
Јер се Брдска ћеца посилила,
Па не даду царевих харача,
А војводе паша преварио,
На тврду их вјеру домамио,
Турио их на дно у тавницу:
Једно бјеше Вуксан од Роваца,
Друго бјеше Лијеш од Пипера,
Треће бјеше Селак Васојевић,
Љуто цвиле, јест им за невољу,
Сужањство је њима додијало.
Још бесједи Вуксан од Роваца:
„Браћо моја, љубимна дружино!
Ми хоћемо овђе изгинути;
Шта је коме данас најжалије?”
Вели тако Лијеш од Пипера:
„Мене, браћо, јесте најжалије:
Скоро сам се јунак оженио,
Остаде ми у двору љубовца
Ни љубљена, нити милована,
Ни карана, нити сјетована;
То је мене сада најжалије.”
Вели тако Селак Васојевић:
„Мене, браћо, јесте најжалије:
Осташе ми двори и тимари,

И још пусто небројено благо,
У планини хиљада оваца;
Остаде ми само рана мајка
И сестрица без братске заклетве,
Да кукају, како кукавице,
У мојему двору бијеломе.”
Ал’ бесједи Вуксан од Роваца:
„Ала браћо, рђава јунаштва!
И ја имам дворе и тимаре,
И у двору остарилу мајку,
Вјерну љубу скоро доведену
И сестрицу милу неудату;
Ал’ ја тога сад ништа не жалим,
Већ ја жалим, ће ћу погинути,
Погинути данас без замјене.”
У ријечи, коју бесједише,
Ал’ ето ти од паше целата
Баш на врата тавници проклетој,
Пак дозивље Лијеша војводу:
„Ко је овђе Лијеш од Пипера?
Нек изиђе пред тавницу клету,
Пипери га на откуп узеше,
Даше зањага све пиперске овце,
И још много небројено благо,
И сувише робину ћевојку.”
Превари се Лијеш од Пипера,
Те изиђе пред тавницу клету.
Целат трже сабљу испод скута,

ни у ситно брдо увођена
– није се на њој ткало,
неоштећена

скут – доњи део мушког
капута, огртача, доњи
део женске хаљине

токе – металне или
сребрне плоче и дугмета,
служе као украс, некада
и за заштиту груди у
биткама

Ма'ну сабљом, ос'јече му главу,
Пак Лијеша за тавницу баци,
Пак се опет натраг повраћаше.
Опет целат са тавнице виче,
Те дозивље Селака војводу:
„Ко је овђе Селак Васојевић?
Нек изиђе пред тавницу клету,
Дошла му је остарила мајка,
Од паше га узе на откупе,
Даде зањга краве и волове
И бијеле овце и јагањце,
Још сувише небројено благо.”
Превари се Селак Васојевић,
Те изиђе пред тавницу клету,
Целат трже сабљу испод скута,
Ма'ну сабљом, ос'јече му главу,
Пак Селака за тавницу баци,
Пак се опет натраг повраћаше.
Опет целат са тавнице виче,
Те дозивље Вуксана војводу:
„Изиђ' амо, Вуксан' од Роваца!
Ровчани те од паше купише,
За те даше двије боце блага
Све у ситно жута Млечанина,
И бијеле овце и јагањце,
Још сувише робињу ђевојку.”
Али Вуксан љута гуја бјеше,
Те се Турком варат' не дад'јаше;
Он излази пред тавницу клету,
Пак целату бјеше говорио:
„Аман мало, пашини целате!
Попусти ми моје б'јеле руке,
Да ја скинем одијело дивно,
С мојих плећа зелену доламу,
Под доламом токе од три оке,
Којено су у Млетке коване,

Оне вр'једе пет стотин' дуката,
Под токама од злата кошуља,
Нит' је ткана, нити је предена.
Ни у ситно брдо увођена,
Веће ми је вила поклонила,
Та немој је крвљу поганити!”
Превари се Туре на кошуљу,
Те Вуксану попустило руке,
Не шће Вуксан свлачит' одијела,
Од целата сабљу уграбио,
Њом му русу осијече главу,
Па побјеже преко Скадра града.
Дочека га тридест Малисора,
Одиста га уватити ћаху,
Ал' се Вуксан ватат' не даваше,
Но се ману десно и лијево,
Свијем турске осијече главе,
Па он бјега с главом без обзира:
А кад дође на мост на Бојану,
Дочека га хоџа и кадија,
Па овако њему говораху:
„Не напријед, Вуксане војвода!
Јер си своју изгубио главу.”
Но бесједи Вуксане војвода:
„Чујете л' ме, хоџа и кадија!
Ако тамо куд напријед немам,
Ни натраг се немам куд вратити.”
Ману сабљом, ос'јече им главе,
Обојицу тури у Бојану,
Па он бјега даље у напредак.
Ђерају га пјешци и коњици,
Коњици га мало назираху,
А пјешци га ни чут' не могаху.
Здрав утече у Ровце камене,
Он утече, весела му мајка!
Њему мајка, а мене дружина!

Трагом речи

1. Подели композицију песме на тематске целине. Одреди којим стихом почиње свака целина. У свакој целини уочи мотиве. Међу наведеним мотивима пронађи оне који се појављују у овој песми: **заточење на превару; неверна љуба; побратимство с вилом; мегдан; надмудривање; женидба с препрекама; одметање у хајдуке; отимање харача.**

2. Ко су три сужња? За чим сваки од њих највише жали у тамници? Којом стилском фигуром нам је народни певач то дочарао? Како поступају Турци са сужњима? Кога нису могли преварити? На који начин се спасао Вуксан од Роваца? Које особине красе овог епског јунака?

3. Размисли о дијалогу Вуксана од Роваца са хоћом и кадијом. Шта му они поручују? Како разумеш његов одговор: „Ако тамо куд напријед немам, / ни натраг се немам куд вратити.”

ПУТОКАЗ

Прочитај следеће речи и уочи оне које су неправилно написане. У свесци напиши њихов правилан облик. На крају за сваку реч одреди којој врсти речи припада. Нека ти у томе помогне издање школског правописа и Граматика за осми разред.

невоља
не жалим
немам

не милована
непредена
нељубљена

небројено
не дајем
недам

неудата
недам
немогаху

Вук Стефановић Караџић

О народним певачима

(избор)

За велики број песама Вук Стефановић Караџић је оставио податке о томе од кога их је чуо и забележио. Највише простора је посветио својим омиљеним певачима. Најпознатији су Тешан Подруговић, Филип Вишњић и Старац Милија. Народни певачи су одиграли пресудну улогу у стварању последње верзије наших народних песама које је Вук записао. Познати народни певачи су још и Слепа Јеца, Слепа Живана, Старац Рашко, Стојан Хајдук, Филип Бошковић, Милован Мушкин...

Тешан Подруговић

(родом из Херцеговине, из села Казнаца у Гацку)

Премда има доста људи који знаду много пјесама, али је опет тешко наћи човека који зна пјесме лијепо и јасно. У том је покојни Тешан Подруговић (Бог да му душу прости!) био први и једини између свију које сам ја за ових десет година налазио и слушао. Он је био родом однекуд између Босне и Херцеговине и изнајприје је био трговац па после убије некака Турчина који њега ћео да убије и так проспе своју кућу и отиде у хајдуке, и као хајдук 1807. године побјегне у Србију. Он је врло лијепо знао ударати у гусле, али пјевати није знао (или није ћео) никако, него је пјесме казивао као из књиге; и за скупљање пјесама так'и су људи најбољи, јер они особито пазе на ред и на мисли, а пјевачи (особито који су само пјевачи) многи пјевају и не мислећи шта, и знаду редом само пјевати, а казивати не знаду (с так'има сам ја кашто имао муку). [...]

Он се по оцу звао Гавриловић, па су га Подругом и Подруговићем зато прозвали што је био врло велики, тј. по другога човека. Ја га у почетку 1815. године нађем у Карловцима (у Срему) у највећем сиромаштву, где у рити сече трску и на леђима доноси у варош, те продаје и тако се храни; и кад дознам колико и каквих зна песама, дам му на дан колико му треба да може живети и почнем од њега песме слушати и преписивати.

[...] Но кад се онда испред Васкрсенија у Србији подигне буна на Турке, и њему као да уђе сто шиљака под кожу. Једва га којекако задржим око Васкрсенија, те препишем

неколико од оних песама које ми је путем идући из Карловаца на колима казивао, па га одмах по Васкрсенију узмем на кола и одведем у Митровицу, те оданде пређе у Србију да се наново бије с Турцима. Пошто се оне јесени Срби умире с Турцима, он отиде у Босну и проврљавши којекуда по своме пређашњем обичају, састави неколико коња и намести се негде у Нахији сребрничкој да живи као кириџија; но наскоро потом испребијају га некак'и

просути – упропастити
по друга човека – овде:
као човек и још пола
другог човека, као човек
и по

проврљати –
прошврљати, лутати

саставити неколико

коња – сакупити
неколико коња

кириџија – онај који
се бави превозом туђе
робе, товара, својим
колима, коњима

убој – повреда, рана

Турци па умре од убоја. Кад сам ја од њега песме преписивао, не знам је ли био што старији од четрдесет година. Био је паметан и, као хајдук, поштен човек. Врло је радо којешта весело и шаљиво приповедао, али се притом нигда није смејао, него је све био мало као намрштен. Он је знао још најмање сто јуначких песама, све оваквих као што сам од њега преписао, а особито од којекак'их приморских и босанских и херцеговачких хајдука и четобаша. Никога ја до данас нисам нашао да онак'е песме зна како он што је знао. Његова је свака песма била добра, јер је он (особито како није певао, него само к а з и в а о), песме разумевао и осећао, и мислио је шта говори.

Филип Вишњић

(родом испреко Дрине, из села Међаша у нахији зворничкој)

Филип је Вишњић прешао у Србију 1809. године, када се српска војска онога лета испреко Дрине натраг вратила, и после тога до 1813. године једнако је живео по српским логорима око Дрине (1810. године био је у Лозници у муасери, када су Богићевић Анто и Милош Поцерац и Бакал Милосав бранили Лозницу од Турака, као што се пева у 32. песми треће књиге). Кад Турци 1813. године опет овладају

муасера – опсада

зацело – заиста, стварно,
истински

Србијом, и он с фамилијом својом побегне у Срем и намести се у селу Грку. Чујући ја да он зна лепих песама, особито од Кара-Ђорђијина времена, добавим га у Шишатовац 1815. године (пошто ме Подруговић остави), те онде од њега препишем како ове песме које су штампане, тако и још три од Кара-Ђорђијина

времена које сам оставио да њима, ако Бог да здравље, зачиним пету књигу. Ја зацело мислим да је ове све нове песме од Кара-Ђорђијина времена, Филип сам певао. Како ми је казивао, он је ослепио у младости од богиња и потом је ишао не само по целој босанској пашалуку, него и у Скадар, те просио певајући уз гусле. Ја сам га онда наговарао да иде опет у Србију, желећи да би онамо још коју песму певао, но никако га на то нисам могао наговорити, јер му је било врло добро у Срему: где год је дошао, људи су га због његови песама честили и даривали; сина је свога дао у Грку у школу. Имао је свога коња и таљиге и чисто се био погосподио. Пре неколике године чуо сам да је и умро у Грку. Кад сам ја од њега песме преписивао, било му је око педесет година.

Старац Милија

(родом из Херцеговине, од Колашина, па за Кара-Ђорђијина времена
добежао у Србију и намести се у нахији пожешкој)

Чувши ја 1820. године у Крагујевцу да Милија особито зна песму о женидби Максима Црнојевића и о Бановићу Страхини (које сам ја обе песме још од детињства којекако знао и потом од много људи слушао и преписане имао, али ми ниједна није била сасвим по вољи), замолим се неколико пута Њиховој Светлости, господару Милошу Обреновићу, да би ми га у Крагујевац додавио или мене у нахију пожешку к њему послао. Но при свему обећавању Њихове Светлости некако ми ова молба остане онда неиспуњена. Вративши се ја у пролеће 1821. године из Србије у Беч, молио сам писмено како Њихову Светлост, тако и покојнога Васу Поповића, бившега онда главнога кнеза у нахији пожешкој, да би ми се те две песме од Милије преписале и послале; но ни то ми се не могне учинити. Кад у јесен 1822. године, на позивање Њихове Светлости, дођем опет у Крагујевац, Њихова Светлост, опоменувши се мојих усмених и писмених молби, у онај исти час кад на диванани преда њу изађем и пољубивши јој скут станем се с њом поздрављати, дозове из канцеларије свога писара, Лазара Тодоровића (садашњег старешину Српске депутације у Цариграду) и смејући се, каже му: „Лазо! Пиши кнезу Васу да је дошао Вук, него и он одмах нек иде амо и старца Милију жива нека доведе или мртва нека донесе, а нека уреди ко ће му код куће, место њега, радити док се он одовуд врати.” После неколико дана дође кнез Васа и доведе старца Милију. Али кад се с Милијом састанем, онда ми се тек радост окрене на нову тегобу и муку: не само што он, као и остали готово сви певачи (који су само п е в а ч и), није знао песме к а з и в а т и редом до само п е в а т и, него без ракије¹, није хтео ни запевати, а како мало сркне ракије, он се, ионако које од старости, које од рана (јер му је сва глава била исечена тукући се негда с неким Турцима из Колашина), слаб будући, тако збуни да није свагда редом знао ни певати! Видећи ја то, ништа друго нисам знао чинити него сам гледао да ми сваку песму пева по неколико пута, док је нисам толико упамтио да сам могао познати кад се што прескочи, па сам га онда молио те ми је певао полако (растежући речи), а ја сам за њим писао што сам брже могао. А кад сам коју песму тако написао, онда ми је он опет морао певати, а ја сам гледао у мој рукопис да видим је ли све добро написано². Тако

јанџик – кожна торба
која виси о рамену

диванана (диванхана)
– веће, скупштина;
просторија у којој се
већа; разговор

¹ Он није имао обичаја пити ракију из онога суда у коме му се донесе, него је саспе у чутуру, коју је у јанџику носио, па после певајући припија сваки час по мало. Ко се год деси код њега, он му наздрави кад хоће да пије, а пошто се напије, остави чутуру опет у јанџик, не пруживши је никоме. Кад би га ко онда запитао каква је ракија, он је имао обичај, стресавши се и намргодивши, одговорити: „Зла, синко, и грдна, не море грђа бити; не дао ти Бог пити је!”

² Како старац Милија, тако и други гдекоји певачи, молили су ме у оваквим догађајима да им прочитам песму, и колико су се радовали, слушајући је онако као што је они знаду, толико су се чудили како сам ја све тако могао написати.

(из Вуковог предговора IV књизи *Српских народних њјесама*)

узаслушати – послушати

сам око ове четири песме провео више од петнаест дана. — Милија је знао још много онак'их песама, као што је она четрнаеста у трећој књизи, али ми се није дало да још коју препишем. Њему се већ било мало досадило онде беспослену седећи и мени певајући, а уз то још нађе се људи (каких се обично код многих дворова налази) који се највише о том брину како ће од свачега шалу направити и смеј заметнути, те му кажу:

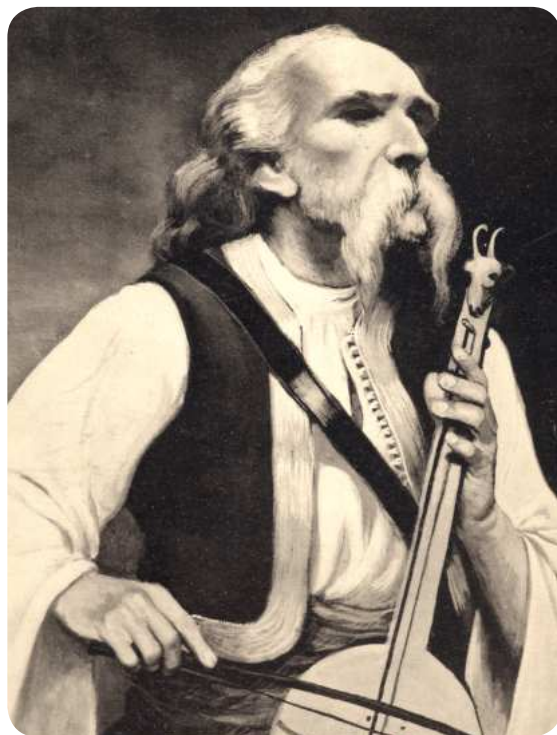
„Куд си ти, стар и паметан човек, пристао за будалом? Зар не видиш да је Вук луд и беспослен човек, којему је само до песама и до беспослица којекаквих? Ако ти њега узаслушаш, теби ће читава јесен овде пропасти; него иди кући, те гледај свој посао.” И тако га подговоре, те једно јутро, примивши од Њихове Светлости пристојни поклон за дојакошњу дангубу, отиде из Крагујевца кријући од мене. – Кад сам прошавших година питао за њ, казали су ми да је умро.

Свет занимљивости

Филипа Вишњића су звали српским Хомером. Чувени слепи песник старе Грчке, Хомер, опевао је у свом епу *Илијада* јунаке и догађаје из Тројанског рата. Вуков слепи гуслар опевао је све велике бојеве и устанике из Првог српског устанка. За пет година учествовања у устанку испевао је укупно 13 оригиналних песама о бојевима на Чокешини, Ужицу, Салашу, Мишару и Лозници.

Увече, након тешких борби, уморни и рањени устаници окупљали су се око логорских ватри и казивали шта се током дана догодило. Вишњић им је уз гусле певао, али је слушао и шта су они говорили и све то преносио у песме. Зато оне, поред уметничке, имају и документарну вредност. Испевао је укупно 5001 десетерачки стих и навео 320 познатих историјских личности и географских места.

О његовом животу знамо врло мало, и то је углавном оно што је забележио Вук Стефановић Караџић. Не знамо чак ни како је изгледао. Портрет слепог гуслара за који се верује да је портрет Филипа Вишњића настао је на самом почетку XX века и нема никакве везе са стварним изгледом најбољег Вуковог певача.

Прота Матеја Ненадовић

Мемоари

(одломак)

Прота Матеја Ненадовић је био син српског кнеза Алексе Ненадовића, једног од вођа Првог српског устанка (1804). Он је такође био устаник, али и дипломата и председник прве владе модерне Србије. *Мемоари* говоре о његовом узбудљивом животу и времену у коме је живео. Описао је и многе историјске догађаје. Један од њих је и чувена Сеча кнезова, која је била повод избијања устанка. Тада је на превару ухваћен и погубљен његов отац Алекса. О томе говори следећи одломак.

конак – преноћиште

глоба – порез

цесарски дукат –
златник

грош – новац различите
вредности у разним
временима и код разних
народа; ситан новац;
пара

обрећи – обећати,
зарећи се

паре са подбрадника –

синџир – ланац

екмеџиница – хлебарница

Чујемо ми у Бранковини тај несрећни глас. Одмах мој стриц Јаков, зет Живко Дабић и ближњих неколико кметова отрче у Ваљево, и заједно са старим Турцима Ваљевцима – јербо су сви ваљевски Турци мога оца и Бирчанина уважавали и пазили – дођу Фочића молити да пусти кнезове. Фочић каже: „Нису ме лепо дочекали и конаке спремили, но најпосле донесите сто кеса глобе па да их пустим.” Мој стриц, како то чује од Фочића, које од трговаца Срба, које и ваљевски Турци даду у помоћ, са својим што смо имали накупи и састави 19.500 гроша. Онда је био цесарски дукат 7 гроша и по. Однесе те новце мој стриц и даде Фочићу и одмах оде по пријатељима и оно друго тражити и састављати. Ваљевски Турци били су обрекли увече све дати; али кад дознаду да ће Фочић и новце узети и кнезове опет посећи, онда Турци моме стрицу то неће да кажу, али узме се сваки извињавати, да нема код себе новаца но да ће до неки дан набавити и дати. И из наше куће сва чељад и

деца поскидали су свој накит, поодрезивале жене са подбрадника и паре ситне, и послали за откуп кнезова, да би се тим бајаги Фочић уверио да већ других новаца немамо, и не би ли се сажалио да пусти кнезове. Виче Бирчанин и Грбовић из тавнице: „Јакове брате, тражи и састављај и подај колико год ишту, само живот откупљуј!” – А мој отац једнако виче: „Не дај, Јакове, не дај паре, не остављај ми деце под дугом да робују. Он ће и новце узети и нас исећи. Из овог синџира и из ових лисица не мисли он нас живе пустити. Но кажем ти: не дај ни паре, не остајте под дугом, да ми деца просе.” – Међутим и ја се усудим и одем у Ваљево. Сакријем се у једну екмеџиницу, пошаљем пандура Глишу Павића,

Детаљ поставке „Сеча кнезова” (Муселимов
конак, Музеј у Ваљеву)

Митезер – аустријски
официр који је сарађивао
са вођама Првог српског
устанка

џебана – муниција

базрђанбаша – старешина
који наплаћује царину

пир – част, гозба

туна – ту

погубленије – погубљење

бешчесан – нечастан,
бешчастан

опадати – клеветати

чардак – дворац, кула;
горњи спрат куће

фат – мера за дужину

ћуприја – мост

нашега комшију, да запита оца, смем ли ја до њега доћи. Како мој отац чује да сам ја дошао, рекне: „Шта ће он овде? Ако Бога знаш, Глишо, трчи и проведи га – и каже му којим сокаком – да га не опазе Турци. Нека бега куд га Бог учи, овде ми ништа ни он, ни ти, ни ко други помоћи не може, нити ће мене жива Турчин пустити.” – Глиша дође мени, проведе ме, и побегнем из Ваљева.

Тек што сам топовски метак у шумар био измакнуо, а чујем где мој стриц с брда виче: „Ај, Матија, ај, Матија, чекај!” Ја причекам, он ми каза да Турци посекоше кнезове. То је овако било.

Турци свежу мога оца и Бирчанина, а Милована Ђрбовића пусте. Кад почну везивати мога оца, види он шта ће бити и рекне: „Је ли туна Јаков, да му нешто кажем?” – Онда рекне Милисав из Дупљаја плачући: „Није, кнеже, овде, но кажи мени, ја ћу му казати.” – „То му – рече кажи, да ни он и нико од мојих од сада Турцима не верује.” Поведе их на погубленије, и као што су ми после тога многи и Срби и Турци казивали, мој је

отац сасвим при себи био, аки би на пир вођен био, и слободним гласом викне: „Фочићу, Фочићу, не молим те за живот, него те само молим, немој ме бесчесном смрћу морити, но сабљом којом се јунаци губе; а знај, Фочићу, да ће моја крв и пред Богом и пред људима теби досадити!” – Он је хтео скупљеном народу говорити, но Фочић повиче: „Водите их даље.” На том позоришту света је много скупљено било; јер и Срби и Турци, да би већи страх од дахија имали, морали су доћи да ове прве жртве српске гледају. Најпре даде Фочић на српски једно писмо пред свима прочитати, које гласи овако: „Поздравље теби, господине мајор Митезеру у Земуну, од мене кнеза Алексе и од проте. Да знате да смо ми овде (четири) дахије међу собом позавађали, и они ће се скоро између себе потући, зато молимо: преправите џебане и официра, а војске доста имамо, да нам помогну да дахије одавде отерамо. Ако томе писму не верујете, питајте базрђанбашу Петра ...” [...] Кад се то писмо прочита, рекне Фочић скупљеном народу: „Ето, ово писмо сече Алексу, који с Немцима се договара, и код нашег цара нас тужи и опада, и о нашим главама ради, зато би грехота била његову главу живу оставити.” Потом повиче на џелата: „сеци”, и одмах оба посекоше, а народ погружен с позорја резбегне се, а Турци Ваљевци поплаше се, и одма’ почели су један по један тајно од других своје важније ствари припремати. Главе обадве метне Фочић више себе на чардак. То је било јануарија 23. предвече 1804. године. Њихова тела стајала су око 80 фати ниже ћуприје на пољицу до Колубаре. [...]

Међутим Ваљевци измоле од Фочића и тело мога оца неки Манојло из Кличевца на колима дотера и код цркве у Бранковини без главе сахранимо. Глава је остала код

Фочића на чардаку. Но неки Живан Јеротић из села Близоња, који је онде послуживао, ноћу је украде, метне у недра, склопи гуњ око себе, и тако главу у недрима нама донесе. Трећи дан одемо к цркви, поставимо страже около, гроб мога оца откопамо, главу на тело наместимо, као што је на живом била и онда опет закопамо.

Трагом речи

1. О ком историјском догађају приповеда Прота Матеја Ненадовић? Подсети се својих знања о томе из **историје**. Анализирај лик Фочић Мехмед аге. Опиши начин на који је утамничио Алексу Ненадовића. Шта он заправо жели да постигне тамничењем одабраних устаника?

2. У овом одломку врло су упечатљиво представљени **ликови** српских кнезова. Одабери један од њих и наведи његове особине. Своје запажање илуструј примерима из текста.

3. Анализирај лик Фочић Мехмед аге. Шта из **дијалога** Алексе Ненадовића и Фочић Мехмед аге сазнајеш о њиховим карактерима? Зашто Фочић оптужује Алексу? Који доказ наводи за своју оптужбу? Како се Алекса понаша пред само погубљење? Шта тражи од Фочића? Какву му будућност предвиђа? Анализирај поруку коју упућује сину Матеји и потомцима.

Свет занимљивости

Прота Матеја Ненадовић је за потребе устанка путовао у Русију. О сусрету са овом дивном и великом земљом оставио је више записа у својим мемоарима. Врло су занимљиви они у којима говори о томе како није разумео обичаје руског народа, због чега је долазио у многе смешне ситуације. Ево шта му се десило зато што није познавао руски обичај пијења чаја. Док је чекао на пријем код једног угледног руског човека, домаћица их је послужила чајем. „Седећи ми на столици, а и она на асталу у самовару чај кува и даје нам те пијемо, а она једнако, како попијемо, опет наслужи; по три ли по четири ли пописмо, а милостива госпа опет наслужи. Кажем ја Теодору, да ја више не могу пити, он ми каже: „Попиј ту, пак изврати шољу”; и тако учиним, и она, даде Бог, већ престаде. Каже Теодор: „Таки је адет: докле год не извратиш шољу, све они ослужују.”

Томе смо се после и смејали, а и мало бар памети и обичају научили.”

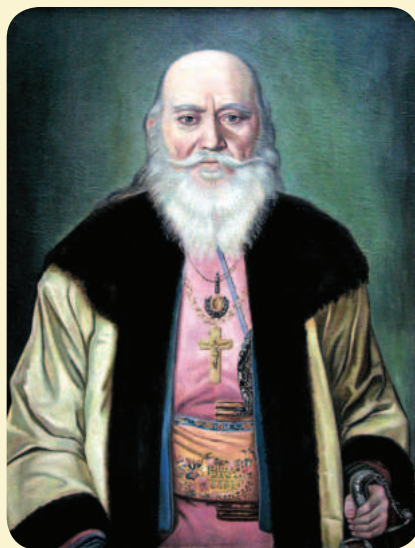
ПУТОКАЗ

Како се пишу полусложенице као што су
Мехмед-ага, Кулин капетан, обор-кнез...?
Сазнај више о томе у *Грамаици* на страни 85.

Представљамо ти...

Прота Матеја Ненадовић

- Рођен је 1777. године у Бранковини код Ваљева. Потиче из познате породице Ненадовић. Отац му је био чувени кнез Алекса Ненадовић, који је припремао устанак против Турака и страдао у Сечи кнезова.
- Матеја Ненадовић је био свештеник који је учествовао у Првом српском устанку и имао чин војводе.
- Био је први дипломата устаничке Србије у време настајања модерне српске државе. Када је 1805. године образована прва српска влада, њен председник је био управо Прота Матеја Ненадовић.
- Написао је *Мемоаре*, који су објављени након његове смрти. У њима је оставио занимљиво сведочанство о историјским догађајима и личностима свога доба. Он пише једноставно, занимљиво и реалистично. *Мемоари* су прожети хумором. Спадају међу најбоља дела ове врсте у српској књижевности.
- Умро је 1854. године у Ваљеву.

Петар II Петровић Његош

Горски вијенац

(одломак)

Петар II Петровић Његош је био и световни и црквени поглавар Црне Горе, али и један од највећих српских песника. Његово најпознатије дело је *Горски вијенац*. У њему се говори о могућем историјском догађају, названом „истрага потурица”, о чему ћеш више учити у средњој школи. Историчари се не слажу око тога да ли се тај догађај заиста одиграо или није. Његош га је сматрао истинитим. Зато је у поднаслову свога дела нагласио да је реч о историјском догађају с краја XVII века. Основне теме *Горског вијенца* јесу историјска судбина Црне Горе и тежња српског народа да се ослободи од вишевековног турског ропства. Зато је Његош ово дело посветио вођи Првог српског устанка, Карађорђу Петровићу.

каваз – наоружан пратилац

роб роба свечева – турски султан је роб свеца Мухамеда, а Селим везир је султанов роб

слуга брата сунца свијетскога – султан је друго сунце, па је зато сунчев брат

главари – старешине

владика – највиши чин у православној цркви

буниште – сметлиште

марва – стока

лаф – лав

сердар – војвода, старешина

бити цару на бјељегу – бити у попису

барјак – застава

сужањ – роб, заточеник

фукара – сиротиња; неваљалац

сплачина – помије; слаба храна

Доходе десетџ кавазах из Подјорице од везира новоја који облази царсџиво, и дају владици Данилу њисмо. Владика ја чиија замишљен.

ВОЈВОДА БАТРИЋ

Каж', владико, шта ти везир пише;
већ нећемо да се крије ништа,
сви ако ће окрилатит Турци!

ВЛАДИКА

(чиија њисмо од ријечи до ријечи)

„Селим везир, роб роба свечева,
слуга брата сунца свијетскога,
а посланик од све земље цара.
На знање ви, главари с владиком:
Цар од царих мене је спремио
да облазим земљу свуколику,
да уредбу видим како стоји;
да се вуци не преједу меса,
да овчица која не занесе
своје руно у грм покрај пута,
да подстрижем што је предугачко,
да одлијем ђе је препунано;
да прегледам у младежи зубе
да се ружа у трн не изгуби,
да не гине бисер у буниште,

Насловна страна првог издања
„Горског вијенца”

пучина – народ

грдна – ружна; прљава

поклисар – гласник

образ – част

отршају – отправљају,
шаљу натраг

барјактар – онај који носи
заставу

мјешина – трбух

колан – појас који држи
седло на коњу

Собијевски – пољски
краљ Јан Собијевски, који
је победио код Беча 1683.

војвода Савојски – Еуген
Савојски, аустријски
војсковођа с краја XVII века

ћитап – ћитаб, књига
која садржи верске догме
муслиманске религије
и муслиманске правне
норме

једноименац – Мухамед II,
који је освојио Цариград
1453, и Мухамед IV, који је
поражен код Беча 1683.

Бурак – легендарни
крилати коњ који је
однео Мухамеда из Меке
у Јерусалим, а одатле на
небо

уљаник – пчелињак

и да раји узду попритегнем,
е је раја кâ остала марва.
Па сам чуо и за ваше горе;
породица света пророкова
зна јунаштву праведну цијену.
Лажу људи што за лафа кажу
да се миша и најмање боји.
Хајте к мени под мојим шатором,
ти, владико, и главни сердари,
само да сте цару на бјељеу,
за примити од мене дарове,
па живите као досле што сте.
Јаки зуби и тврд орах сломе;
добра сабља топуз иза врата,
а камоли главу од купуса.
Шта би било одучити трске
да не чине поклон пред орканом?
Ко потоке може уставити
да к сињему мору не хитају?
Ко изиде испод дивне сјенке
пророкова страшнога барјака,
сунце ће га спржит као муња.
Песницом се нада не растеже!
Миш у тикви – што је него сужањ?
Узду глодат – да се ломе зуби!
Небо нема без грома цијену;
у фукаре очи од сплачине.
Пучина је стока једна грдна –
добре душе кад јој ребра пучу.
Тешко земљи куда прође војска!

КНЕЗ ЈАНКО

Трговац ти лаже са смијехом,
жена лаже сузе просипљући,
нико крупно кâ Турчин не лаже!

СЕРДАР ЈАНКО

Не држимо ове поклисаре,
него да се брже отршају
да им паша штогод не двоуми;
нек зна пријед, па чини што може!

ВУК МИЋУНОВИЋ

Отпиши му како знаш, владико,
и чувај му образ кâ он теби!

ВЛАДИКА ДАНИЛО (оћииишује)

„Од владике и свијех главарах
Селим-паши отпоздрав на писмо.
Тврд је орах воћка чудновата,
не сломи га, ал' зубе поломи!
Није вино пошто приђе бјеше,
није свијет оно што мишљасте;
барјактару дариват Европу –
грехота је о том и мислити!
Веља крушка у грло западне.
Крв је људска рана наопака,
на нос вам је почела скакати;
препунисте мјешину гријеха!
Пуче колан свечевој кобили;
Леополдов храбри војевода,
Собијевски, војвода савојски
саломисше демону рогове.
У ћитапу не пише једнако
за два брата једноименака;
пред Бечом је Бурак посрнуо,
обрнуше кола низа страну.
Не требује царство нељудима,
нако да се пред свијетом руже.

Дивљу памет а ћуд отровану
дивљи вепар има, а не човјек.
Коме закон лежи у топузу,
трагови му смрде нечовјеством.
Ја се сјећам што си рећи хтио.
„Трагови су многи до пећине” –
за горске се госте не приправља;
у њих сада друге мисли нема
до што острѐ зубе за сусједе,
да чувају стадо од звјеради.
Тијесна су врата уљанику;

за међеда скована сјекира.
Јошт имате земље и овацах,
па харајте и коже гулите.
У вас стење на свакоју страну,
зло, под горим, као добро под злом.
Спуштавах се ја на ваше уже,
умало се уже не претрже;
отада смо виши пријатељи,
у главу ми памет ућерасте.”

*Сврши писмо и чийа најлас ђред
свијема (Црнојорцима и Турцима).*

Трагом речи

1. Анализирај почетак писма које је владика Данило добио од Селима везира. Турски везир говори у **алузијама**. То значи да користи песничке слике којима украшава врло оштру поруку. Како разумеш везинове речи да ће доћи да провери „да се вуци не преједу меса, / да овчица која не занесе / своје руно у грм покрај пута”? Зашто он намерава да „подстриже што је предугачко” и да „одлије ће је препунано (где се препунило)”?

2. Какав је однос Селима везира према народу? Издвој примере којима он илуструје свој став. Прочитај поново стихове: „Јаки зуби и тврд орах сломене; / добра сабља топуз иза врата, / а камоли главу од купуса. / Шта би било одучити трске / да не чине поклон пред орканом? / Ко потоке може уставити / да к сињему мору не хитају?” Анализирај повезаност онога што представљају „јаки зуби” и „тврд орах”, „добра сабља”, „топуз” и „главица купуса”, „трска” и „оркан”, „поток” и „море”.

3. У своме одговору на везиново писмо владика Данило супротставља свој став везиновом. Образложи на који став из везиновог писма он мисли кад каже: „Тврд је орах воћка чудновата, / не сломи га, ал’ зубе поломи!”. Који принцип брани владика Данило? На коју те **басну** подсећају стихови из владичиног писма: „Трагови су многи до пећине”?

4. Говор ликова у овом Његошевом делу наликује **пословицама**. Многе **изреке** су из дела прешле у народни говор. Пажљиво прочитај одломак и подвуци све оне стихове за које сматраш да су пословице. Објасни шта значе следећи стихови: „Коме закон лежи у топузу, / трагови му смрде нечовјеством.”

Бележница

У наведеном одломку из *Горској вијенца* налазе се бројне песничке слике које својим пренесеним значењем наглашавају основне поруке писама везира Селима и владике Данила. Неке од тих песничких слика проткане су бројним алузијама, изрекама, изразима који су се задржали и у данашњем говору. Ево неких од њих:

Пример из <i>Горској вијенца</i>	Израз и значење израза
„Шта би било одучити трске да не чине поклон пред орканом”	Израз: <i>йовија се као тирска на вејџу; тирска се савија/йовија како вејџар дува; йовија се (увек) на ону сѣрану на коју вејџар дува</i> Нека од значења израза: • Онај који је слабији, не супротставља се јачем да не би настрадао. • Не супротставља се јачем, чак ни када је у праву, да не би настрадао. • Увек следи мишљење другог/јачег јер нема свој став; увек се приклања мишљењу већине.
„Спуштавах се ја на ваше уже, умало се уже не претрже;”	Овом примеру су по свом значењу блиски изрази <i>на ђрешкама се учи; искуство нас учи</i> . Отуда наведени стихови значе: из искуства знам да вам не треба веровати; једном сте ме преварили и више нећете.

Појмовник

Еп је веома развијена епска песма. Настао је у старој грчкој књижевности из јуначких песама. Најпознатији епови старе Грчке су Хомерови *Илијада* и *Одисеја*.

Епови говоре о различитим темама. Увек се приказује један догађај, а приповедање је некад прожето елементима фантастике. Постоји више врста епова који се разликују по темама.

Драмски спев је посебна врста књижевног дела која у себи спаја елементе драмског и епског. Код нас се појављује у XIX веку, а најпознатији драмски спев је *Горски вијенац*. Поред Његоша, драмске спевове су писали и други писци. Међу њима је и његов учитељ Сима Милутиновић Сарајлија.

ЕЛЕМЕНТИ ДРАМСКОГ У ДРАМСКОМ СПЕВУ

- подела на улоге
- дијалог
- монолог
- постојање дидаскалија односно пишчевих упутстава и описа како ликови треба нешто да изговоре, како изгледају, како се крећу, када и где се радња дешава...

ЕЛЕМЕНТИ ЕПСКОГ У ДРАМСКОМ СПЕВУ

- историјска тема
- догађаји се не приказују, већ се о њима говори; стилска средства су као у епским народним песмама
- поред главне радње, има и више споредних радњи, које су представљене у епизодама
- нема поделе на чинове.

Свет занимљивости

У Цркви Светог Петра у Риму као особита светиња чува се ланац којим је Свети Петар у Јерусалиму у тамници био везан. То је онај ланац који је у нашем народу познат под именом Часне вериге. У календару, у месецу јануару, њима је посвећен један дан. Тај ланац чува се као светиња и стоји у ковчегу увијек под кључем. Кад га калуђер показује отменим путницима, са великом пажњом отвара ковчег, вади ланац из памука, те га они, клечећи, са скрштеним рукама целивају. Тако калуђер принио црногорском владици ове вериге, владика их одмах узе у своје руке, растеже их да види колике су, и, чудећи се како су дугачке, рече: – Ала су га добро везали! Затим их врати одмах калуђеру, који је од чуда једва могао запитати: – Зар их неће Ваша светост целивати? Владика му, пролазећи – одговори: – Црногорци не љубе ланце!”

(Анејдоше о нашим књижевницима, избор и редакција Саит Ораховац, одломак)

Представљамо ти...

Петар II Петровић Његош

- Рођен је 1813. године у месту Његуши у Црној Гори. Потиче из породице која је више од сто година давала владике и народне главаре. Његов стриц био је Петар I Петровић Његош, црногорски владика и владар. Његошево световно име било је Радивоје. Када је напунио 12 година, стриц га је довео код себе у манастир на Цетињу. Након стричеве смрти, проглашен је за владара и владика Црне Горе под именом Петар II.
- Желео је да створи модерну државу. Због државничких послова много је путовао у Италију, Аустроугарску, Русију... Године 1834. основао је на Цетињу прву школу у Црној Гори. Написао је велики број дела: *Луча микрокозма*, *Горски вијенац*, *Лажни цар Шћепан Мали*...
- Умро је од туберкулозе 1851. године на Цетињу. Његове кости су пренете на Ловћен, на место које је сам одредио за свој гроб.

Ljubomir Nenadović

Pisma iz Italije

(odlomak)

Pisma iz Italije predstavljaju jedan od najlepših putopisa u srpskoj književnosti. Njih je napisao Ljubomir Nenadović, potomak čuvene porodice Nenadović. Otac mu je bio Prota Mateja Nenadović, a deda Aleksa Nenadović. Još u ranom detinjstvu zavoleo je herojstvo i rodoljublje srpskog naroda. Trudio se da upozna mnoge druge narode, pa je često putovao. Obrazovao se na poznatim evropskim univerzitetima. Evo nekoliko odlomaka iz njegovih *Pisama iz Italije*.

I

U Neapolju, marta 1851.

Neapolj – Napulj

lazarion – skitnica, lenjivac

Džordž Gordon Bajron
– engleski romantičarski
pesnik (1778–1824)

Dante Aligijeri –
italijanski pesnik srednjeg
veka (1265–1321)

prajske ravnice – ravnice u
Nemačkoj

Nebo bez oblaka, more bez talasa, obale bez lazaroni, lađe bez jedrila. Otvorio sam prozor da se nagledam lepe neapoljske zore koja sa svojim lakim i ružičastim krilima trepti već po vrhovima ovih zelenih brešćića na kojima cvetaju limunovi i pomorandže. Poranio sam da ti u ovoj tišini pišem, poranio sam da ti se javim sa dna Italije.

Prošlo je već nekoliko dana otkako sam ovde, a moglo je proći i nekoliko meseci pa da opet ništa ne pišem. Lepota Neapoljskog zaliva zauzme celo vreme što ga putnik ima ovde da provede. Moj Bajron i Dante koji su mi najmiliji drugovi na ovom putovanju, u Neapolju stoje netaknuti; po njima se hvata prašina. Jutra su prijatna za gledanje ovih divnih predela, večeri su lepe za šetnju pored obala morskih, ostali deo dana, kad sunce upeče, udesan je za razmatranje muzeja i galerija, a tihe talijanske noći – za odmor. U Neapolju šteta je da putnik čita ili piše. U Neapolju pesnik treba da peva, virtuoz da svira, slikar da slika; a mi svi ostali samo da gledamo. Odavde ne očekuj dugačkih pisama, kao što sam ti negda iz drugih mesta pisao. Peskovite prajske ravnice, ili švajcarske česte kiše, zadrže putnika u sobi, i on mora onda da piše. Iz Neapolja zadovolji se kratkim beleškama, jer svaki trenutak što u sobi provede izgubljen je za putnika. [...]

Odseo sam u hotelu „Novi Jork” koji je na samoj obali morskoj, na pristaništu. S mojih prozora vidi se ceo zaliv morski sa svojim zelenim obalama, vidi se ognjeni Vezuv, čiji se vrh neprestano puši: dim od njega podiže se u visinu kao kakav oblak. Po vrhovima brešćića vide se bašte sa svojim letnjim palatama, vide se visoke palme i pogdekoji kiparis. Neizbrojne lađe i parobrodi ljuljaju se na moru. Sve je to obavijeno u neko čarobno plavetnilo. „Poznaješ li onu zemlju gde limuni cvetaju?” – Ovo je ta lepa i topla zemlja. [...]

II

U Neapolju, marta 1851.

Neću ti više pisati o lepoti Neapolja i njegovog zaliva. Neću ti dosađivati s opisivanjem ikona, kipova i drugih znamenitosti. Ma kako da su one lepe i važne, sve je to od mermera, bronzе i boje. Ma koliko da su lepo i živo izvedene, sve je to mrtvo, sve je to hladno. Ono što u samom sebi nema osećanja, pobuđuje u gledaocu samo varljiva osećanja. Naišao sam ovde na jednu srpsku, važnu i živu znamenitost. Ovde je vladika crnogorski. O njemu ću ti odsada pisati više nego o celoj Italiji. [...]

Ja sam se vrlo obradovao što ću videti toga čuvenog crnogorskog vladaoca i velikog srpskog pesnika. Što sam god njegovo čitao, ostalo mi je u duši. Njegov *Gorski vijenac* pravi je venac srpske književnosti. Polako sam silazio niz stepene i blagosiljao sam ovaj slučaj koji mi je doneo ovak' u radost. Željan sam bio srpski govoriti. Na celom putovanju, od Pariza dovde, nisam video Srbina. U tuđini svaki jedva čeka da vidi svog sunarodnika. [...]

III

U Neapolju, marta 1851.

Opet ću ti govoriti o vladici; samo o vladici. Neprestano sam s njim. Kako izostanem jedno pre ili posle podne, eto ti Vukala ili Đoka k meni: „Đe si, čoe? Hajde, zove te gospodar!” I svagda bi me dočekaо pun tanjir pomorandži. Vladika ih slabo jede, i to samo po jednu krišćicu, jer mu, ako nisu sasvim slatke, pozlede kašalj; ali je primetio da ih ja rado jedem. Mnogi govor katkad mu škodi. On često po nekoliko sati sedi u svojoj velikoj stolici i čuti. Za to vreme ja mu što pričam, novine ili kakvu knjigu čitam. Igramo i šaha ali on nema strpljenja. Nekoliko sam puta ručao kod njega. On vrlo malo jede, i čuva se protivnih jela. Ništa ne pije. Jede obično mnogo grožđa. [...]

Vladika slabo što čita i piše. Bolest mu smeta. Ja mu čitam novine, pišem pisma i drugo što mu zatreba. [...] Vladika ni u jednom društvu, pa bilo to međ' samim kraljevima, ne krije da ljubi slobodu i prosvetu: „To će, veli, proćerati Turke iz Jevrope, i izbaviti moj narod.” – Svi važniji ovdašnji ljudi pohodili su ga, i ne mogu dovoljno da ga se nahvale. Ovde je velika partaja koja teži da se sva Italija spoji u jednu državu. Pričali su mi u hotelu da je vladika jednom novinaru rekao: „Da moj narod ima tako bogatih i velikih varoši, ma bi' se za dve nedelje spojili i oslobodili.” A u drugom društvu, gde su kralja kritikovali što im ne da ustav, rekao je: „Crnogorci poštuju junake; ja branim vašega kralja, kad je on jedan jači od vas miliona, koji se na njega svuda žalite.” [...]

Englezi ga takođe vrlo uvažavaju. Jednom pre podne sedeo sam i igrao šaha s njim, a jedan lord prijavi se i uđe s rečima: „Nisam mogao poći iz Neapolja a da se ne oprostim s vama; i budite uvereni da mi je milije što sam video i poznao vas nego Neapolj.” Englezi retko laskaju; bogati lordovi nigda. [...] Pri polasku molio je vladiku da mu da jednu svoju sliku. Vladika mu dade. Zatim molio ga da mu za spomen napiše dva-tri stiha ispod te slike. Vladika uze pero da napiše, i posle kratkog mišljenja, potpisa samo svoje ime i, vraćajući Englezu sliku, reče: „Moji su stihovi svi žalosni; ja ih ne pišem više! – Ja pred sobom vidim grobnu ploču, na kojoj stoji napisano: „Ovde leži vladika crnogorski; umro je, a nije dočekaao da vidi spasenje svojega naroda.” I tome imamo najviše zahvaliti vašim zemljacima, gospodine, koji i mrtvu tursku ruku drže pod našom gušom. I kad god vidite ovu sliku, setite se miliona hrišćana koji su moja braća, i koji bez ikakvih prava pište pod nečovečnom turskom rukom; i vi te Turke branite. Kad dođete u bogati London, i kad pokažete ovu sliku svojim prijateljima, nemojte im kazati, ovo je vladalac jednog srećnog naroda; nego im kažite: ovo je mučenik jednoga za slobodu mučeničkog naroda. Kažite im: Srbi mogli bi pobediti Turke, ali ne mogu da umilostive vas, hrišćane.” – Vladika je sa osećajem govorio; poznalo mu se to na licu. Serdar Andrija, koji nije razumevao šta vladika francuski govori, polako mi reče: „Žao gospodaru što taj Englez hoće da ide.” Lord je i posle ovog govora vladičina ostao hladan, kao svaki Englez. Tako je bar izgledalo. On opet zamoli vladiku da mu za spomen napiše otprilike to što je sada kazao. Vladika mu odgovori: „U nas Srba ima jedna pesma koja kaže: da se more pretvori u mastilo a nebo u list knjige bele, ne bi se mogli naši jadi ispisati. To je maleno mesto za našu tugu.” [...]

Jedno veče proveli smo kod Rotšilda na njegovoj vili (poljskom dvorcu). [...] Posle ponoći otišli smo kući. Kad smo seli u kola, vladika je uzdahnuo; uzdahnuo je teško, kao mati kad pomisli na grob svoga jedinca. Od toga uzdisaja u meni je srce zatreptalo. Ja nisam ništa govorio. On, posle kratkog ćutanja, glasno reče: „Jadni moj

srpski narode! Kad li ćeš ti postati prosvećen, slobodan i srećan, kao i drugi narodi!” – Pa se dalje opet udubio u misli; a kola su naša tutnjala po lepim onim ulicama. Ćuteći dođemo pred njegov stan, gde on izađe, a njegova kola odvezu mene dalje, u moju gostionicu. Vladika je to veče gospodi i gospođama pričao, u najlepšim bojama, sve ono što najbolje i najlepše ima srpski narod; a kad je seo u kola i ostao sam sa svojim mislima, izišle su mu pred oči sve nezgode i patnje srpskog naroda; siromaštvo, neprosvećenost, robovanje, pocepanost. Otuda onaj teški uzdisaj. To mi je sutradan, naslonjen u svojoj velikoj stolici, sa tužnim osećajem kazivao.

Vladika se tog večera poznao sa viceadmiralom američanske vojne lađe „Nezavisnost”, koja je ovde u zalivu od pre nekoliko nedelja. On je odmah sutradan pohodio vladiku, i pri polasku molio ga ovim rečima: „Da poglavar slobodne Crne Gore ukaže počast i poseti ubojnu lađu slobodne Amerike.” Pošto vladika obeća da će doći, pošlje mu on posle podne jedan vojni čamac sa vicekapetanom lađe. [...] Vladika istinski ljubi Ameriku. Sa oduševljenjem je govorio i slušao o Americi, o njenom napretku, o njenim ustanovama, o njenoj slobodi. „Znate li vi – reče on viceadmiralu – da sam ja mnogo puta premišljao: da zažmurim, pa da ostavim Jevropu, da dođem u Ameriku, i da ništa više ne čujem o Jevropi. Ljutim se na tuđince, ljutim se na svoje. Sedamdeset miliona moga plemena mrtvim snom spava, kad svi narodi napreduju i uživaju plodove slobode i prosvete. Otišao bih iz Jevrope; nije kad me neprijatelj pritisne, nego kad vidim da ovako veliko pleme kao što je slovensko nema toliko ni fizičke ni moralne snage da izbavi jednu svoju braću od tiranske turske ruke.”

Kad izađosmo na krov lađe, vladika pogleda, pa reče kapetanu: „Koliko može biti dugačka ova lađa?” Pa u isto vreme okrete se Vukalu: „Što nijesi izmjerio kolika je ova galija, da možeš pričati u Crnoj Gori?” – Na te reči Vukalo odmah izvadi iz pojasa svoj jatagan zajedno sa koricama, pa se naže i ode niz lađu mereći i vičući: jedan, dva, tri, četiri itd. Za njim su trčali oficiri, čudeći se kako se odmah setio da izmeri, a nije tražio ni konca ni konopca. [...]

Tragom reči

1. Analiziraj putopisni opis prirode u prvom pismu. Po čemu se mediteranska priroda Italije razlikuje od kontinentalne prirode Nemačke i Švajcarske? Kakve krajeve ti voliš – planinske, ravničarske ili one pored mora? Zašto?
2. Ljubomir Nenadović prikazuje događaje i ličnosti vrlo živopisno. Da bi ih što vernije prikazao, on često koristi elemente humora. Uočite humoristične scene i navedi likove koji su u njima prikazani na komičan način.

3. Zašto je Ljubomir Nenadović odlučio da u svojim pismima iz Italije najviše piše o Njegošu? Uoči osnovne osobine Njegoševog **lika**. Istakni šta kod Njegoša pisac najviše ceni i navedi primere iz teksta koji to ilustruju.

4. O čemu Njegoš najviše razmišlja? Za čim on čezne? Prema kome je on kritičan? Analiziraj njegov susret sa engleskim lordom. Kako razumeš Njegoševu poruku da bi Srbi mogli da pobeđu Turke, ali da ne mogu da umilostive hrišćane. Na koju narodnu pesmu vladika misli kada kaže: „U nas Srba ima jedna pesma koja kaže: da se more pretvori u mastilo a nebo u list knjige bele, ne bi se mogli naši jadi ispisati.”?

Svet zanimljivosti

„Čika Ljuba Nenadović bio je revizor osnovnih škola. U jednoj seoskoj školi, u prvom razredu, napisao je na tabli broj 7, pa reče đacima:

– 'Ajde, ko će da pogodi ovaj broj!

Jedan mališan iz poslednje klupe zgužva fesić u desnicu, pa izmahnu što igda može u tablu, pa pogodi posred broja i radosno kliknu:

– Čiča, ja ga pogodih!”

(Anegdote o našim književnicima, izbor i redakcija Sait Orahovac)

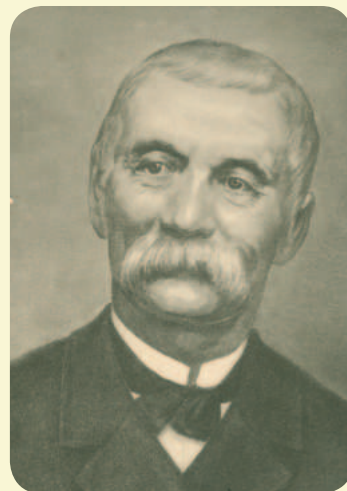
Radionica

Gde god da putujemo, pamtimo zanimljive predele i ljude koje smo tom prilikom sreli. Neki ostave poseban utisak na nas. Izdvoj naročito lepe i upečatljive slike predela sa nekog svog putovanja koje pamtiš, pa napiši domaći zadatak na temu *Predeo koji nosim u srcu*. Navedi što je moguće više elemenata odabranog pejzaža i opiši osećanja i razmišljanja koja je u tebi probudio.

Predstavljamo ti...

Ljubomir P. Nenadović

- Rođen je 1826. godine u Brankovini kod Valjeva.
- Školovao se u Beogradu, Pragu, Berlinu i Hajdelbergu. Mnogo je putovao po evropskim zemljama. Dugo je boravio u Crnoj Gori.
- On je naš prvi moderni putopisac. Ostavio je zapise o svojim putovanjima po Švajcarskoj, Parizu, Italiji, Nemačkoj, Crnoj Gori...
- Piše jasno, lepo, duhovito. Najčešće govori o slobodi i pravdi. Vrlo zanimljivo opisuje druge zemlje i narode.
- Umro je 1895. godine u Valjevu.

Pojmovnik

KNJIŽEVNO-NAUČNE VRSTE (NEFIKCIONALNA/FAKTOGRAFSKA KNJIŽEVNOST)

VRSTA	Ko je autor?	O čemu on piše?	Kako o tome piše?
BIOGRAFIJA	Istoričar, književni istoričar, naučnik, pisac, novinar...	O životu i radu neke ličnosti koja je važna za istoriju nekog naroda i za razvoj društva i umetnosti.	Drži se istorijskih činjenica i podataka o nečijem životu i radu. Prati nečiji život od rođenja do smrti. O svemu piše objektivno. Stil mu je jasan i bez ukrasa. Postoji i romansirana biografija, u kojoj se o životu neke osobe pripoveda kao da je ona junak kakvog romana. Iako pisci vode računa o tačnosti podataka, ove biografije nisu uvek objektivne.
AUTOBIOGRAFIJA	Svako ko misli da je svojim životom i delima ostavio trag u vremenu, bio poseban, neponovljiv, važan...	Piše o svom životu. Izdvaja ono što misli da je važno. Tako vojskovođa piše o bitkama, naučnik o istraživanjima, pesnik o delima, vladar ili političar o svojoj ulozi u društvu.	Svaki autobiograf se trudi da govori istinu. Međutim, kako piše o sopstvenom životu, on govori iz svog ugla. Zato je često subjektivan. To se posebno odnosi na njegov privatni život. Svi autobiografi govore o svom porodičnom životu, ali ne govore svi u istoj meri i na isti način. Naučnik ili vladar najčešće vrlo malo pišu o svom ličnom životu. Međutim, glumac ili pesnik u velikoj meri govore i o svojoj porodici, ljubavima, tugama i radostima.
MEMOARI	Svako ko smatra da je živio u zanimljivoj vremenu.	O uspomena i ličnim sećanjima.	Ostavlja zapis o vremenu u kojem je živio i o ljudima koje je poznao. Često o nečemu govori kao učesnik, a nekad i na osnovu onoga što je čuo od drugih. Navodi i istorijske podatke, ali ima i svoj odnos prema njima.
DNEVNIK	Svako ko želi da zabeleži šta mu se dešava iz dana u dan.	O svakodnevnim zbivanjima u kojima učestvuje.	Beleži događaje iz dana u dan. Nema kritički odnos prema njima. Dnevnik često nije pisan da bi ga drugi čitali, već je piščev lični podsetnik. Ima veliku dokumentarnu vrednost.
PUTOPIS	Svako ko želi da opiše svoje putovanje.	O događajima i ljudima, o predelima i spomenicima.	Često nastaje na osnovu dnevnika. Sadrži dosta podataka o zemljama koje putnik obilazi, o njihovoj istoriji i kulturi. Subjektivno se opisuju ljudi i predeli.
PISMO	Svako ko želi da poruči nešto nekome ko je daleko.	O poslovima, porodici, ljubavi, politici...	Zavisi od teme pisma, onoga ko piše i onoga kome se piše. Često ima ličan, subjektivan ton. Nekada pisma imaju književnu vrednost.

НА КРАЈУ ПОГЛАВЉА

Класификација народне епске поезије

ПОДЕЛА ЕПСКИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА КОЈУ ЈЕ САЧИНИО ВУК СТЕФАНОВИЋ КАРАЦИЋ

- Вук Стефановић Караџић је епске народне песме називао „мушке или јуначке пјесме”.
- Када је правио поделу, водио је рачуна о **времену** које је приказано и о опеваној **теми**.

„Пјесме јуначке најстарије”

– песме о Немањићима	– песме о Марку Краљевићу	– песме о Јакшићима
– песме о Мрњавчевићима	као вазалу	– песме о Црнојевићима
– песме о Марку Краљевићу	– песме о последњим	– песме о појединим јунацима
– песме о кнезу Лазару и	Бранковићима	и догађајима
Првом косовском боју	– песме о Другом косовском боју	

„Пјесме јуначке средњих времена”

– песме о хајдучима	– песме о Светом Сави као	– песме о сењским и
	заштитнику православља	котарским ускоцима

„Пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу”

– песме о борбама за ослобо-	– песме о Првом српском	– песме о Другом српском
ђење Црне Горе од Турака	устанку	устанку

ПОДЕЛА ЕПСКИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА ПРЕМА ОБЛИКУ СТИХА У КОЈЕМ СУ ИСПЕВАНЕ

Осмерачка епика

- Ове песме су испеване стихом од 8 слогова, који се зове осмерац.

Епске бугарштице

- Ове песме су испеване дугачким стихом. Он је имао између 12 и 24 слога. Ове песме су најчешће имале 15 или 16 слогова.

Десетерачка епика

- Ове песме су испеване стихом од 10 слогова, који се зове епски/јуначки десетерац.

ПОДЕЛА ЕПСКИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА ПРЕМА ТОМЕ КОЛИКО СУ ВРЕМЕНСКИ УДАЉЕНЕ ОД ДОГАЂАЈА О КОЈЕМ ГОВОРЕ

Хроничарске песме

- То су песме о борбама за ослобођење од Турака у Црној Гори, као и о Првом и Другом српском устанку. У њима има више историје него поезије. Настале су непосредно након самог догађаја. Често их је певач стварао пред самим учесницима догађаја. Најбоље међу њима испевао је слепи гуслар Филип Вишњић.

Мотивске песме

- У овим песмама обрађују се интернационални мотиви, као што су гавран као гласоноша, сновиђења, мотив издаје, мотив одсецања главе, мотив вилиног пророчанства. Оне су настале много након догађаја о којима говоре, некад и вековима касније. Али, важно је имати на уму да се овакви мотиви могу јавити и у хроничарским песмама.

Говорити о љубави, то је већ помало волети

Народне лирске љубавне песме (избор)
Народна лирска љубавна песма *Српска дјевојка*
Франческо Петрарка, *Канцонијер* (LXI сонет)
Вилијем Шекспир, *Ромео и Јулија* (одломак)
Јован Јовановић Змај, *Ђулићи* (избор)
Борисав Станковић, *Увела ружа* (одломак)
Rajner Marija Rilke, *Ljubavna pesma*
Васко Попа, *Очију твојих да није*

Кључне речи:

народна лирска љубавна песма; ауторска љубавна песма;
лик идеалне драге; мотив неузвраћене љубави; мотив
забрањене љубави; сонет; приповетка; трагедија; антагонист;
протагонист; приповедање у 1. лицу; симбол; метафора

Народне лирске љубавне песме

(избор)

Народне лирске љубавне песме су најраспрострањенија врста народних лирских песама. Оне се међусобно веома разликују по темама, мотивима, осећањима и мелодији. Говоре о стрепњи и љубавној чежњи, радости љубавних састанака, али и о тузи и болу оних који су растављени, па чак и гневу и љутњи остављених. Иако певају о личним осећањима, у њима је јако наглашен колективни дух. У овим песмама каткад се преплићу митолошке представе и слике из реалног живота на селу и у граду. Осећања се често не испољавају директно, већ у разговорима јунака са цвећем, птицама, водом или члановима породице. Зато је у њима присутан велики број стилских фигура – сталних епитета, поређења, метафора, персонификација, хипербола, градација, словенске антитезе итд. Пред тобом је неколико таквих песама из Вукове збирке.

Драги и недраги

Коњ зеленко росну траву пасе,
За час пасе, за два прислушкује,
Где девојка своју мајку моли:
„Не дај мене, мајко, за недрага;
Волим с драгим по гори одити,
Глог зобати, с листа воду пити,
Студен камен под главу метати,
Нег' с недрагим по двору шетати,
Шећер јести, у свили спавати.”

Момак и девојка

Ој девојко, питома ружице!
Кад си расла, на што си гледала?
Ил' си расла на бор гледајући,
Ил' на јелу танку поноситу,
Ил' на мога брата најмлађега? –
Ој јуначе, моје јарко сунце!
Нит' сам расла на бор гледајући,
Ни на јелу танку поноситу,
Нит' на твога брата најмлађега;
Већ сам млада према теби расла.

Дјевојка јечам проклиње

Ђевојка је јечам жито клела:
„Јечам жито, у Бога љепота!
Ја те жела, а ја те не јела!
Сватовски те коњи позобали!”

Анђа капиција

Високо се соко вије,
Још су виша граду врата;
Анђа им је капиција:
Сунцем главу повезала,
Месецом се опасала,
А звездама накитила.

Момак опчињен обрвама

О девојко, селен велен!
Не узвијај обрвама,
Не задаји јад момцима;
И мени си јад задала:
Коња водим, пеше одим;
Чизме носим, а бос одим;
Леба носим, а гладан сам;
Воду газим, а жедан сам.

Не гледај ме што сам малена

Девојчице, ситна љубичице!
Љубио б' те, али си малена. –
Љуб' ме драги, бићу и голема:
Малено је зрно бисерово,
Ал' се носи на господском грлу;
Малена је тица препелица,
Ал' умори коња и јунака.

Најљепши мирис

Ој девојко, душо моја!
Чим миришу недра твоја?
Или дуњом, ил' неранчом,
Или смиљем, ил' босиљем?
Ој Бога ми, млад јуначе!
Моја недра не миришу
Нити дуњом, ни неранчом
Нити смиљем, ни босиљем,
Веће душом девојачком.

Деветоро биље

Пошетала дилбер Анђелија,
Пошетала граду Београду;
Она бира поредом јунаке;
Изабрала војеводу Павла,
Изабрала, и сама му дошла;
Вековаше, пород не имаше;
Питала је своја мила мајка:
„Кћери моја, дилбер Анђелија!
Како тебе не отера Павле,
Кад ти немаш од срца порода?”
Ал' говори дилбер Анђелија:
„Не будали, моја стара мајко!
Како би ме отерао Павле!
Кад сам прву вечеру донела,
У вечери деветоро биља:
Милодуа, да се милујемо;
Калопера, да ме не отера;
Љубичице, да ме свагда љуби;
Каранфила, да се не карамо;
Чубра цвећа, да ме добро чува;
Босиока, да м' не смеће с ока;
А невена, да му срце вене;
Самдокаса и околучепа.”

Трагом речи

1. У народним љубавним песмама ликови девојака и жена се идеализују (приписују им се најлепше физичке и најбоље моралне особине). Наведи шта би поднела девојка из песме „Драги и недраги” само да се уда за оног који јој је драг. Шта на основу девојчиног избора закључујеш о њеном карактеру? Уочи са чиме себе пореди девојка у песми „Не гледај ме што сам малена” и анализирај улогу ових поређења. Пронађи стихове и у осталим песмама који опевају идеалну драгу.

2. Лик идеалне драге често је везан за мотиве небеских тела и биљака. Размисли шта се тиме постиже. Пронађи примере који то илуструју.

3. Наведи песме које у целини представљају словенску антитезу. Анализирај шта се у тим песмама пореди. Којом врстом стиха су оне испеване? Уочи које „јаде” трпи младић у песми „Момак опчињен обрвама”. Коју стилску фигуру народни певач користи да би их дочарао?

Свет занимљивости

У старим временима веровало се да одређене биљке могу помоћи некоме да оствари своје жеље. Зато је свака биљка имала своје симболичко значење. За **јечам**, **босиљак**, **љубичицу** и **невен** веровало се да изазивају љубав и помажу да се она одржи. **Ружица** је представљала девојку, а **смиље** заштиту од зла.

У неколико наведених народних љубавних песама често се помиње биљка **селен** (**милодух**). Следеће објашњење може ти помоћи у анализи симболике коју она у њима има.

Милодух је позната „биљка љубави” која се још зове и селен. У стара времена сви су је садили у баштама. Селен су на Ђурђевдан и момци и девојке брали, мирисали и носили као украс уз себе, верујући да ће их заволети они у које су се заљубили. Такође постоји обичај да невеста доноси у супругову кућу милодух, да би јој брак био испуњен љубављу.

Бележница

У вези са изразом *мирише као душа* „забележено је на основу фолклорне грађе да пријатно мирише најчешће девојачка душа, душа заљубљеног младића, мајчина душа, душа доброг, праведног или побожног човека. Овим је душама заједничко да поседују или позитивна (као што је љубав девојачка, младићка, супружанска) или и осећања и врлине, као што је мајчинска љубав, благост и доборта праведника, побожност, оданост и сл.” Отуда „мирисати на душу, душом или као душа значи мирисати, прво као узвишена душа која пријатно мирише.” Такође, „запазићемо да је у основи свих мирисних душа љубав (мајчинска, девојачка, младићка, хришћанска – према богу, мајци, цркви и сл.).”

Глагол *мирисајти* се јавља и у другим изразима па се тако у изразу *нијти* смрди *нијти мирише* „употребљава за особу која је „неопредељена, која не открива шта мисли, за шта је и сл.”; а карактеристичан је и у примеру „*мирисајти* (кога), који у негираном облику – не мирише га, не миришу се – значи „не подноси га, не подносе се”[...].”

(Драгана Мршевић Радовић, Фразеологија и национална култура, одломак)

ПУТОКАЗ

У наведеним народним љубавним песмама појављују се различите врсте **независних предикатских реченица**. Прочитај наведене песме поново и у њима пронађи пример за **саставни**, **раставни**, **супротни**, **искључни** и **закључни** напоредни однос независних предикатских реченица.

Српска дјевојка

Пред тобом је једна од најпознатијих љубавних народних лирских песама из Вукових збирки. У њој је лик идеалне девојке представљен према схватањима патријархалног српског друштва. Такав опис девојке је надахнуо многе наше песнике да испевају песме сличне овој. Један од њих био је и Сима Милутиновић Сарајлија, чију је песму о „српској моми” Вук Стефановић Караџић узео за мото своје *Мале њосионарне славеносербске њјеснарице*.

У Милице дуге трепавице,
Прекриле јој румен' јагодице,
Јагодице и бијело лице;
Ја је гледах три године дана,
Не могах јој очи сагледати,
Црне очи и бијело лице,
Већ сакупих коло ђевојака,
И у колу Милицу ђевојку,
Не бих ли јој очи сагледао.
Када коло на трави играше,
Бјеше ведро, пак се наоблачи,
По облаку зас'јеваше муње,
Све ђевојке к небу погледаше,

Ал' не гледа Милица ђевојка,
Већ преда се у зелену траву.
Ђевојке јој тихо говорише:
„Ој Милице, наша другарице!
Ил' си луда, ил' одвише мудра,
Те све гледаш у зелену траву,
А не гледаш с нама у облаке,
Ђе се муње вију по облаку.”
Ал' говори Милица ђевојка:
„Нит' сам луда, нит' одвише мудра,
Нит' сам вила, да збијам облаке,
Већ ђевојка, да гледам преда се.”

Трагом речи

1. Пажљиво прочитај песму и одреди ко говори о девојци Милици. Наведи елементе девојчиног физичког **портрета**. У опису девојачке лепоте издвој **сталне епитете**.

2. Зашто је момак сакупио коло девојака? Шта се догодило када су девојке заиграле коло? Одреди којом **стилском фигуром** народни певач даје **дијалог** девојака и Милице.

3. Објасни Миличин одговор са краја песме. Упореди момкове речи са почетка песме и Миличине са краја песме и на основу тога наведи основне особине девојчиног карактера.

Франческо Петрарка

Канцонијер

Од тренутка када је 6. априла 1327. године видео Лауру у Цркви свете Кларе у Авињону, Франческо Петрарка наредних двадесетак година није престајао да пише песме у њену част. Највећи број ових љубавних песама (366) ушао је у збирку *Канцонијер*. У њој је песник опевао Лаурину лепоту и моралну чистоту и описао готово све тренутке својих сусрета са њом. Зато ова збирка представља **лирски дневник у стиховима**. Иако је за песника Лаура остала недостижна, она је била његова вечита инспирација о којој је певао и након њене смрти. Његови стихови су учинили да Лаура постане симбол идеалне драге.

LXI

Нека је блажен дан, месец и доба,
Година, час и тренут, оно време
И лепи онај крај и место где ме
Згодише ока два, спуташе оба.

Блажене прве патње које вежу
У слатком споју са љубављу мене,
И лук и стреле што погодише ме,
И ране које до срца ми сежу.

Блажени били сви гласови, које
Уз уздах, жудњу и сузе без броја
Просух, зовући име Госпе моје;

И блажене све хартије где пишем
У славу њену, и мисао моја
Која је њена, и ничија више.

(Са италијанског превео Иван В. Лалић)

Густав Климт „Пољубац”

Трагом речи

1. Анализирај сусрет лирског јунака са Лауром и издвој шта је на њега највише оставило утисак. Препознај на којег се античког бога љубави мисли када се помињу лук и стреле и наведи шта знаш о њему.

2. Уочи шта све Петрарка у овом **сонету** назива „блаженим”. Размисли о значењу придева *блажен*. Наведи неки његов **синоним** односно реч истог или бар сличног значења.

3. Анализирај песму тако што ћеш повезати прве две строфе у једну **тематску целину**, а друге две у другу тематску целину. Наведи **мotive** који се у њима јављају. Какав је њихов међусобни однос? Образложи у којој вези стоје песникове патње због љубави и писање песама.

Појмовник

Сонет је песма од 14 стихова који су распоређени у четири строфе. Прве две строфе су **катрени**, а друге две **терцети**.

У сваком сонету постоје две целине. Оне настају тако што се **римом** повезују по две строфе. Тако настале целине имају посебне **теме**, па ако се у првом делу сонета изражава нека тврдња, у другом делу она се доказује.

Петнаест сонета повезаних у једну целину чине **сонетни венац**. У распореду сонета мора се поштовати посебно правило према којем сваки последњи стих једног сонета постаје први стих у сонету који долази иза њега. То значи да је последњи стих 1. сонета први стих у 2. сонету, последњи стих 2. сонета је први у 3. и тако редом до 14. сонета. Последњи, 15. сонет назива се **мајсторским сонетом**. Он је састављен од 14 стихова који су у претходним сонетима били на последњем, односно првом месту.

Редослед строфа	Врста строфе	Број стихова у строфи	Врста риме	Однос тема у целинама састављеним од катрена (А) и од терцета (Б)
1.	катрен	строфа од 4 стиха	обгрљена рима: a b b a	A1 – претпоставка
2.	катрен	строфа од 4 стиха	обгрљена рима: a b b a	A2 – тврдња
3.	терцет	строфа од 3 стиха	обгрљена рима: c d c	B1 – закључак
4.	терцет	строфа од 3 стиха	обгрљена рима: d c d	B2 – потврда

Бележница

Изрази њој одила ме је Аморова сјрелица; ранила ме је сјрела љубави; срце ми је њробола Аморова сјрелица употребљавају се када желимо да кажемо да смо се заљубили. Некада се уместо Амора, као анђела/божанства љубави, јавља Купидон који је староримски бог љубави. Именима Амор и Купидон означен је у ствари Ерос, бог љубавне чежње у старој грчкој митологији.

„Замишљан је као дечак, често са крилима, који својим луком и стрелама уноси немире и љубавне чежње у срца љубавне чежње у срца људи и богова. [...] Ерос је најлепши од свих бесмртника; златокос и чежњивих очију, он хода по цвећу; каткад је нежан и мио, а каткад као страшна олуја или хладни северац.”

(према: Д. Срејовић, А. Цермановић, *Речник јрчке и римске митологије*)

Представљамо ти...

Франческо Петрарка

- Рођен је 1304. године у делу Италије који се зове Тоскана.
- Петрарка је био један од најобразованијих људи свога времена. Студирао је права а свој живот је посветио религији и књижевности. Био је велики путник и дипломата.
- Сматрао је да треба повезати највеће вредности античког и хришћанског доба. Због тога је он представник **хуманизма**.
- Поред поезије, Петрарка је написао и низ дела у којима је изнео своје верске и политичке погледе: *О славним личностима*, *Петраркина џајна* (аутобиографски спис), *Усамљенички живој*...Петраркино дело је много утицало на његове савременике, али и на касније уметнике. Сви они који се на њега угледају називају се **петраркистима**.
- Умро је 1374. године у једном месту крај Падове у Италији.

Вилијем Шекспир

Ромео и Јулија

(одломак)

Пред тобом је одломак из *Ромео и Јулије*, најпознатије **трагедије** о љубави. Ово дело је крајем XVI века написао славни енглески писац Вилијем Шекспир. Оно говори о великој и идеалној љубави двоје младих која је осуђена на пропаст због мржње њихових породица. Шекспирови јунаци припадају Монтагијима и Капулетима, двома старим породицама из италијанског града Вероне, које су завађене. За свађу породица не постоји прави разлог. Оне се мрзе због тога што су конкуренти у трци за место најпрестижније породице у граду. У одломку који је пред тобом дат је сусрет двоје заљубљених. Они тада једно другом откривају своју љубав и одлучују да се венчају.

СЦЕНА ДРУГА

Верона. Капулетов врт.

(Ромео ступа напред.)

РОМЕО

Ко рањен није рањеном се руга.

(Горе, на прозору, појављује се Јулија.)

Ал' тихо! Шта светли то кроз прозор тај?

Гле, то је исток, а Јулија сунце.

Устани, лепо сунце, и дотуци

завидљиву луну, већ бледу од једа
што си ти, њена дева, много лепша.

Немој јој више бити пратиља,
јер је завидљива. Одежда је њених
весталки зелене, болешљиве боје.

Само је луде носе: одбаци је.

Ево ми, драге, ево љубави.

О кад би то знала! Она говори,
ал' не каже ништа. Но шта мари!

Око јој говори, њему одговарам.

Дрзак сам, она не говори мени.

Две најлепше звезде на небеском своду,
одлазећ некуд, моле очи њене

да трепере у њиним сферама
до њиног повратка. Шта би било да су
те очи тамо, а оне у њеној глави?

Сјај би њеног лица постидео
те звезде онако као свећу дан.

Њене би очи зрачиле с небеса
кроз простор тако да би птице све
запевале мислећ да је прошла ноћ.

Где како образ наслања на руку!

Да сам рукавица да дирнем образ тај!

ЈУЛИЈА

Вај!

РОМЕО (за себе)

Она говори. О, говори опет,
анђеле светли, јер блисташ нада мном
у овој ноћи к'о крилати гласник
задивљен очима смртника,
што га затурене главе посматрају
кад узјаше на споре облаке
и једри грудима ваздуха.

ЈУЛИЈА

Ромео,

о, Ромео! Зашто си Ромео?

Одреци се оца и одбаци име;
ил', ако нећеш, буди ми заклет
драган, па ја нећу бити више
Капулетова.

РОМЕО (за себе)

Да л' да слушам још
ил' да одговорим?

ЈУЛИЈА

Непријатељ мој
то је твоје име. Ти би био ти
и кад не би био Монтаги. О буди
неко друго име! Шта је то Монтаги?
То није рука, нога, ни мишица,
Ни лице, нити ма шта од човека.
Шта садржи име? Ружа би давала
слатки мирис, па ма како је ми звали.
И Ромео би, и да се не зове
тако, задржао своје савршенство
и без тог имена. Ромео, одбаци
то име што није део тебе сама,
па сам сва твоја.

РОМЕО

Хватам те за реч.
Назови ме драгим, и бићу поново
крштен; одсада нисам Ромео.

ЈУЛИЈА

Ко си ти што си, скривен плаштом ноћи,
докучио мојих тајних мисли ток?

РОМЕО

Не знам како ћу се именом казати,
светитељко мила. Име је то мрско
мени, јер је оно непријатељ твој.
Да је написано, ја бих га поцеп'о.

ЈУЛИЈА

Моје уши нису упиле ни сто
речи с твог језика, а већ му знам звук.
Зар ниси Ромео и Монтаги ти?

РОМЕО

Ни једно, лепа, ако су ти мрски.

ЈУЛИЈА

Реци како си дошао овамо,
и зашто? Зидови врта су високи,
тешки за прелаз, а с обзиром ко си,
за тебе је ово место сама смрт,
ако те ту нађе какав рођак мој.

РОМЕО

На лаким крилима љубави сам зид
прелетео; јер камене међе
не могу никад задржати љубав;
а што љубав може, она то и сме.
Рођаци твоји препрека ми нису.

ЈУЛИЈА

Ако те они виде, убиће те.

РОМЕО

Вај, већа опасност у оку је твојем
него у двадесет њихових мачева.
Погледај ме мило, па ме мржња њина
не може ранити.

ЈУЛИЈА

Не бих за сав свет
волела да те спазе.

РОМЕО

Ноћни плашт
скрива ме добро од ока њиховог.
Ако ме не волиш, нек' ме нађу ту;
боље да ме њина мржња убије
но да ме без твоје љубави смрт штеди.

ЈУЛИЈА

Ко ти је овамо показао пут?

РОМЕО

Љубав: она ме је подстакла да трагам.
Дала ми је савет, а ја очи њој.
Нисам морепловац, ал' да си далеко

Франческо Хајез
„Последње збогом Јулије и Ромеа”

ко обала коју запљускује
најдаље море, ја бих запловио
на срећу ради таквог блага.

ЈУЛИЈА

Знаш, да ми на лице маску ставља ноћ,
иначе би ми девојачка румен
облила образе што си чуо шта сам
говорила ноћас. Радо бих се ја
држала навике, радо реч порекла.
Ал' збогом навико! Волиш ли ме? Знам,
рећи ћеш: „Да”, и примићу ту реч.
Ал' и заклет можеш постати неверан.
На љубавничка кривоклетства, кажу,
доброћудно се смеје Јупитер.
Племенити Ромео, искрено
реци да л' ме волиш. Ако мислиш да сам
брзо освојена, мрштићу се, па ћу
јогунасто, кад ме просиш, рећи: „Не”,
мада иначе не бих за сав свет.
Да, лепи Монтаги, ја сам заљубљена
исувише, па би могао мислити
да сам лакоумна; ал' веруј, племићу,
вернија ћу бити од тих што се боље
праве уздржљивим. Била бих и ја
уздржљивија, признајем, да ниси
пре него приметих чуо ову страсну
исповест моје верне љубави.
Опрости и лаком заносу не придај
предају што ти тамна откри ноћ.

РОМЕО

Кунем се, госпо, блаженим месецом
што сребром краси све круне дрвећа...

ЈУЛИЈА

О, не куни се несталним месецом
што месечно мења свој округли лик,
да и твоја љубав не постане таква.

РОМЕО

Чиме да се кунем?

ЈУЛИЈА

Немој се ни клети:
ил', ако хоћеш, закуни се својим
дивотним бићем које ми је бог
обожавања, па ћу веровати.

РОМЕО

Ако икад мила љубав срца мог...

ЈУЛИЈА

Не, не куни се. Мада се радујем
теби, ова ме ноћашња веридба
не радује; сувише је нагла,
непромишљена одвећ, много брза,
сувише слична муњи која mine
пре но што човек може рећи: „Сева”.
Лаку ноћ, мили. Овај пупољак
љубави ће можда, на даху лета тог
што води зрењу, бити диван цвет
за наш идући сусрет. Лаку ноћ,
лаку ноћ! Нека слатки мир и покој
буду у твојем срцу к'о што су у мом.

РОМЕО

О, остављаш ме незадовољеног.

ЈУЛИЈА

Шта би те ноћас задовољило?

РОМЕО

Веран завет твоје љубави за мој.

ЈУЛИЈА

Пре сам га дала но што си тражио,
а волела бих да још није дât.

РОМЕО

Зар би га повукла. Зашто, мила моја?

ЈУЛИЈА

Само да га опет од свег срца дам.
Ал' ипак желим само то што имам.
Дарежљивост ми бескрајна к'о море.
а моја љубав дубока к'о оно,
па што више дајем, све то више имам,
јер су бесконачне. Чујем неки шум.
Љубави мила, збогом...

(Дадиља зове изнутра.)

Сад ћу, дадо!

– Мили Монтаги, буди вазда веран.
Остани још мало, вратићу се сад.

(Јулија одлази унутра.)

РОМЕО

О блажена, блажена ноћи! Стрепим,
кад је ноћ, да је све то само сан,
одвећ леп да би стварно постојао.

(Јулија се појављује на прозору.)

ЈУЛИЈА

Три речи, мили Ромео, па онда
лаку ноћ збиља. Ако ти је љубав
часна, а намера брак, јави ми сутра,
по оном кога будем послала,
где и кад хоћеш да се обред сврши,
па у твоје руке судбину предајем
и идем с тобом, господару мој,
и на крај света.

ДАДИЉА (изнутра)

Госпођице, хеј!

ЈУЛИЈА

Долазим одмах. Али, ако ти
не мислиш часно, преклињем те...

ДАДИЉА

Хеј, госпођице!

ЈУЛИЈА

Сад ћу доћи. – Прекини
веридбу, и пусти ме саму јаду мом.
Сутра га шаљем теби.

РОМЕО

Душе ми...

ЈУЛИЈА

Хиљаду пута лаку ноћ!

(Одлази у кућу.)

РОМЕО

Хиљаду пута је она без твог сјаја гора.
Драги драгој својој журно ићи мора
к'о ђаци од књиге, а од драге лика
тужна к'о у школу лица ученика
(Ромео полази. Јулија се враћа прозору.)

ЈУЛИЈА

Пст, Ромео, пст! О да ми је глас
соколарев, да домамим натраг
мог племенитог сокола! Али је
сужањство промукло, па не може гласно
дозивати га: иначе бих ја
развалила пећину где Ехо
лежи и створила да јој ваздушасти
глас промукне више него мој
понављајући моје „Ромео!”

РОМЕО

То моја душа шапће моје име.
Како сребрно, како звонко, мило
звучи у ноћи говор заљубљених,
к'о најнежнија музика.

ЈУЛИЈА

Ромео!

РОМЕО

Мила моја!

ЈУЛИЈА
У који час сутра да пошљем?

РОМЕО
У девет.

ЈУЛИЈА
Нећу одоцнити.
Ал, дотле има двадесет година.
Заборавих зашто те позвах натраг.

РОМЕО
Стајаћу овде док се не сетиш.

ЈУЛИЈА
А да би и даље ти остао ту,
нећу се сетити, јер волим да сам с тобом.

РОМЕО
А ја ћу и даље да останем ту,
да се ти не би сетила, и тако
заборавићу други дом сем овог.

ЈУЛИЈА
Ближи се јутро. Хтела бих да одеш,
али не даље но птић враголанке

што га пусти да јој с руке одскакуће
к'о јадни сужањ у букагијама,
па га из љубави и из љубоморе
на ту слободу опет натраг вуче.

РОМЕО
Волео бих да сам и ја твоје птиче.

ЈУЛИЈА
И ја, ал' бих те грљењем убила.
Лаку ноћ, лаку ноћ! Растанак тај
слатка је туга, па ћу ти, то знај,
лаку ноћ шаптати док не сване дан.

РОМЕО
Мир грудима твојим, а очима сан!
Да сам сан и мир тај,
слатко бих почивао.

(Јулија оде.)

У ћелију свога духовника живо
идем сад да помоћ затражим од њега
и мој драги удес испричам пре свега.

(Одлази.)

(Са енглеског превео Никола Кољевић)

Трагом речи

1. У старим драмама које говоре о љубави обавезна је такозвана балконска сцена. Препричај ову сцену из наведеног одломка. Наведи њене главне учеснике. Одреди време одигравања и место где се тачно налазе главни учесници (актери) док воде дијалог. Који лик се у овој сцени не појављује у спољашњем простору, али изговара текст?
2. Наведи шта је све Ромео спреман да учини не би ли остварио своју љубав са Јулијом. О чему он размишља? Зашто страхује? Изнеси своје размишљање о његовом карактеру. Илуструј своја запажања примерима из текста.
3. Издвој елементе Јулијиног физичког портрета на основу онога што Ромео о њој говори. Шта на основу Јулијиних речи закључујеш о њеном карактеру? Шта за њу значи љубав? Пронађи стихове који илуструју твој одговор на ово питање.
4. Како разумеш стихове: „Шта садржи име? Ружа би давала слатки мирис, па ма како је ми звали”? Истакни шта је важно имати на уму када мислимо о карактеру неког човека. Које његове особине треба да нам буду битне?

Појмовник

Трагедија је настала почетком V века пре н. е. У почетку се на сцени појављивао само један **глумац**. Он је водио дијалог са хором и хоровођом и могао је слободно да долази и одлази са сцене. Чувени антички писац трагедија, Есхил, смањио је део текста који је говорио хор и на основу тога увео **другог глумца**. Други велики антички писац, Софокле, увео је и **трећег глумца**. Занимљиво је да више од три извођача није могло истовремено да се нађе на сцени старог грчког позоришта.

Главни лик у драмској радњи зове се **протагонист**. Драмска радња је у потпуности везана за њега. **Антагонист** је такође важан лик који је по својим особинама и поступцима супротан протагонисту. Радња драме се и развија кроз **сукоб** ових јунака.

Трагедија говори о људској несрећи. **Главни лик** трагедије није ни бољи ни гори од обичног човека, већ је сличан њему. Због тога ми осећамо да нам је близак. Његова животна прича код нас побуђује **сажаљење** и **страх**. Ми га жалимо због његове судбине, али се уједно и плашимо јер осећамо да бисмо и сами могли доћи у сличну ситуацију. Та осећања код нас изазивају **катарзу** односно прочишћење или некакво олакшање од таквих јада.

Свет занимљивости

„Глоб, Шекспирово слово „О” од дрвета, можда је најчувеније позориште које је икада саграђено и служило је Лондону у време када је већи део његовог становништва посећивао позоришта чешће него у било које друго време у историји. [...] Са сигурношћу можемо рећи да је Глоб био осмоугаоног облика и отворен ка небу. Био је саграђен од дрвета и делимично покривен сламом. Тачне димензије позорнице и аудиторијума су хипотетичне, али простор одређен за глуму био је, сматра се, огроман по модерним стандардима.

Постојала су два нивоа, сцена у приземљу и балкон. На дан представе застава је лепршала

целог преподнева, а трубач би се три пута огласио са крова упозоравајући људе да се два сата приближава, што је време када је комад требало да отпочне. Гледаоци су улазили кроз једина врата за публику, која су се налазила насупрот позорници. Улазница је стајала један пени за партер; за један пени више могло се купити седиште у подножју степеница с леве и десне стране, или се попети на највишу галерију; с трећим пенијем гледалац је могао да добије приступ на прву и другу галерију где би [...] могао да нађе „најудобнија седишта с јастучићима, одакле он не само да све добро види, већ може и да буде виђен”. Посебни аранжмани прављени су за аристократе, који су улазили кроз врата за глумце, иза сцене и седели у „соби за господу”. Цена за те привилеговане била је дванаест пенија; поглед с најбољих седишта био је и најгори.”

(Роналд Харвуд, *Историја позоришта*, одломак)

Радионица

Уколико прочиташ целу трагедију *Ромео и Јулија*, сазнаћеш који је низ несрећних околности омео љубав двоје младих и одлуку да се тајно венчају. Разумећеш зашто је љубав Ромеоа и Јулије симбол несрећне, али и искрене љубави. Уради домаћи задатак на тему *За мене је љубав кад...*

Нека ти у томе помогну неке од следећих мисли о љубави:

- (1) „Љубав ништа не може одбити љубави.”
- (2) „Права љубав налази да је добро само оно за шта зна да се допада вољеном створењу.”
- (3) „Љубав је слепа.”
- (4) „Љубав је великодушна, и само стога људи кажу да је слепа.”
- (5) „Далеко од очију, далеко од срца.”
- (6) „Љубав је осећање које је резултат свих других осећања, збир свих могућности човекових, највиших и најчистијих.”
- (7) „Само кроз љубав може и обичан човек да буде дигнут до великог човека, и да пигмеј пође у корак са гигантом.”

Представљамо ти...

Вилијем Шекспир

- Рођен је 1564. године у Енглеској.
- Одређени периоди Шекспировог живота потпуно су непознати. О њима постоје разне приче, међу којима су и оне да је крао срне и за живот зарађивао као учитељ, да је био војник у Холандији, а када је отишао у Лондон, стекао је право да уђе у позориште због тога што је чувао коње посетиоцима позоришта.
- Написао је велики број драма, међу којима су *Хамлејт*, *Ричард II*, *Краљ Лир*, *Млетачки трговац*, *Отело*... За многа дела се верује да не припадају њему, већ да их је написао неко други (што је и данас предмет многих истраживања и расправа).
- Занимљиво је да је Шекспир умро 23. априла 1616. године, истог дана и исте године када је умро и велики шпански писац Мигел де Сервантес. Због тога се 23. април слави као Међународни дан књиге.

Ђулићи

(избор)

Пред тобом је избор из Змајеве збирке песама *Ђулићи*. Њен наслов представља номинатив множине деминутива турске речи „ђул”, што значи „ружа”. Песник је ове песме посветио својој породици, супрузи и деци. У њима развија романтичарске мотиве као што су идеална драга, љубав, природа... Ову збирку често називају дневником среће и љубави зато што је опеван готово сваки важнији тренутак сусрета са идеалном драгом, као и догађаји из свакодневног живота једне патријархалне српске породице у XIX веку. Збирка обухвата 71 песму. Изузев уводне песме, ниједна песма у збирци нема наслов, већ је означена римским бројем. Након ове Змај је написао и збирку *Ђулићи увеоци*, у којој се налазе песме туге и бола, настале након смрти његове жене и деце. Ових песама има укупно 69.

VII

Месечина, – ал’ месеца нема;
Моја мила зелен венац снила,
Пак се мало у сну насмејала, –
Од тога се поноћ засијала.

IX

Рузмарине, не мириши туди,
Да се моје злато не пробуди,
Само цвати на дикини врати, –
Дођу л’ свати, ти ћеш мирисати.

XIII

Дико моја,
Где си поникнула –
Међу смиљем
Или међ босиљем.
Уз љубицу, или уз ружицу,
Међу крином,
Ил’ међ рузмарином?

XXXVII

Празан је листак овај,
Не пише ништ’ на њему, –
Ал’ сад ће песма бити,
Осећам то по свему.

Ах, преварио сам се,
Сагрешио сам богу;
Хтео сам *све* исказ’ти, –
Па ево *нишић*’ не могу.

Излити цело срце
Није у нашој власти; –
Нагађај, љубо моја,
То што сам хтео каз’ти!

XLII

Срца стрепе кашто
У највећој срећи,
Не питај их зашто,
Не умеју рећи.

Кад би тога часа
Говорити знала,
Од тога би гласа
Неба задрхтала.

Анђели би хтели
Срећу смртних људи,
Они би отели
Љубав нам из груди.

Овако нам лепе
Среће и не слуте. –
Нека срца стрепе!
Нека срца ћуте! –

XLIII

Песмо моја, закити се цветом,
Песмо моја, замириши светом;
Још сва срца охладнела нису, –
Познаће те, песмо, по мирису!

Познаће те да си чедо миља,
Да ти љубав мајка и дадиља
Да си рада певати о сласти,
Разумеће што не умеш каз'ти.

Песмо моја, већ си на полету,
Поздрави ми све на овом свету,
Поздрави ми славље и голубе,
И сва срца што се силно љубе.

LXXI

Питаћеш ме, моје чедо,
Кад сам ове песме писô, –
Просуо их један часак,
Један тренут, једна мисô.

Срце ми је лисно дрво,
А песме га цветом ресе;
Један поглед, један осмех
Увек који цветак стресе.

Ја и не знам шта је било
У тренутку том –
Тек осетим да је нешто
Лакше срцу мом.

Трагом речи

1. Један од централних мотива Змајеве збирке „Ђулићи” је мотив идеалне драге. Анализирај како је представљен лик вољене жене у наведеним „ђулићима”, тако што ћеш навести са чим је песник пореди, у какав простор је ставља, које јој моћи приписује...

2. Песма под бројем XLII један је од најпознатијих „ђулића”. Наведи главни мотив у овој песми. Какве особине има песма којој се песник обраћа? Како разумеш његову молбу да песма треба да поздравља славу, голубове и срца која се много воле? Чеге су симболи птице које се помињу?

3. „Ђулић” под бројем LXXI последњи је у збирци. Доведи у везу његово место у збирци са темом о којој говори. Кома се песник обраћа? О чему он говори? Са чим пореди своје срце?

4. Међу наведеним особинама Змајевих „ђулића” пронађи оне по којима „ђулићи” подсећају на народне лирске љубавне песме: **лирски субјекат**; **лик идеалне драге**; **мотив цвећа**; **мотив космичких тела**; **мотив песничке инспирације**; **лирски десетерац**. Издвој „ђулић” за који сматраш да би могао бити и народна лирска љубавна песма и образложи свој избор.

Појмовник

ЉУБАВНА ПОЕЗИЈА

Народна љубавна лирска песма	Ауторска лирска љубавна песма
– Вук Стефановић Караџић их је у <i>Малој њпросјонародној славеносербској њјеснарици</i> (1814) издвојио у посебну групу и назвао их „пјесне љубавне”; – већина ових песама записана је од XV до XVIII века; – оне су биле саставни део прослављања култа плодности и пролећних светковина; – основни мотиви: лепота драге/драгог, љубавна прорицања, љубавна патња, љубавни растанак...	– лирски субјекат спонтано испољава своје љубавно осећање, и то најчешће у првом лицу јединине; – своја осећања лирски субјекат изражава монологом или води дијалог са природом, драгом, светом, песмом... – ове песме поседују изразиту ритмичност и мелодичност, па се често пише музика на њихове стихове.

Свет занимљивости

Песник Змај Јова био је неко време на Цетињу. Том приликом кнез Никола позва свога перјаника и рече му: „Слушај, иди и доведи ми Змаја у двор!”

Перјаник је мислио да је у питању змај из митологије, па се добро наоружа, уђе у једну гостионицу и упита газду:

– Је ли ту змај?

– Јест, ено га у соби!

Перјаник се прекрсти пред вратима собе, спомену светог Василија и друге свеце и уђе, повикавши:

– Је ли ту тај змај?

– Ја сам – одговори му Змај Јова.

На то се перјаник испрси и добац: – Ес, божја вјера, а ја сам мислио да си ти прави змај, него хајде одмах, зове те господар!

(Анејдоше о нашим књижевницима, избор и редакција Саит Ораховац)

Радионица

Многе од Змајевих „ђулића” чули сте у извођењу певача староградске или забавне музике. Занимљиво је да је сам песник користио речи из песама које су у његово време биле певане било као народне изворне песме било као песме грађанске лирике. Уз помоћ наставника пронађи примере таквих Змајевих песама које се и данас певају.

Представљамо ти...

Јован Јовановић Змај

- Рођен је 1833. године у Новом Саду. Школовао се у Пожуну, Пешти, Прагу и Бечу. Био је лекар по професији, али се бавио и књижевношћу и преводилаштвом.
- Он је један од најзначајнијих представника **српског романтизма**. Познат је по збиркама *Ђулићи* и *Ђулићи увеоци*. Његове песме за децу објављене су у збиркама *Чика Јова српској деци* и *Чика Јова српској омладини*.
- Чувена је његова песма „Светли гробови”. Такође је познат и по сатирично-политичким песмама као што су „Јутутунска јухахаха” и „Билдунг”. У њима је критиковао политичке прилике у Србији XIX века.
- Умро је 1904. године у Сремској Каменици, која се неко време њему у част звала Змајева Каменица.

Борисав Станковић

Увела ружа

(из дневника)

(одломак)

Приповетку „Увела ружа” Борисав Станковић је написао када је имао 23 године (1899). У њој је описао своју љубав према девојци с којом је одрастао, али која се удала за другог. Сећајући се прошлости, приповедач нас лагано уводи у причу о љубави Косте и Стане, који су се морали растати због тога што су припадали различитим друштвеним слојевима.

шамдуд – врста дуда пореклом из Шама у Сирији

минтан – врста горње мушке одеће

бошча – завежљај; женска марама за главу

пџс – струк

долап – овде: орман

антерија – врста горње (мушке и женске) хаљине с дугим рукавима

шамија – танка марама разних боја којом жене повезују главу, повезача

сахан – метални тањир, послужавник на коме се доноси јело

зарф – украшена метална посудица или чашица у коју се ставља шољица (филџан) за кафу

дудук – врста пастирске свирале

миндерлук – диван, софа, канапе

џамија –

чупавац – врста постељног покривача, вуненог ћилима, јастука и сл.

... Опет сам те сневао! Како жалим што сан оде, те и ти с њиме! Како бих волео да то не беше само сан, сан и ништа више. Али хвала и сну. Слађе је сневати неголи збиљу гледати и гушити се од наврелих осећаја, успомена, и тешка, хладна, самотна живота... Да, слађи је сан, сан детињства и младости; сан старе, поцрнеле и све чађу испуњене куће са великом баштом ограђеном тарабама и пуном цвећа, старих шимширова, испуцаних стабала од крушака и кајсија, с густим, густим жбуновима и грмљем; сан потока што поред куће тече са високим тополама, младим врбама, брестовима и меком, увек влажном травом. Па сан топлих ноћи кад ветар душе и лишће креће, кад месец сија а из обасјане даљине допире звон од клептуша и тиха, монотона песма пастира у „дудук”; сан тамних вечери, развалина од зидова, турских конака, џамија, опалих стреја са слепим мишевима, вештицама, вампирима и „сајбијама”... сан младости и среће!

Хајдемо да сневамо:

Били смо комшије. Твоја мајка само тебе, моја мајка само мене имађаху. Баште наше беху раздвојене потоком, преко кога се прелазило на намештене, овећим каменовима. Твоја мала кућица, скоро зидана, приземна и местимице окречена, скриваше се у дну баште и од ње се виђаше само кров с новим цреповима. Наша кућа беше стара, широка, сува, гломазна и заудараше на чађ. С улице била је ограђена високим зидом. Капија беше велика, стара, с порђалим алкама и испод које се могаше човек провући у свако доба. Испред куће беше стари бунар а око њега наслане велике плоче од којих је отицала устајала, црна барица, по којој патке цео дан батргаху. Више бунара била је винова лоза, а на сред дворишта стари дуд – „шандуд”. С леве стране беше одмах поток, а иза њега ваша башта ограђена заваљеним и испрекиданим плотом...

Је ли, памтим ли добро? Ви бесте са села, скори досељеници. Продали сте у селу ваш посед и дошли у варош. Отац ти и старија сестра умрли, а ти с мајком остала. Нешто од непроданих њива у селу, а нешто и од наднице твоје мајке, ви две живеле сте лепо и тихо. А ти беше увек од свију комшијских девојчица најбоље и најлепше обучена. Твоја мајка иђаше једнако у сељачком оделу, али тебе киђаше и гиздаше као најбогатију. Каква ли беше тада. У шалварицама, кратком, тесном минтану са широким рукавима, опасана бошчицом, у лаким папучицама и повезане главе иђаше ти. А ход ти беше брз, лак. Како да те не памтим кад долажаше к нама? Прелазиш преко потока, а ручице си дигла увис. Плаве, велике очи оборила си доле и ногом бираш на који ћеш камен стати. Твоја уска недра и још тањи пџс превијају се час на леву час на десну страну. На твоје бледе, дугуљасте образе избило једва приметно руменило, а бујне ти коврчасте косице пале по челу и око ушију. Прелазиш ти, гледаш где ћеш да ступиш, прво опробаш камен да ли је он доста сталан, па онда, замахав се, и уздигнувши главу, лако, као срна, скочиш на нашу страну.

– Ах! Ево ме! – велиш, стајући преда ме – Шта си ме звао, а?

– Мајка те зове!

И ти, не гледајући на мене, брзо, превијајући се и избацујући из шалвара твоје мале ножице у белим чарапама, отрчиш матери, која те пошаље да јој нешто купиш у чаршији.

И ти си увек трчала, радовала си се кад би те моја мајка послала за што, као и да си се тиме и поносила. А имала си и зашто. Јер мучно беше мојој матери приступити. Као да сад и њу гледам где погурена, у свиленој антерији, повезана црном шамијом, и то тако да јој се само нос и очи виде, претура по својим сандуцима и долапима. Вади из њих стара, већ плеснива одела, скупочена али пожутела платна и свилене тканине, које почеле већ да се осипљу. Увек је чистила златно и сребрно посуђе и сваки час га намештала у гостинској соби како би истакнутије стајало. Цео дан је проводила у гостинској, сниској, поцрнелој соби, која беше лепо намештена. У њој је било нагомилано све богатство које беше преостало: стари персијски ћилим, по рафовима велики „сахани“, сребрни „зарфови“ за шоље, позлаћени чираци за лојане свеће, по миндерлуцима велики јастуци, „чупавци“... Беше богатих старих икона, сребрно кандило: слике Божјег суда, Јерусалима, Пећи, Раванице, у златним оквирима, и то почађале, плесниве, с оштрим, провобитним цртежима... И све то нагомилано, стиснуто у малој светлости, помешано с мирисом од сувих дуња, грожђа и крушака што вишаху на таваницама, издаваше оштар, а често и загушљив задах.

Увек је она била у тој соби и дотеривала и чистила намештај. Само ја и она живели смо од моје масе. Отац ми беше умро пошто упропасти готово све имање на разне послове који му никад нису полазили за руком, а које је он опет предузимао

печалити – радити

шалваре – дугачке
широке женске панталоне

ђипити – скочити

работа – одређена
активност, делатност

еспап – роба

више ради света, да се не каже: како ништа не „печали”, већ једе готовину. Мати ми скоро за оцем умрла. Зато сам бабу звао увек мајком. Дакле, од целе некадашње богате и знане породице само ми бесмо остали. Она је ретко ишла другима, како не би и они нама долазили и видели нашу сиротињу коју је већ цео свет гледао. Али, ко би дошао, тај је био угошћен као код најбогатијег јер је она увек набављала најбољу каву и ракију за госте. Била је поносна, повучена. У целом њеном тихом, одмереном понашању истицаше се нека скривена и осетљива достојанственост. Никада њу није могао ко да види да она ради какве тешке послове. Сем

плетива и шивења, ништа друго пред осталима није узимала да ради. И сви су се чудили како ми излазимо на крај. Говорили су да она има читаве бисаге пара, које је узела од мог прадеде, свога свекра, кад је овај умирао. Чак су ме неки и запиткивали: да ли виђам код ње старинске велике, златне паре? Од тога ништа нисам видео. Само често, у ноћи, тргнем се иза сна, пробуди ме светлост свеће. И ја се тада дижем и гледам где се она скупила, на леђа бацила стару, чохану гуњу; нагнула се к свећи и нешто ради. Подвила она ноге под шалваре, коленима притисла платно, једном га руком држи затегнуто и палцем притисла шав, а другом шије брзо, силно... Њене суве руке само лете, а око ње разбацано по пет–шест пари готових кошуља. Прозори собе ћилимом застрти, да се споља из собе светлост не види. Ја је гледам, чудим се и питам:

– Нано?!

– А?! – тргне се и она и баца рад, па кад види да сам то ја, она га опет узима.

– Што не спаваш?

– А што ти? – питам је.

– Спавај ти, чедо, спавај. Нана је спавала, па сам се дигла на „подранку”. [...]

Две године нисам кући долазио. Кад треће године дођох и стигох у вече, опет беше месечина, опет оно бујно зеленило, опет тај поток, тополе и врбе ме среташе. Сетих се тебе и уплаших. Мати отпоче да ми прича и казује све промене које су се десиле за време мога одсуства: ко је умро, пропао, продао њиве; ко се оженио и удао. И онда за тебе:

– Марија умре. Бог да је прости! – рече мати, и погледа ме.

– Е? – тргох се.

– [...] Умре, пресвисну од туге кад виде оно дете како се бије, мучи и туче од оног њеног бесника. А лепо поче испочетка. Он миран, ради. Узме, отвори дућан, напуни га еспапом и отпоче да ради. Али га ђаво натера те се мало задужи код Доктора... А он, знаш га, жива ватра. Кога дочепа у своје руке, тај више читав не изиђе. Мало-помало, преклопи му имање. И давај, давај, исплаћуј: али, ко ће алу

да засити. Продаде им све њиве и и винограде. Он се пропи, пропаде – узеше га душмани на врат! Сад је кријумчар. По недељу дана дома не долази нити шта доноси... Имају једно женско детенце, али и оно кржљаво – Бог зна да ли ће да остане. А она, црница, да је видиш само синко, па душа да ти заплаче: иде на надницу, ради дуван, те себе, дете и кућу држи...Ето, на! [...]

Уђох, стадох. Чудна и тешка туга обузе ме. Мати спремаше вечеру једнако причајући о теби. Почесмо вечерати. Вика се утиша. Одједном кроз рупу на собним вратима, зачу се твој тих, дрхтав глас:

– Тето, ту ли си?

Нисам могао да се макнем од силна, неугодна, и тешка, помешана с болом и саучешћем, осећања. Ти отвори брзо врата, још брже их затвори за собом као бојећи се чега. Па одмах, уза зид, држећи у крилу повијено детенце, седе ти сува, бледа и испијена. На теби беше поцепан минтан и једно велико парче откинуто од лакта висаше ти; кроз шамију провираваше твоја коса, занемарена. Била си у прљавој кошуљи, искрпљеним шалварама, из којих вираху твоја, од силна рада развијена, плъосната стопала с испуцалим прстима.

Стресох се. Мати изиђе за тобом да затвори кухињска врата.

– Стано?

– Ти?! – викну тако силно и уплашено, да се препадох. Док сам жив тај узвик слушаћу. Само не могу да га опишем како у њему нечега и престрашеног, и болног, и очајног бејаше. Беше ђипила. Зверала си, дрхтала, нијала си се и као хтела куда да побегнеш. После се једва прибра, постоја мало, и, уздахнувши силно, опет седе укочено уза зид. – Ти си, господине? – шану, а неки нов, стран, понизан, учмао и беживотан твој глас препаде ме. У њему не беше ни трага о каквом осећају, топлини и болу. Као да си ме сад први пут видеда у животу, такав беше твој глас.

– Ја, ја! А ти?

– Ето, хвала Господу!

Мати се врати из кујне где беше затворила врата за тобом.

– Где је? – упита ме. Па кад те виде уза зид, оборене главе, скупљену, згрчену над дететом у крилу, брзо узе дете од тебе. – Што си ту села? 'Оди, приђи... Што се бојиш? – И узе те за руку дижући те.

– Нека, тето, нека – браниш се ти – ионако ти много досађујем!

– Хајде, хајде!... – И остави у страну дете, тебе посади за вечеру. Ти си погнуте главе, ишла, села, узела залогај, али тако невешто као да први пут једеш. Мајка те нуткаше, меташе пред тебе јело. Ти си једнако, онако погнута, ваљала тај залогај у устима, узалуд си пробала да га прогуташ, али ниси могла. После бризну у плач.[...]

– Умре тета? – А глас ти беше тако обичан, равнодушан. Лице тамно, бледо, суво и, поцрнело од летњег сунца, не издаваше баш никакав осећај.

– Да – рекох мрачно. – А зар ти нећеш да је испратиш?
– Не могу, бога ми, господине, – поче се правдати. – Имам работу. Морам њему да однесем ручак, а после у надницу.

– А где је он?

Ти поче да муцаш. Беше ти непријатно и стидно.

– На робији – одговори тихо.

– Шта?

– Није крив, господине, тако ми Господа! Обедише га. Узедоше нам душу душмани – Бог им судио! А он? Ох! Није крив!

Бранила си га тако живо, понизно и верно, да нисам знао шта да мислим. Погледах око себе, а зимски дан већ увелико свануо. Кроз хладан ваздух, проткан као неким растуреним власима магле, почеше летети са свих страна, као залутале, пахуљице снега и падати на угнуте кровове, зидове и голо дрвеће, чије се гране оштро и црно оцртаваху. То беше прави снег. Из гостинске собе светлуцаху свеће више материне главе и каткад допираше тихо, једва чујно, нарицање неке старије жене, ваљда њене другарице из младости. Ти си стајала погнуте главе. Било ти је ладно, али си ти једнако дете утопљавала, пригрљавала, а оно сисаше комад црна хлеба.

– Зима, Стано – рекох тек што да кажем.

Ти се још више згрчи. Опроба да ли завежљај на глави и мотика на рамену добро стоје, и оде, прошаптавши као за себе:

– Не знам. Сад нешто рано дође.

Трагом речи

1. Подсети се основних **врста приповедања**. Ко приповеда у „Увелој ружи”? Ко ме се **приповедач** обраћа?

2. Приповедач нам приказује мноштво појединости и даје детаљне портрете ликова. Издвој занимљиве елементе **портрета** девојке Стане и старамајке. Потражи у тексту слику Станине лепоте.

3. Упореди слику одрасле Стане са представом Стане у младости. На који начин се наслов приповетке може са тим довести у везу?

4. Опиши сусрет двоје јунака након много година. Наведи основне Станине особине као супруге и мајке. Шта из приповетке сазнајемо о разлозима због којих су се двоје заљубљених растали? Какав је твој став о препрекама које су их раздвојиле?

5. Наведи који се ефекти постижу приповедањем у првом лицу једнине и илуструј своје запажање примерима из текста. Писац користи различита времена приповедања. Уочи их и образложи њихову улогу. Упореди завршетак приповетке са њеним почетком.

Бележница

Када доживимо или осетимо нешто толико лепо да нам се чини да је нестварно, најчешће кажемо да је „било као у сну”. Такође, када желимо да нагласимо да се нешто никако не може остварити, користимо израз „То се може десити/то се дешава само у сну/сновима”.

О томе да су снови и маштања пролазни, сведоче и поређења „проћи као сан – „о нечему лепом што кратко траје”, „пролети”; однос према пролазности „лепог” потврђује изрека „све што је лепо кратко траје”, што је применљиво и на „снове”.

(према: Драгана Мршевић Радовић, *Фразеологија и национална култура*)

Радионица

У Врању се и данас, у Баба Златиној улици 9, налази кућа Боре Станковића. Кућу је подигла Борова баба Злата, средином XIX века. У калдрмисаном дворишту налазе се: бунар, кухиња са огњиштем, која је одвојена од куће, и велики шамдуд. Ова кућа је 1967. године претворена у музеј.

Сигурно и у твом месту или ширем окружењу постоји или је постојала кућа неке знамените личности. Обавести се да ли постоји музеј или спомен-соба у којима се чувају њене личне ствари. Сазнај нешто више о животу те личности. На основу прикупљених података састави њену кратку биографију. Као модел нека ти послужи наша рубрика *Представљамо њи...*, у којој те упознајемо са животом и делом писаца чије текстове можеш прочитати у читанци.

Кућа Боре Станковића

ПУТОКАЗ

Прочитај наведени одломак из Станковићеве приповетке „Увела ружа”, па издвој глаголе и препиши их у свеску. Одреди ком глаголском облику припадају. Издвојене глаголе пребаци у облик инфинитива и разврстај их према глаголском виду. У једну колону стави свршене, а у другу несвршене глаголе. Размисли на који начин глаголски облици и њихов глаголски вид утичу на Станковићев приповедачки стил.

„Уђох, стадох. Чудна и тешка туга обузе ме. Мати спремаше вечеру једнако причајући о теби. Почесмо вечерати. Вика се утиша. Одједном кроз рупу на собним вратима, зачу се твој тих, дрхтав глас:

– Тето, ту ли си?”

Појмовник

Оно што се добије повезивањем делова неке приче, песме или драме назива се **композиција**. Да би нам испричао неку причу, догађаје у њој писац мора да организује на најбољи могући начин. То значи да треба да правимо разлику између онога о чему се у причи говори и начина на који је тај скуп догађаја представљен у причи. Другим речима, треба да правимо разлику између **фабуле** и **сижеа**. Фабула представља скуп догађаја који су се одиграли у неком временском оквиру. Сиже представља начин на који су ти догађаји приказани у причи.

Ево примера: замислите да желите да напишете причу о томе како сте сасвим случајно пре школе срели друга који је некада ишао са вама у исти разред, а онда се преселио у други крај града и прешао у другу школу, и како сте од њега добили позивницу за рођендан. Ово што смо управо написали представља фабулу ваше приче. А шта би онда био њен сиже? То зависи од начина на који ћете све ове елементе уклопити у један повезани ток. Можда по следећем редоследу:

- долазите у учионицу и доносите позивницу;
- објашњавате осталим ученицима од кога сте је добили;
- да би се остали сетили о коме се ради, причате анегдоте које су се десиле док је тај друг ишао са вама у исти разред;

Видите да није свеједно како ћете неколико догађаја распоредити у својој причи!

Представљамо ти...

Борисав Станковић

- Рођен је 1876. године у Врању.
- Завршио је Правни факултет у Београду. Радио је као порезник, контролор државне трошарине у Бајлонијевој пивари и чиновник у Министарству просвете.
- Учествовао је у Првом светском рату. Преживео је патње и страдања током повлачења српске војске 1915. године, као и заробљеништво.
- Овај познати приповедач, романијер и драматичар у својим делима дао је слику родног града Врања на прекретници између турског времена и модерног доба.
- Објавио је три књиге приповедака: *Из старог јеванђеља* (1899), *Стари дани* (1902) и *Божји људи* (1902), драму *Кошћана* (1902) и романе *Нечиста крв* (1910) и *Газда Младен* (1927).
- Умро је 1927. године у Београду.

Rajner Marija Rilke

Ljubavna pesma

Pred tobom je pesma velikog nemačkog pesnika Rajnera Marije Rilkea. On je značajan zbog toga što je ostvario sintezu **impresionizma** i **simbolizma**. To su dva pravca u umetnosti, nastala krajem XIX veka. Za impresioniste stvarnost je satkana od mnoštva boja, mirisa i zvukova. Oni se trude da je predstave detaljno i precizno. Istovremeno teže da pokažu kako se naš doživljaj stvarnosti menja u zavisnosti od naših osećanja. Simbolisti negiraju realističku sliku sveta. Oni tragaju za onim što je neiskazivo. Žele da otkriju tajnu koja se krije iza onoga što je vidljivo. Pesnici simbolizma treba da odgonetnu zagonetke simbola i da pronađu sličnosti između različitih stvari kao što su zvuk i slika, ukus i boja...

Kako da dušu sputam, da se tvoje
ne takne? Kako, mimo tebe, njom
da grlim druge stvari i daljine?
Ah, rado bih da sklonim je na koje
zaboravljeno mesto usred tmine,
u neki strani, tuđi kut, u kom
neće je tvoje nijati dubine.
Al' ipak sve što dodirne nas dvoje
kô potez gudala nas spaja, koje
iz dveju struna j e d a n mami glas.
Na kom instrumentu? Ko nas satka?
I koji ovo svirač drži nas?
O, pesmo slatka.

(Sa nemačkog preveo Branimir Živojinović)

Mark Šagal

„Nevesta, petao i Ajfelova kula”

Tragom reči

1. Navedi sve vrste čula koje lirski junak koristi da bi predstavio svoj odnos sa dragom. Do kojeg saznanja o ljubavi dolazi? Zašto je ovo saznanje za njega umirujuće?

2. Još od starih vremena muzika je smatrana umetnošću koja na najbolji način može da izrazi unutrašnje stanje čoveka. Šta ispunjava unutrašnji svet lirskog subjekta? Zašto to može izraziti samo muzika, a ne slika ili dodir? Uoči **poređenje** kojim se ljubavni par dovodi u vezu sa strunama nekog instrumenta. Ponovo pročitaj poslednja tri pitanja u pesmi i pokušaj da na njih odgovoriš.

Radionica

Sledeći tekst pročitaj **tehnikom letimičnog čitanja**. Kada završiš sa letimičnim čitanjem ovog teksta, odluči da li ti je zanimljivo da saznaš kako se završila ova priča o Orfeju, kao i ko su njeni ostali junaci. Ako jeste, potraži *Rečnik grčke i rimske mitologije* i bolje se upoznaj sa pričama iz grčke mitologije.

„Najčuveniji mitski svirač stare Grčke bio je Orfej. Veruje se da mu je majka bila Kaliope, jedna od devet muza. Apolon ga je naučio da svira i peva. Poklonio mu je liru sa sedam žica kojoj je Orfej dodao još dve da bi ih bilo onoliko koliko ima i muza. Snaga Orfejeve pesme i svirke bila je čudotvorna; dok je pevao, jata ptica kružila su iznad njegove glave, ribe su iskakale iz mora, stenje je podrhtavalo, drveće mu je prilazilo da ga zaštiti od sunca, a sve životinje su se sakupljale oko njegovih nogu. [...] Sva snaga i moć Orfejeve muzike pokazala se kad je sišao u Podzemlje da izvede na svetlost dana voljenu suprugu Euridiku. Ubrzo posle udaje za Orfeja, lepu nimfu je usmrtila otrovnica (v. *Euridika*). Orfej nije mogao da preboli njenu smrt i krenuo je u Podzemlje da je traži. Njegova pesma i svirka pobedile su sile smrti i tamu sveta mrtvih. Kad se Podzemljem razlegla Orfejeva svirka, eumenide su zaplakale, Kerber je postao krotak, Haron je zaustavio svoj čamac, Iksionov točak je prestao da se obrće, Sizif je seo na kamen, Tantal je zaboravio na glad i žeđ, a Danaide su prestale da obavljaju svoj zaludni posao. Orfejeva pesma raznežila je čak i stroge sudije mrtvih i neumitne suđaje, koje su već završenu nit Euridikinog života opet započele da predju. Ni vladari Podzemlja nisu odoleli ovom nenadmašnom pevaču; oni su vratili Euridiku, ali su mu zabranili da je pogleda dok s njom ne izađe na svetlost dana. Orfej je krenuo ka izlazu iz Podzemlja, ali, mučen sumnjama i čežnjom, on se osvrnuo; istog časa je po drugi put izgubio voljenu suprugu, i to zanavek.”

(Dragoslav Srejskić, Aleksandrina Cermanović, *Rečnik grčke i rimske mitologije*, odlomak)

PUTOKAZ

Tehnika letimičnog čitanja objašnjena ti je u *Gramatici* na str. 107. Pažljivo pročitaj to objašnjenje. Primeni tamo navedena pravila prilikom čitanja ovog teksta.

Svet zanimljivosti

Veliki kompozitor Betoven rekao je da je „zvučnost, talas, prava slika života”. Njega je život podsećao na vibriranje tonova, a čovek na žičani instrument. Da je pesnik Rilke delio njegovo mišljenje, pokazuje i njegova „Ljubavna pesma”. Pokušaj da povežeš neka svoja osećanja sa zvucima određenih instrumenata. Kako bi se, na primer, govorom muzike izrazila ljutnja ili nežnost, smeh ili plač? Koji bismo instrument koristili da iskažemo osećanje straha ili radosti?

Predlažemo ti da poslušáš kako zvuče neka dela klasične muzike kao što su *Sonata za violinu* Sezara Franka ili Betovenova *Sonata za violinu i klavir*, posvećena Krocjeru (*Krocjerova sonata*).

Predstavljamo ti...

Rajner Marija Rilke

- Rođen je 1875. godine u Pragu. Njegovo pravo ime je Réne Maria Rilke. Njegovo obrazovanje nije bilo veliko. Vrlo rano je počeo da živi životom lutalice. Lutanja su ga vodila svuda po Evropi, a stigao je i do severne Afrike. Put u Rusiju ga je nadahnuo da napiše svoje prvo ozbiljno delo. Bila je to zbirka pesama *Knjiga časova* iz 1905. godine.
- Veoma se interesovao za slikarstvo. Proučavao je knjigu o Ogistu Rodenu, čuvenom vajar, poznatom po skulpturi *Mislilac*. Susret sa Rodenom odveo je Rilkea do novog stila u pesništvu.
- Smatra se da je Rilke najveći lirski pesnik u nemačkoj književnosti. Njegova najznačajnija dela su *Devičanske elegije* i *Soneti Orfeju*.
- Umro je 1926. godine u Švajcarskoj.

Очију твојих да није

Песма „Очију твојих да није” објављена је 1953. године у првој песничкој збирци Васка Попе која се звала *Кора*. Она припада циклусу љубавних песама *Далеко у нама*. У овим песмама љубав представља највећу хармонију коју човек може да спозна.

Очију твојих да није
Не би било неба
У малом нашем стану

Славуја твојих да није
Врбе не би никад
Нежне преко прага прешле

Смеха твога да нема
Зидови не би никад
Из очију нестајали

Руку твојих да није
Сунце не би никад
У сну нашем преноћило.

Трагом речи

1. Наведи основна осећања која вољена особа побуђује у лирском субјекту. Какве моћи он приписује оној коју воли? Које особине добијају простор и време захваљујући драгој?
2. Основни мотив ове песме је скривен. Шта мислиш о којем је мотиву реч? Пронађи остале мотиве у песми.
3. Песник је дао занимљива значења појединих симбола као што су славуј, врба, очи, небо, руке и сунце. Анализирај њихову улогу у остваривању идејне поруке песме.
4. У песми постоји само један знак интерпункције – тачка на крају последњег стиха. Размисли због чега је тако и образложи своја запажања.

Радионица

У свесци за домаћи рад напиши асоцијације које у теби побуђују појмови *славуј, врба, очи, небо, руке и сунце*. Нека ти твоје асоцијације помогну у разумевању симболике коју ови појмови имају у песми Васка Попе.

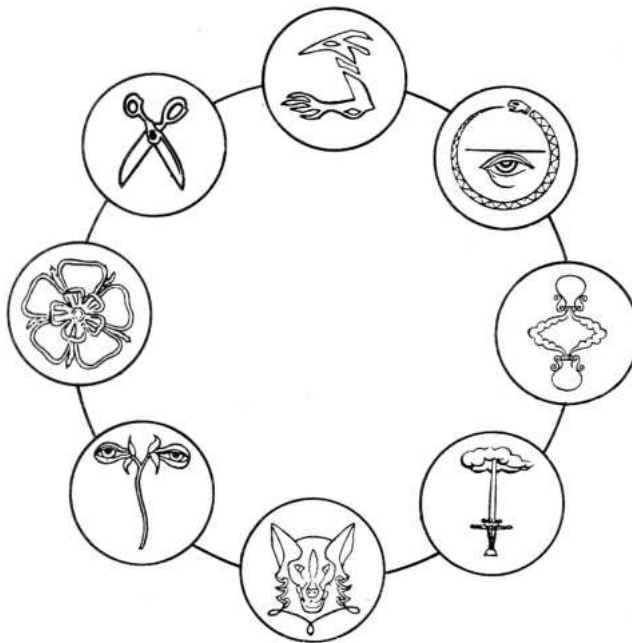
ПУТОКАЗ

Сваку строфу Попине песме „Очију твојих да није” препиши у свеску тако да добијеш једну реченицу. У свакој од тако добијене четири реченице подвучи све глаголске облике. За сваки облик одреди како гласи инфинитив глагола од којег је настао. На крају одреди глаголски вид сваког глагола у песми.

Имајући на уму основну тему песме, размисли о стилској вредности употребљених глаголских облика.

Свет занимљивости

Веома је занимљив начин на који је Васко Попа везивао своје **песме** у целине. Он је песме најпре груписао у **циклусе**. Циклуси су најчешће састављени од седам песама. Има циклуса који садрже више песама, али је интересно то да је тада њихов број увек непаран. Песник је затим циклусе повезивао у **збирке**. За Попу број седам има важну улогу: он има седам књига у опусу, седам циклуса у три од тих књига и увек најмање седам песама у сваком од циклуса. У различитим културама овај број је имао важну симболику. Он је између осталог означавао и савршеност. Приликом објављивања свака збирка је имала специфичан цртеж који је симболизовао њену тему.

Представљамо ти...

Васко Попа

- Рођен је 1922. године у Гребенцу код Вршца. Студирао је на универзитетима у Бечу, Букурешту и Београду.
- Он је један од најзначајнијих српских песника. Велики број његових песама превођен је на стране језике.
- Његова прва песничка књига је *Кора* из 1953. године. Она је означила почетак нове песничке струје у српској књижевности.
- Иако многе Попине песме говоре о животу савременог човека, инспирацију је налазио и у културној и језичкој традицији. Велики број песама посветио је старим српским и словенским митовима и предањима. Неке од њих говоре о знаменитим српским средњовековним манастирима и о лику Светог Саве.
- Умро је 1991. године у Београду.

НА КРАЈУ ПОГЛАВЉА

Кратки водич кроз метричку анализу песме

ПРИМЕР	МЕТРИЧКИ ПОЈМОВИ
<i>Песма о песми Јована Јовановића Змаја</i> Где је бола, где је јада – песма <u>блажи</u>; Где се клоне, где се пада – песма <u>снажи</u>; Где су људи добре ђуди, – песма с' <u>ори</u>, што не можеш друкче рећи, – песма <u>збори</u>.	СТИХ
	ПОДЕЛА НА СЛОГОВЕ
	12345678
	ГДЕСЕКЛОНЕГДЕСЕПАДА
	РИМА
	ЦЕЗУРА: метричка пауза која дели стих на два дела. Код одређеног типа стиха она пада увек на исто место: на пример у епском десетерцу после 4. слога. „Уранила Косовка Девојка” = 4 + 6

МЕТРИЧКИ ПОЈАМ	ОБЈАШЊЕЊЕ
СТИХ	Најмања метричка и значењска целина у песми. То је један ред у песми. Може имати различит број слогова. Према том броју стих и добија назив: петерац (5 слогова), шестерац (6 слогова), седмерац (7 слогова), осмерац (8 слогова), деветерац (9 слогова), десетерац (10 слогова), дванаестерац (12 слогова)...
СТРОФА	Метричка целина од више стихова. Стихови често чине једну смисаону целину. У зависности од тога колико нека строфа има стихова, она носи и посебно име:
	дистих строфа од два стиха – двостих
	терцет строфа од три стиха – тростих
	катрен строфа од четири стиха – четворостих
	квинта строфа од пет стихова – петостих
	секстина строфа од шест стихова – шестостих
	септима строфа од седам стихова – седмостих
	октава строфа од осам стихова – осмостих
	нона строфа од девет стихова – деветостих
	децима строфа од десет стихова – десетостих
РИМА	Подударање гласова у речима, и то почев од последњег наглашеног самогласника. У пословици „Ко хоће веће, изгуби из вреће” црвеним су означене речи које се римују. Нетачно би било да смо црвеним означили и реч <i>хоће</i> зато што је у њој последњи наглашени самогласник О, а не Е. мушка рима: подудара се по један самогласник и сугласници који следе: рој – пој женска рима: подударају се по два самогласника: пита – скита средња рима: подударају се по три самогласника: белија – делија чиста рима: ако самогласници који се подударају имају и исти акценат нечиста рима: ако самогласници који се подударају немају исти акценат
РЕФРЕН	Понављање стиха без обзира на то да ли је песма подељена на строфе или не. Оно што стих који се рефренски понавља значи од посебне је важности за смисао целе песме.

Усправна земља

Ђура Јакшић, *Отаџбина*

Лаза Лазаревић, *Све ће њо народ љозлајити* (одломак)

Јован Јовановић Змај, *Светли њрови*

Симо Матавуљ, *Пилијенда*

Кључне речи:

родољубива песма; мисаона (рефлексивна) песма; епске прозне врсте; приповетка; новела; симбол; антитеза; мотив; статички мотив; динамички мотив; описни (дескриптивни) мотив; наративни мотив; романтизам; романтично; романтичарско; реализам; реално; реалистичко

Ђура Јакшић

Отаџбина

Ова песма Ђуре Јакшића настала је 1875. године поводом изласка првог броја часописа „Отаџбина”. Спада у круг најпознатијих родољубивих песама српске књижевности. Иако је везана за националну судбину и војнополитички живот Срба у XIX веку, она има универзални карактер. Њена основна тема је одбрана слободе српског народа.

И овај камен земље Србије,
Што претех’ сунцу дерѐ кроз облак,
Суморног чела мрачним борама
О вековечности прича далекој,
Показујући немом мимиком
Образа свога бразде дубоке.

Векѡва тавних то су трагови –
Те црне боре, мрачне пѐћинѐ;
А камен овај, ко пирамида
Што се из праха дйже у небо,
Костију кршних то је гѡмила,
Што су у борби против дѡшманѡ
Дѡдови твоји вољно слагали,
Лѐпѐћи крвљу срца рођенѡг
Мийшица својих кости слѡмљене,
Да унуцима спрѐмѐ бѡсију,
Оклѐн ђе некад смѐло презирѡћ
Дѡшмана чѐкат чѐте грабљиве.

– И само дѡтлѐ, до тог камена,
До тог бѡдема...
Нѡгѡм ђеш стѡпит’ мѡжда, пѡганѡм?
Дрзнѐш ли дѡље?... Чѡђеш грѡмове,
Како тишину земље слѡбоднѐ
Са грмљавинѡм страшнѡм кйдајѡ,
Разѡмеђеш их срцем страшљивѡм
Шта ти са смѐлим глаѡсом гѡворѐ,
Па ђеш о стѐња тврѡм камену
Брйјѡнѐ главѐ тѐме ђѐлаво
У зѡносномѐ страху лѡпати,
Ал’ јѡдан йзраз, јѡдну мйсао
Чѡђеш у бѡрбѐ страшнѡј лѡмљави:
„О т а џ б и н а ј е ѡ в ѡ С р ђ и н а !...“

ПУТОКАЗ

Песма „Отаџбина” акцентована је системом који ти је објашњен у *Грамаиѡици* на стр. 129–132. Подсети се упутстава за правилну акцентуацију и изговор која ђе ти помоћи да ову песму лакше изрецитујеш.

Ђура Јакшић „Караула”

Трагом речи

1. **Композиција** песме има неколико целина. Уочи их и наведи којим стихом почињу. Потруди се да у свакој целини одредиш мотиве. Објасни употребу везника *и* на почетку ове песме.

2. У овој песми камен представља главни **симбол**. Наведи које особине се приписују камену. Препознај стилске фигуре које изражавају његову динамичност и издвој стихове који то илуструју.

3. У другој целини песме камен се доводи у везу са **мотивом пирамиде**. Како је та пирамида настала? Шта она симболизује? Која је њена улога? Објасни зашто лирски субјекат потомцима говори о прошлости и наведи шта унуци треба да науче из приче о својим дедовима.

4. Наведи коме се лирски субјекат обраћа у трећој целини песме. Због чега се камен сада назива бедемом? Анализирај зашто песник грмљавину доводи у везу са куцањем страшљивог срца. Издвој основну родољубиву **поруку** ове целине у песми и наведи стих који је илуструје.

Појмовник

Симбол је појам који долази из старе грчке филозофије. У њему се невидљиво спаја са видљивим. Значења симбола могу имати везе и са религијом, филозофијом, митологијом... Она су се преносила у све уметности, па тако и у књижевност.

Симбол у књижевном делу разликује се од алегорије по томе што у алегорији увек постоји само једно значење. На пример, свака загонетка је у ствари једна алегорија. И као што свака загонетка има само једну одгонетку, једно решење, тако и алегорија има само једно значење. Симбол се јавља када у некој песничкој слици препознамо шире значење које је у вези са неким универзалним идејама. Тако један симбол може имати више различитих значења.

симбол у књижевном делу	могућа значења
сунце	живот, светлост, слобода
срце	љубав, доброта
река	пролазност, промена, живот
камен	постојаност, снага
јабука	здравље, раздор
књига	знање, мудрост

Међутим, сваки уметник може постојећим значењима додати и неко своје. Тако у песми „Отаџбина” Ђуре Јакшића домовина представља и огромну стену, и камениту пирамиду изграђену од костију храбрих војника који су погинули бранећи отаџбину, и гранични камен на стражи. Камен симболише постојаност, несаломивост, утврђење и одбрану.

Свет занимљивости

бећар – нежењен човек,
момак, или весељак,
лола, бекрија

Седела четири бећара у кафани, а наиђе Ђура. Поздраве га они, а Ђура ће:

– Здраво! Ал' ви бре, још никакви људи нисте!

Туже они Ђуру за увреду, а он на суду изјави:

– Заиста нису били људи, јер их је било свега четворица, значи *четири човека*, а да сам им и ја као пети пришао, тек би онда *људи* били!

Радионица

Ђура Јакшић је био и песник и сликар. На својим сликарским платнима оживљавао је догађаје и ликове из српске историје. Такође је насликао велики број портрета својих савременика. Радио је и иконе за иконостасе у црквама. Његове су слике препознатљиве по упечатљивим бојама као што су црна, црвена и жута, као и по супротности светла и таме.

Уз помоћ наставника српског језика и ликовне културе пронађи репродукције неких Јакшићевих слика. Припреми се да на часу говориш о онима које су ти биле посебно занимљиве.

Представљамо ти...

Ђура Јакшић

- Рођен је 1832. године у Српској Црњи код Кикинде, у свештеничкој породици.
- Започињао је да учи многе школе, али ниједну није довршио. Учио је сликарство у Темишвару, Пешти, Бечу и Минхену. Када је имао 17 година, учествовао је у чувеној револуцији из 1849. године.
- Живео је од сликарског рада, али је радио и као учитељ у унутрашњости Србије. Био је врло осетљив и имао је бунтован дух. Стога се често сукобљавао са властима и околином. Смрт га је затекла на месту коректора Државне штампарије у Београду.
- Он је прави романтичарски песник. Његове најпознатије песме су „Поноћ”, „На Липару”, „Ја сам стена”, „Вече”, „Орао”, „Отаџбина”... Писао је и приповетке и драме. Такође, он је наш највећи романтичарски сликар.
- Умро је у Београду 1878. године.

Све ће то народ позлатити

(одломак)

Лаза Лазаревић је један од најбољих српских реалиста. У својим приповеткама сликао је патријархалну средину и међуљудске односе свога времена. Пред тобом је једна од његових најпознатијих приповедака. У њој је писац приказао друштвену стварност с краја XIX века на лирски, али и критички начин. Њена основна тема је тежак положај ратних инвалида који су се у ратовима борили за слободу.

земичка – округли
хлепчић

практикант – онај
који тек почиње да
ради, који је на пракси;
приправник

шпаг – џеп

пршњак – крзнени
прслук

тепелук – део старе
женске ношње, мала
капа украшена дукатима,
бисерима и златом

молер – сликар

мундир – свечани капут,
блуза од униформе

фес – капа од црвене
чохе

золуф – зулуф

чибук – мала цев
начињена од дрвета у
коју се ставља цигара
или цигарета, лула

кокице – делови жара

И сумрак се поче хватати, а лађе још нема. Свет који ју је чекао поче се разилазити. Оде и дечко с црним земичкама и капетаница с бајатим лицем. Одоше и оба практиканта, с Марком столаром, свадивши се најпре с гостионичаром што им је точио још прошле среде отворено пиво. Пођоше и кочијаши, нудећи се да по два гроша возе у варош; али већина, „ради апетита” или „опружања ногу”, оде пешице, приметивши прут на раме а палац од леве руке за шпаг од пршњака. Ни жена Маринка магације не хтеде сести у кола, већ пође са својим малим друштвом пешице, окрећући час по леђа онима с којима је говорила; и то не из непристојности, већ просто због тепелука који тако безазлено блисташе, као да је Зајичар процватио, а кроз Књажевац протекла река од млека.

Сунце се беше распинуло у далекој прекосавској равници, и само још поврх места где га је нестало пружаху се у небо дугачке, светле беличасте зраке, као да је отуд са запада помолио неко грдну шаку са раширеним и нагоре окренутим прстима, – управо онако како то праве добри и рђави молери: Сава, која је била тако опала да је се готово на сваком месту могла газити, сањиво отицаше, одбијајући слабачак црвенкаст рефлекс од облачка поврх ње.

Замало још, и свет се сасвим развије. Осим слугу и чиновника паробродских, на обали стајаху још само два човека – један у фесу и чакширама, други у мундиру и мамузама. Онај у фесу – Благоје казаница – цео дан нестрпљиво ходаше: сваки час запиткиваше кога по штогод; обрташе се непрестано, као да га цела снага сврби па не зна одакле да се почне чешати; улажаше у станичну гостионицу и чисто као да ће одоцнити уплахиено истрчаваше поново напоље, упирући поглед далеко преко мирне Саве. Његово лепо избријано, чисто лице, с лаким површним борама, налик на оне облачке на ћилибару, са седим

агент – онај који заступа неког, представник, заступник

главчина – средишњи, ваљкасти део точка, котача

омарина – оморина, спарина

рехаве – ретке, проређене

гејак – сељак

аранжовати кадрил – играти ову врсту плеса

локумићи – мали комади ратлука, слаткиша

перваз – ивица

пексијан – поган, рђав човек

золуфима и брковима, стајаше некако у контрасту с маленим, плавим, ведрим очима које живо, па ипак с поуздањем, скакаше с једног предмета на други. Чибуk је непрестано држао у зубима, палећи лулу истресеним кокицама. Сваки час је запиткивао и момке и агента: Што нема лађе? Да ли има кака депеша? Је ли вода тако мала? Вуче ли како теретницу, итд., – на што му и момци и агент, са урођеним господством страних држављана, врло укратко и осорно одговараше.

Капетан, пак, по имену Танасије Јеличић, стајаше готово цео дан на једном месту, подбочивши се на сабљу. Лице му беше окренуто страни с које лађа долази, а очи уморно и нестално блудише око тога места, као оно сасвим издубена главчина око оједене осовине. На његову лицу не беше онога хероичнога изгледа који се кад што виђа и на пензионованим потпуковницима, па ипак оно те опомиње на омарину иза које се диже олуј, одлећу и ћерамиде с кућа и капе с глава. Пуначки, малени, с обе стране пострижени бркови, мален али подебео нос, осредње смеђе очи, рехаве обрве, округао обријан подбрадак и чисти, масно-жути, али не мршави образи, мала уста с поверљивим контурама, велике руке, аљкава униформа, а као снег бела кошуља и као млеко чиста сабља – све то издаваше господина и гејака, човека од кога ишчекујеш да зна аранжовати кадрил и очистити острицу, а опет те нимало не би изненадило кад би он окренуо дами леђа, обрисао нос салветом, или чак забџ виљушку у локумиће.

Он дакле стајаше, а казанџија се непрестано вртијаше. Напоследку, кад мрак стиже пре лађе и не могадијаше се видети ни златан перваз на агентовој капи, и њих се двојица покуњени вратише у механу.

– Нема је, па нема! – рече казанџија љутито, као човек коме не иде карта.

– Нема је – рече и официр, али мирно, као периодичан чиновник који зна да после пет година мора доћи класа.

– Што ли, боже? – рече опет казанџија. – Ваљда... та да... овде и нема Турака... А лађа се ваљда и не може бобандирати? Капетан ћути.

– А кога ви чекате? – упита опет Благоје.

– Жену!

– А ја сина! Рањен је.

Он се мало стресе, брзо стаде истресати скоро пуну лулу и поново је напунивши и палећи настави преко чибука:

– Али лако, сасвим лако! Писао ми је његов друг Јоле. Овде и овде! – он руком показа сасвим неодређено: најпре преко леве плећке, па онда дуж целе десне ноге.

– Само га окрзло! Отпуштен је кући из болнице да се поправи, па после у име бога опет!... И треба... Треба гонити пексијана!... Само нека нам је бог у помоћи!...

– А шта вам је син? – рече капетан, почињући учествовати у историји казанџијиној.

– Мој син? Казанџија! Ех, да видите како тај ради. У њега рука, видите, овде дебља него у мене нога овде. Ја сам због ових оскудних времена продао све што сам имао – шта ће ми? – само сам алат оставио. Али док је његових руку и алата, биће нама двојици хлеба, па баш да нас је и десеторо.

– Знам, знам, – рече капетан, – али шта је он у војсци?

– У војсци? Пешак! Јест пешак! Ја увек кажем: ти брате, ти би требало да си тобџија. Ти би лепо могао повући то. После, оно кад груне – милина човеку чути! Али он хоће у пешаке. Каже: ово вреди ако ћеш на пушкомет, ако ћеш за гушу! Страх те погледати кад се наљути. Тај где удари, ту трава не ниче!

– А где је рањен?

– Богами, не знам. Не знам – бадава! Писао ми је, истина, његов друг Јоле, али ја сам заборавио. Смешна имена тамо. Ево писма! У две борбе, – у две...

Он извади сасвим масно и изгужвано писмо из ћурчета и предаде га капетану који га понесе у руци да га прочита спрема свеће у механи.

Уђоше у механу с масним дугачким столовима, чађавим зидовима и од муха упљуваним сахатом. На вратима која воде у авлију стоји написано облигатно „Срећна нова година”, итд., и испод тога „Италија! Сремчевић 14 гро: од-раки”. На среди таванице обешена лампа чкиљила је, једва пробацујући зраке кроз већ сасвим црно стакло. Насред среде стајаше једна дрвена столица, са сламњим седиштем и сломљеном и тако живописно испруженом ногом као да хоће да се фотографише.

Капетан седе на дугачку клупу крај прозора и поче читати врло замрљано писмо. Благоје склони најпре ону столицу, псујући „што ће ово чудо овде”, седе после према капетану, загрну рукав од ћурчета и погледа према столу, хтевши се налакити. [...]

Читалац ће се врло огрешити ако помисли да је Благоје какав чангрисало, – боже сахрани! Сада је он само у грозничавом стању од нестрпљења, па тражи само себи занимања. Пристао би он сада и да се бије, и да га бију, – само да му прође време. Није он, иначе, био баш ни врло разговоран човек, и вечерашње његово нападање на свакога кога сретне беше само очајнички покушај да разгна чаму. Због тога он опет јуриша на капетана:

– Јесте ли видели онога с ногом?
 – Кога с ногом?
 – Та онога без ноге?
 – Кога без ноге?
 – Та онога са штаком?
 – Кога са штаком?
 – Са штаком! Онога што су му доктори одсекли ногу?
 – Па, кажу, хтео је да умре од ране што је добио на Јавору, па му онда одсекли ногу, па сад иде без ноге... Зар ви не знате онога с ногом?
 – Не знам, – рече капетан, – нисам га видео.
 – Па све проси пред црквом!
 – Хм!
 – Ух, боже! – Благоје се стресе. – Овакав бадрљак само! Боље би му било сто пута да је умро! А он ништа, жив! Па још пуши! Ништа му, каже, не шкоди!
 – Да дабогме!
 – Само то ми се не допада што проси.
 – Па мора да једе!
 – Знам! Али он кад је у рату изгубио ногу, треба да му се плати! Лепо да му кажу: Нâ ти, брате! Хвала теби који си за нас пролевао крв, и такве ствари... Човек је, у неку руку, то се види – како да кажем? – изгубио ногу, иде на штаци! Сад њему треба да једе, да пије. Хоће, богме, и лулу дувана... Човек је...[...]

Капетана као да нека ледена рука шчепа за срце, али та рука исто тако нагло попусти, јер он у исти мах опази како се преко ћуприје креће један човек у простом војничком оделу, а без десне ноге и леве руке.

– Ћути! – рече капетан с ужасом на лицу. Брзо предаде дете жени, па притрчи богаљу. Потхвати га руком испод мишке и поможе му да закорачи једну греду која се била испречила на мосту.

– Да ниси ти, војниче, газда-Благојев син?...

– Јесам, господин-капетане! – рече војник, састављајући ногу и штаку, и дотакнувши се по војнички капе. Али га штака издаде и он се придржа за једну госпођу с кучетом и зембилем, која врисну и одскочи у страну.

– Ту ти је отац! Чекај да му кажем!

Како беше тек зора, и путници неодлучно стајаху на обали, то и нехотице сви обратише пажњу овој сцени.

Капетан отрча напред у механу да пробуди Благоја. Свет се расклони у два реда, пуштајући инвалида; красног, једрог момка, с мушким лицем и жалостивим осмејком око усана. Све беше у њега; и снага, и здравље, и лепота и опет – ничега не беше! Све личаше на разлупану скупочену порцеланску вазу.

Он пође полако напред. За њим пристаде капетаница с мајком и дететом, па онда остали свет, сви ћутећи као у неком свечаном спроводу.

У тај пар гологлав Благоје истрча из механе.

Капетан поскочи и дохвати га за руку:

– Стани! Он је тешко рањен! Здравно тешко!

– Како тешко? Ко то каже?... Ево, ево писма!... Његов друг Јоле...

Зверајући на све стране, он протрча поред инвалида и заустави се на крају пубlike:

– Па где је?

– Тата! – викну војник милостивно, окрећући се на једној нози и подупирући се штаком. – Тата! Та ево ме!

Благоје се као муња брзо окрете. Стаде пред сина. Гледа га, гледа – па онда тресну о земљу.

Нико не мишљаше да иде својим послом. Сви прискочише, попрскаше га водом. Дама с кучетом и зембилем тури му некаке капљице под нос. Брзо га повратише и дигоше на ноге. Он се прво обриса од воде којом су га поливали, па онда загрли сина, али тако нагло као да је се бојао да ће му побећи! Дуго га не пусти. А и кад се одвоји, он га гледаше правце у очи, не смејући никако спустити очију доле где је некад нога била.

– Хвала богу, само кад си ти жив! Све ће опет добро бити. Ово, – он руком напипа штаку – ово ће народ позлатити! Је ли тако, браћо?

Сви прискочише одобравајући.

– Ето ја, – рече капетан – ја први дајем... – он стаде претурати шпагове, али нађе само неколико крајцара – ја ево дајем сахат и ланац. На!

– Хвала, господин-капетане! – рече војник, исто онако поздрављајући капетана.

– Држи, тата! Ја немам руке.

– Ево и ја ти дајем моју ћилибарску лулу. Вреди два дуката – рече Стево, практикант.

– Хвала, браћо! Држи, тата!

– Ево ти да купиш дувана! – рече Маринко магазија, и пружи му неколико дуката.

Војник, с муком придржавајући штаку, скиде капу и подметну је магазији да тури у њу новце.

– Хвала, браћо! Држи, тата!

Благоје узне капу у обе руке, метну у њу сахат, лулу и дукате.

Народ поче редом спуштати у капу. Међу путницима беше и браће Руса, са оном, како они веле, „широком натуром”. Они немилице даваше.

Војник се захваљиваше непрестано са: „хвала, браћо!”, „хвала, браћо!”, али му глас постајаше све више и више загушљив. Те две речи почеше добијати одсудан

крајцара – аустријски
бакарни новац

магација – власник
магазе, односно
продавнице, трговац

натура – природа,
темперамент

ћуприја – мост

зембил – ручна корпа од
трске

покрио кућу хартијом
– задужио се, узео новац
на меницу

сухач – млин, воденица
коју покрећу коњи

ритам, као у слепаца на вашару, и он као да сад први пут осети са свом снагом непоколебљивог уверења да је богаљ и просјак. И најзад просуше се тихе, крупне сузе, као мајска киша.

– Гле, гле ти њега! – рече Благоје. – Због такве ситнице плаче! Па шта ми је то? Једна нога! Е, хеј! Све ће то опет... он умало не рече „нарасти”, али се опет устави: — Све ће то опет... Ама је ли ти ја кажем да ће то све народ позлатити?!

Па онда уједаред и сам бризну у плач:

– А што ће ми све ово?

Он баца преда се капу са поклонима и као луд погледа у небо, као да одозго чека одговора.

– Хајдемо-те одавде! – рече капетаница. – Овде је несрећа, а ми... – она погледа у обе ноге своме мужу и у пуне обрашчиће свога детета... – ми смо, хвала богу, срећни и пресрећни!

Тада су одвели Благоја и сина с поклонима на каруцама у варош. Људи добра срца чинили су им донекле поклоне, али све се на свету огугла. Све избледи: и одушевљење, и љубав, и дужност, и сажаљење, и не можеш га више познати, као ни Топузова вранца који је некад добијао сваку трку, а сад окреће сухачу.

Капетан је опет озидао кућу на истоме месту у Књажевцу. Покрио је, истина, као што се каже, хартијом, али му је жена весела, и синчић здрав, и чупа га већ за бркове.

Благоје је још донекле говорио: „Све ће то народ позлатити!” После је окренуо на: „Све ће то теби бог платити!” Напоследку се пропије и ту скоро умре. А његов син прима *издржавање* из Инвалидског фонда и – проси! Можете му, ако ћете, уделити.

Ово је мој прилог!

Трагом речи

1. Одреди време и место вршења радње у овој приповеци. Обрати посебну пажњу на **опис** заласка сунца. Кога чека Благоје, а кога капетан Танасије? Чему писац посвећује велику пажњу приликом њиховог портретисања? Обрати пажњу на **дијалог** Благоја и капетана. Упореди психолошко стање ова два лика. Анализирај на који начин писац представља Благојево нестрпљење и илуструј то примерима из текста.

2. Опиши атмосферу механе у коју јунаци улазе да прочитају писмо и издвој најзанимљивије детаље **ентеријера**. Шта Благоје посебно наглашава док говори о сину? До каквог закључка о судбини Благојевог сина долазиш на основу описа сломљене столице? Анализирај дијалог у којем Благоје капетану говори о просјаку–инвалиду. Какав је Благојев однос према ратним инвалидима и њиховој судбини?

3. Пажљиво прочитај **сцену** када из лађе излази инвалид. Запази како се према њему односи капетан, а како Благоје. Упореди опис рањеног сина са **мотивом** заласка сунца. Чему је послужио овај пишев поступак? Повежи свој закључак са **основном идејом** приповетке.

4. Шта народ чини? Кад Благојев син схвата да је постао просјак? Како Благоје реагује? Пажљиво анализирај део када Благоје каже: „Све ће то народ позлатити.” Зашто он плаче? Како разумеш однос друштвене средине према рањенику? Протумачи речи капетанове жене. Шта је потресно у судбини која је задесила Благоја и његовог сина? Уочи које особине друштва критикује писац и наведи за какве се вредности залаже.

Свет занимљивости

Међународни покрет Црвеног крста и Црвеног полумесеца најпознатија је хуманитарна организација која помаже људима у несрећи. Она је основана 1864. године са циљем да помогне жртвама рата. Данас она помаже у спречавању свих облика људског страдања и у рату и у миру. Основна начела њеног деловања су хуманост, неутралност и непристрасност. Њено седиште је у Женеви.

На крају приповетке „Све ће то народ позлатити” каже се да је Благојев син као ратни војни инвалид примао издржавање из инвалидског фонда и да је просио. Бројни ратови који су се водили током друге половине XIX века довели су до повећања броја оних којима је била потребна помоћ. Ризикујући своје животе у борбама за слободу отаџбине, многи војници постали су ратни војни инвалиди. Велики број деце остао је без очева, родитељи без деце... Зато су се фебруара 1876. године бројни Београђани окупили у просторијама чувене Грађанске касине ради оснивања Црвеног крста. Занимљиво је да је Црвени крст Србије основан десетак година након почетка рада ове организације у свету.

Сигурно и у твом граду постоји седиште Црвеног крста. Можда је и твоја школа учествовала у некој хуманитарној акцији коју је организовао Црвени крст или нека друга хуманитарна организација. Укључи се у активности свог одељења у помоћи онима који су у невољи.

Појмовник

Мотив је најмања јединица неке теме. То значи да се не може делити на мање тематске јединице. Мотив може имати разне улоге у делу. Зато има више врста мотива. У претходним поглављима упознали смо се са особинама интернационалног мотива. Сада ћемо истаћи карактеристике оних мотива који су важни за ток приповедања. То су **статички** и **динамички** мотиви.

Статички мотив зауставља развијање фабуле. Он прекида ток приповедања. Некада прича као да се замрзне. Тада се уводи неки мотив везан за опис особе, предмета или простора, осећања... Зато врло често његову улогу обавља **описни (дескриптивни) мотив**. Дobar пример налази се на почетку приповетке „Све ће то народ позлатити” када се сунце пореди са шаком просјака.

Међутим, статички мотив може вратити ток приче у прошлост (на пример, јунак нешто чује или види, то га подсети на нешто из прошлости и он почиње да говори или мисли о томе).

Динамички мотив развија фабулу. Он то чини тако што покреће радњу напред. Захваљујући овом мотиву радња се убрзава ка својој наредној целини. Пример за то је мотив писма у „Све ће то народ позлатити”. Када капетан чита писмо које је Благоје добио, радња се креће напред јер тада сазнајемо став главних јунака о судбини инвалида.

Улогу динамичког мотива у тексту може имати и **наративни** мотив. Он се и зове наративним баш зато што поспешује ток приповедања – наратије. Дobar пример за наративни мотив у наведеној Лазаревићевој приповеци јесте мотив сломљене столице којој се Благоје чуди када је види у механи.

Бележница

Глаголом *позлати* (се) у изразима „руке ти се позлатиле”, „уста ти се позлатила”; „језик ти се позлатио” наглашава се вредност онога што настаје радом руку односно оног што неко говори. Одређена дела и речи постају вредни попут злата због великог значаја које за некога имају. Постоје бројне варијанте ових изрази као што су: „има златне руке”; „златне речи”; „златно дело”; „речи уписане златним словима”... Међутим, у наслову Лазаревићеве приповетке „Све ће то народ позлатити” глагол *позлати* користи се не само да би се нагласило да је нешто толико важно да би било позлаћено (жртве које неко подноси у одбрани домовине и народа), већ и да би се пажња усмерила на оне који то треба да ураде (народ). Након читања приповетке јасна је критика коју Лаза Лазаревић већ самим њеним насловом упућује.

ПУТОКАЗ

Подвуци глаголе у имперфекту и објасни стилску улогу употребе овог глаголског облика у наведеном одломку.

„Онај у фесу – Благоје казанџија – цео дан нестрпљиво ходаше: сваки час запиткиваше кога по штогод; обрташе се непрестано, као да га цела снага сврби па не зна одакле да се почне чешати; улажаше у станичну гостионицу и чисто као да ће одоцнити усплахилено истрачаваше поново напоље, упирући поглед далеко преко мирне Саве.”

Представљамо ти...

Лаза Лазаревић

- Рођен је у Шапцу 1851. године.
- Школовао се у Београду и Немачкој, где је завршио медицину. Био је лекарски помоћник у дринској и тимочној војсци и лекар београдске болнице.
- Ступио је у војну службу и имао чин санитетског пуковника. Био је и лични лекар краља Милана Обреновића. Веома је допринео системском развоју здравства и медицинских наука у Србији. Многа лекарска удружења носе његово име.
- Сврстава се у ред најбољих приповедача на српском језику. Познате су следеће његове приповетке: „Први пут с оцем на јутрење”, „Школска икона”, „У добри час хајдуци!”, „На бунару”, „Вертер”, „Све ће то народ позлатити”, „Ветар” и „Он зна све”.
- Умро је 1890. године у Београду.

Јован Јовановић Змај

Светли гробови

*Декламовано на сѐлу које су њиредили ђаци више ђимназије београдске
25. јануара 1879. у користи ђородице Ђуре Јакшића.*

Бејасте ли, браћо моја млада,
Да л' бејасте ви на гробљу када,
Ај, на гробљу, на голему?
– Та увек смо ми на њему.
Гробље ј' земља кѡм се ходи;
Гробље ј' вода кѡм се броди;
Гробље, врти и градине;
Гробље, брда и долине,
Свака стопа:
Гроб до гроба.
Гробље ј' спомен доба свију;
Гробље – књиге што се штију;
Повесница свих земаља,
Староставник царâ, краља,
И читуља виших слика
Избраника, мученика,
Од почетка памтивека.
Све ј' то гробље –
Ал' је и колевка.
Нема броја ни имена
У висини звездам' свима,
Камо л' броја и спомена
У земљици гробовима!
Милионе прогутала ј' тама,
Црна тама многих тисућлећа,
Нико их се више и не сећа,
– Но, погдеком увек гори свећа.
Ил' је свећа, ил' је име светло,
Ил' су дела која се не гасе,
Па редове недогледног гробља
Својом зраком красе.
Ти гробови,
Стари, нови,
Они сјају
Сваком нараштају –

Кад се умље у прошлост удуби
У тамнини да се не изгуби;
Кад се пустиш у давнине свете,
У давнине и свете и клете,
Да ти мисѡ пута не помете.
То су ватре догласнице,
Пружајућ се из даљних еона,
У поворци оној дугој –
Досветљујућ једна другој
Струјом која напред лети,
Тежећ само једној мети –
Па се тако светле млази –
Па се виде светли трази
Једној духа разних доба,
Духа коме нема гроба.
– У гроб само сруши кости,
Стресе пепѡ кој' му смета
Бржем бују виша лета
К узвишеној будућности.
Ко с' осврне да погледи
Бистрим оком и погледом
На гробове ове светле,
Повеснице дугим редом,
Мора чути како ј' живо,
Кроз векове, кроз маглину,
Дед унуку, отац сину,
Борац борцу довикивѡ:
„Где ја стадох – ти ћеш поћи!”
„Што не могох – ти ћеш моћи!”
„Куд ја нисам – ти ћеш доћи!”
„Што ја почех – ти продужи!”
„Још смо дужни – ти одужи!”
То су збори, то су гласи
Којима се прошлост краси,
Што продиру кроз свет мрачни

Са гробова оних зрачи,
Спајајући громким јеком
И божанском силом неком,
Спајајући век са веком
И човека са човеком.
Око сваког светлог гроба,
(Баш кô горе око звезда)
Повесница прича ово:
Хватало се неко коло,
Коло младо, коло ново,
Нове клице, стара нада,
Ново цвеће, стабла стара
Душе чисте, срца млада,
Наследници светог жара; –
Ту се слегô живот млади,
Да се с гробом разговара.
И ти паде, драги брате! –
„Нисам, децо, *вас* док траје!”
Је л’ ти борба била тешка? –
„Покушајте, милина је!”
Шта си хтео? – куд си пошô? –
„Тамо где се стићи мора!”
Зар је вера тако јака? –
„Увек јача од злотвора!”
Мало нас је кој’ би смели! –
„Ал’ вас јака сила креће!”
Зар ко може стићи цели? –
„Ко посумња, никад неће!”
А ко беху они диви
Који су те напред звали,

Који су те ојачали,
Који су ти крила дали? –
„*То бејаху идеали!*
Без њих нема више лета
Над облаком мрака густа,
Без њих би се малаксало,
Без њих би се брзо пало,
Свет би био гроб без цвета,
Живот празан, – младост пуста!”
Око сваког светлог гроба
Прикупљô се живот нови,
Наследници светог жара,
Купили се соколови,
Пијућ душом светле зраке. –
Јест, тако је, браћо драга,
Ти гробови нису раке,
Већ колевке нових снага!
И вам је, јаој, пао
Стегоноша дичног стега, –
Ал’ је синô гробак нови, –
Ви стојите око њега.
Ту погледа брат на брата,
П’онда горе, п’онда у се;
Груди дркћу, уста ћуте,
Али душе разум’у се.
Да л’ то снага ниче нова?
– Даруј, боже, благослова,
Да вас здружи братска слога,
Заветнике који с’ купе
Око гроба *Ђуриноја!*

Трагом речи

1. Песма „Светли гробови” написана је за специјалну прилику и зато има **пригодан карактер**. Којом приликом је први пут изговорена? Уочи како песма почиње. Наведи шта све песник назива гробљем. Размисли шта он жели тиме да постигне. Посебно обрати пажњу на везу **мотива** гробља и колевке. Шта овај **контраст**, према твом мишљењу, представља?

2. Објасни откуда светлост на гробовима. Шта значи израз *свејло име*? За кога се може рећи да има такво име? Како разумеш став да сви гробови сјаје новом нараштају? Шта никада не умире? Уочи па наведи шта су дедови поручивали својим унуцима.

3. Анализирај **дијалог** младих са „светлим гробом”. Шта потомци желе да сазнају? Која је основна **порука** „светлог гроба”? Уочи значај идеала у борби за бољи живот. Размисли о томе који су твоји идеали и објасни зашто су они за тебе вредни.

Појмовник

Антитеза је стилска фигура којом се одређени појмови пореде по супротности.

Некада је супротност веома јака, па један појам искључује други: лаж–истина. Неки исказ, на пример, може бити или само лажан или само истинит. Добар пример за ову врсту антитезе јесу многе народне пословице, као што су: „Ко високо лети, ниско пада” и „Сит гладном не верује.”

Некада појмови не искључују један други, него се само разликују по некој карактеристици. Тако у „Светлим гробовима” имамо пример за ову врсту антитезе у стиховима: „Нове клице, стара нада / Ново цвеће, стабла стара.”

Посебно је занимљив пример за антитезу када се у везу доводе појмови који се искључују, али који заједно нешто значе. Одличан пример за то је сам наслов ове песме Јована Јовановића Змаја: „Светли гробови”. У њему је песник спојио појмове светлост и гроб. Права супротност појму гроб могао би бити појам живот, зато што када кажемо гроб, одмах помислимо на смрт. Појам живот је супротан појму смрт. Међутим, појму гроб песник супротставља појам светлост, зато што је гроб место таме. А тама је супротна светлости. Како онда гроб може бити светао? Песник је написао целу песму да би развио ову фигуру парадокса. Гроб може бити светао уколико је у питању гроб човека који је свој живот посветио добру. Таквог човека памтимо по његовим добрим делима. Стога он вечно живи у нашем сећању.

Пилипенда (из горње Далмације)

У својој историји српски народ је често био изложен притисцима и угњетавањима. Од њега се захтевало да се одрекне своје вере и језика, славе и старих обичаја. То је било посебно изражено у времену турске, али и аустроугарске власти, нарочито у западним крајевима, на далматинском простору. Тада се од Срба тражило да напусте православну веру и пређу у католичку. Тај прелазак се није дешавао одмах, већ су аустроугарске власти смислиле следеће: они који напуштају православну веру треба да признају врховног поглавара католичке цркве, али могу и даље да негује своје обичаје. Овај процес постепеног преласка зове се **унијаћење**. Многи су на то пристајали због обећаних повластица. Били су уверени да ће то кратко трајати и да ће се после извесног времена вратити својој вери. Ипак, било је и оних који су такав чин доживљавали као издајство. Такав је Пилипенда, главни лик у истоименој Матавуљевој приповеци.

лискати – додиривати

вериге – ланци

утолити – смирити

зубун – прслук

повезача – марама

крма – сточна храна

здјела – чинија

беневреци – панталоне

бели смок – млечни производи

агитација – подстицање на нешто, наговарање

ађунто (ађунтант) – помоћник

зараколити – закоодакати

тежак – сељак

первез – ивица

Пилип Бакљина спаваше, на огњишту, обучен, покривен хаљком, главом окренутом ка слабом пламену, који је лискао дно лонца, објешена о вериге. Запаљено смреково коријење давало је више дима него пламена; дим је плавио мрачну кућицу, дизао се под сламени кров, покушавајући да изађе кроз једини отвор на крову. Вјетар је сузбијао дим, те би се лице Пилипово намрштило, а промолили се крупни, жућкасти зуби под четкастим просиједим брковима. Кад би вјетар утолио, дим би уграбио прилику да се извуче, те се могаху разабрати: у једном углу кревет, испуњен сламом, али сав расклиман; у другом разбој и на њему неколико хаљина; према вратима кош и над њим нахерена полица са неколико комада посуђа; око огњишта још два-три лонца и толико треножних сточића. И то бјеше цијело покућанство!

У дворишту, домаћица, Јела Пилипова, ситна жена, ружна, посматраше на позитку два бременца смрекових пањева, помијешаних са неколико ситних грабових цјепаница, што су њих двоје са великом муком за два дана насјекли и прикупили по забрежју, над селом. Вјетар је ландарао њеним зубуном и косом без повезаче, а она је намјештала пањеве, како ће товар изгледати већи.

У преградку гризао је Куријел, ситан, риђ, готово сијед магарац, танких ногу, сама кост и кожа. Над њим, на таванцу, бјеше сложен товар јечмене сламе, његова крма за цијелу зиму, а пред њим, на земљи, бјеше руковијет сламе, његов јутрењи оброк, који је он гризао лагано, готово сламку по сламку. Његов благи поглед био је управљен час на домаћицу, час на пијевца и двије кокоши, што према њему чухаху, гледајући га жалостиво. Очеvidно он их је

жалио, особито веселу и лијепу Пиргу, те би радо с њима подијелио своју сламу, кад би то за њих храна била.

Још двадесетак таквих кућица, па онда десетак повећих, то је село К. у горњој Далмацији. Село се разасуло на једном рубу равнице, под брежуљцима. Мала старинска православна црква, склонила се за најгушћом гомилом кућа, у средини. А у зачељу села, одвојена, зидала се велика, господска зграда, очевидно богомоља, која би доликовала каквој варошици, а не најсиромашнијем селу Петрова поља.

Јела уђе у кућу, треснувши вратима. У исти мах и вјетар хукну јаче и пламен букну и вода у лонцу узаври, те се Пилип трже, сједе и погледа мутним очима око себе. Кад устаде да се протегне, тада се тек видје да је прави Пилипенда, како су га сељани звали, јер кад диже руке поврх главе, умало не дохвати шевар на крову! Бјеше кракат, дуга врата и обле главе. Беневреци на њему бјеху сама закрпа, а некада црвена капа, од плијесни црна, натакла му се до клепастих ушију. Кад зијехну, чинило се да ће прогутати лонац.

Јела извади из коша и стави пред мужа земљану здјелу, у којој бјеху око двије прегршти кукурузова брашна, већма црна, него жута. Пилипенда уздахну, одмахну главом, па захватив половину, сасу га у врелу воду, па мјешајом проврти кашу. Јела однесе остатак, а донесе неколико зрна соли и спусти их у лонац. Обоје стадоше гледати како кркла качамак, једући га очима. Најпослије Пилипенда скиде лонац, измијеша пуру и изручи је у дрвену здјелу. Па изиђоше обоје пред кућу да се умију.

Пошто се прекрстише, почеше полако, опрезно хватати, омјерајући несвјесно, брзо и кришом једно другом залогаје. Кад већ бјеху при крају, Јела ће:

– Јадна ти сам, што ћу!? Немам повезаче! Како ћу сјутра на причешће без повезаче?

Пилипенда слегну раменима, напи се воде, па изађе из куће. Жена изађе за њим, те натоварише магарца. Онда обоје стадоше као скамењени, посматрајући товар, магарца и кокоши. Поњекад, тренутно, сукобили би се њихови празни, тужни погледи, али би их брзо одвратили. Тако изгледаху као два кипа, који оличавају глад и немоћ! Најзад опет ће жена, као за себе:

– Јадни ти смо, шта ћемо? За ово нећеш узети ни пет шестица, колико треба за брашно, а ја гологлава не могу на причешће, те ће се рећи да смо се и ми уписали!

Пилипенда пусти глас, који је наликовао на режање љута пса, па, избуљивши кржаве очи на жену, запита кроз зубе:

– А хоћеш ли да се упишемо у ту... ту... вјеру?

– Сачувај Господе! – рече Јела устукнувши и прекрстивши се.

Онда Пилипенда уђе у магарећи преградак и донесе најбољу кокош.

Јела, ужаснута, викну:

– Ма зар Пиргу? Хоћеш да продаш Пиргу?

Пилипенда само рече: „Е, ја!”, па дохвати дугачки штап и пође за магарцем.

Пут је водио мимо нову цркву. Пилипенда чу гдје га неко озго зовну, али плуну пут

радника, па похита даље, преко њива.

Кад стигоше на колски пут, Пилипенда се осврте на планину Динару, која се бијељаше од снијега: тужним погледом прелети цијело Петрово поље, које се црњаше у сухомразици; погледа жалостиво на сеоца што се нижу по рубовима и учини му се да види како по равни лети она страховита утвара, која већ од четири мјесеца дави народ.

То је било зими године 1843. Због необично слабе љетине, још с јесени, завлада глад по горњој Далмацији. Пред

Божиић мало која кућа имађаше њешто жита, а због слабог саобраћаја у оно вријеме, жито је споро долазило с мора у градове, а бездушни трговци ударише превелике цијене. Шумовити и сточни крајеви помагаху се којекако, продајући дрва, хранећи се бијелим смоком, кољући стоку, продајући је у бесцијење, али голо Петрово поље, нити има шума, ни стоке! Кад се већ десило неколико смртних случајева од глади, онда опћина дрнишка, којој припада Петрово поље, стаде оправљати и градити путове, плаћајући раднике кукурузом. Снажан и вриједан радник, као што бјеше Пилипенда, могаше зарадити пола оке кукуруза на дан, а толико бјеше доста за њих двоје, јер већ крајем љета отидоше им оба сина у Приморје, у најам. Али након неколико недјеља, опћина прекиде радове, а среска власт набави доста жита и поче га дијелити народу на два начина: католицима на почек (бива, да отплаћују на оброке у новцу, након нове љетине), православнима пак поче поклањати кукуруз, под погодбом да сваки кућни старјешина који буде примао исхрану мора пријећи у унијатску вјеру. Народ се смути. Агитација највише поче у К., гдје не бјеше друге вјере сјем православне. Стари изнемогли поп настојаше да оразуми своју паству, али баш знатније сељаке страх од глади нагна да се поунијате. То учинише капитан, ађунто, чауш (сеоски кнез, замјеник му и разносач службених листова) и још седам–осам домаћина. То се звало: „уписати се у царску вјеру!” Разумије се да је нововјерцима било забрањено улазити у православну цркву...

Пилипенда је ишао ка граду за својим старим Куријелом, који је набадао танким ножицама, споро одмичући. Али га Пилипенда ниједном не ошину, нити га је икада тукао, јер му жао бјеше свога старог и оданог помагача у ратовању за опстанак. Пилипенда пожали и јадну Пиргу, која једном зараколи и залепета крилима, покушавајући да се отме.

Он јој рече: „Еј, моја Пирго, жао ми те, али ми је жалије себе! Оплакаће те Јела, ље!”

Дабоме да је Пилипенда на свој начин помало и размишљао о злом удесу, који снађе

њега и остале и да је везивао на то њека своја кратка разлагања. То му се највише врзло по мозгу кад би тако за својим магарцем ишао у град, а све се натуривало у облику питања. Питао је Пилипенда Бога:

– Бого мој, зашто ти шаљеш глад на људе, кад је мени, јадном тежаку, жао и стоке кад гладује!? И зашто баш шаљеш биједу на нас тежаке, који те више славимо него Лацмани, сити и објесни!? Али, опет, хвала ти, кад даде да смо ми најсиромашнији најтврђи у вјери, те волијемо душу, него трбух!...

У њеко доба Пилипенда чу иза себе тутањ корака; упореди се и пође с њим Јован Кљако. Бјеше то живолазан старчић, који је прије двадесет и пет година учествовао у шибеничкој буни против владике Краљевића, кад оно хтједе да поунијати православне Далматинце, а сад Кљако, под старост, ипак превјери! Назва бога Пилипенди и додаде:

– А, јадан Пилипенда, смрзну ли се?

– Валај да хоћу да се укочањим овђе, насред пута, не бих зажалио!

– А јадан, а што ти... а што се ти не би уписао?

Пилипенда одврати:

– Валај, нећу, па сад цркао од глади! А нећете дуго ни ви сви, па да вам је цар поклатио цијело Петрово поље!

Кљаку и друговима му Пилипенда бјеше живи, оличени пријекор; ипак се насмија и поче извијати: – Ама, Пилипенда, болан, оразуми се и чуј ме! Не учинисмо ни ми то од бијеса, нити мислимо остати у поганији, него... знаш... докле изимимо, докле спасемо нејач и чељад, па онда ћемо лако!

Пилипенда пљуну.

– Ја не знам хоћете ли лако и како ћете, али знам да вам образ не опра нико, ни довијека, ни докле вам буде трага!

Кљако се намршти, те ће опором:

– Блејиш, Пилипенда, али ћеш и ти бити унијат прије Ускрса!

Пилипенда стаде и викну:

– Ја се уздам у мога српскога 'Риста! Ако ће ми помоћи, хвала му, ако неће, и онда му хвала, јер ми је све дао, па ми све може и узети, и душу! А ти...

Кљако га прекиде.

– Мучи, Пилипенда, ја сам царске вјере!

– А, пасји сине, – викну Пилипенда измахнувши штапином... – чекај да ти притврдим ту вјеру!

Али Кљако побјеже.

Онда Пилипенда, изван себе од гњева, свом снагом удари Куријела. Овај стаде, окрете главу и тужно погледа господара, а Пилипенда се постидје, па га обузе жалост, те сједе на перваз од цесте и заплака се!

Трагом речи

1. Наведи шта све запажаш у опису амбијента у коме живи Пилип Бакљина. Који закључак о животу ликова можеш да изведеш на основу **ентеријера** мале куће? Какав је **екстеријер**, спољни простор око Пилипендине кућице? Издвој појединости које сведоче о сиромаштву ове породице.

2. Анализирај **портрете** Пилипенде и његове жене Јеле. Због чега Пилипа називају Пилипендом? Које све појединости говоре о њиховом тешком животу? Шта све сазнајеш из **дијалога** Пилипенде и његове жене Јеле? Откриј симболични значај мараме, без које Јела не може у цркву.

3. На основу догађаја из приповетке закључи каква је криза наступила 1843. године у Далмацији. Шта се тада тражило од српског народа? Уочи Пилипендине поступке и осећања док пролази поред нове цркве. Размисли о карактеру лика који се зове Кљако. Како Пилипенда реагује на унијаћење свог сународника? Анализирај њихов дијалог и издвој оне реченице које говоре о достојанству и доброти као о универзалним вредностима. Наведи мисао која указује на Пилипендину непоколебљивост и истрајност.

Свет занимљивости

У Матавујевој приповеци „Пилипенда” прецизно се именују делови одеће које носе главни јунаци. Посебно место припада опису одеће Пилипендине жене Јеле. Писац наводи шта она има (зубун) и шта нема (повезачу). У старим временима изглед народне ношње означавао је припадност одређеном народу и вери. Зато ови детаљи у портрету јунака имају дубље значење.

Јела носи делове српске ношње динарског планинског подручја. Овај тип ношње носиле су жене са Кордуна, из Лике, северне Далмације, великог дела Босне и Херцеговине, планинског дела Црне Горе и југозападне Србије. Пошто су то махом били сточарски крајеви, одећа је углавном била од вуне. Од ње се правило бело и смеђе сукно, које се некада бојило у црну, тамноодрну и црвену боју. Женску одећу су чинили: ланена кошуља у облику тунике с рукавима, украшена везом, вунени појас, прегача (кецеља), посебна врста хаљине без рукава или зубун, који личи на продужени прслук (он се носи преко дугачке кошуље) украшен је везом и додацима од чохе у боји, црвена капа, коју на глави носе девојке, и марама коју носе само удате жене, и то тако што је на различите начине везују преко капе. Обичај је налагао да удата жена православне вере треба да покрије главу марамом када одлази у цркву.

Радионица

Пажљиво прочитај опис унутрашњости Пилипендине и Јелине куће. Забележи све предмете које писац наводи. Замисли их на местима која им је доделио писац. Покушај да ту своју представу ликовно изразиш.

Појмовник

ЕПСКЕ ПРОЗНЕ ВРСТЕ

Новела је епска прозна форма краћа од приповетке. Она се од приповетке разликује према следећим особинама:

- обрађује мотив из свакодневног живота;
- нема дуге описе;
- читаоца одмах уводи у средиште збивања;
- на крају новеле долази до изненадног обрта.

Новела је језгровита, сажета и затворена форма. Познати писци новела су Симо Матавуљ, Лаза Лазаревић, Бора Станковић, Иво Андрић, Ђовани Бокачо, Антон Павлович Чехов, Ги де Мопасан...

Представљамо ти...

Симо Матавуљ

- Рођен је у Шибенику 1852. године.
- Завршио је учитељску школу. Као учитељ службовао је најпре по далматинским селима. Радио је и у Црној Гори и Србији као професор и писац.
- Он је један од најизразитијих представника српског реализма. Био је сјајан приповедач, који је са мало речи могао много да каже. Написао је два романа и око сто приповедака. Најпознатије приповетке су „Поварета”, „Пилипенда”, „Пошљедњи витезови”, „Ошкопац и Била”, а роман *Бакоња фра Брне*. Занимљиве су и његове *Биљешке једној њисца*, које говоре како о његовом животу тако и о животу његових савременика.
- Умро је 1908. године.

НА КРАЈУ ПОГЛАВЉА

Стилски правци – романтизам и реализам

РОМАНТИЗАМ

- Књижевни правац који се у светској књижевности јавио почетком XIX века.
- Представници овог правца сматрали су да књижевност треба да се бави човековим осећањима.
- Велика тема свих романтичара је и оно што се не може логично објаснити. У њиховим делима има много елемената фантастике, измаштаног, чуда, снова...
- Романтичари су чезнули за идеалним светом. Зато су се често, помоћу маште, враћали у прошлост, и то у средњи век.
- Трагали су за оним што је необично, непознато. Једна од великих тема романтизма су непознати предели, као што су земље Далеког истока и Медитерана.
- Основни жанр је лирска песма. Прозе има веома мало.
- Наглашена је субјективност. Честа је употреба првог лица једнине.
- Романтизам се у српској књижевности јавио средином XIX века. Основне теме песника српског романтизма су љубав према идеалној драгој и љубав према отаџбини. Главни представници романтизма у српској књижевности су Бранко Радичевић, Ђура Јакшић, Јован Јовановић Змај и Лаза Костић.

РЕАЛИЗАМ

- Књижевни правац који се у светској књижевности јавио средином XIX века.
- Основна тежња овог правца је да прикаже стварност онаквом каква она јесте, без улепшавања.
- Реалисти су се трудили да рационално, логички и уз помоћ науке прикажу стваран живот у литератури.
- Представници овог правца критикују друштво и стварност јер желе да помогну човеку у његовом свакодневном животу.
- Наглашена је објективност, чак и научност.
- Реалисти се баве и друштвом и човеком. Човека посматрају кроз његову психологију, порекло и средину у којој живи.
- Основни жанрови су приповетка и роман. Поезија готово да не постоји.
- Реализам се у српској књижевности јавио средином друге половине XIX века. Његове основне теме су српско село, живот у граду, однос према отаџбини и тешка социјална ситуација. Главни представници су Јаков Игњатовић, Јанко Веселиновић, Милован Глишић, Лаза Лазаревић, Симо Матавуљ...

Романтичарско

је оно дело које припада романтизму као правцу у књижевности.

Романтично је све оно што је везано за осећања љубави, изливе нежности, илузије и сањарења у свакодневном животу и уметности.

Реалистичко

је оно дело које припада реализму као правцу у књижевности.

Реално је све оно што је везано за разумско понашање. Тада нема илузија о правој природи живота. Све појаве се виде онаквим какве јесу, а не каквим бисмо ми желели да буду.

Цео свет је позорница

Молијер, *Грађанин ђлемић* (одломак)

Бранислав Нушић, *Сумњиво лице* (одломак)

Борислав Михајловић Михиз, *Бановић Сџрахина* (одломак)

Данило Киш, *Ноћ и мајла* (одломак)

Душан Ковачевић, *Ко ђо ђамо ђева* (одломак)

Jasminka Petrović, *Bonton* (odlomak)

Кључне речи:

драма; драмске врсте; комедија; историјска драма;
телевизијска драма; сценарио за филм; синопсис; књига
снимања; позоришна режија; филмска режија; режисер;
позоришне уметности; дидаскалије; сценски елементи;
драмска композиција; експозиција; заплет; кулминација;
перипетија; расплет; драматизација

Молијер

Грађанин племић

(одломак)

Дело *Грађанин племић* је најбоља Молијерова комедија. За њу је владало велико интересовање и пре но што је довршена и изведена 14. октобра 1670. године. Разлог томе била је њена критичка осуда једног дела дворског племства. Молијер је створио лик Журдена, који жели да буде племић и зато се стиђи свог порекла. Он је уображена, али богата незналица која свој новац троши на учитеље музике, плеса, борилачких вештина и филозофије. Учи како да се понаша и шта да говори и покушавајући да буде оно што није, испада смешан. Сви га варају и користе се његовом заблудом, а посебно племић Дорант, који од њега узима новац обећавајући му сусрет са својом љубавницом, маркизом Дориментом. Журден брани својој кћери Лусил да се уда за вољеног Клеонта, зато што сматра да је он испод њеног нивоа. Клеонт се лажно представља као турски султан не би ли добио руку вољене Лусил и успева да уз помоћ свог паметног слуге превари Журдена.

III чин, појава I
Журден, две слуге.

ЖУРДЕН: Пођите са мном. Хоћу да се у новим хаљинама прошетам по граду. Идите за мном у стопу, нека свако види да мени припадате.

СЛУГА: Добро, господине.

ЖУРДЕН: Зовите Николију, да јој нешто наредим... Али, не треба, ево је.

Појава II
Пређашњи, Николија.

ЖУРДЕН: Николија!

НИКОЛИЈА: Заповедајте.

ЖУРДЕН: Слушај.

НИКОЛИЈА: Хи, хи, хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Зашто се смејеш?

НИКОЛИЈА: Хи, хи, хи, хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Ама зашто се смеје ова бештија?

НИКОЛИЈА: Хи, хи, хи! Како сте се накаррадили! Хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Шта? Како?

НИКОЛИЈА: Ах, боже! Хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Дакле, то се мени ругаш, безобразнице!

НИКОЛИЈА: Не, не, господине, куд би' ја то! Хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Добићеш по носу, ако се још будеш смејала!

НИКОЛИЈА: Не могу да се савладам, господине! Хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Хоћеш ли престати?

НИКОЛИЈА: Опростите, господине, али ви сте тако смешни да се не могу уздржати од смеха! Хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Е, баш је безочна!

НИКОЛИЈА: Ви сте права накарада у тој хаљини! Хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Сад ћу те...!

НИКОЛИЈА: Молим вас опростите. Хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Чујеш ли ти, ако се насмејеш још једном, ја ћу те тако опаучити да ћеш ме довека памтити.

НИКОЛИЈА: Немојте, господине! Ево више се нећу смејати.

ЖУРДЕН: Чувај се добро. Дакле, треба да одмах распредиш...

НИКОЛИЈА: Хи, хи!

ЖУРДЕН: Да распредиш лепо...

НИКОЛИЈА: Хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Треба, кажем, да распредиш лепо дворницу, и ...

НИКОЛИЈА: Хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Дакле, ипак се смејеш!

НИКОЛИЈА (*ћревија се од смеха и седне*): Ах, господине, избијте ме ако хоћете, али пустите да се сита исмејем. Не могу више! Хи, хи, хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Побеснећу!

НИКОЛИЈА: Молим вас, господине, молим вас, не браните ми! Хи, хи, хи!

ЖУРДЕН: Је ли ико видео овакву безочницу, која се господару смеје у брк, уместо да слуша његове наредбе?

НИКОЛИЈА: Шта хоћете да урадим?

ЖУРДЕН: Да настојиш, вештице, да кућа буде у реду, због гостију које очекујем.

НИКОЛИЈА (*усџајући*): Е сад ми већ није до смеха. Ваша дружина чини такав неред у кући, да ми је доста чим их поменете.

ЖУРДЕН: Дакле, због тебе треба да затворим врата својим познаницима?

НИКОЛИЈА: Не бисте рђаво учинили да затворите врата бар некима од њих.

Појава III

Пређашњи, Госџођа Журден.

ГЂА ЖУРДЕН: Гле! Гле! Опет нова лудост! Шта си то обукао, човече? Ругаш ли се свету, или ти је мило да се цео свет теби руга, кад си се тако накарадио?

ЖУРДЕН: Само ми се лудаци и луде могу смејати, жено.

покладне теревенке –
раскошне и дуготрајне
забаве током поклада

метеж – неред, гужва,
пометња

**дугачки ђаво са
ражњевима** – учитељ
борилачких вештина

трућање – причање
којештарија,
бесмислица

ГЂА ЖУРДЕН: Додуше, свет није чекао досад, јер му већ
одавно твоје настраности дају повода за смех.

ЖУРДЕН: А који је то свет, молим?

ГЂА ЖУРДЕН: Богме, сав разумни свет. Свако ко је паметнији
од тебе. Брука је шта ти радиш. Шта је наша кућа
дочекала! Рекао би човек да су под нашим кровом
непрекидне покладне теревенке. Већ од раног јутра
чује се граја од музике и од певања, а то је већ и
суседима додијало.

НИКОЛИЈА: Све је истина што госпођа каже. Може ли се кућа
држати чисто, кад је у њој метеж сваког дана? Те
ваше званице канда накупе блато по свим крајевима
града, да га овде донесу. Јадна Франсоаза већ је
изнемогла перући непрестано под, који ваши
красни учитељи редовно искаљају.

ЖУРДЕН: Чујеш ти, Николија, иако си сељанка, језик ти је и
сувише заострен.

ГЂА ЖУРДЕН: Николија право каже, и њена је памет здравија
од твоје. Да ми је само знати шта ће теби, у твојим
годинама, учитељ играња?

НИКОЛИЈА: И шта ће вам онај други дугачки ђаво са
ражњевима, који тако лупа ножурдама, да се тресе
цела кућа и који нам поквари цео под у дворници?

ЖУРДЕН: Ти, слушкињо, ћути, а и ти, жено!

ГЂА ЖУРДЕН: Учиш, ваљда, играње за дане кад те ноге не буду
више служиле?

НИКОЛИЈА: А нашто вам борење? Спремате се, ваљда, да
убијете некога?

ЖУРДЕН: Опет вам кажем да ћутите, јер не разумете те ствари
и не знате каква су то предимства.

ГЂА ЖУРДЕН: Боље би радио кад би мислио на кћер, којој је
већ време да се удоми.

ЖУРДЕН: Мислићу ја на њу кад се појави прилика према њој.
Али треба да мислим и на себе, да стекнем знања.

НИКОЛИЈА: Дознала сам, госпођо, да је господин узео данас
још и учитеља филозофије.

ЖУРДЕН: То је истина. Хоћу да будем духовит и да могу разговарати о ономе о чему говори отмен свет.

ГЂА ЖУРДЕН: Што се не би уписао у школу, да те под старост бију учитељи?

ЖУРДЕН: А што и не бих? Камо среће да знам оно што се учи у школи, макар ме пред свима и батинали.

НИКОЛИЈА: Додуше, тада би се подмладио.

ЖУРДЕН: Дабогме.

ГЂА ЖУРДЕН: Све ти је то врло потребно да будеш добар домаћин.

ЖУРДЕН: И јесте! Обе тако глупо говорите да се стидим вашег незнања. (Жени) Ето, на пример, знаш ли ти како сад говориш?

ГЂА ЖУРДЕН: Знам. Што кажем, казано је паметно, а знам и то да би ти добро учинио кад би изменио начин живота.

ЖУРДЕН: Не питам те то, него какве су речи које сад изговараш.

ГЂА ЖУРДЕН: То су речи разумне, а твоје понашање то није.

ЖУРДЕН: Не мислим то. Питам те да ми кажеш како се зове овај начин говора којим се сад служим?

ГЂА ЖУРДЕН: Трућање.

ЖУРДЕН: Е, није тако. Ово што обоје говоримо, разговор који сад водимо?

ГЂА ЖУРДЕН: Да чујем.

ЖУРДЕН: Он има своје име.

ГЂА ЖУРДЕН: Зови га како хоћеш.

ЖУРДЕН: То је проза, незналице.

ГЂА ЖУРДЕН: Дабогме, проза. Све што није стих, то је проза, а што није проза, то је стих. Видиш ли шта значи учити! [...]

ГЂА ЖУРДЕН: Мој мужу, теби није у глави све у реду откад си се почео угледати на племиће и заносити којекаквим фантазијама.

ЖУРДЕН: Ако се угледам на племиће, тим показујем да сам разуман. Нећу ваљда ићи стопама твојих грађана!

ГЂА ЖУРДЕН: Наравно да нећеш! Много ћеш више користити мешајући се са господом, особито другујући са оним красним грофом, који ти је завртео мозак.

ЖУРДЕН: Ђути. Испеци па реци. Знаш ли ти, жено, да не знаш о коме говориш кад тако говориш о грофу? Он је врло уважен човек, много уваженији него што ти мислиш; господин од висока рода, на двору цењен, који с краљем разговара као ја с тобом. Није ли за мене велика част што свет види да ме тако често посећује човек таквога реда, што ме назива својим

драгим пријатељем, што са мном поступа као са себи равним? Нико не би веровао како је он љубазан према мени. Тако ми ласка пред другима, да се често збуним.

ГЂА ЖУРДЕН: Да, љубазан је и ласка ти, али узајмљује новац од тебе.

ЖУРДЕН: Па шта је с тим? Зар то није част позајмљивати новац таквом човеку? Могу ли то да ускратим великом господину који ме назива својим пријатељем?

ГЂА ЖУРДЕН: Лепо, лепо; али шта је тај господин за тебе учинио?

ЖУРДЕН: Учинио ми је такве услуге, да би се свако чудио кад би то знао.

ГЂА ЖУРДЕН: Шта то?

ЖУРДЕН: Доста о томе! То није за казивање. Главно је, ако сам му позајмио, да ће он мени дуг подмирити, и то ускоро.

ГЂА ЖУРДЕН: Хоће! Причекај!

ЖУРДЕН: Па рекао ми је.

ГЂА ЖУРДЕН: Не бој се, неће пропустити да не учини.

ЖУРДЕН: Дао ми је своју племићку реч.

ГЂА ЖУРДЕН: Тврду!

ЖУРДЕН: Ала си тврдоглава, женска главо! Кажем ти да ће одржати реч. У то сам убеђен.

ГЂА ЖУРДЕН: А ја сам уверена да неће. Само те заваљава својом љубазношћу.

ЖУРДЕН: Ћути! Ево га.

ГЂА ЖУРДЕН: Баш у добар час! По свој прилици опет му треба мало зајма. Ах, сита сам га.

ЖУРДЕН: Ћути, кажем ти!

(Са француског језика превео Симо Матавуљ)

Трагом речи

1. Пажљиво прочитај **дијалог** Журдена и његове служавке Николије. Зашто се Николија непрестано смеје? Како се Журден односи према њој? Шта његове претње и љутња говоре о његовом карактеру? Издвој **елементе комике** односно смешне појединости у овом дијалогу.

2. Шта на основу речи Журденове жене закључујеш о њеном карактеру? Какво понашање је, према њеном мишљењу, разумно понашање? Издвој и анализирај разлоге које Журден наводи да би оправдао своје понашање. Зашто је ангажовао учитеља филозофије? Чему га је он научио? Размисли о томе да ли је важније знати шта говориш (садржај) или како говориш (стих или проза) и припреми се да образложиш свој став.

3. Како разумеш Журденову потребу да има племиће за пријатеље? Чеге Журден није свестан? Шта ти то говори о његовом карактеру? Наброј Журденове особине које га чине смешним (**комичним**) **јунаком**.

Свет занимљивости

Према исказима својих савременика, Молијер је био „више малог него високог раста, отменог држања, озбиљног изгледа, мршав. Ноге су му биле дуге и танке, попрсје масивно, лице мрке боје, јагодице испупчене, очи ситне, нос крупан, ноздрве широке, уста велика, усне дебеле, обрве црне и велике. Био је благ, питоме нарави, племенит, љубазан. У разговору веома пријатан, кад му се друштво свиђа, иначе ћутљив, сетан посматрач.”

О карактеру овог славног француског књижевника говори и следећа анегдота:

„Враћајући се у Париз, Молијер на путу сретне једног просјака и, уместо да му да ситан новчић, грешком му даде златник. Не знајући да је то урадио, настави пут кочијом. Ускоро је чуо за кочијом узвике да стане и кад је стао, задихани просјак дојури до њега и одмах му рече:

– Господине, погрешили сте, дали сте ми златан новац.

– Види, молим те, где се сакрило поштење – зачудио се Молијер. – Ко би то могао помислити.

И даде просјаку још један златник.”

(Према: Душан Милачић, *Вечни Молијер*, Београд, и Силвија Луковић Булат, *О пријатељи моји*)

Појмовник

Драмско дело је намењено читању, али и извођењу на позорници. Да би нека комедија или трагедија била изведена као позоришна представа, потребно је пронаћи најбољи начин да се оно што пише у неком тексту прикаже пред гледаоцима. Зато се удружују ефекти неколико различитих уметности. Неке од њих нам приказују дело на основу визуелних елемената (сликарство, скулптура, плес...), а неке служећи се аудитивним ефектима (музика, поезија, прича...). Из следеће табеле ћеш сазнати шта је све потребно припремити да би један драмски текст био изведен на сцени. Често нам сам писац у посебним деловима свога текста који се зову **дидаскалије** помаже да замислимо како ће изгледати одређени догађај на сцени.

ДРАМСКО ДЕЛО					
ВИЗУЕЛНИ ЕЛЕМЕНТИ: оно што видимо			АУДИТИВНИ ЕЛЕМЕНТИ: оно што чујемо		
костим и маска, декор, сценографија, боја, расвета и сенка, гестикулација, груписање, активност, покрет			темпо, звуци, тонови, песма, говор, лик, прича		
сликарство	скулптура	плес	музика	поезија	прича
УМЕТНОСТИ					

(Према: Ц. Л. Стајен, *Драмско искуство, водич кроз читање и представу*)

НИКОЛИЈА (*превија се од смеха и седне*): Ах, господине, избијте ме ако хоћете, али пустите да се сита исмејем. Не могу више! Хи, хи, хи, хи, хи!

Дидаскалије су део драмског текста који се обично налази у загради и штампан је косим словима. Оне помажу редитељу, глумцу, али и читаоцима да замисле:

- како изгледа простор у којем се дешава радња драме,
- како се понашају ликови док говоре свој текст: да ли плачу, да ли се смеју, да ли седе, трче...

Када се неко драмско дело поставља на сцену, снима као филм или ТВ драма, неопходно је да елементи свих уметности које учествују у изградњи позоришне представе, филма или ТВ емисије, буду усаглашени тако да представе основну идеју дела. О томе брине **режисер**, који својом **режијом** гради смислену целину.

Радионица

У седмом разреду упознали сте се са чувеном комедијом *Покондирена ђиква* Јована Стерије Поповића. Врло је лако уочити неколико сличности између мотива и ликова ове Стеријине комедије и Молијеровог дела *Грађанин ђлемић*. Обојица аутора су у својим главним ликовима, Феми и Журдену, комичким начинима изразили свој критички став према покондирености.

Ова тема је вечна. Зато се с правом каже да „свако време има своје Феми“! Размисли како би изгледали нама савремени Фема и Журден. Чему би они тежили? Шта би желели да науче? Како би морали да изгледају и да се облаче уколико би желели да прате моду? Напиши о томе домаћи састав на тему *Журден, наш савременик*.

Представљамо ти...

Жан Батист Поклен Молијер

- Рођен је 1622. године у Паризу. Отац му је био дворски тапетар. Мајка му је умрла од плућне болести када је имао десет година. Сматра се да се и он тада заразио истом болешћу, због које је рано, у 51. години, преминуо 1673. године.
- Образовање је стекао у чувеном Клермонском колеџу у Паризу, где је изврсно научио латински језик. Завршио је права на тада најчувенијем француском универзитету за правне науке у Орлеану. Кратко време се бавио адвокатуром.
- Молијер је учествовао у оснивању неколико позоришта. Чувено позориште „Комеди франсез“ (Француска комедија) настало је након његове смрти удруживањем остатака његовог и још једног позоришта.
- Био је сјајан комедиограф. Људске мане је представљао на комичан начин. Написао је *Тарџифа*, *Школу за жене*, *Мизанџроја*, *Тврдицу*... Имао је огроман утицај на многе велике писце, међу којима је и наш комедиограф Јован Стерија Поповић.

Бранислав Нушић

Сумњиво лице

(одломак)

Јеротије Пантић је срески капетан који је некад радио у пошти. Комедија почиње сценом у којој учествују он и његова жена Анђа. Јеротије је отворио писмо апотекара Ђоке, упућено њиховој кћерки Марици. Заплет почиње доласком писара Виће, који носи шифровану депешу (телеграм) из министарства.

I, 3

Јеротије, Вића

ЈЕРОТИЈЕ: Шифра, а? Је л' нешто важно?

ВИЋА: Не знам!

ЈЕРОТИЈЕ: Јеси разрешио?

ВИЋА: Јесам.

ЈЕРОТИЈЕ: Ама, како не знаш?

ВИЋА: Ето, па читајте сами! *(Даје му шелеграм.)*

ЈЕРОТИЈЕ *(чића и изненађује се. Загледа дешу са свих страна, погледа Вићу, па ојет*
йокушава да чића): Па добро, шта је ово?

ВИЋА: Не знам.

ЈЕРОТИЈЕ *(чића јасно)*: „Плава риба” – јест „плава риба”. Буди Бог с нама! *(Чића ојет.)* „Плава риба, кљукана династија.” *(Трине се.)* Ама, господине Вићо, шта је ово? *(Чића даље.)* „Локомотива, округ, трт, трт, трт...” *(Погледа у Вићу па насавља.)* „Зора, кундак, владика, фењер, свастикин бут, бубањ, печат, пензија, поп!” *(Пресјаје.)* Буди Бог с нама, шта је ово!

ВИЋА: Не знам, не разумем. Знојио сам се по сата док сам разрешио.

ЈЕРОТИЈЕ *(шећа замишљено)*: Што не разумеш ти, добро; али, ето, ни ја не разумем. Ниједну реч не разумем. 'Ајд' ово „династија” и ово „трт, трт, трт”, кад се веже, рецимо, могло би се још некако и разумети. То би могло значити, на пример: „Улијте у народ страхопоштовање према династији!” Ал' ово друго, овај поп, па ова плава риба и овај свастикин бут, то баш не може ништа значити. *(Чића ојет у себи.)* Не знам! *(Мисли се.)* А да ипак не значи нешто, само врло завијено речено, а? И то можда врло важно?

ВИЋА: И ја бих рекао.

ЈЕРОТИЈЕ: То би морало бити штогод врло важно, јер ако би било да тебе, господине Вићо, отпуштају из службе, због онога што си удесио да се у акта подметне лажан тестамент, то не би морало шифром.

ВИЋА: Дабоме! Не би морало шифром чак и кад би вас пензионисали због онога што сте удесили да се човек задужи код Управе фондова на туђе имање.

ЈЕРОТИЈЕ (*ујега се*): Јест, не би ни то морало шифром! Мора да је важније што. Да није мобилизација, или... ко зна шта све може бити? Ама, јеси ли ти то, господине Вићо, добро разрешио?

ВИЋА: Реч по реч. Видђ сам одмах да је нешто врло важно, па сам пажљиво радио.

ЈЕРОТИЈЕ (*мисли*): „Плава риба”! Добро, нека му буде „плава риба”, али „кљукана династија”? Кад се зрело размисли, има ту и увреде, господине Вићо! То не може друкчије бити, него ти си нешто погрешно.

ВИЋА: Ево, да донесем шифре, па сами да видите.

ЈЕРОТИЈЕ: Разрешио си доњом, општом шифром?

ВИЋА: Јесте!

ЈЕРОТИЈЕ: А ниси пробао горњом, специјалном?

ВИЋА: Гле! Нисам, бога ми!

ЈЕРОТИЈЕ: Па то ће бити, то ће бити, господине Вићо! ’Ајд брже, ако бога знаш, изгорех од нестрпљења! ’Ајдемо у канцеларију! (*Оду десно.*) [...]

I, 6

Јеротије, Вића

[...]

ВИЋА (*обзирући се да ко не слуша*): „Строго поверљиво. Према сазнању и трагу до сада уоченоме...”

ЈЕРОТИЈЕ: Аха, аха!...

ВИЋА (*наставаља*): „...у томе се срезу сада налази извесно сумњиво лице...”

ЈЕРОТИЈЕ: Упамти, господине Вићо, „сумњиво лице”.

ВИЋА (*наставаља*): „... које носи собом револуционарне и антидинастичке списе и писма...”

метне на оба ува шкољке

– постави шаке иза оба уха не би ли боље чуо

ЈЕРОТИЈЕ: Прочитај то, молим те, још једанпут! (*Метне на оба ува шкољке.*)

ВИЋА (*јонаваља*): „... које носи собом револуционарне и антидинастичке списе и писма...”

ЈЕРОТИЈЕ (*узима дейешу*): Дај и ја да прочитам. (*чиѿа*) „... које носи собом револуционарне и антидинастичке списе и писма...” (*Враћа му дейешу.*)
Читај даље!

ВИЋА (*чиѿа*): „са намером да их пренесе преко границе...”

ЈЕРОТИЈЕ: Аха, аха! Дедер даље!

ВИЋА (*чиѿа*): „... Тачан опис овога сумњивог лица непознат је властима! Једино се зна да је то млад човек. Учините све што је могуће да се ово лице у вашем срезу пронађе, списи и писма од њега одузму и под јаком

стражом спроведе у Београд. Удвојте пограничне страже да би му се спречио прелазак преко границе и, ако вам затреба помоћ, обратите се у моје име суседним среским властима.”

ЈЕРОТИЈЕ: Аха, господине Вићо, ово није плава риба и свастикин бут? Ово је важна и озбиљна ствар. А? Дај овамо ту депешу! (*Стивља је на глан и узноси као да би хтио да јој одмери тежину.*) Шта мислиш ти, господине Вићо, колико је тешка ова депеша?

ВИЋА: Бо’ме!

ЈЕРОТИЈЕ: Ако хоћеш да јој измериш тежину, треба да знаш шта носи. Шта мислиш, господине Вићо, шта носи ова депеша?

ВИЋА (*слеже раменима*)

ЈЕРОТИЈЕ: Носи класу, господине Вићо, класу!

ВИЋА: Вама, господине капетане!

ЈЕРОТИЈЕ: Па мени, дабоме! Уосталом ти, господине Вићо, и не мариш много за класу. Па јест, шта ће теби?

ВИЋА: Не кажем да ми треба класа, али бих волео онако да се средим, да се одомаћим...

ЈЕРОТИЈЕ: Знам шта хоћеш да кажеш. Не брини, господине Вићо; ако овај посао свршимо, мени класа, а теби невеста у кућу.

ВИЋА: То тако ви кажете, а девојка?

ЈЕРОТИЈЕ: Девојка има да ћути и да слуша родитеље, само ако ми помогнеш да ухватимо ово лице. [...]

У даљем току комедије срески капетан упознаје своје службенике са садржином депеше. Они покрећу истрагу тако што ангажују Алексу Жуњића, среског шпијуна. Овај шпијун је необичан по томе што не крије чиме се бави, већ има и визиткарту, коју свима дели не би ли га обавештавали о томе шта се дешава у срезу. Он сазнаје да је „сумњиво лице” у хотелу „Европа”. Хватају „сумњиво лице” и капетан обавештава министра о акцији. Затим следи сцена саслушања „сумњивог лица”. Док саслушавају ухваћеног сумњивца и читају папире које су код њега нашли, долази до комичког преокрета. Сумњивац је у ствари апотекарски помоћник Ђока, који је дошао да запреси Јеротијеву кћер Марицу.

II, 17

Капетан, пређашњи

[...]

КАПЕТАН: Има ли још какве хартије?

ВИЋА: Има једно писмо.

ЂОКА (*скочи бесно*): То не дозвољавам! (*Хоће да шчепа писмо.*)

КАПЕТАН: Де! *(Побејне иза Милисављевој сџола. И сви остџали њоскоче њрејлашено.)*

ЂОКА: Пре ђу погинути но што ђу то дозволити!

КАПЕТАН: Аха! аха! Ту смо! Нагазили смо на жуљ! *(Дочейа звонце и звони.)* Ту смо, дакле, голубе, пипнули смо тамо где боли! *(Појави се Јоса на враџима.)* Има ли још кога ту?

ЈОСА: Алекса!

КАПЕТАН: Зови га, дођите обојица!

ЈОСА *(мане ѓлавом ѓје улази Алекса)*

КАПЕТАН: Држите овога!

ЂОКА: Али, господине капетане!

КАПЕТАН: Држите га, кад вам кажем! *(Тек кад ѓа ухватије, кайеѓан се ослободи и ѓриђе му.)* Држите га чврсто, тај прети! Запиши, господине Милисаве, да је хтео насрнути на мене! Видиш ли, господине Виђо, да сам тачно известио господина министра да сам с опасношђу живота вршио истрагу! Али не марим, не марим, господо, ни свој живот да дам кад треба послужити држави! Дедер, читај, бога ти, господине Виђо, јер изгледа да сад тек наилази оно што је главно. *(Ђоки)* Је л' тако? То писмо те боли, је ли? Е, па онда читај, господине Виђо, знаш како ми је уживање туђа писма да читам. Само, молим те, слово по слово, сваку реч да чујемо.

ВИЂА *(чиѓа)*: „Душо моја.”

КАПЕТАН *(разочаран)*: Опет „душо моја!” *(Ђоки)* Ама, ти си бре нека шушумига.

ЂОКА: Молим вас, ја не дозвољавам да ме вређате!

КАПЕТАН: Е, бога ти! Пази, молим те, шта ми наказива! Да те не вређам, је ли? А ти што вређаш државу то ништа, је ли? Читај, бога ти, господине Виђо!

ЂОКА: Ја вас преклињем, господине капетане, да не дозволите читање тога писма. Ако веђ мора бити, прочитајте га ви сами!

КАПЕТАН: А не! Овако, јавно! Немам ја с тобом ништа па да насамо читам твоја писма. Овако јавно, сви да чују. Не слушај га, господине Виђо, него читај! Слушајте!

ВИЂА *(чиѓа)*: „Да би ти било све јасно, морам ти изнети целу ситуацију овамо код нас...”

КАПЕТАН *(задовољан)*: Тако, брате, једва једанпут нешто револуционарно. Ситуација, дакле, а! Дедер да чујемо ту ситуацију? Слушајте сви пажљиво да ниједну реч не испустимо!

ВИЂА *(чиѓа)*: „Мој отац, иако је срески капетан, старовремски је човек или, ако хођеш искрено да ти кажем, глуп је и ограничен. Он је пре био поштар, па је тамо нешто забрљао те су га најурили из службе па је доцније прешао у полицију...”

КАПЕТАН (*најпре је са радозналошћу, затим са зајрејашћењем слушао почешак писма, прелазећи испишујућим погледом све редом. Најзад му се на лицу изражава јасно сазнање и он очајно грекне*): Чекај! (*Збуну се, не зна шта ће.*) Овај, како да кажем... Чекај, молим те! Ко пише то писмо?

ВИЋА (*загледао је крај писма. Злобно*): Пише га ваша ћерка, господине капетане!

КАПЕТАН: Шта кажеш? То не може бити! Откуд моја ћерка може бити тако писмена?

ВИЋА: Ето, видите потпис, ако не верујете. (*Даје му писмо.*)

КАПЕТАН (*загледа попис*): „Марица”! ... (*Поражен, сломљен, хукће и шта узбуђено. Најзад застане пред Вићом и више поверљиво.*) А овај... Шта би ти рекао, господин-Вићо, на кога се као односи ово што она пише?

ВИЋА: Па на вас, изгледа.

КАПЕТАН: И ја бих тако рекао. Одмах сам познао себе. (*браћанима*) Не слушајте ви бре свашта! Нисте ви позвани овде да све чујете! (*Мени писмо у џеп.*) Ово се писмо, господине Вићо, неће читати!

ВИЋА: Мора, господине капетане.

КАПЕТАН: Ово се писмо неће читати! Где пише да се морају читати писма која пише моја ћерка?

ВИЋА: То је докуменат нађен у џепу код окривљенога, а ово је истрага. А пошто ја водим истрагу, то хоћу да се држим законских прописа.

КАПЕТАН: Ти да се држиш законских прописа?! Е, благо закону, ако се и ти прихватиш за њега!

ВИЋА (*злобно*): Из овога се писма види да госпођица воли неког и зато се према честитим домаћим синовима онако понаша. Па кад је тако, онда бар нека пукне брука.

КАПЕТАН: Је л' то тебе боли?

ВИЋА: То је моја ствар шта мене боли, ја само тражим да се чита писмо ради потпуности истраге!

КАПЕТАН: Јок! Овде се неће читати. Читаћемо га после ја и ти, када останемо сами.

ВИЋА (*шчеја кају*): Онда, господине капетане, ја одох! (*Пође.*)

КАПЕТАН: Куда море?

ВИЋА: Напуштам дужност и идем на телеграф да поднесем господину министру телеграфску оставку и да кажем зашто је подносим.

КАПЕТАН: Па не мораш, брате, министру да кажеш, можеш и мени.

ВИЋА: Довде ми је већ дошло! Ја се мучим и хватам овог разбојника, а ви телеграфишете „с опасношћу живота ухватио сам га”. Ја гутам то и трпим, јер имам друга обећања, а оно – ево, госпођица пише љубавна писма. Па сад не дате још ни да се чита, иако то мора да буде.

КАПЕТАН: Чекај, де! Чекај мало! (*ирађанима*) Ама, јесам ли ја вама казао да не слушате! Пази, немојте ви да ми платите за све! (*Жици*) Је л' мора, господин-Жико, да се чита писмо?

ЖИКА: Па оно, мора!

ЂОКА: Боље, немојте читати даље.

КАПЕТАН: Ти да ћутиш, јеси ли чуо? (*Милисаву*) Је л' и ти, господине Милисаве, велиш да се мора читати?

МИЛИСАВ: Па јес'!

КАПЕТАН: Добро! Седи, господине Вићо, па настави посао. А писмо читај ти, господин-Жико! (*Даје му.*) Баш да га не ужива господин Вића. (*ирађанима*) А ви немојте слушати, јер ће да вас изеде ђаво!

ЖИКА: Је л' из почетка?

КАПЕТАН: Ама како из почетка? Шта смо чули, чули смо! Читај оданде где смо стали...

ЖИКА: „А доцније прешао у полицију”.

КАПЕТАН: Одатле, јес'!

ЖИКА (*чиџа*): „Па он и мајка навалили да пођем за једног среског писара, једног преисподњег клипана који личи на петла, а и иначе је нитков и лопов првокласни, те цео свет пишти од њега...”

ВИЋА (*ћлане и скочи*): Молим, ја не дозвољавам да се чита то писмо.

КАПЕТАН: Ехе!

ВИЋА: Ја нећу то да трпим, ја не дозвољавам!

КАПЕТАН: Е, видиш ли, синко голи, на шта изађе ствар? Закупио ту: докуменат, закон, истрага, а оно ено шта испадне! Ама чим теби паде на памет закон, господине Вићо, знао сам ја да ће ту нешто наопако изаћи.

ВИЋА: То је срамота да једна госпођица, ћерка нашег старешине...

КАПЕТАН (*наставља*): Изгрди тог истог старешину.

ВИЋА: То је друго.

КАПЕТАН: Зашто друго?

ВИЋА: Оно је више ваша, фамилијарна ствар. Али је ово увреда у званичној дужности. Ја ћу поднети тужбу за нанету ми увреду.

КАПЕТАН: Сасвим. Поднеси је мени!

Трагом речи

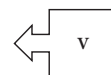
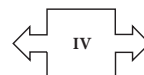
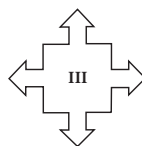
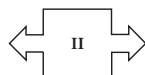
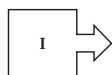
1. Шта о ликовима Јеротија и Виће сазнајемо већ на почетку треће сцене? Каква је прошлост ове двојице јунака? Зашто је пристигла депеша за њих значајна? Какво значење Јеротије и Вића налазе у бесмисленим склоповима речи? Упореди нетачно и тачно дешифровање депеше.

2. Нушић је био мајстор сатиричног представљања власти и бирократије. Служио се разноврсним средствима комике док је градио ликове чиновника. Уочи основне **комичке елементе** у **ликовима** из овог одломка. Посебно истакни шта је предмет пишчеве критике.

3. **Кулминација** у драми јесте испитивање „сумњивог лица”. Имајући на уму да **комика ситуације** извире из догађаја, анализирај како се капетан и остали чиновници понашају приликом испитивања „сумњивог лица”. Своја запажања илуструј примером из текста. Који је **мотив** кључан за преокрет ситуације? Ко је у ствари „сумњиво лице”?

4. Пронађи у одломку примере за вербалну комiku. Посебно анализирај значење телеграма који стиже у варошицу. Објасни значај језичке комике у сцени испитивања „сумњивог лица”.

Појмовник

I	II	III	IV	V
ЕКСПОЗИЦИЈА	ЗАПЛЕТ	КУЛМИНАЦИЈА	ПЕРИПЕТИЈА	РАСПЛЕТ
Експозиција је уводни део у којем се упознајемо са ликовима драме, временом и местом радње, као и информацијама неопходним за разумевање даљих догађаја у драмској причи.	Заплет је основни део драмске радње у којем долази до сукоба два супротна става. Основу драме чини сукоб два супротна става који теже да буду разрешени победом једног од њих.	Средишњи део драме јесте најнапетији моменат сукоба, односно врхунац драмског заплета који се зове кулминација . Ово је етапа у којој су могућа два или више решења расплета.	Драмска етапа која следи иза кулминације јесте перипетија . Тада долази до скретања радње у одређеном правцу. Одиграва се преокрет.	Расплет доноси разрешење свих сукоба. Тада је могуће доћи до краја драмске радње.

Радионица

Често се каже да у свакој шали има пола истине. Како ти разумеш ову изреку? Зашто је понекад лакше изрећи неку истину кроз шалу? Размисли о томе имајући на уму изреку да свака истина боли. Присети се неког догађаја на који се могу применити ове изреке. Напиши о томе домаћи задатак на неку од следећих тема:

- „Кроз шалу се може научити нешто и о себи и другима”
- „Насмејати се својим поступцима значи разумети своју грешку”

Бележница

„Све до 1855. године у Србији није било телеграфа. (...) Прва депеша из Алексинца стигла је у Београд 12. априла 1855. године и њом је јављено да је тог дана у осам сати и десет минута телеграфска станица Алексинац отворена.”

Прича се да је тадашњи телеграфиста у Алексинцу једном свом суграђанину овако објаснио принцип рада телеграфа:

– Замисли једну грдно дугачку мачку, па та мачка стала задњим ногама у Београд, а предњим у Алексинац. Јеси ли замислио?

– Јесам! – одговара радознали Алексинчанин.

– Е сад – наставља телеграфиста заузев стручњачку позу – кад они у Београду цимну мачку за реп, где ће она да маукне?

– Па у Алексинцу, кад јој је ту глава.

– Е, ето, то ти је телеграф.

(према: Бранислав Нушић, *Из њољуирошлосџи. Белешке, цртице, сећања*)

Представљамо ти...

Бранислав Нушић

- Рођен је 1864. године у Београду.
- Сматра се нашим највећим драмским писцем. Свој рад је започео у епохи реализма. Његова прва комедија звала се *Народни њосланик*. Радио је у дипломатској служби, био управник Народног позоришта у Београду, директор Српског народног позоришта у Новом Саду, срески начелник у Битољу, организатор позоришта у Скопљу, управник позоришта у Сарајеву, библиотекар Народне скупштине.
- Као хумориста извргао је подсмеху и руглу све појаве нашег јавног живота, а често је приказивао монархистичку власт као стециште глупости, примитивности и незакоња.
- Његове најпознатије драме су: *Народни њосланик*, *Сумњиво лице*, *Госџођа министџарка*, *Пуџ око свеџа*, *Покојник*, *Др*, *Ожалошћена њородица*. Многе се и данас често изводе у нашим позориштима.
- Умро је 1938. године у Београду.

Свет занимљивости

Сумњиво лице је друга комедија Бранислава Нушића.

Иако ју је написао 1888. године, она је на извођење чекала читавих 35 година. Први пут је изведена на позорници тек 1923. године. Пошто је ово дело исмевало многе друштвене мане тадашњег система, два управника Народног позоришта (Милорад Шапчанин и Никола Петровић) нису смели да га поставе на сцену иако им се допадало. Сам аутор, Бранислав Нушић, већ је био на робији у пожаревачком затвору због своје песме „Два раба”, у којој је исмејавао систем. Трећи управник Народног позоришта такође је 1900. године одбио да изведе драму. То није био нико други до сам Бранислав Нушић. Он је тај необичан догађај духовито представио у предговору за своју комедију поделивши себе на НУШИЋА ПИСЦА и НУШИЋА УПРАВНИКА:

„Устајем са фотеље, дижем са стола рукопис и враћам га себи као писцу, а, разуме се, пропраћам све то овим мудрим речима:

– Драги мој господине
Нушићу, носите ви овај рукопис кући. Леп је комад, ја вам чак и честитам на њему, али носите ви то кући, јер не бих био рад да се нађе овде у мојој управничкој фиоци.

– Али, забога – покушавам ја, Нушић писац, да се буним – раније управе разумем... али данас... па, онда ваша тежња да приновите репертоар...

– Све је то тако... да, тако је – одговарам ја, Нушић управник – али ја вам као ваш искрен пријатељ, и у интересу ваше будућности саветујем: носите овај рукопис кући. Ви сте млад човек, па треба да ме послушате!”

Овим се судбина *Сумњивој лица* не завршава. Са народом и војском који су били принуђени да се током Првог светског рата повлаче преко Албаније и Скопља повлачио се и Нушић са својим списима. Том приликом је у Приштини оставио и текст комедије *Сумњиво лице* зато што је био међу рукописима који су му били претешки да их даље носи. Остале списе писац је дао једној Призренки на чување. После рата је сазнао да су му сви списи који су остали у Призрену уништени, а они које је побацао у Приштини нису. Тако је неки Арнаутин пронашао и сачувао рукопис *Сумњивој лица* и случајно видевши Нушићеву супругу предао га њој, а она га однела свом мужу писцу у Скопље.

(Према Нушићевом предговору за „Сумњиво лице”)

Борислав Михајловић Михиз

Бановић Страхиња

(одломак)

У преломним историјским тренуцима за Србију одвијају се љубавна и породична драма. Жена чувеног јунака Страхињића Бана побегла је са Турчином Влах Алијом. Њена браћа Југовићи нису желели да помогну Страхињићу да је врати кући. Страхињић Бан сâм одлази у потрагу за женом и на мегдану убија Влах Алију. Вративши жену, одводи је у дом Југовића, који већају шта да раде са сестром и кћерком која је била са неверником.

(Јуџ, Војин и Бошко излазе на мала вратица. Вратица се затворе. На сцени су само Жена и Страхиња. Ђуџе. Жена устџане, оде до сџола, замишљено милује Јуџов џеџчани сџџ. Ђуџџи дуџо, онда, леђима окренуџи Сџтрахињи, каже):

ЖЕНА: Зашто им нисте рекли све?

(Сџтрахиња џуџџи. Жена се окрене.)

ЖЕНА: Зашто им нисте рекли да сте ме затекли пред шатором с његовом главом у наручју? Да сам га ја пробудила и опоменула када сте наишли. Зашто им нисте рекли да вам је ту рану на глави задала ова моја рука док сте се вас двојица рвали у белој крвавој пени?

СТРАХИЊА: Зашто ми никада нисте рекли за Ивана Косанчића? Њега сте ви, значи, хтели да видите као победника турнира. Њему сте се били обрekli.

ЖЕНА: Не, нисам се била обрekli Ивану Косанчићу.

СТРАХИЊА: Требало је да ми то онда одмах кажете. Ја бих се поклонио, положио вам пред ноге јабуку, и нестао у мојој Бањској.

ЖЕНА: Заборављате две ствари: ја се нисам обрekli Ивану Косанчићу и – ја држим задату реч. *(џорко)* Ето, на пример, нисам отишла у монахиње. *(Жена иџџџа џо соби, разџледа зидове, џредмеџџе. Сџтрахиња је џраџџи џоџледом.)* Сада ће ме они осудити, тешко, до дна, како само Југовићи знају. То могу да поднесем. Оно што не могу да издржим – то је да и ви нисте с њима. Ви који једини имате право да будете судија.

СТРАХИЊА: Ја једини немам права да судим. Ви то знате. И не желим да имам то право. Једино што бих желео да знам, то је...

ЖЕНА: Желели бисте да знате да ли сам заиста била љубавница Влах Алијина? Да, заиста сам била његова љубавница.

СТРАХИЊА: Не то, него да ли сте то учинили из...

ЖЕНА: Да ли сам то учинила из љубави? Не, нисам то учинила из љубави мада...

СТРАХИЊА: Мада...

ЖЕНА: Ах, све је то тако... И све то више није важно. И не гледајте ме, молим вас, чујете ли? Не гледајте ме тако.

СТРАХИЊА: Како вас то гледам?

ЖЕНА (*јовори брзо њадајући у вайру*): Не гледајте ме тако као да сте ви криви преда мном. Зашто ме не презрете, зашто ми не пљунете у лице, зашто ме не ударите? Какав сте ви то немогућ човек!

СТРАХИЊА: Такав сам такав сам и ништа ту не могу.

ЖЕНА (*скоро виче*): Па да, ви сте савршени. Пожртвовани, коректни, све разумете, све праштате, ви имате добро срце, ви сте... А знате ли ви, човече доброг срца, да је суровије то што ви са мном радите него оно што ми они спремају. Еј, човече, мене је ваша мајка проклела, свога свеца је за мном бацила.

СТРАХИЊА: Мајка је јуче заувек склопила очи.

(Породично веће Југовића је пресудило да њихова сестра и кћерка због злочина издаје и прељубе, за које је казна смрт, замоли цара да јој суди јер припада високом племству.)

[...]

ВОЈИН (*још увек окренути леђима*): Је ли то готово? (*Окреће се.*) Ти ћеш је, Бошко, одвести и поставити стражара. Ја морам до цара.

ЈУГ (*Страхини*): Зар ти... нећеш...

(*Страхини, који је све време сјајао на једном месту, сада испусти најпрег. Подигао је главу, исцрсио се, друји је био човек који сада насипује.*)

СТРАХИЊА: Хоћу. Дабоме да хоћу. Чекао сам само да се сви опростите. Но... и јесте ли се опростили, Југовићи? Јесте. Добро је што сте то учинили.

ВОЈИН: Шта хоћеш ти?

СТРАХИЊА: Сад ћути и пусти мене да говорим. Слушам и вас већ доста дуго, и цело ово породично веће, и пресуду, и оно што ћеш ти сада отићи да кажеш цару. Сад слушајте мало и ви мене. Оно што имам да кажем сасвим је једноставно: ако ћу неког мртвог пожалити, пожалићу га док је у животу. Не бој се, Војине, ја нећу као ти држати дуг, и леп и страشان говор о истој крви која ће се просути. У овој жени не тече моја крв, него ваша, па ипак, тој крви нећете судити ви. И не можете јој судити по обичајима наших предака и законима наших царева. По њима, ова жена није више Југовићева. Она је из породице Страхинића. Ви нисте власни да доносите одлуке о њеној судбини. Чекај, не прекидај ме, Војине. Немој ме гонити да вас подсећам на то да је моја лоза старија од ваше и да је моје племство вишега ранга.

ВОЈИН: Зашто си је онда доводио овамо?

СТРАХИЊА: Довео сам је вама у нади да ћемо моћи да заједно нађемо лек несрећи која нас је све задесила, хтео сам да је заједно видамо, а не да заједно кажњавамо. Ви сте изабрали казну. На ваш избор ја кажем – не.

Полазећи из вашег дворца, сам и очајан, рекао сам вам већ једном: моја је прича мала у великој причи века. Мала је, али је моја, и ја ћу је носити и носити се са њом како ја знам и како је ја разумем. У мом породичном већу нас има само троје: моја мајка, ова жена овде, и ја. Мајка је већ одлучила умирући, одлучила да пресуде нема и да је неће бити. Заклела ме је да не крвавим руке. Остали смо само нас двоје. Шта ће она одлучити, ја не знам, али своју одлуку знам.

БОШКО: А твоја одлука је?

СТРАХИЊА: А моја одлука је ... (Жени) Госпођо, вратите се онамо где вам је и место. Вратите се своме дому. Мали је то, попаљен и сиромашан замак, у забаченом куту ове земље, али он ће вас примити лепо, као путника са далеког и мучног пута. Ако можете, нађите у њему мир. Нико вам ништа никада неће пребацити.

ЖЕНА: Ви ми значи, нудите опроштај. А шта ако мени опроштај не треба?

ЈУГ: Докле, докле ћеш да будеш иста?

СТРАХИЊА: Лагао бих вас када бих вам рекао да ми је лако. Тврда се нека, камена грудва стегла у мени. Ја вам не нудим опроштај, нудим вам нешто много мање и много више од тога. Нудим вам своје ћутање и тугу што је све тако било и што је све тако како јесте. Чудно је али је истина: ко неће или не може да суди, тај нема шта ни да прашта. Тај може само да разуме, чак и онда када не разуме. Ништа вам не нудим што већ није било ваше. Мој дом се једном отворио пред вама да постане ваш, једном и заувек, и без обзира шта вам се десило. Ја не узимам натраг оно што једном дам.[...]

Трагом речи

1. Уколико желиш, прочитај народну песму Бановић Страхиња и запажај на који начин су ликови Бановић Страхиње и његове жене представљени у песми. Из **дијалога** Бановић Страхиње и његове жене сазнајемо како је текао јунаков двобој са Влах Алијом. Упореди **опис двобоја** у народној епској песми „Бановић Страхиња” и Михизовој драми.

2. Присети се на који начин је лик Бановићеве жене представљен у песми. Образложи своје ставове о односу Страхињине женепрема мужу и породици. Како разумеш Страхињину одлуку да не суди својој жени? Анализирај његове речи: „Нудим вам своје ћутање и тугу...”

3. У **монологу** Страхињића Бана уочи основну идеју овог дела песме и образложи како је разумеш. Зашто Бан не дозвољава Југовићима да казне његову жену? По чему се он разликује од Југовића? Објасни Страхињићеву мисао „моја је прича мала у великој причи века”. Која се то „прича века” спрема на пољу Косову?

Појмовник

Драматизација је прерада неког епског или лирског дела у драмску форму. Уколико је у недрамском делу које се драматизује било дијалога или монолога, они се могу пренети у нови, драмски облик тог дела. Уколико их није било, стварају се нови дијалози и монолози на основу радње тог дела. Други елементи из дела које се драматизује (описи, портрети, осећања ликова...) чувају се у **дидаскалијама** драматизације и говору њених ликова.

Честе су драматизације народних епских песама зато што у њима има доста догађаја и сукоба. Сигурно су ти познати бројни филмови који су настали драматизацијом неког великог романа из светске књижевности (*Моби Дик*, *Ана Карењина*, *Сћарац и море*). Сети се само филмова о Харију Потеру или Господару Прстенова, као и домаћих остварења попут *Зоне Замфирове* и *Ивкове славе*, која су настала према прозним делима Стевана Сремца.

Представљамо ти...

Борислав Михајловић Михиз

- Рођен је 1922. године у месту Ириг у Срему.
- Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду.
- Радио је као асистент у Музеју Вука и Доситеја, управник Библиотеке Матице српске у Новом Саду, уметнички саветник и уметнички директор „Авала филма” у Београду, уредник у *Просвети*, уметнички саветник позоришта Атеље 212.
- Био је књижевни критичар. Написао је сценарија за филмове *Две ноћи у једном дану*, *Пути око светла*, *Орлови рано летје*, *Силом отац*, *Дервиш и смрт*, *Дорошеј*. Познат је и као одличан есејиста и песник.
- За драму *Бановић Сћрахиња* добио је Стеријину награду 1963. године.
- Умро је 1997. године у Београду.

Данило Киш

Ноћ и магла

(одломак)

Пред тобом је одломак из ТВ драме Данила Киша. Она има само три лика. То су: Младић*, Марија Риго и Емил. У одломку се говори о сусрету Младића са његовом учитељицом Маријом Риго након двадесет година. Младић је желео да се подсети свог детињства. Вратио се у место у којем је током рата ишао у школу и тамо је нашао некадашње другове и њихове родитеље. Учитељица се одселила у град, али је и њу пронашао. Разговор са њом и њеним супругом Емилом открива да исте догађаје и особе Младић и они сасвим другачије памте. Поставља се питање ко говори истину. Сусрет разоткрива тужне и мучне догађаје из Другог светског рата. Наговештава се да је учитељичин супруг Емил био симпатизер фашиста, али да сада жели да прикрије.

МАРИЈА РИГО: Почео си ми, видиш, да причаш о малој Јулији ... Како ти је изгледала она ... Емиле, Емиле, знаш ли да нам је Анди био у оно време заљубљен до ушију у ону малу Јулију Сабо? Чујеш ли ме, Емиле ...

ЕМИЛ (off): Нешто си рекла?

МАРИЈА РИГО: Кажем да нам је Анди био заљубљен у ону малу Јулију Сабо ... У ону што јој је отац био полицајац за време рата. Сећаш ли се ...

ЕМИЛ (off): Ухм ...

МЛАДИЋ: Да, ту сам био стао: Рече ми чика Хорват: А, гле ти њега, не заборављају се тако лако старе љубави ... И то још прва љубав ... Па, рекоше ми, ево ти твоје Јулије, на истом оном месту где си је оставио ... Прва кућа од нас ... Она нова ...

МАРИЈА РИГО: Да, знам, изградили су нову кућу, она и њен муж ...

МЛАДИЋ: Ја, сав узбуђен, приђем и питам једну сељанку: Извините, да ли ту станује Јулија Попов ... Девојачко име Сабо. Да, рече она. Могу ли да разговарам с њом, питам је ... А шта вам треба? Тако, рекох ... Треба ми ... Е, па ја сам та, рече она.

МАРИЈА РИГО: Емиле, чујеш ли како лепо прича Анди ... Срео је ту своју прву љубав, Јулију, и није је препознао, него је сав претрнуо од изненађења ...

ЕМИЛ (off – *ипрекида се зујање бријача*): Ништа те не чујем. Молим те лепо, реци ми ако имаш нешто да ми кажеш, стално имам утисак да мени говориш ...

МАРИЈА РИГО: Кажем да треба да чујеш како Анди прича о сусрету са оном малом Јулијом Сабо ...

ЕМИЛ (off – *кроз зујање бријача*): Само ви наставите, одмах ћу ја ...

МЛАДИЋ: Признајем, био сам пребледео ... Господе, како је поружнела ...

МАРИЈА РИГО: Шта, поружнела? ... И ти имаш тај утисак?

МЛАДИЋ: Пружила ми је своју тврду, велику, спечену руку, скоро мушку, и рекла ми је: Здраво, Анди, како си? Добро, рекох, како си ме препознала? Тако,

* У овом тексту главни јунак је именован као младић, те се његово име пише великим словом, као властито.

рече она. А да ли си ти мене препознао? Јесам, слагах ја, само нисам баш био сигуран да си то ти, па сам хтео да проверим ... А ја сам очекивао да ћу наћи, замислите колико сам био шашав, очекивао сам да ћу наћи ону исту девојчицу, прђаста носа, плавокосу, зељооку ...

МАРИЈА РИГО: Ти, Анди, збиља претерујеш ... увек си био склон фантазијама, као твој покојни отац, опрости што ти то морам рећи, али ипак мало претерујеш ... Па Јулија Сабо није била никад плавокоса, нити зељоока, нити је имала прђасти нос ...

МЛАДИЋ: Хоћете да кажете ...

МАРИЈА РИГО: Емиле, Емиле, молим те да чујеш ово, ово је збиља врло интересно ... Емиле ...

Пауза. Чује се само зујање машинице за бријање.

МАРИЈА РИГО: ... Емиле, побогу, колико се то дуго бријеш ... *(Изнервирана.)*

Емиле, не бријеш ваљда длаке иза ува ... Емиле ...

ЕМИЛ (*off* – *искључио је ајарай*): Нешто си рекла?

МАРИЈА РИГО: Молим те, да ли се сећаш оне мале Јулије Сабо? ...

Емил долази и брише лице њешиком.

off – технички израз којим се назначује да се глумац не види, али се чује његов глас. Зато се каже да говори из *off*-а

штуцовани – подсечени

буботка – чврга

ЕМИЛ: Како да не ... то је била она црнка, с великим црним очима ...

МАРИЈА РИГО (*даје знак младићу да ћући*): Него, не можемо да се сетимо тачно какав је она нос имала ...

ЕМИЛ: Нос ... Чекај да се присетим ... *(Зажмури.)* А, да, сетио сам се преко њеног оца ... Повијен, скоро кукаст нос ... Сећам је се добро, у старијим разредима сам јој предавао две-три године ...

МАРИЈА РИГО: Е, Анди, Анди, дакле збиља имаш машту као какав романтични песник ... Да ниси ти којим случајем постао песник? А, молим те, Емиле, он мени каже: замислите, госпођо Риге, она мала плавокоса, замисли: плавокоса, па ... како си оно рекао ...

МЛАДИЋ: Рекао сам: зељоока ...

МАРИЈА РИГО: Чујеш ли га молим те: зељоока и прђаста носа ... Он је очигледно побркао ... Он је мислио на неку другу... Можда си мислио на ону малу...

Младић устјаје и одлази до њрозора. Гледа кроз њрозор одшкринувши завесу.

МЛАДИЋ: Не, госпођо Риге, не, нисте у праву: Јулија је била плавокоса, зељоока,

прђаста носа ... Пас је био полувучјак ... На обали реке, крај насипа, стајала су два храста, на које сам се пео, а на грану једног од њих био сам урезао своје име ножем, пре двадесет година ... Господин Емил је имао бркове, црне крупне штуцоване бркове, а на десној руци, на средњем прсту, носио је крупни печатни прстен, којим је ударао ђацима буботке по глави ... Нећете ваљда рећи, госпођо Риго, да ни мој отац није постојао ... Стари пијани Едуард Сам ... Сам који вам је донео у свом масном шеширу дивљи патлиџан?

МАРИЈА РИГО: О, Анди, забога, нисмо деца, нећеш ваљда да се љутиш због тога што нас, све нас, а поготово нас старије, издаје памћење, што нам се сећања не слажу до у длаку ... Зар нисам и сама рекла, ево Емила за сведока, зар нисам и сама рекла да ми је твој отац донео једног дана, за време рата, патлиџан у свом шеширу и рекао на крају: Знате ли, госпођо Риго, шта још недостаје овом патлиџану?

ЕМИЛ: Један добар траминац ...

Младић се наило окрене од њрозора.

МЛАДИЋ: Значи, господине Емиле, ипак се сећате мога оца ... Да, тако је рекао:
Један добар траминац ...

ЕМИЛ (*налива себи њиће*): Наиме, ја се сећам или, тачније сада сам се подсетио
Марусјине приче о господину ... како му беше име.

МЛАДИЋ: Едуард, Едуард Сам ...[...]

МАРИЈА РИГО: Анди, маните се тих разговора, него узми још мало ракије и причај
нам нешто о себи ... Збиља, ништа нам још о себи ниси казао честито ...
Остајеш једнако тајанствен ... Емиле, богами, ти си крив за све. Сећаш
се, Анди, како су ти деца једном донела у школу хлеба ... Сећаш ли се ...
Господе, каква су то времена била ...

МЛАДИЋ: Да сећам се, госпођо Риго. Рекли сте нам да останемо после часа, а
мене сте позвали да изађем ... Онда сам ја стао поред катедре, а моји су
другови пролазили поред мене и стављали ми у наручје по парче хлеба
... Држао сам руке, ево овако, као кад се уносе дрва, и скупљао хлеб ...
Онда сам отрчао кући ... То је било у време када је први пут одведен мој
отац ... (*Наило се обраћајући Емилу*) Да ли још увек тврдите да механизам
успомена вара?

ЕМИЛ: Ја још увек тврдим да је он варљив. Од тог не одустајем, јер нам многи
примери говоре да ...

МЛАДИЋ: Зашто се ја сећам тако добро господина Емила, на пример? Висок, црн,
са штучованим брцима, са прстеном на средњем прсту десне руке ...

МАРИЈА РИГО: То је бар сасвим јасно, Анди ... Деца памте своје учитеље, а ако је
неко још и строг учитељ, као што је био Емил ...

ЕМИЛ: Не мислиш, збиља, Марусја, и ти, као друг, да сам ја ... како сте оно рекли ...

МАРИЈА РИГО: Бубатао ...

ЕМИЛ: Да сам ја бубатао ђаке печатним прстеном ...

МАРИЈА РИГО: Забога, Емиле, па можда си ипак некада ... знајући за твоју нервозу ...

ЕМИЛ: Али то је ипак фантастично, скоро несхватљиво ...

МЛАДИЋ: Носили сте тамну кравату, можда је била и црна ...

МАРИЈА РИГО: Анди, извини што те прекидам, сећаш ли се како сам ти једном
дала Антонове ципеле, па си морао да их режеш позади, јер су ти биле
мале ... Био си збиља ногат још тада ... Ех, ех, исти мој Ото ... Она мала
црнка, она твоја Јулија, била ти је сасвим попила памет ...

МЛАДИЋ: Сећам се, госпођо Риго, свега се сећам ... Јулија је имала дуге плаве
плетенице ...

МАРИЈА РИГО: Чујеш ли га, Емиле, молим те! Она је за њега плава, па плава ...

Емил врњи љавом. Шири руке.

МЛАДИЋ: ...ситне пегнице по лицу и била ми је памет попила ... Ви сте ми дали Антонове старе ципеле и рекли сте ми: Ако су ти мале, мало их засеци позади, боље и то него да идеш бос по овој зими ... Па се сећам да сте рекли свим ђацима – то сам тек после сазнао – за онај хлеб, рекли сте им да донесу за мене по једно парче хлеба, иначе ће помрети од глади и зиме она несрећна породица Сам ... И сигурно сте рекли, то нисам чуо, али сигурно сте рекли ...

МАРИЈА РИГО: Само немој да претерујеш, Анди ...

МЛАДИЋ: ...сигурно сте рекли: Иначе ће помрети она несрећна породица Сам, и додали: ...што за оног старог пијаног Сама не би била никаква штета ...

МАРИЈА РИГО: Претерујеш, Анди, веруј ми да претерујеш ... Ја сам твог оца ценила као учена човека, а она анегдота са патлицаном учинила ми га је још симпатичнијим, мада сам, искрено говорећи, јако жалила све вас и нарочито вашу мајку ...

МЛАДИЋ: Опростите, збиља сам вас задржао, ја се заиста искрено извињавам, госпођо Риге ... Али сам толико желео да знам шта је било с вама, са вама и са господином Емилом, са свима из старих дана ...

[...]

МЛАДИЋ: Дакле, збогом, госпођо Риге, збогом и извините што сам остао овако дуго ...

МАРИЈА РИГО: Забога, Анди, па ти о себи ниси још честито ништа испричао. Реци ми макар ...

МЛАДИЋ: Ето, био сам дошао на мало ходочашће и рекох себи: Хајде да посетим своју стару добру учитељицу, хајде да видим шта је било са мојим друговима, са Белом Хорватом, са Јулијом, са свима осталима. Рекао сам у себи: људи се мењају, предели остају исти ... И видите, госпођо Риге, нисам нашао ништа од свега тога ... Чак ни дрвеће нисам нашао, чак ни она два храста у чије сам стабло урезао своје име ...

Улази Емил, мало њијан и ујлашен, најло осћарео, са кишобраном и мало њојрбљен, њовори уморно.

ЕМИЛ (искрено, уморно): Кажем ја вама, младићу, тако вам је то са успоменама: дим, пара, сан, магла, ништа.

Крену заједно. Емил још увек нешћо њрича. Ми ња не чујемо.

ЗАТАМЊЕЊЕ

Трагом речи

1. Наведи основну **тему** разговора ликова у драми и његове учеснике. За сваког учесника одреди како се зове, колико може имати година, чиме се бави и на који начин је повезан са осталим учесницима разговора. Уочи особине **ентеријера** у којем се одвија овај занимљив **дијалог**.

2. Кроз сећање јунака писац приказује како се тешко живело током Другог светског рата. Опиши како је живела Младићева породица током рата. Ког догађаја из школе се Младић посебно сећа и зашто је он на њега оставио тако снажан утисак? Како се зове Младић, а како његов отац? Присети се дела Данила Киша обрађиваних у претходним разредима.

3. Анализирај на који начин се Младић сећа Емила. Издвој шта он наглашава о Емиловом изгледу и понашању. Зашто Емил негира да је био строг и да је носио печатни прстен? Зашто Младић има другачије сећање од Марије Риге и њеног мужа о догађајима и људима које су познавали? Које је сећање, према твом мишљењу, веродостојније? Образложи зашто.

Свет занимљивости

„Драмолет (што је можда срећнији назив од сувише техничког израза ТВ драма) *Ноћ и мајла* није плод чисте фантазије; личности, које се ту појављују под именом госпође Риге и Емила, транскрипција су стварних особа. Када сам после неких двадесет година ходочастио у онај крај Мађарске где сам провео део детињства, нисам нашао своју учитељицу; била се одселила у Пешту, где сам је потражио. Постала је народни посланик и, како се то каже, активисткиња. Њен муж је имао такође значајну, мада локалну функцију. Без обзира на нека добра дела која су нам за време рата учинили, поуздано памтим да су обоје били симпатизери *њилаша*, мађарских фашиста. Подсећања на такву прошлост мојих јунака уредник ТВ програма је, из превелике опрезности, избацио, тако да се овај мој драмски првенац свео на неку врсту лирске варијације на тему времена и сећања, а од поменуте алузије остао је само наслов – дослован превод злогласног нацистичког *Nacht und Nebel*, чије је значење уреднику изгледа промакло.”

(Данило Киш, у предговору за драму *Ноћ и мајла*)

Радионица

Визуелни и **аудитивни** поступци представљања приче и њених ликова од кључне су важности за ТВ драму. О томе можеш више сазнати у *Појмовнику* који следи.

Замисли да си телевизијски режисер који жели да сними ову Кишову драму за телевизију. Подели наведени разговор на неколико целина. Сваку целину покушај да представиш онако како би она изгледала на ТВ екрану. Укључи и аудитивне елементе уколико је потребно. Нагласи који се звуци чују, у ком се тренутку укључују у „драмолет”, али уочи и када је тишина.

Појмовник

Телевизијска драма (ТВ драма, теледрама)

- То је драма која је замишљена и директно писана за телевизију. Она се разликује од драме која је писана за извођење у позоришту или за снимање филма.
- Има мало ликова. Њена прича је сведена само на један догађај. Писац теледраме већ на самом почетку уводи гледаоца у центар збивања. Нема споредних прича. Све је у вези са главним током приче. Зато се драма читавим својим током одиграва на једном месту и у што краћем временском периоду.
- Због тога што има мало ликова, ТВ драма нема групне сцене. У овој драми лик се наглашава тако што му је већи део тела видљивији од тела другог лика. Такође се у први план може изоловати његово лице, а у позадини се могу приказати фигуре других ликова.
- Сцене се смењују полако. Унутар сцена нема брзих измена. Изражајна снага ТВ драме није у ономе што се види, већ у ономе што се чује (говор јунака, звукови) или не чује (тишина, ћутање...).

Представљамо ти...

Данило Киш

- Рођен је 1935. године у Суботици. Завршио је Филозофски факултет у Београду, на групи за општу (светску) књижевност. Живео је и радио у Београду и Паризу.
- Један од најзначајнијих романсијера и есејиста српске књижевности у другој половини XX века. Аутор је и великог броја одличних превода са француског, мађарског и руског језика. Добитник је више престижних награда за своје стваралаштво. Велики број његових дела преведен је на многе стране језике.
- Киш је имао посебан стил писања. Његово дело лако можемо препознати према техници приповедања и темама. Најпознатија су му дела о детињству *Башџа*, *Њејео*, *Рани јади*, али и *Мансарда*, *Гробница за Бориса Давидовича*, *Час анатомије*, *Пешичаник*.
- Умро је 1989. године.

Душан Ковачевић

Ко то тамо пева

(одломак)

Пред тобом је уводна сцена из сценарија по којем је снимљен чувени филм *Ко то тамо пева*. Сцене из овог филма, поступци ликова, па чак и реченице које они изговарају, памте се и препричавају дуго након што се филм одгледа. Радња се одиграва на самом почетку Другог светског рата, уочи немачког бомбардовања Београда. Путници из унутрашњости путују за Београд старим, поквареним аутобусом. Током једнодневнoг путовања они пролазе кроз разне тужне, али и смешне ситуације. Писац је остварио реалистичку, црнохуморну слику човека у тешким, кризним ратним временима.

1. СЦЕНА

Рано јутро, прохладна измаглица, скоро у свитање 5. априла 1941. године. Европа је увелико у „првим данима” Другог светског рата, али вести из света споро стижу у ову провинцијску забит, налик беспућима непрегледних савана.

Два музиканта стоје на заравни благе падине и певају. Песму прате хармоником и дромбуљама. (Старији Музикант има око двадесет година, док је други дванаестогодишњи дечак.)

провинција – подручје изван главног града

забит – тешко приступачно место

беспуће – непроходан крај

савана – суво тропско подручје обрасло травом

дромбуље – народни музички инструмент састављен од оквира у облику потковице и челичне опруге, на којем свирамо тако што један крај држимо зубима, а на другом трзањем прста свирамо

МУЗИКАНТ: Свиће зора у суботу
Дан долеће из даљине
Сиромаси овог краја
Чекају да сунце сине
За Београд, фирмом Крстић
Управо се народ спрема
Све разлоге за пут има
Само среће ваљда нема
Несрећник сам од малена
Од све муке песме певам
Волео бих мајко мила
Да све ово само сневам

Старији Музикант забаца хармонику на раме и пође низ падину према усамљеној, полусрушеној згради. Дечак дохвати повећи завежљај, упрти га на леђа и потрча за другом.

2.

Испред оронуте зграде, која служи као аутобуска станица, чека десетак људи.
Међу њима су најупадљивији,
Алекса – жилав, кочоперан и прек старац од седамдесет и нешто година;
Ловац – висок, дежмељкаст човек;
Певач – провинцијски лепотан у црном оделу и са плитким шеширом, на улицканој глави;
Ђелави – плућни болесник;
Брка – снажан човек у пумпарицама, са плавим руксаком на леђима и шеширом широког обода.
На згради је прикуцана дрвена табла са натписом: АУТОБУСКА СТАНИЦА.

руксак – ранац

сат ланчараш – часовник
који виси на ланцу
прикаченом за каиш,
цеп, ревер...

аудиција – пријем,
конкурс за пријем

Музиканти се прикључују људима који чекају. Седају на оронуте степенице, мало по страни, јер их путници сумњичаво гледају.

Певач нешто певуши за себе, шетајући покрај каменог појила за рогате животиње.

Ловцу испадне пушка. Он је подигне, осмехујући се као да се извињава.

Ђелави човек шета и повремено кашље.

Брка ногама преврће гомилу камења, покрај бунара.
Један камен подигне, погледа га, а затим га безвољно баци.

Алекса гледа на сат ланчараш, проверавајући, ваљда, колико аутобус касни.

Иза брежуљка се појави човек јашући на мазги.

Придошлица је у дугом исхабаном мантилу, са „тенковском” капом на глави.
Зауставља мазгу и довикује путницима, који га гледају радознало.

ПРИДОШЛИЦА: Поручили Крстићи: пукла гума на аутобусу. Крпе је и чекају да флека ухвати. Путовање ће се одржати са малим закашњењем.

3.

АЛЕКСА: Пукла гума! Лажу бре . . .

ПЕВАЧ: Пукла је чича, пукла!

АЛЕКСА: А откуда ти знаш, откуда ти знаш да је пукла?

ПЕВАЧ: Прошли пут кад сам ишао за Београд пукла је два пута. Због њих умало да закасим на аудицију.

Алекса нервозно прилази човеку на мазги, гледајући свој сребрни ланчараш.

АЛЕКСА: Поручи ти њима, да морају поштовати аутобусни ред. Ако су на табли објавили да крећу у пет, онда то мора бити у пет – ни минут касније!

ЂЕЛАВИ: У праву сте!

Придошлица окрете мазгу, и враћајући се путем којим је дошао, довикну нервозним путницима.

ПРИДОШЛИЦА: Ма шта се то мене тиче!

И одјаха низ пут.

Ловац је све нестрпљивији. Одлази до Алексе и са великом уљудношћу му се обраћа.

ЛОВАЦ: Извините, колико има до следеће станице?

АЛЕКСА: Које следеће?

4.

ЛОВАЦ: Мислим, ако бих сад кренуо пешке, где би на следећу станицу?

АЛЕКСА: Ти си луд човек! Ово је станица.

БРКА: Следећа је иза оне шуме. Једно пет километара, по мојој рачуници.

ЛОВАЦ: Не могу да чекам, ко зна кад ће аутобус. А можда ћу успут и нешто уловити.

Ловац поздрави руком и оде пут следеће станице, негде, тамо, иза удаљене шуме.

Ђелави се снажно закашља. Певач се уплаши и повуче од њега, гледајући болесника са пристојне удаљености.

ПЕВАЧ: Ви сте то добро ухватили.

БРКА: Јел' грудобоља?

ЂЕЛАВИ: Не знају шта је! Али, изгледа да мени нема лека.

Болесник се поново закашља, покривајући уста марамицом.

АЛЕКСА: Млад си, извући ћеш се.

ЂЕЛАВИ: То ми је и криво, што сам такорећи у годинама... Ви сте се наживели...

АЛЕКСА: Па не би било штета ни да цркнем? Јел'?

ЂЕЛАВИ: Нисам то мислио.

Трагом речи

1. На основу **дидаскалија** одреди када започиње и где се одиграва радња ове сцене. О чему говори песма коју пева Музикант? Доведи у везу његову песму са местом и временом одигравања радње. Коју поруку нам писац упућује на самом почетку дела?

2. Писац врло упечатљиво описује изглед и понашање путника. Образложи зашто бира баш те појединости у њиховом представљању, а не неке друге. Издвој јунака који ти је најзанимљивији и објасни због чега.

3. Један од начина представљања лика у драми јесте и његов **говор**. Шта о Ковачевићевим ликовима сазнајемо на основу њиховог говора? Уочи комичке елементе и илуструј их примерима из текста.

Свет занимљивости

Кратки подсетник на почетке филмске уметности код нас

- 1895 – 28. децембра одржана је прва филмска представа у Паризу.
- 1896 – 6. јуна одржана је прва представа код нас, у кафани „Код златног крста” у Београду. Њој су присуствовали краљ Александар Обреновић и краљица Наталија.
- 1897 – француски синеасти приказали су београдским гледаоцима сцене из живота њиховог града.
- *Крунисање краља Пејтра I* – један од најстаријих сачуваних филмова које су снимили енглески синеасти.
- 1909 – отворен је први стални биоскоп у Београду.
- 1911 – снимљен је први домаћи играни филм *Карађорђе*.
- 1948 – снимљен је филм *Софка*. То је прва екранизација неког књижевног дела код нас.
- *Пој Тира и њој Сџира* – први домаћи филм у боји.

ПУТОКАЗ

У наведеном одломку из сценарија Душка Ковачевића „Ко то тамо пева” пронађи примере за глаголски прилог садашњи. Препиши их у свеску и одреди инфинитив глагола од којег су настали. Размисли о њиховој стилској употреби у наведеном одломку.

Појмовник

Сценарио за филм је текст филмске приче са дијалозима и поделом на сцене.

Синопис је опис филмске радње, али без дијалога.

Књига снимања садржи детаљан опис снимања филма по кадровима. Описана је техника снимања: где се налази глумац, како изгледа сцена, шта се у њој чује, шта се у њој види, како се помера камера док прати кретање и говор глумца...

Представљамо ти...

Душан Ковачевић

- Рођен је 1948. године у Мрђеновцу код Шапца. Завршио је Академију за позориште, филм, радио и телевизију (одсек драматургија) у Београду. Члан је Српске академије наука и уметности. Живи и ради у Београду као управник позоришта Звездара театар.
- Један је од наших најпознатијих савремених драмских писаца. Познат је по трагикомичним драмама као што су *Радован III*, *Марайџонци ирче њочасни круи*, *Свети Георгије убива аждаху*, *Балкански шпијун*. Многе од њих су пренете и на филмско платно.
- Написао је више сценарија за филм међу којима су и *Посебан ирејман*, *Ко то тамо љева*, *Подземље...*
- Ковачевић је писац снажног талента за комичку ситуације и карактера. По томе је близак Јовану Стерији Поповићу и Браниславу Нушићу. Било да приказује тренутке из прошлости или из свакодневице, Ковачевић уноси црнотуморне боје.
- Његови комади су често играни и код нас и у иностранству. Велики број његових драма преведен је на стране језике.

Bonton

(odlomak)

U pozorištu

(Došaptavaju se dvoje koji sede iza Finičke, koja na glavi ima ogromni šešir)

POSETILAC br. 1: Da li ti vidiš glumce?

POSETILAC br. 2: Samo kad su na konjima.

GLUMAC KOJI IGRA KRALJA:

Konja! Konja! Kraljevstvo za konja!

TATA PROSTIĆ *(dovikuje):*

Može li magarac? Ha ha ha...

GLUMAC: Svakako, izvolite na scenu!

Za razliku od bioskopa, odlazak u pozorište zahteva znatno ozbiljniju pripremu, kako spoljašnju tako i unutrašnju. Dobro je znati bar osnovne informacije o predstavi (vreme i mesto dešavanja radnje, imena glumaca, reditelja, tekstopisca...).

Karte za pozorište se kupuju najmanje nekoliko dana unapred. Kupovina karata neposredno pred predstavu može biti rizična iz tri razloga:

- a) dobićete najbolja mesta po najskupljoj ceni
- b) dobićete najlošija mesta po najjeftinijoj ceni
- c) nećete dobiti ništa.

Nekada je odlazak u pozorište bio prava svečanost. Muškarac je oblačio smoking, a njegova žena koktel-haljinu. Danas to nije slučaj, osim u pojedinim „gala” prilikama. Mladi čak dolaze u farmerkama i izlizanim jaknama. Da se razumemo, na ulazu u pozorište ne visi nikakav propis o oblačenju, ali poželjno je doći u najboljem odelu, pod uslovom da nije suviše svetlo i da nije trenerka. Podrazumeva se da odevni predmeti budu čisti, ispeglani i celi.

Za pozorište se koristi blag i diskretan parfem. Biti pokretna izložba nakita uopšte nije preporučljivo. Šešir se ostavlja na garderobi, osim ako nije sasvim mali, tako da ne smeta drugim posetiocima.

Kašnjenje u bioskop ne spada u pristojno ponašanje, ali kašnjenje na pozorišnu predstavu, operu, balet ili koncert spada u ozbiljno kršenje bontona. Podići ceo red da bi se došlo do svog mesta, uz usputno zahvaljivanje, izvinjavanje, pozdravljanje, saplitanje i preznojavanje, uznemiriće čitavu salu, pa i glumce na sceni. [...]

Kako se ponašati u toku predstave? Kao prvo i osnovno, svi ti ljudi oko vas nisu došli da uživaju u šuštanju vaših kesica sa bombonama i čokoladama, već u umetničkom delu. Za sendviče i hamburgere neću ni da čujem, bez obzira na molbe i izvinjenja. To što neko nije stigao da ruča i večera jeste njegov problem. Uostalom, neka se strpi do pauze.

Osim jela, u toku predstave nije dozvoljen ni razgovor. Ako svaki čas šapućete svoje komentare i zapažanja osobi do vas, ili još gore, osobi drugoj od vas, posetioci koji sede iza vašeg sedišta moraće neprestano da se pomeraju levo-desno kako bi pratili dešavanje na pozornici.

Zevanje, kijanje, kašljanje i šmrkanje takođe spadaju u listu nepoželjnog ponašanja u toku predstave. U slučaju prehlade ili gripa bolje je ostati kod kuće uz šolju toplog čaja, nego širiti bacile i viruse među ljubiteljima umetnosti.

Pevušenje arije koja se izvodi na pozornici ili udaranje takta nogama i rukama, doduše, pokazuje poznavanje muzičkog dela, ali ne i bontona. Svoje muzičke i glasovne sposobnosti ostavite za neke druge situacije i prilike. Gde ćete bolju akustiku od kupatila?!

Panično izlaženje iz gledališta pre spuštanja zavese i trčanje ka garderobi, pa ka izlaznim vratima kako bi se što pre uhvatio prevoz ili taksu, kulturni doživljaj pretvara u nepotrebni stampedo. Bolje bi vam bilo da se opustite i ostanete na svom sedištu do potpunog prestanka rada glumaca. Hvala!

НА КРАЈУ ПОГЛАВЉА

Позоришни појмовник

1. **Осматрач са зидина:** то је споредни лик у драми који најчешће обавештава гледаоца о збивањима која он не може да види на сцени: на пример, ко се приближава замку или од њега удаљава, каква се битка води поред замка...

2. **Повереник:** то је споредни лик у драми који је пријатељ главном јунаку. Главни јунак му се поверава и у њему увек има помагача за све што чини.

3. **Антагонист:** то је веома важан лик који је по својим особинама и поступцима супротан протагонисту. Све што у драми чини усмерено је ка томе да спречи да главни јунак нешто постигне. Радња се и развија кроз борбу ове двојице јунака.

4. **Гласник:** то је споредни лик који има улогу да осталима пренесе вести о догађајима који су важни за развој драмске радње.

5. **Протагонист:** то је главни лик у радњи. Целокупна драмска радња је везана за њега.

Мрвица детињства...

Петар Кочић, *Кроз мећаву* (одломак)

Сергеј Јесењин, *Писмо мајци*

Иво Андрић, *Деца* (одломак)

Десанка Максимовић, *Пролетњња њесма*

Владимир Пишталo, *Тесла, њорџреџ међу маскама* (одломак)

Кључне речи:

љубавна песма; песма о мајци; приповетка; хронолошко приповедање; ретроспективно приповедање; пејзаж; карактеризација; психолошка карактеризација; социјална карактеризација; језичка карактеризација; асонанца; алитерација

Петар Кочић

Кроз мећаву

(одломак)

Петар Кочић важи за једног од наших најпознатијих приповедача. Најбоља дела написао је почетком XX века. У њима је представио свој завичај Босну, њену природу и људе. Обично су то поносни и снажни ликови из његовог родног краја, Змијања. Кочић је модернизовао српску прозу занимљивим приповедањем и упечатљивим сликама природе. Ево једног одломка из приповетке коју многи сматрају његовим најбољим остварењем.

привуза – узица

стеона – бременита, која ће се ускоро отелити

љескова – блистава, сјајна

грђен – велики, страшан

руњаво – длакаво

љумати – гегати се

руштри се – прштати

чаршија – главни део града где су трговачке радње

лепирица – пахуљица

Крајина – Босанска Крајина, крај северо-западне Босне све до Врбаса

згодан – богат

хан – успутно преноћиште, успутна гостиница

касаба – градић, варошица

задруга – већа породична заједница у којој сви који су у рођачким односима живе заједно, обрађују имање и воде заједничко домаћинство

мал – имање

кљаст – кљакав

Већ се поче и смрачивати, а они не могоше краве продати.

Нико их честито и не погледа, а камоли да их упита за цијену. Нико ни да се нашали!

Старцу се то нешто грдно ражали и љуто га заболи, и да је имао суза, горко би и болно проплакао. Али, онако испаћен и сатрвен дугим јадом и чемером, само суво уздахну и крену с трга, водећи погружено на привузи стеону кравицу, чија се плава, свијетла длака, мркасти рошчићи и обло, пуно виме између бјеличастих и меснатих кракова једва распознаваше у сувој и оштрој зимској вечери. За кравом се диже и пође дијете – није му могло бити више од дванаест година – држећи чврсто у промрзлим рукама љескову мотчицу.

Старац је ступао погнуто, вукући тешко ногу за ногом. Сијед је сав, коштат и крупан као одваљен комад оних грђених и непрекидно мрачних и туробних планина, што се мукло уздижу поврх његова села.

По разголићеним, руњавим и широким прсима нахватало му се стврднуто иње. Уздигао накостијешене, дебеле обрве, испод којих мутно, као из неке даљине, вире уморне и готово умртвљене очи, па љума и граби уз пут.

Сува зима стегла. Одасвуд бије, пржи и као уједа, гризе оштра и немила студен. Руштри се окорјели снијег и, жалобитно цвилећи утиба се под ногама.

– Баш нико ништа, Вујо! – трже се старац и обрну се дјетету.

Мали је шутио и уморно, изнемогло корачао за кравом. Од суве студени на њему се бијаше све накостијешило и укочило. Ситне, меке длачице на лицу му се најebile, а руке поцрвењеле, па поцрњеле од тешке зиме.

Кад бише наред чаршије, снијег поче пропадати. Љуто и као на силу одваљиваше се легирица за легирицом, испрва тешко, као да се мучи и натеже, па онда лакше, учестаније и гушће.

– Баш нико ни да се нашали с цијеном, а ево нас и ноћ у чаршији стиже! – трже се опет старац из мисли, а у ријечима му, очима и лицу дрхташе нешто болно очајно.

Све се више смрачава и као да се нешто из далека потајно и подмукло спрема и пригушено хуји.

Сњежне лепирице укрштају се у лету, ломе се једна о другу и шуште у тананом и меком шуму поврх њихових глава, а њих троје, старац напријед, крава за њим, за кравом Вујо, промичу чаршијом лагано и уједначено, стопу за стопом.

Старца су обрвале мисли, тешке и црне мисли, па потресају из темеља душом његовом.

Некад је он био најнареднији и најзгоднији домаћин на цијелој Крајини. По далеким селима, касабама и градовима, по механама и хановима, на царским друмовима од Босне до Цариграда, говорило се и причало о згоди и направи Реље Кнежевића са Змијања.

Велика је снага и задруга у њега била. По четрдесет, педесет кућне чељади радило је на њивама његовим, са којих су се у врелој сунчаној свјетлости кроз планинско, небеско плаветнило ломили и кршили дрхтави и задихани гласови, а пуна и забрекла снага прштила и пуцала испод загријаних кошуља и сребрних гердана. И пјесма рада и распламћеле младости, пјесма ускипјеле, необуздане планинске снаге уз оштри фијук коса и српова разлијегала се силно, протегнуто, у врелом дрхтању бијелих облих грла, испод помодрелих горских висова.

Раном зором отискиваше се небројено благо од Рељиних торова. За час би крдо оваца прекрило и забијељело пољем испод планина. Говеда би у дугим редовима замицала у планину на пашу, да се у подне врну води на планиште. Јаблан, који је својим разглашеним јунаштвом затворио цијело Змијање, поносито би се одвојио од говеда, измакао би напријед, па би громовито рикао, букао, копао ногама и задрто разносио земљу роговима.

И Реља је као растао, ширио се. Прса му се напињаху да пукну, а срце му обузимаше и облијеваше нека слатка, чудесна врелина.

Све му је напредовало, расло, бујало, множило се и ширило у недоглед. И њега би често, кад би погледао на свој мал и имаће, обузимала некаква потајна, нејасна језа и слутња... „Ово се већ одавно пресипа... прелијева!” – прошаптао би, дршћући и угушујући ону страшну, кобну мисао која би му тада синула кроз главу. [...]

(Рељине слутње су се обистиниле. Имање је пропало, а породица се разболела и почела умирати. Остао је само мали Вујо.)

Реља, усправан, потамнео у образима као какав окорјели грешник, празна и укочена погледа, хода тамо и амо, суво, изнемогло шапће и мрмља:

опотребити – онемоћати

Змијање – област у
Босни југоисточно од
Бањалуке

пртина – разгажен снег,
пут у снегу

пометник – онај који је
завејан у међави

биљег – надгробни
камен

– Чудне ли среће и црна ли удеса мога!... Боже, боже, што си тако немилостан! Што расточи државину моју, што обори и разруши краљевину моју? Зар нијесам писо на намастуре и цркве; зар нијесам даво кљасту и сакату; зар нијесам славио име твоје и прислуживо свијеће слави твојој?...

Онда би се наједном тргао, занио, подбочио би рукама слабине, окренуо би се према торовима, око којих се разлијегаше језива писка орлова и студено грактање врана и гавранова, па би као упола јаукнуо:

– О, ви црни врани и орлови, наједите се, наживајте се, и напијте се крви моје и снаге моје! Оснажите своја крила, па се високо под небеса дигните и крилите земљом и свијетом. Огласите својим црним гуком и јауком на све стране свијета

несрећу моју голему и погибију краљевине моје и љепоте моје!... [...]

И малог је Вују, синовца и једину мушку главу, кад му је мати умрла, повратио на старевину.

Кад се све старо измакло, кад је сасвим осиромашео и опотребео, кренуо би у доње крајеве, доље гдје га нико не познаје, па би радио на надницу. Тако би, преко љета, зарадио нешто за зиму, да се прехрани и прислужи свијеће на гробовима своје чељади. То га је много стајало, али он је сваких Задушница, и зимских и јесенских, палио свијеће и држао даће и прекаде.

– Ама, виће ли ти, Вујо, како је леден и немилостан данашњи свијет: нико ни да се нашали с цијеном, а шјутра су Задушнице! – прену се опет Реља као иза сна, кад бијаху подалеко измакли из чаршије и прихватили се брда. Шјутра ће бити гробови и биљези наше чељади мрачни, неосвијетљени. Немам чиме споменути мртве своје нити имам чиме даровати кљаста и саката за покој душа њи'ови'...

Шта дочека, Реља Кнежевићу! – с грким пријекором дубоко уздахну.

Вујо га није чуо и разабрао, већ се сав тресао и цвокотао зубима од оштре студени која га обузимаше са свију страна и снажно продираше до сржи у костима.

Поврх њихових глава шуштао је и меко лепршао снијег који је пискаво шкрипао под ногама, а око њих је као болно чамила језиво бијела зимска ноћ, без гласа и даха.

Кад у Добрњском пољу скренуше с главног друма према селу, мјесец бијаше на заходу, а скромачна свјетлост звијезда једва се распознаваше на непрегледној, бескрајној бјелини.

Снијег поче гушће лепршати кад уђоше у планину, коју им је ваљало пријећи и спустити се у поље.

Крава стаде нешто зазирати и застајкивати.

– Идеш ли, роде? – окрену се старац и јаче повуче привезу.

– Идем, идем – тешко мали растави вилице.

– Је ли ти студено?

– Да – једва чујно и с напрезањем одговори Вујо.

Реља скиде шал, отресе снијег с њега и омота га чврсто малом Вуји око главе и ушију.

– Утопли се мало, побогу брате, јер све ми се чини да се спрема велика мећава...

Ту мотчицу баци, чоче, из руку, па руке метни у њедра... Ево ти ове 'аљине, па се добро умотај – рече старац, скиде хаљину, и остаде скоро упола го.

– А ти, стриче?

– Мени, дијете, не треба ништа. Ја се не бојим ништа, ни мећаве, ни вјетра, ни студени... Силне су мене мећаве биле и гониле, па ми не могоше ништа...

Високе оморике под тешким ињем стадоше се лагано њихати и повијати, шкрипећи и збацујући са себе пуне прегршти снијега.

Рељу нешто жигну кроз срце. Он само махну главом и пође, шапћући, пун слутње:

– Ово се спрема мећава. Знам ја Змијање, знам ја ћуд нашије' планина и ове наше зле'уде, врлетне земље: све то потајно и подмукло режи! [...]

Наједном се ненадно задрмаше у врховима јеле и оморике јаче, силније, а јака се и бучна мећава диже, као да се цијела планина из темеља потресе.

Њима се смрче пред очима. Снијег их је све јаче засипао, мећава им је дисање заустављала, а они су грабили напријед, посрћући и заносећи се.

– Идеш ли, роде?

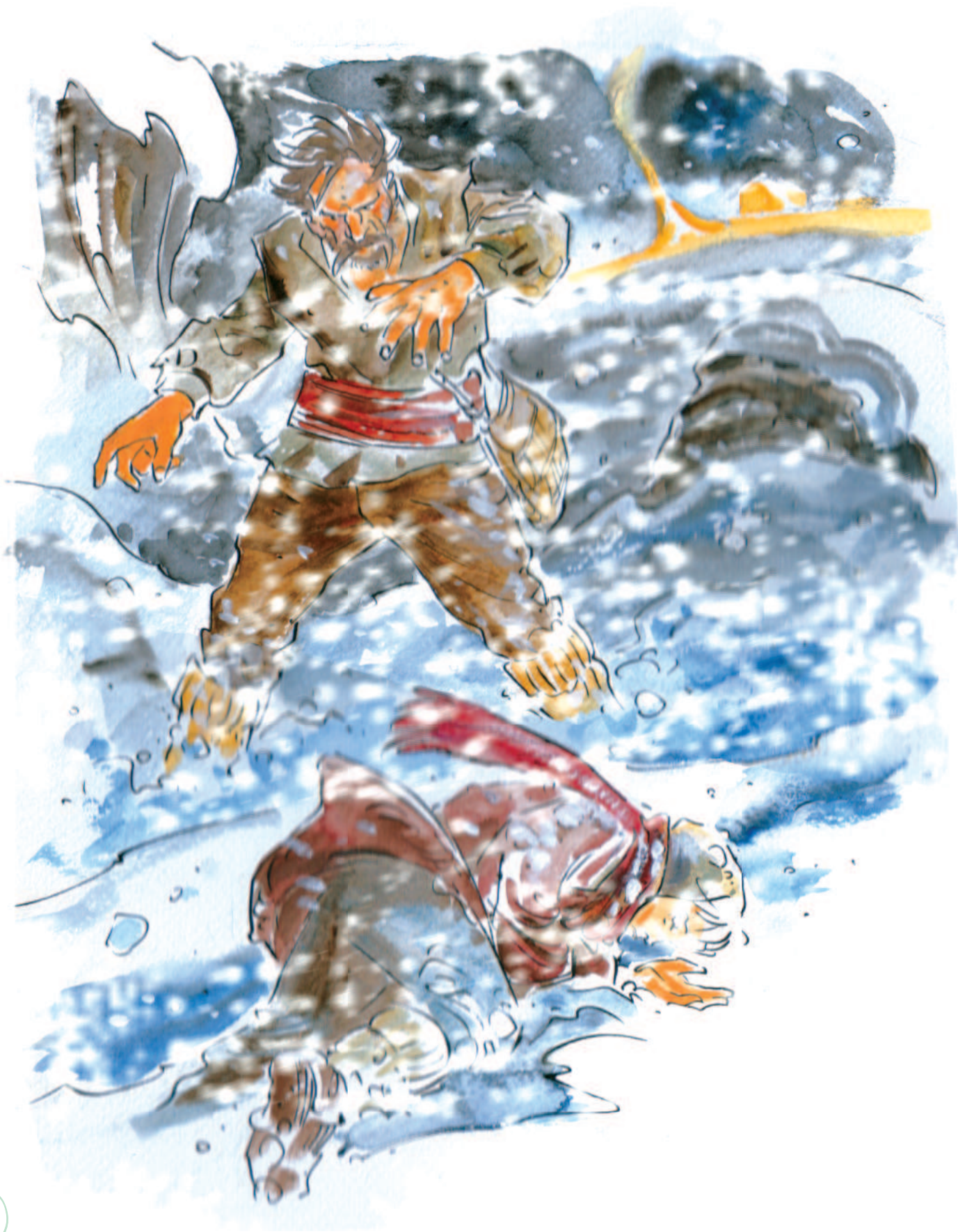
– Идем, идем – једва је одговарало дијете, дршћући више од страха него од студени.

– Ајде, роде, ајде... О страшне ноћи и мећаве – ће ће ми ово убого сироче моје главу изгубити! – шаптао је старац и пробијао се свом снагом кроз мећаву.

Уморени и малаксали од силног напрезања и оштрог шибања ражљућених вјетрова, они би застали да одахну, да се одморе, послушкујући са неизмјерним страхом и зебњом како бијесни ноћни вихори урлају и потресају, рекао би, и небом и земљом, ломећи и кршећи све пред собом.

Каткад мећава утоли, вјетрови се смире, стишају. Ништа се не чује, ништа се не осјећа до њихово кратко изнемогло дисање, и оно лагано, дрхтаво изумирање вјетрово што трепери и клизи по снијечној бјелини око њих. [...]

За часак се опет ненадно диже мећава. Јеле су се љуљале из корјена, шкрипећи болно, и вјетрови су са њихових врхова у поамном бјесу и звизгу тргали и разносили огранке и иње на све стране.

Пријеђоше планину и сиђоше у поље. Путеви су били замечени, нигдје пртине, ни знака, ни даха од живота, а бура непрекидно бјесни и урла.

Ударише на пометеничке биљеге којих је много, премного на Змијању, и Реља осјети да су забасали, па викну из све снаге:

– Помагајте, помете нас мећава! Забасали смо... забасали смо!...

Његов изнемогли глас дочекаше и зграбише вихори и, као осветнички, помамно га растргаше и разлијеше по узбјешњелој, лудој ноћи змијањској. Кад се мало, за часак један само, стиша бура, он опет викну:

– Помагајте, забасали смо... забасали смо! Помете нас мећава...

Испред Накомичића кућа, чије је одвајкада било да спасавају залутале путнике и намјернике, што у зиму пролазе преко Змијања, лизну широк и висок пламен запаљене сламе и чу се снажан, протегнут узвик:

– Надесно, браћо, надесно!

Реља напреже сву снагу и јурну преко сметова према пламену који се високо у небо дизаше, повијајући се под ударцима вјетрова сад на једну, сад на другу страну.

И Вујо граби, и он се очајно отима, али се све више умара, малаксава, снага га оставља, издаје, а онај мали распламћели пркос догоријева у њему, гаси се.

– Идеш ли, роде?

– Идем, идем – немоћно одговара дијете, посрћући, падајући и устајући, док наједном звизну снажан вихор и дебео га смет удари у прса. Вујо јакну и изнемогло паде.

– Идеш ли, роде? – викао је Реља поиздалека.

– Идем, идем – чинило се старцу да чује ђетињи глас.

– 'Ајде, роде, 'ајде! – мрмљао је потмуло Реља, подмећући пркосно своја гола, раздрљена прса немилосрдном и неодрљивом шибању планинских љутих вихора.

У њему се бијаше распламћела дивска снага, сви му се живци напрегли. Посрће, пада, устаје, заноси се и језиво осјећа како се бори с нечим страшним, невидљивим, што га дави, гуши, зауставља му пару и дисање.

– Идеш ли, роде? – викну опет и несвјесно се обрну, али не бијаше ни краве ни Вује.

Он држаше само комад привузе у руци. Капу му стргли вјетрови и однијели, а опанци му негдје спали и остали у снијегу. Био је бос и скоро го. Прибра сву снагу и, посрћући преко сметова потрча натраг.

– Вујо! – очајно, силно јакну и паде крај малог, с кога бијаху вјетрови снијег разлијели.

Негђе у даљини, са планинских овраћака, разлијегало се по узнемиреној зимској ноћи студено вијање гладних вукова, мијешајући се са урликом и ломљавом побјешњелих вјетрова који потресају земљом, носећи као невидљиви дивови на својим снажним плећима грдне сметове, и разбацујући их ражљућено на све стране... Звижде вјетрови, звижде и урличу, а полумртва се уста љубе и издишу у слаткој смрти...

Трагом речи

1. Уочавај догађаје које садржи ова приповетка, наведи их и забележи по редоследу којим се нижу. Одреди када се дешавају и о чему говоре. Шта је постигнуто оваквим начином приповедања?

2. Прикажи физички портрет Реље Кнежевића. Анализирај духовне особине овог јунака. Ко је био Реља Кнежевић у прошлости? Какав је његов садашњи живот? Како подноси своју судбину? Објасни његову мисао: „Силне су мене међаве биле и гониле, па ми не моглоше ништа!”

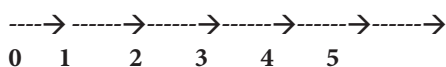
3. Какав је Рељин однос према синовцу Вуји? Издвој реченицу коју Реља најчешће понавља. Шта она изражава? Опиши малог Вују. Приповетка има тужан крај. Анализирај због чега се десила ова несрећа. Размисли шта писац жели да нам поручи овом приповетком.

4. Писац потиче из Змијања, које је познато по упечатљивој природи. Она је понекад лепа и питома, а понекад и сурова. Анализирај улогу пејзажа у овој причи. Образложи какав је однос човека и природе.

Појмовник

Није свеједно којим ће редом бити представљени догађаји у некој причи. Некада писац само набраја догађаје по редоследу којим су се они одиграли. Некада то набрајање прекида и враћа се на догађаје који су се одиграли у прошлости, говори о њима, па се опет враћа на оно о чему је причао. Зашто тако поступа? Разлога има много. Некада да би приповедање било занимљивије, некада да би уверљиво представио ликове... Упознај одлике **хронолошког** и **ретроспективног** приповедања.

ХРОНОЛОШКО ПРИПОВЕДАЊЕ

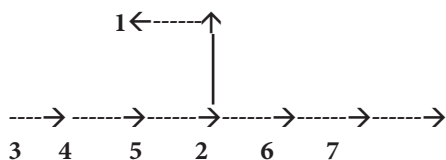

Корен речи **хронологија** је грчка реч **хронос**, што значи **време**.

Писац **ниже догађаје према редоследу њиховог одигравања**. Прича прати хронологију догађаја, односно говори о догађајима пратећи редослед по којем су се одиграли.

Овај начин приповедања је најприсутнији у **житијима, аутобиографијама, биографијама, хроникама, летописима**, а постоји и посебна врста романа који се назива **роман-хроника**. Овакви романи могу имати историјску тематику.

РЕТРОСПЕКТИВНО ПРИПОВЕДАЊЕ

Израз **ретроспекција** настао је од латинских речи **реџро**, што значи **уназад**, и **сџекшаре**, што значи **гледати**.

Писац **прво ниже догађаје према редоследу њиховог одигравања**, а онда **тај хронолошки низ прекида да би описао догађаје који су се одиграли у прошлости**. То значи да приповеда о догађајима који су се десили пре оног догађаја у причи након кога се о њима пише.

Овај начин приповедања је најприсутнији у **приповеткама и романима**. Најчешће се користи као облик јунаковог присећања на сопствену прошлост.

Свет занимљивости

„Познато је да се пре доласка у Скопље Кочић оженио Милком Вукмановић. Нежност према својој жени нашла је одјека и у његовом школском раду. Име женино (Милка) које се састоји из пет слова, он је узео за шифру за оцењивање стављајући одговарајуће слово место цифре: М – 1, И – 2, Л – 3 итд. Ђаци су га некако „нађушили”, само што нису били начисто с којег краја почиње бројање, тако да је тај неспоразум одмах у почетку изазвао један немио сукоб. Један амбициозни и добро писмен ђак, уз то државни питомац, добио је на писменом задатку К и мислећи да је то двојка, плануо је и рекао Кочићу:

– Ваљда сам, господине професоре, заслужио бољу оцену за свој рад.

Кочић се наљутио:

– Мислио сам да си паметан и интелигентан, а сад видим да сам се преварио.”

(Петар Митропан, „Петар Кочић као наставник”, у: П. Кочић, *Изабрана дела*)

Представљамо ти...

Петар Кочић

- Рођен је 1877. године у селу Стричићи код Бањалуке.
- Образовање је стицао у манастиру Гомионици, у Бањалуци, Сарајеву и Београду. Завршио је студије славистике на Филозофском факултету у Бечу. Извесно време је радио као наставник српског језика и књижевности у Скопљу. Након тога покренуо је и уређивао више различитих часописа и гласила међу којима су *Оштрабина* и *Развиџак*.
- Написао је више књига приповедака и познато драмско дело *Јазавац пред судом*. Његове најпознатије приповетке су: „Кроз мећаву”, „Кроз маглу”, „Мрачајски прото”, „Мргуда”, „Вуков гај”, „Јаблан”, „Истинити зулум Симеуна ђака”...
- Овај велики српски родољуб се борио још од детињства против неправде и насиља. Зато је често био сумњичен и гоњен. Био је политички ангажован, борио се против аустријске власти у Босни, учествовао у радничким штрајковима. Због својих текстова и ставова често је био у затвору.
- Умро је 1916. године у Београду.

Сергеј Јесењин

Писмо мајци

Пред тобом је једна од најлепших песама Сергеја Јесењина. Овај руски песник испевао је прелепу и потресну химну о мајчинској бризи и болу. У њој је представио нека од најплеменитијих осећања која човек може да осети у животу.

зарити – сијати, блистати

неизречни – неизречив, онај који се не може описати речима

кафтан – врста дугог капута без поставе

раздање – зора, свитање, раздањивање

зебња – страх

Још си жива, ти старице моја?
Жив сам и ја. Поздрављам те, знај!
Нек се зари колибица твоја
и над њоме неизречни сјај.

Мени пишу, да тајећи зебњу
брижна тужиш за мном сваки дан,
да излазиш на друм ко у шетњу,
увијена у стари кафтан.

Да у плавом сутону те мучи
често иста и слика и кут –
тобож да ме у кафанској тучи
ударио нож сред срца љут.

Ништа, мајко! Смири се из тија,
То је грозно бунило, јад нем.
Нисам тако очајна бекрија
да не видим тебе, а да мрем.

Као некад, ја сам и сад нежан
и једино сањам све о том
да ме прође јад, црн, неизбежан,
и да што пре дођем дому свом.

Вратићу се кад олиста грање
наше баште, када букне све.
Не буди ме и тад у раздање
ко но осам лета што си пре.

О, не буди одсањани шумор,
не узбуђуј то што се не зби, –
одвећ рани губитак и умор
пружи мени живот што не бди.

И не учи да се молим. Брајко,
к старом нема повратка, па крај.
Ти једина радост си ми, мајко,
И једини неизречни сјај.

Заборави ти на своју зебњу,
и не тужи за мном сваки дан.
Не излази на друм ко у шетњу,
Увијена у стари кафтан.

(С руског језика превео
М. М. Пешић)

Трагом речи

1. Објасни шта на основу Јесењиновог писма закључујеш о мајчином односу према сину. Какве вести о њој допиру до њега? Којим речима он теши и смирује мајку? Када ће се вратити кући?
2. Наведи песничке слике које представљају мајчину кућу и предео око ње. Која читалачка осећања лирски субјекат њима изазива? Зашто син жели да мајчина кућа светли? Објасни симболику ове слике из прве строфе.
3. Сети се песама и приповедака о мајци из читанки за претходне разреде. Размисли по чему се Јесењина песма „Писмо мајци” од њих разликује. По којим песничким мотивима им је слична?
4. Размисли о синовљевом односу према сопственом животу. Какав је његов живот? Илуструј своје запажање стиховима из песме. Зашто мајци поручује да га не учи да се моли? Шта мајка за њега представља? О каквом животу он сања? Издвој стих који за тебе има посебно значење и образложи свој избор.

Радионица

Састави текст, песму или писмо у којем ћеш описати свој однос према најближима. То може бити било ко из твоје породице или неко теби посебно близак. Промисли колико ти значе љубав и приврженост те особе, као и како и колико јој ти узвраћаш својом љубављу.

Представљамо ти...

Сергеј Јесењин

- Рођен је 1895. године у Русији. Одрастао је у кући свога деде у селу Константинову. Да је за овог песника детињство проведено на селу било веома важно, показује и титула „последњи песник села”, коју је сам себи дао.
- По доласку у Москву уписао се на студије. Радио је као коректор. Први хонорар за стихове од три рубље однео је оцу, који се противио његовом бављењу поезијом.
- Јесењин је припадао песничком правцу који се зове *имажинизам* (од фр. *image* – слика). Он је тежио да у песми оствари слику која ће најпре покренути наша осећања, а потом и мисао.
- Његова најпознатија дела су роман у стиховима *Ана Сњеџина*, песме „Песма о керуши”, „Исповест мангупа”, „Качаловљевом псу” и поема *Црни човек*.
- Умро је 1925. године.

Деца

(одломак)

Инспирисан детињством, српски писац Иво Андрић је написао збирку приповедака под називом *Деца*. Истоименом приповетком Андрић је скренуо пажњу на читаву збирку, која углавном говори о деци и њиховим доживљајима. Поред ове приповетке, ту су још и „Кула”, „У завади са светом”, „Прозор”, „Књига”, „На обали”, „Панорама”, „Излет”...

Наш друг, проседи инжењер, причао нам је једне вечери ово сећање из свога детињства:

Била је Велика недеља. Деца не воле то претпролећно време, кад је земља још пуста и гране голе, кад нема ни снега ни цвећа ни воћа, ни зимских игара ни купања. У такве дане, клатећи се на комшијским тарабама и жмиркајући на мартовском сунцу, ови мали људи измишљају нове, често чудне и свирепе игре.

Дечје вође из нашег сокака били су неки Миле и Палика. Миле је био пекарев син, блед, оштар, са лицем сувише израђеним за његове године. Палика је био буцмаст и румен, Мађар по оцу, па иако је био рођен у тој истој улици у којој и ми остали, имао је неки отегнут и тежак изговор, као да су му уста пуна теста. Њих двојица су водила жестоке борбе са вођом дечака из суседне махале. То је био неки наш вршњак, Стјепо Ђоро, који је већ стигао да изгуби једно око. Ми остали били смо војска, нестална и недисциплинована, али борбена и грлата. Као у свакој борби, и ту је било привржености и храбрости, колебања и неверства, суза, крви, издаје и заклетви. Готово свако предвече, док смо седели искупљени око камените чесме, прилазиле су вође понеком од нас, одводиле га у страну, и озбиљним, муклим гласом постављале му питање:

– Јеси ли ми друг?

Једнога од тих пролећних дана, био је Велики четвртак, у једно такво предвече позвао ме Миле и Палика да сутра после подне идем с њима да бијемо Јевреје. На те експедиције у јеврејске махале ишло се само неколико пута преко године, редовно о нашим или јеврејским празницима. За мене, који дотад нисам никад учествовао у таквим подвизима, била је то велика почаст од стране двојице вођа.

Мислим да сам сутрадан ручао на брзину и са узбуђењем. Кренули смо одмах после ручка. Пре него што смо се спустили низ брег и прешли реку, зауставили смо се на једној раскрсници. Сели смо на велику углачану камену плочу, и ту су Миле и Палика са много пажње и разумевања разгледали наше оружје. Палика је имао неки чудан ловачки штап, који је он поковао клинцима и зашиљио на врху. Миле је имао нарочито оруђе које је сам направио. То је била нека цев од гуме, коју је он при дну напунио оловом а на другом крају везао канапом око ручног зглоба. Поносио се тим витким штапом од гуме и олова и звао га је „будалаш”. Он је и сада, онако хладан и оштар, био нагнут над својим оружјем и дотеривао га малим ножићем.

Велика недеља – седмица пред Ускрс

мектеб – муслиманска основна верска школа

капиџик – прозор

педаљ – мера за дужину, размак између врха палца и врха средњег или малог прста кад се испруже

басамак – степеник

махала – градска или сеоска четврт, улица

Мени су дали једну заломљену летву, откинуту малочас од неких тараба; на њој је при доњем крају још вирио клинац којим је била прикована за жиоку. Ја сам се стидео свога оружја, које ми је изгледало простачко и недовољно. Миле ми је узео летву, одељао је вешто на крају где се држи руком и замахнуо њоме неколико пута око себе са фијуком. Учинио сам одмах за њим то исто, али фијук није био исти као код Мила.

Спустили смо се у улицу где се обично сачекују јеврејска деца ради туче.

– Њихов је празник. Они сада иду око воде – говорио је Палика са искуством и зверајући опрезно као ловац.

[...] Разбежаше се дечаци, али ја нисам толико гледао њих колико нагли покрет којим је Миле искочио из оног притворног мира и одједном се претворио у нешто ново и непознато. Потпуно одвојене од њега, видео сам и чуо његов ударац и његов узвик. Осетио сам их као ствари за себе, као прве појаве мени непознатог, великог, узбудљивог, страшног света у ком се носи кожа на пазар, у ком се дају и примају ударци, мрзи и ликује, пада и побеђује – једног света у ком сам само наслућивао непознате ризике и неке велике, сјајне тренутке.

За дечацима се дадоше у трк Миле и Палика, а ја за њима. Тројица дечака успеше да упадну у капију својих или туђих кућа, из којих се одмах за нама осуше вриска и клетве јеврејских жена. Четврти, најкрупнији, бежао је као обневидео из улице у улицу, док се не изгуби иза неког белог зида. Кад сам ја пристигао, Миле и Палика су га већ тражили по великој влажној авлији, као керови.

Били смо у неком напуштеном, рушевном мектебу.

Прођосмо кроз средњи ходник и спустисмо се низ неколико натрулих басамака у једну мању, четвороугаону авлију.

Са све четири стране висок зид. Осим врата на која смо ушли, само још у противном зиду једна мала врата, као капиџик, очигледно затворена или закована одавно. У једном ћошку неке позеленеле даске, остатак од неког крова, прислоњене уза зид и подигнуте доњим крајем на једну греду. У простору који је

остајао од греда до земље, отприлике један добар педаљ, ја угледах нечије две ципеле, непомичне и грчевито припијене једну уз другу. Понесен том чудном хајком, позвах Мила знаком и указах му поносно прстом на моје откриће. Не гледајући мене, него укоченим погледом у оне ципеле, пришапну ми да останем ту на улазу и да не дам дечаку на врата. Он и Палика сиђоше са последњег басамака у авлију. Палика се, опет на нему заповед Милову, упути оним малим затвореним вратима и ту стаде раширених ногу и подигнуте тољаге. Одмах заузех и ја такав став.

[...] У једном тренутку, кад га је Палика пристигао и кад је требало да га удари посред главе, јеврејски дечак се неочекивано и некако комично сагну и баци свом тежином Палики у груди. Тако је избегао ударац. Миле притрча. Настаде гужва. Док се Палика прибрао, дечак искористи тренутак, откиде се од њих, устрча оно неколико басамака и нађе се одједном лице у лице са мнош. За један трен ока видех га пред собом, са уздигнутим рукама, једна му подланица сва у крви, са забаченом главом као код самртника. У том тренутку угледах први пут његово лице. Уста му напола отворена, усне беле, очи без погледа, разливене као вода, без икаква израза више, и одавно избезумљене. Ту је требало ударити.

Шта се тада десило? – Колико сам пута поставио себи то питање и тих дана и доцнијих година. И никад нисам могао дати одговора.

Колико сам после могао да се сетим и просудим, дечак се малко сагнуо (био је то онај исти покрет за одбрану као малочас према Палики), одгурнуо ме лагано додирнувши ме оном неповређеном руком у слабину, отклонио ме као најлакшу завесу, и протрчао са тутњем кроз узак ходник, поред мене непомична и поред моје уздигнуте летве, којој је на крају штрчао оштар и велики клинац.

Прибрао сам се тек кад су поред мене протрчали, одгурнувши ме грубо и презриво, Миле и Палика. Стајао сам још на истом месту и слушао као у сну како под њиховим ногама још јаче одјекују поднице у ходнику. Затим сам изашао полако, вукући своју летву као терет. У дну улице видео сам Мила и Палику како трче. Охрабрено Јеврејче било је измакло. Трчали су још мало, па застадоше, прво један па други. Нешто су разговарали једно време, а затим кренуше путем којим смо били дошли, не обзирајући се на мене. Пођох за њима. Пре него што су дошли до моста, стигао сам их. Ишао сам тако иза њих, али су се они правили да ме не примећују. Тај ме положај мучио. Заустих нешто да кажем.

– Куш! – прекиде ме Палика.

И на све моје покушаје да се правдам, да кажем ма шта, он је одговарао хладно и гневно својим: куш! Горе од те псовке бринуло ме и мучило Миово ћутање. Тако смо прешли мост и примицали се нашој махали. Ишао сам два корака иза

њих, увиђајући и сам колико сам глуп и смешан. Смишљао сам непрестано шта би требало казати и како се објаснити. Можда сам у том размишљању и гласно рекао неку реч. Тада се Миле нагло заустави, окрену се и, пре него што сам могао ишта да кажем или учиним у своју одбрану, плуну на мене, засу ме свега плувачком. Да ме је ударио својом цеви од гуме, вероватно бих се мање збунио и можда знао како да се браним или да му вратим ударац. Овако, стајао сам насред улице и брисао се рукавом, док су њих двојица одмицали, како се мени чинило, невероватно брзо. Изгледало је да они лете, а да време стоји.

Мали људи, које ми зовемо „деца”, имају своје велике болове и дуге патње, које после као мудри и одрасли људи заборављају. Управо, губе их из вида. А кад бисмо могли да се спустимо натраг у детињство, као у клупу основне школе из које смо давно изишли, ми бисмо их опет угледали. Тамо доле, под тим углом, ти болови и те патње живе и даље и постоје као свака стварност.

[...] Прлазили су тако дани а ја нисам губио, чини ми се, ниједног тренутка свест о свом понижењу. Сав мој детињски свет срушио се и, разбијен у комаде, лежао код мојих ногу. Стајао сам над њим немоћан, не разумевајући ништа и знајући само једно: да патим. Стајао сам и нисам знао где да се денем под овим небом, тако осрамоћен, извргнут подсмеху, и сам. Како да одредим свој однос према Милу, Палики и осталим друговима којима бих желео свом душом да будем равноправни друг, али не успевам, а како према јеврејским дечацима које треба, изгледа, нападати и тући, а ја то не могу и не умам?

Најпосле и то се некако претурило, иако никад нисам успео да нађем одговор на та питања. Измирио сам се мало-помало са друговима. Изгледало је да су ми опростили. Или су само заборавили? Сад се више не сећам. Али ме никад више нису повели на сличне подвиге. А ја сам још дуго памтио цео догађај и понекад га снивао. У сну сам виђао готово увек исто: јеврејски дечак са мученичким лицем протрчава поред мене, лак и незадржив као анђео, а ја га и опет пропуштам без ударца, иако знам унапред шта ме због тога чека. Или: стојим насред улице, поплуван и сам, под немилосрдном светлошћу поподнева, док време стоји непомично а другови се нагло удаљују. Тек доцније, младићке године избрисале су потпуно тај спомен из мог сећања и истисле ту слику из мојих снова. Али то је већ био заборав, смрт детињства.

Трагом речи

1. Обрати пажњу на почетак **приповетке**. Ко прича причу? Када се одиграо догађај о коме се приповеда? Колика је временска разлика између тренутка када се догађај одиграо и тренутка када се о њему приповеда?

2. Наведи главне **ликове** и одреди њихове основне особине. Каква је то „игра” у коју се дечак упушта? Какво оружје носе дечаци у поход? Зашто дечаци нападају децу која су друге народности или вере? Шта можеш закључити о оваквим дечјим играма?

3. Прочитај још једном сцену сусрета дечака–**приповедача** и малог Јеврејина. Потражи опис лица малог Јеврејина. Како реагује дечак–наратор? Шта га спречава да удари малог Јеврејина? Како су се Палика и Миле понашали према дечаку који није хтео да се туче? Андрић је у ликовима ових дечака приказао тамне људске стране. Објасни одакле долази зло које чине ова деца. На кога се они угледају?

4. Наратор се не враћа у своје детињство као неутрални хроничар, већ као одрастао човек који је једном за свагда обележен овим догађајем. Зашто је баш тај догађај оставио неизбрисив траг у његовом животу? Протумачи Андрићеву мисао о патњи у детињству.

Бележница

У изразу „носити кожу на пазар” којим Андрић предочава суровост света одраслих, лексема *кожа* користи се у значењу *животи*. Слично симболичко одређивање човечијег живота кожом као органом имамо и у изразу „бери кожу на шиљак” којим назначавамо надлазећу опасност. Забринутост за живот и страх од неизвесности изражава и народна изрека „Боже, Боже, куд ће наше коже!”

Радионица

Уз помоћ наставника српског језика, веронауке и грађанског васпитања организујте у одељењу разговор о вршњачком насиљу. Припремајући се за тај час, поделите се у две групе. Прва група ученика нека пронађе што више универзалних порука о разумевању међу људима, посебно оним који су различити по вери и пореклу. Друга група ученика нека спроведе анкету међу вршњацима на тему вршњачког насиља. Резултате анкете саопштите на часу.

Појмовник

Да би своје ликове што уверљивије приказао, писац користи различите поступке. Сви ти начини називају се **карактеризацијом**. У корену овог термина налази се реч **карактер**.

Зашто одређени јунак поступа на овај или онај начин, зависи од многих ствари. Сети се како је поступио дечак–наратор у Андрићевој приповеци „Деца”. Он се умногоме разликује од својих вршњака Милета и Палике. Не понаша се попут њих. Каје се и пати због својих поступака. Представљајући дечакова размишљања, бојазни и сумње, писац открива његову природу. Он тако слика његов унутрашњи, психолошки портрет. Зато се ова врста карактеризације назива **психолошком карактеризацијом**.

Понекад је понашање јунака објашњено средином у којој се „родио” или у којој „живи”. Његове особине могу бити одређене његовим пореклом. Сви наведени елементи су спољашњи и не зависе од јунака. Овакав тип карактеризације назива се **социјалном карактеризацијом**. Радо су га користили писци реализма.

Често неког јунака памтимо по говору. Ко би заборавио речи Кир Јање или Феме у Стеријиним комедијама! Сети се како се Фема најпре труди да научи француски језик не би ли била отмена госпођа, а затим најгорим погрдним речима назива своју кћер. Стерија одлично користи ове поступке да би показао покондиреност своје јунакиње. Овакав тип карактеризације говором зове се **језичка карактеризација**.

Представљамо ти...

Иво Андрић

- Рођен је 1892. године у Доцу крај Травника.
- У Сарајеву је завршио гимназију. Словенске књижевности и историју студирао је у Загребу, Бечу, Кракову и Грацу, у ком је 1924. године одбранио докторат са темом из босанске историје.
- Током Првог светског рата био је ухапшен као припадник југословенске националне омладине и покрета „Млада Босна”.
- Између два светска рата радио је у дипломатској служби Краљевине Југославије, и то најпре у Ватикану, а потом у Берлину. За време немачке окупације живео је повучено у Београду.
- Након ослобођења био је народни посланик, први председник Савеза књижевника Југославије, а потом се опет повукао из јавности и са функција.
- Године 1961. добио је Нобелову награду за књижевност. Међу свим наградама које су му за живота припале, ова је најпрестижнија. Он је једини српски писац који је добио ову награду.
- Као и сви велики прозни писци, и Андрић је најпре писао песме („Ех ponto”, „Немири”). Међутим, остао је упамћен по својим романима и приповеткама. Његови најпознатији романи су *Травничка хроника*, *На Дрини ћурија* и *Проклећа авлија*, а међу приповеткама посебно место припада *Мосћу на Жейи*, *Аникиним временима*, *Пућу Алије Ђерзелеза...*
- Умро је 1975. године у Београду.

Десанка Максимовић

Пролетња песма

Десанка Максимовић је наша најпознатија песникиња. Њени стихови су посвећени интимним осећањима. Она пише једноставним, лирским стилем. Све емоције и расположења везује за слике из природе. Природа је њено уточиште од света и место на коме човек обнавља своју снагу. Упознај једну од две песме које имају заједнички наслов *Пролетње песме*.

Осећам вечерас, док посматрам ласте
и пупољке ране,
како срце моје полагаано расте
к'о видик у лепе, насмејане дане:

како с младим биљем постаје све веће
и лако к'о крило,
и како му цело једно небо среће
и пакао бола не би доста било;

како чезне за свим што би живот мог'о
лепог да му даде,
и да му ничега не би било много:
тако су велике чежње му и наде.

Осећам да досад све је било шала
мога срца врела;
да још ником нисам своју љубав дала
колико бих могла и колику хтела;

Да има у мени цела нежна плима
речи неречени',
да бих срце могла поклањати свима
и да опет много остане га мени.

Трагом речи

1. **Тема пролећа** има посебно место у поезији Десанке Максимовић. Размисли о симболичком значењу **мотива природе** као што су ласте, рани пупољци, младо биље и крило. Повежи мотив пролећа са мотивом срца.

2. Један од главних мотива ове песме је **мотив срца**. Са чим га лирски субјекат доводи у везу? Чему оно тежи? Запази контраст „неба среће” и „пакла бола” и анализирај шта он представља. По чему се срце разликује од онога какво је било пре? Издвој стихове који то илуструју.

3. Уочи које су **стилске фигуре** у овој песми присутне и анализирај њихову улогу. Своја запажања илуструј примерима из текста.

Радионица

„Пролетња песма” Десанке Максимовић одличан је пример за анализу стиха, строфе и стилских фигура звука којима се постижу изванредни музички ефекти. За домаћи задатак у свесци уради метричку анализу ове песме тако што ћеш одредити врсту стиха, врсту строфе и стилске фигуре звука и за све навести по један пример. У томе ће ти помоћи Појмовник који следи, али и систематизација која се налази на крају ове целине.

Бележница

Уз лексему *срце* јављају се бројни атрибути који доприносе њеном посебном значењу. Тако настају изрази које веома често користимо у свакодневной комуникацији. Пажљиво анализирај наредне примере таквих израза. Размисли у којим их ситуацијама користимо.

добро; спортско;
храбро; празно
топло; златно;
врело; мајчинско;

ледено; зло;
широко; велико;
болесно; пуно;
плашљиво;

Појмовник

- ко видик у лепе, насмејане дане:
- и како му цело једно небо среће

Асонанца – понављање истог вокала унутар једног стиха. Овом стилском фигуром појачава се изражајност и музикалност стиха. Тада долазе до изражаја они вокали који су наглашени. Често се наизменично понављају два вокала.

- Осећам вечерас, док посматрам ласте
- Славу слави српски цар Лазаре
- Она поји по путу путнике

Алитерација – понављање истог сугласника, најчешће на почетку речи у стиху. Ова стилска фигура такође доприноси звучности песме и често се комбинује са асонанцом. Понављајући неки сугласник, песници понекад желе да нагласе и одређено значење речи.

Представљамо ти...

Десанка Максимовић

- Рођена је 1898. године у селу Рабровици код Ваљева.
- Студирала је књижевност, историју и историју уметности у Београду. Радила је као професор средње школе у Обреновцу, Дубровнику и Београду. Прве песме је објавила 1920. године. Написала је преко 50 књига поезије и прозе, међу којима посебно место припада онима намењеним деци и омладини. Преводила је са словеначког, руског, бугарског и француског језика.
- Често је називана представником „женске лирике”. Њене песме су лирске, интимне и говоре о свим људским осећањима, а највише о љубави. Међутим, она је написала и низ одличних и чувених родољубивих песама („Крвава бајка”, „Србија је велика тајна”), као и социјалних и мисаоних („Тражим помиловање, лирске дискусије са Душановим Закоником”).
- Умрла је 1993. године.

Тесла, портрет међу маскама

(одломак)

Пред тобом је одломак из романа инспирисаног животом Николе Тесле. Он говори о догађају из детињства нашег славног научника. Током игре на снегу тројице дечака из личног села Смиљана, један од њих открива принцип који ће касније постати основ његовог великог научног открића.

3.

Грудва

На други дан православног Божића три дечака су измакла пажњи родитеља и зашла у шуму изнад Смиљана.

– Што је лијеп снијег – насмејао се први дечак.

– Јес' лијеп... Све у очи иде – огласио се други.

Трећи дечак је почео да хвата пахуље у уста, као млад пас.

Углавном су гледали себи у ноге. Није се знало ко се више задихао од успона, Никола или његова два старија рођака, Винко и Ненад.

Оковане леденицама, стене су личиле на чудовишта. Дубока тишина владала је међу боровима. Ветар би повремено захујао у врховима дрвећа, и бели терет би падао са грана. Тада се чуло како шума дише.

Дечаци су упадали у дубок снег, и ноге су им биле мокре. Ослањали су се рукама о колена да би се лакше успињали. Тако су се испели на камену главичу на сред вододерине, по којој се ветар играо снежним прахом.

– Нећемо се више пењати ако 'оћемо до ноћи да се вратимо кући – објавио је Никола.

Дечаци су се држали за слабине и дубоко дисали. На стени усред вододерине, два потпуно различита рођака са две су стране загрлила Николу. Винко је био ћутљив и гадљив дечак с подочњацима. Једном је нестао и тражили су га цео дан. Најпосле су га нашли како седи шћућурен у цркви. У Николиној породици мушкарци су углавном бирали између свештеничке и војничке службе. Чинило се да је Винко, са својом тихошћу и својим подочњацима, свој позив већ одабрао.

Винков брат Ненад тешко да је био материјал за свештеника или официра. Једном приликом је дигао велики камен изнад главе и свом снагом га спустио на корњачу. Кад се мачка Теслина омацила, он је у кофи подавио мачиће. Кад је Никола то лето направио мотор који су покретали гундељи својим летом, Ненад је похватао гундеље и појео их.

Шумска тишина се продубљивала. Три дечака су дисала у једном ритму. Мразни ваздух им је рањавао носнице.

Винко је полако скинуо руку с рамена замишљеног Николе, и нагнуо се над вододерину. Никола је пратио како вена пулсира на Винковој слепоочници, док му је говорио:

– Негдје у овој шуми сад спава медвјед. Пухови и јазавци спавају у јазбинама. Бубе спавају под смрзнутим коријењем. А под свим спава непробуђена сила.

Онда је и Ненад скинуо руку с Николиног рамена и загрцнуо се:

– Ја би’ волио да сам у овој гори вук.

Забацио је главу уназад, истурио гркљан и заурлао:

– А-оооо-ууууу!

Како су браћа повукла руке од њега, Никола је осетио да су му рамена гола и да му је хладно.

– Ајде да бацамо грудве низбрдо – ужурбао се он – и да видимо чија ће грудва стићи најдаље.

– Ајде.

Снег је зашкрипао међу длановима. Двојица браће имала су рукавице. Никола није. Док је правио грудве и ваљао их низбрдо прсти су му се кочили од хладноће. Котрљајући се, грудве су купиле мокар снег и расле. Већина би отежала и зауставила се недалеко од места где су бачене.

– Гледајте моју... – пискутао је Ненад. – Моја је најбоља.

– Баш ти је глупа – викао је Винко. – Види ти моју.

– Па и твоја је стала.

– Па сигурно, кад је ударила у пањ.

Николу су шаке болеле од зиме. Чинило му се да на длановима уопште нема меса, већ да му се промрзле кости грче збијајући снег. [...]

– Види моју груду! – циктао је Ненад.

– Види моју! – викао је Винко.

Никола није гледао. Ослободио је смрзнуте шаке које је грејао међу бутинама. Ћутке је направио грудву. Бацио ју је као да баца коцку. Грудва је жустро појурила низ падину, купећи путем снег. Брзо се окретала. Брзо је расла. За тили час се претворила у огромну снежну лопту која је, вртећи се, шуштала. Затим грудва више није ни шуштала већ је грмела, јурећи низ вододерину.

Дечацима је било јасно да је то постало веома озбиљно кад је чудовишна грудва у свом залету почела да односи не само снег него и горњи слој земље.

– Мајко моја, мајко мила – пискаво је шаптао Винко. – Ово је постало лавина!

Грудва се претворила у стихију. Оставила је за собом изрован, искасапљен пејзаж. На удаљеном дну падине лавина је с лакоћом помела ред бреза и борова. Урлајући и односећи све пред собом изгубила се према селу. Читава планина се од удара затресла.

Тад се показало да је један Николин рођак уплашен, а други одушевљен животом.

– И–и –и! – циктао је Ненад уништитељ, као да му страх представља физичко задовољство.

Док му је земља под ногама дрхтала, његов брат Винко се расплакао и молио:

– Не дај боже да ово покрене лавину над нама... не дај боже да ово доље у долини поруши село...!

Никола је стајао хипнотисан. И сам је осетио усхићење од деструкције. Опио га је тренутак ослобађања природне стихије.

Мала бела ствар, бачена лаким покретом руке, на његове је очи извалила стене и помела борове као шибице. Покренула је материју и ослободила исконску силу. Ништа није могло зауставити грудву закотрљану под оним јединим исправним углом. Никола се јежио између престрашеног Винка и одушевљеног Ненада.

– Судбина – прошаптао је ужаснуто.

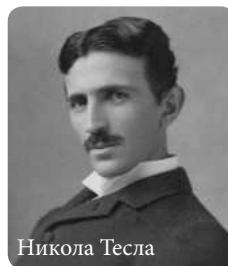

Трагом речи

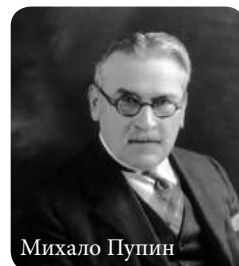
1. Препричај одломак о детињству Николе Тесле. Наведи догађаје према редоследу њиховог одигравања. Уочи када и где се ти догађаји одвијају и ко у њима учествује.
2. Опиши **ликове** Николиних рођака, браће Ненада и Винка. Наведи одлике њиховог карактера и темперамента по којима се они разликују. Илуструј то одговарајућим примером из текста.
3. Анализирај Николино понашање током игре са рођацима. Издвој његове основне **физичке** и **психичке особине**. Зашто је сурова природа за њега тако привлачна?
4. Поново прочитај део који говори о прављењу грудви. До каквог открића том приликом долази мали Тесла? Како реагују његови рођаци? Размисли о Николиној реакцији. Зашто ужаснуто шапће: „Судбина“?

Свет занимљивости

Да су велика имена светске науке често још у детињству уочила одређене појаве у природи које су их касније инспирисале на значајна научна открића, показује и запис из аутобиографије Михајла Пупина. Пупин је био две године млађи од Тесле. Обојица су се као научници формирали у Америци. Такође су обојица своје име стекли проналасцима из области електрицитета и телекомуникација.

Никола Тесла

Михало Пупин

Михајло Пупин је током школског распуста чувао велика крда волова на пашњацима свог родног Баната. Ноћу су њега и друге дечаке узнемиравали крадљивци стоке који су се крили у великим кукурузиштима. „Да би спречили лопове, дечаци су користили нарочит начин дојављивања. Једни би забатали ножеве с дугачком дрвеном дршком дубоко у земљу и ударањем по дршци производили звук, док су остали, лежећи на земљи, ува прислоњеног о тле, ослушкивали откуда долазе звучни сигнали. „Вежбајући”, прича Пупин, „постали смо стручњаци за ову врсту сигнализације. Запазили смо да се звук много брже простире кроз земљу него кроз ваздух и да чврста земља боље преноси звук од растресите узоране земље.” Професор физике у панчевачкој гимназији није му могао објаснити тај феномен нити је могао наћи објашњење у тадашњој физици. Причу о ноћном чувању волова Пупин завршава следећим речима: „Овај феномен је основа открића до којег сам дошао двадесет пет година после ових нових искустава стечених у пастирској летњој школи у Идвору.”

(Према: Јован Деретић, *Културна историја Срба*)

Представљамо ти...

Владимир Пиштало

- Рођен је 1960. године у Сарајеву.
- Један је од најзначајнијих савремених српских писаца. Његова најпознатија дела су поетске прозе *Сликовнице*, *Манифестии*, *Ноћи* и *Крај века*, збирка приповедака *Приче из целој света* и роман *Тесла, њорирет међу маскама*. Роман о Николи Тесли добитник је више различитих награда, међу којима су и НИН-ова награда за најбољи роман објављен у 2008. години и награда Народне библиотеке Србије за најчитанију књигу године.
- Живи у Америци. Предаје светску и америчку историју на универзитету у Вустеру (Масачусетс).

НА КРАЈУ ПОГЛАВЉА

Облици приповедања

Ја сам свезнајући приповедач. То значи да знам одговоре на сва питања: Зашто се нешто дешава? Како се дешава? Где и када се дешава? Како ће нешто почети и како ће се завршити? А знате, најбоље је то што у свему што се дешава ја уопште не учествујем! Чак ни као писац!

Приповедање у трећем лицу једине

Не може се одредити **физиономија** приповедача. Не знамо како он изгледа, како се зове или колико има година. Он се не јавља у тексту. Он стоји изван онога о чему приповеда. То значи да не учествује у радњи као њен лик, али говори као да о њој све зна. Но, то не значи да је у питању писац. Писац припада нашем, реалном свету. Он ствара причу која представља неки други, измишљени свет. У њој живе његови јунаци. Један од њих је и онај који о том свету приповеда, али у њему не живи. Он је негде између света приче и нашег света. Пошто не припада свету приче, он може да говори о њему **објективно**.

Ми смо приповедачи у првом лицу. Говоримо увек о својим осећањима и ставовима, својим искуствима и сазнањима. Нисмо свезнајући, али смо бар искрени. Везани смо за све оно о чему говоримо, односно учествујемо у свему што се дешава. Ми смо део приче. Само, нисмо ми њени писци. Писац је створио и нас, као уосталом и саму причу.

Приповедање у првом лицу једине

Приповедање у првом лицу једине може да се јави у причи на два начина:

- некада је цела прича исприповедана у првом лицу;
- некада је део приче исприповедан у првом лицу: на пример, када се наводе речи неког лика.

Ако је прича у целини исприповедана у овом облику, онда она има исповедни, **субјективни карактер**. Неки јунак говори о своме искуству, осећањима, доживљајима, мислима... Све је дато из његове **перспективе**, односно онако како он види догађаје. У овом облику нема објективности. Међутим, многи писци реализма користили су овај облик зато што су хтели да увере своје читаоце да је оно што лик у причи говори истина. Тако је оно што је **субјективно** истовремено и **реалистично**. Догађаји у причи наликују некој ситуацији из живота. О томе говори лик који је у њима учествовао или им био сведок.

Кућа наспред пута

Милош Црњански, *Сеобе I* (одломак)

Иво Андрић, *Мост на Жейи* (одломак)

Милош Црњански, *Ламенти над Београдом* (одломак)

Исидора Секулић, *Ми и стварности*

Добрица Ћосић, *Деобе* (одломак)

Оскар Давичо, *Србија*

Љубомир Симовић, *Балада о Стојковићима* (одломак)

Кључне речи:

роман; дескрипција; ентеријер; екстеријер; пејзаж;
портрет; ламент; есеј; монолог; унутрашњи монолог;
дијалог; драмски дијалог; драмски монолог; полилог;
рефрен

Милош Црњански

Сеобе I

(одломак)

Основна тема романа *Сеобе I* је живот угарских Срба у XVIII веку. Писац прати судбину оних који су након Велике сеобе 1690. године своје уточиште од турске одмазде потражили северно од Дунава и Саве. Дошавши у јужну Угарску на позив цара Леополда I, Срби су се населили у пограничним деловима царевине. Били су њена најјача одбрана.

Да би написао овај роман, Црњански је користио бројна документа и мемоаре једног генерала из тог периода, Симеона Пишчевића. Радња романа прати судбину славонско-подунавског пука који предводи Вук Исакович. Писац представља догађаје који су се одиграли од пролећа 1744. до пролећа 1745. године. Међутим, на историјској позадини он слика и личне судбине јунака Вука Исаковича, његове супруге Дафине и брата Аранђела. Реч је о класичној причи о одласку и повратку ратника. Током одсуствовања Вука Исаковича одигравају се брачно неверство, братоиздајство и смрт супруге. Свет у који је веровао потпуно се променио.

полк – пук, војна формација

Печуј – град у Мађарској који се данас налази непосредно уз мађарско-хрватску границу

земуница – примитивна просторија за становање, укупана у земљу; војнички заклон у земљи

гунгула – метеж, гужва

кубура – врста пиштоља на барут

фишек – оно у чему се чувао барут за пуњење пиштоља

отембесити (се) – оклембесити (се)

шија – врат

тур – задњи део панталона

недокучив – несхватљив, неразумљив; неухватљив

потштеност – туга; нерасположење

V

ОДЛАСЦИ И СЕОБЕ НАЧИНИШЕ ИХ МУТНИМА И ПРОЛАЗНИМА, КАО ДИМ, ПОСЛЕ БИТАКА

[...]

Славонско-подунавски полк беше отишао на војну, после смотре у Печују, као пребијено псето, понизан и тих. У развученим, искривљеним, двојним редовима, дизао је прашину као стока, обилазећи села и баруштине, газећи од јутра до мрака песак, ливаде и блато. Спавајући на мрачним, великим сенкама шума, на трави, пук се будио зором као пијан, прозебао, са ињем на перчинима и брцима, па је започињао да урла и да пева отегнуто... еј, еј... да одмах затим замукне, пашући оружје, видевши да више не зна где се налази, ни куда га воде.

Био је стигао до границе земљишта о коме се причало по селима и земуницама његовим, и свет, који се настављао после, био је непознати, неизвесни свет, из којег је знао да ће се вратити са гомилом мртвих.

Збијен, све више, кретао се даље као стадо, све ниже опуштених глава, прелазећи њиве и насеља, и не погледавши их. При прелазу преко мостова настајале су гужве и гунгуле, огорчене и бесмислене. Дуге пушке, оковане бакром и сребром, што их је пук носио као батине, после неколико дана убрзаног

хода, раздирале су кожу, на десном рамену. Кубуре, ножеви, фишеци, у превезима на трбуху отембесише се о шије људске, тако да је пук ходио сав раскречен, као да су му чворнате пањеве привезали за тур.

Прашина, зној и ситне, црне мушице беху им се залепиле на ноздрве и очне капке. Међу зубима су шкргутали песак.

Певачи, што беху истерани на чело пука, умукоше. За ловачким псима официра, који су јахали пред пуком, димећи из лула, било је потрчало мноштво сељачких паса, који су после, изгубивши траг за повратак, ишли повијених репова и испалих језика, међу ногама војника. Цео пук је смрдео на лој, издалека.

После неколико дана већ, беше сасвим затупео мозгом, у напору непрекидног хода, ношен, као бујицом, све даље, не знајући куд иде.

Зато, не гледајући око себе, погледао је каткад увис, као да је одлазио са земље. Обузимао га је страх од туђине и нечег сасвим лудог.

Застајкујући сред непознатих села, тискајући се преко необичних му мостова, заноћивши више пута крај бунара, невидљивих у мраку, пук никако није могао да схвати како је тако, лудо, уопште могао и поћи.

У околини Печуја још су га стизали кумови из напуштених села, носећи за њим хлебове. Понека жена ишла је за братом по четрнаест дана хода пре него што се вратила. Гладан увече и прозебао јутром, крај запаљених стогова, тек сад поче да увиђа шта је учинио. Оставив своја села, остављао је и све што му беше разумљиво и видљиво да зађе у тај свет неразумљив и недокучив.

Сељаци, које видеше при пролазу, на пољима, орали су јашући. Једино још овце сећаху их на њихове овце на дому и понеки коњ, мрков, на понеког њиховог мркова.

Иначе, поверова се, најпоследње, у целом полку да не иду на Турке, као пре, те им се земља којој су ишли, учини, збиља, тајанствена и незнана. Наступила је тада дубока потиштеност.

Оно што је остало код куће, поче, у сећању њиховом, као и у души Исаковичевој, да се разлива и да нестаје као дим. Гледајући пред собом све више брда, равница баровита са које пођоше, дође им као сан, са свим својим бунарима и оборима. Као и магле што су лебделе ниско, над пољанама и нестајале иза њих, раскидаше се, у њиховим мислима, и слике њихових жена и деце.

Кад се измени дрвеће, прво на обронку видика, па затим и у околини, кад им се промени и земља под ногама и ваздух, који је постајао зрачан, хладан, они се снуждише сасвим.

Велике промене на небесима дешаваху се пред њима; дуж реке се продужише густе шуме, у којима су ломили жбуње и рили по кишници дивљи веорови; копци

стог – гомила
пожњевеног жита,
сламе, сена и сл.

обор – ограђен простор
за стоку, тор, стаја

Радкерсбург – Радебург,
град у Немачкој

Марија Терезија –
аустроугарска царица

ханџар – нож савијеног
облика, ношен у
корицама за појасом

Мура – река која
протиче кроз Аустрију,
Словенију, Хрватску и
Мађарску

кружаху над њиховим главама и испраћаху их до подножја брда, на која почеше да се, изнемогли, успињу.

Као и у души Исаковичевој, и у њиховим душама настаде празнина. Куће и кућишта заборавише, на жену и децу више нису мислили, а своју муку и зној осећаху све јаче. Би им мрско да живе и мрско да се сећају својих на дому. Натраг, нису веровали да ће се икад вратити. Мозгови им затупеше и ни лик својих најмилијих више нису умели да сагледају, у затвореним својим очима, под склопљеним, зажареним очним капцима, са лицем измученим од тих унутрашњих болова и патња, више него од хода и замора. Нежењени су им се смејали, а они који су и пре већ учествовали у ратовима, распричаше се по тишини, у полку, отимајући, ноћу, успут, све што им је до руку дошло.

После одмора у вароши Радкерсбургу, Исакович поче да их ломи вежбама, при ходу. Учио их је да трче са пиштољима у рукама и ножевима у зубима. Тако су пуцали, јурећи у гомили, у стабла дрвећа и ударали ножевима по грању, урлајући при том, углас име Марије Терезије, отегнуто и по такту. Чим би се дохватио са њима неке узвишице, задржао би их и распоредио да трче, пуцајући, у долину, а чим би стигао са њима у долину, задржао би их и распоредио да трче, пуцајући у брег, куда би се пред њима, брзо, износила застава.

Код мостова их је делио у два табора и лично их водио једне против других, тако да их на мосту помеша и збрка, вртећи се бесно на коњу, међу блештећим ханџарима, у диму од барута, међу њиним збуњеним гомилама, што су урлале раздражене и крволочне.

При логоровању, мучио их је копањем јарака, крај којих морадоше остати лежећи, док су под земљом паљена бурад пуна барута.

Изнемогли од тих вежбања, они су се непрекидно пели кроз шумовита брда. Било је дана кад су пет пута на дан прелазили Муру, која је кривудала, газећи воду. Беху као излудели од промена.

Ходали су брдом, у чијој сенци, доле, остадоше оранице, села, цркве, виногради које су видели са висине, као тице, а не као људи. Пролазили су испод огромних стена што су им висиле над главом. Чисти и безбројни потоци жуборили су са тих стена, и ваздух што је продирао у груди као нож. Поразбољеваху се многи. [...]

БЕСКРАЈАН ПЛАВИ КРУГ. У ЊЕМУ, ЗВЕЗДА

[...]

Још једном, и као журећи се, пре него што опет буде стигао у близину Аранђелову, у своје насеље, у своје бриге, Вук Исакович поче размишљати о Русији. Још увек уверен да ће се одселити са децом и својим слугама тамо, грабио је да овако, несметан, још једном промисли како је то једино што га може спасити од свега тога, неизмерно бедног, ниског и тегобног што га на дому, и идућих година, чека. Отићи некуд и живети безбрижно, одвести и ове људе, да живе негде лако и пријатно, чинило се Вуку Исаковичу тако могуће. Негде је морало бити нешто светло, значајно, па треба отићи тамо.

Русија му се чињаше као неко надземаљско царство. Чуо је да су неки који су тамо из белог света дошли, постали богати и моћни. Да су одмах добили по један чин више. Да се тамо живи и ратује господски. Да су цркве дивне и слатко православље. Овде га је чекала само беда и непрекидна жалост, што га је чинила безумним, очајним, чудним. Овде га је чекало само бездано ништавило и празнина, што их је видео најпосле тако близу, пред собом и својом старошћу.

Од свег живота, размишљајући, виде у прошлости, светле, само оне чисте звезде и сребрне, шумске путање и траве, над којима се спуштала априлска магла, са обронака брда, којима се и сад ближио. Где је некад живео, у првим данима свога брака, са женом, чијем се гробу и чијој се деци сад враћао, а у будућности, само ту

за навек – заувек

јаз – провалија

безграничну, завејану Русију, куд мишљаше да се одсели, да би једном већ лакше живео и да би се већ једном одморио и смирио.

Празно је било пред њим све и узалудно за навек за њим, што беше прошло. Ништа није постигао ни у овом рату, као ни остали, и све то његово ходање и сељакање само се једнако настављало. До дна међутим, у себи, осећао је да је немогуће да све то тако прође и како га вуче глас неки, обећавајући му нешто ванредно, при свршетку.

Пред празним јазом, лудом провалијом, у којој виде живот свој и децу, женину смрт, братовљеву судбину, повратак својих војника, лелек и кукање што га чекају, увиде да му је живот прошао и да га више поправити не може, као ни ниску судбину свих тих, који су били пошли са њим и који се сад враћају, у своје баруштине и благишта.

Негде мора бити лакшег живота, ведрине догађаја, што се сливају као чисти и хладни, пријатни, пенушави слапови. Одселити се треба зато, отићи некуда, смирити се негде, на нечем чистом, бистром, глатком као што је површина дубоких, горских језера. Живети по својој вољи, без ове страшне збрке, идући за својим животом, за који се беше родио. Идући нечем ванредном, што је, као и небо, осећао да све покрива. [...]

Трагом речи

1. У одломку из петог поглавља романа описује се полазак славонско-подунавског пука у рат. Запажај детаље у изгледу описаних предела. Куда се славонско-подунавски пук упутио? Какво је његово расположење? О чему размишља? Чеге се боји? Издвој и анализирај слике којима је представљена атмосфера безнадежности и страха од непознатог.

2. Шта за тебе значи појам *сеоба*? Сагледај место Вука Исаковича у времену сеобе. Наведи основне особине његовог карактера. Шта је у његовом понашању посебно упечатљиво? О чему он размишља? Какав је његов однос према ратовању? Размишљај о његовом ставу према животу и смрти и наведи своје закључке.

3. Десето поглавље је последње у роману. Славонско-подунавски пук се враћа из рата. Анализирај о чему Вук Исакович тада размишља. Шта се током његовог одсуствовања од куће догодило са његовом женом Дафином? Какав је Исаковичев однос према прошлости? Чему се нада у будућности? Која је земља његова идеална постојбина? Објасни због чега чезне за том земљом. Повежи његове снове о идеалној земљи са насловом десетог поглавља и објасни тај наслов. Присети се значења појма звезда из читанке за VI и VII разред.

Радионица

О животу Милоша Црњанског могао би се написати одличан роман. Он је био бунтовник, путник, креативан стваралац, полиглота, сликар (знао је многе стране језике и њима се успешно служио), заљубљеник у позориште и филм, изгнаник, повратник... Нажалост, сачувано је изузетно мало његових личних предмета. Они се данас налазе у Народној библиотеци Србије, где постоји легат (заоставштина) овог писца. Пишчева супруга, Вида Црњански, основала је након мужевљеве смрти његову задужбину са циљем да се стара о његовом духовном завештању – његовим делима. Задужбина Милоша Црњанског то и данас чини на најбољи могући начин. Интернет адреса ове задужбине може ти бити добро полазиште за упознавање са животом и делом нашег великог писца. Уз помоћ наставника пронађи што је могуће више података о његовом раду на драми и филму, његовим сликарским покушајима, о њему као репортеру листа „Политика”... Резултате својих истраживања представи на часу.

Милош Црњански као дечак

Представљамо ти...

Милош Црњански

- Рођен је 1893. године у Чонграду, у Мађарској.
- Школовао се у Панчеву и Темишвару, а завршио историју и упоредну књижевност у Београду и Бечу.
- За време Првог светског рата био је насилно мобилисан, тако да се као аустријски војник борио против Руса на галицијском ратишту. Ово искуство заувек је обележило његов живот и стварање.
- Био је представник књижевне авангарде. Основао је посебан правац у песништву који се зове *суматризам*. Овај правац је добио име по његовој песми „Суматра”. Био је песник, романописац, приповедач, драматичар, путописац, есејиста, мемоариста, публициста. Он је један од најзначајнијих и најбољих писаца наше културе.
- Нешто пре почетка Другог светског рата почео је да ради у дипломатској служби Краљевине Југославије. Након ослобођења живео је као емигрант у Лондону. У земљу се вратио тек 1965. године.
- Његова најпознатија дела су романи *Сеобе*, *Друџа књиџа Сеоба*, *Роман о Лондону* и *Дневник о Чарнојевићу*. Посебно место припада његовој лирици (љубавној и мисаоној), као и драмама.
- Умро је 1977. године у Београду.

Иво Андрић

Мост на Жепи

(одломак)

„Мост на Жепи”, за неке и најбоља приповетка српског нобеловца Иве Андрића, први пут је објављена 1925. године. У овој приповеци наизменично се прати судбина два лика – великог везира Јусуфа, који је пореклом из Жепе, малог места у Босни, близу ушћа реке Жепе у Дрину, и неимара, безименог, тајновитог Италијана који гради мостове по Отоманској империји.

пасти у немилост – када је неко непријатељски према некоме расположен

осама – самоћа

опервазити – оивичити

надгробни нишан – надгробни споменик

наличје – задња, друга страна нечега

понајимућнији – највише богат

отплавити – када водена бујица нешто однесе

зајазити – обуздати

чесма са три луле – чесма са три славине

Четврте године свога везировања посрну велики везир Јусуф, и као жртва једне опасне интриге паде изненада у немилост. Борба је трајала целу зиму и пролеће. (Било је неко зло и хладно пролеће које није никако дало лету да гране.) А са месецом мајем изиђе Јусуф из заточења као победник. И живот се настави, сјајан, миран, једноличан. Али од оних зимских месеци, кад између живота и смрти и између славе и пропасти није било размака ни колико је оштрица ножа, остаде у победнику везиру нешто стишано и замишљено. Оно неизрециво, што искусни и напаћени људи чувају у себи као скровито добро, и што им се, само покаткад, несвесно одражава у погледу, кретњи и речи.

Живећи заточен, у осами и немилости, везир се сетио свога порекла и своје земље. Јер, разочарање и бол одводе мисли у прошлост. Сетио се оца и мајке. (Умрли су обоје још док је он био скроман помоћник надзорника царских штала, и он је дао да им се опервазе гробови каменом и подигну бели надгробни нишани.) Сетио се Босне и села Жепе, из ког су га одвели кад му је било девет година.

Било је пријатно, тако у несрећи, мислити на далеку земљу и раштркано село Жепу, где у свакој кући има прича о његовој слави и успеху у Цариграду, а где нико не познаје и не слути наличје славе ни цену по коју се успех стиче.

Још тога истог лета он је имао прилике да говори с људима који су долазили из Босне. Распитивао је, и казивали су. После буна и ратова бејаху наишли неред, оскудица, глад и свакојаке болести. Он одреди знатну помоћ свима својима, колико год их још има у Жепи, и у исто време нареди да се види шта им је најпотребније од грађевина. Јавише му да има још четири куће Шеткића и да су понајимућнији у селу, али да је и село и сав тај крај осирوماшио, да им је џамија оронула и погорела, чесма пресахла; а најгоре им је што немају моста на Жепи. Село је на брегу крај самог утока Жепе у Дрину, а једини пут за Вишеград иде преко Жепе, педесетак корака повише ушћа. Какав год мост начине од брвана, вода га однесе. Јер, или набуја Жепа, нагло и изненада као сви горски потоци, па подрије и отплови греде;

неимар – зидар,
градитељ

коље – дрвени стубови
пободени у земљу

иловача – врста црвене
глине

корито – речно дно

плетер – ограда, плот

Митровдан –
православни
хришћански празник
Светог Димитрија који
се прославља 8. новембра

или надође Дрина, па зајази и заустави Жепу код ушћа, и она нарасте и дигне мост као да га није ни било. А зими се опет ухвати поледица по брвнима, па да се поломе и стока и људи. Ко би им ту мост подигао, учинио би им највеће добро.

Везир даде шест ћилима за џамију и новаца колико треба да се пред џамијом подигне чесма са три луле. И у исто време одлучи да им подигне мост.

У Цариграду је тада живео један Италијан, неимар, који је градио неколико мостова у околини Цариграда и по њима се прочуо. Њега најми везиров хазнадар и посла са двојицом дворских људи у Босну. [...]

Отпоче рад. Свет није могао да се начуди необичном послу. Није ни наличило на мост оно што се радило. Најпре побише укосо преко Жепе тешке борове греде, па између њих два реда коља, преплетоше пружењем и набише иловачом као шанац. Тако свратише реку, и једна половина корита остаде сува. Управо кад су довршили тај рад, проломи се једног дана,

негде у планини, облак, и зачас се замути и набуја Жепа. Ту исту ноћ провали већ готов насип по средини. А кад сутрадан освану дан, вода је била већ спласла; али је плетер био испроваљиван, коље почупано, греде искривљене. Међу радницима и у народу пође шапат да Жепа не да моста на се. Али већ трећи дан нареди неимар да се побија ново коље, још дубље, и да се исправе и поравнају преостале греде. И опет је из дубине одјекивало каменито речно корито од маљева и радничке вике и удараца у ритму. [...]

На петнаест дана пред Митровдан, свет који је прелазио Жепу преко брвана, мало повише градње, примети први пут како се с обе стране реке помаља бео гладак зид од тесана камена, оплетен са свих страна скелама као паучином. Од тада је растао сваког дана. Али уто падоше први мразеви и рад се обустави. Зидари одоше кућама, на зимовање, а неимар је зимовао у својој брвнари, из које није готово никуд излазио, повоздан погнут над својим плановима и рачунима. Само је радњу пригледао често. Кад, пред пролеће, стаде лед пуцати, он је сваки час, забринут, обилазио скеле и насипе. Покаткад и ноћу, са лучем у руци.

Још пре Ђурђевдана вратише се зидари и рад отпоче поново. А тачно у пò лета би посао довршен. Весело оборише радници скеле, и из тога сплета од греда и дасака појави се мост, витак и бео, сведен на један лук од стене до стене.

На свашта се могло помислити пре неголи на тако чудесну грађевину у растргану и пуну крају. Изгледало је као да су обе обале избациле једна према

поваздан – стално, сваки дан, непрестано

луч – боровина, борово дрво (за потпаљивање ватре)

Ђурђевдан – православни хришћански празник Светог Ђорђа који се прославља 6. маја

кукриковина – врста зељасте биљке

павита – врста биљне пузавице

касаба – градић, варошица

брид – ивица, руб

дућанције – трговци

куга – тешка заразна болест

фрањевац – редовник католичког реда Светог Фрање Асишког

фратар – члан католичког верског реда

тестамент – документ којим неко изражава своју последњу вољу, жељу и одређује шта треба радити са његовим иметком након његове смрти

другој по запењен млаз воде, и ти се млазеви сударили, саставили у лук и оставили тако за један тренутак, лебдећи над понором. Испод лука се видело, у дну видика, парче модре Дрине, а дубоко под њим је гргољила запењена и укроћена Жепа. Дуго нису очи могле да се привикну на тај лук смишљених и танких линија, који изгледа као да је у лету само запео за тај оштри мрки крш, пун кукриковине и павите, и да ће првом приликом наставити лет и ишчезнути.

Из околних села поврве свет да види мост. Из Вишеграда и Рогатице су долазили варошани и дивили му се, жалећи што је у тој врлети и дивљини а не у њиховој касаби.

– Ваља родит везира! – одговарали су им Жепљани и ударали дланом по каменој огради, која је била права и оштрих бридова, као да је од сира резана а не у камен сечена.

Још док су први путници, застајујући од чуђења, прелазили преко моста, неимар је исплатио раднике, повезао и натоварио своје сандуке са справама и хартијама, и заједно са оним везировим људима кренуо пут Цариграда. [...]

А дућанције га све више испитују о неимару и његовом животу, и све се више чуде и не могу да нажалe што га нису боље и пажљивије загледали док је још пролазио вишеградским сокацима.

А неимар је дотле путовао, и кад би два конака до Цариграда, разболе се од куге. У грозници, једва се држећи на коњу, стиже у град. Одмах сврати у болницу италијанских фрањеваца. А сутрадан у исто доба издахну на рукама једног фратра.

Већ идућег дана, ујутро, известише везира о неимаровој смрти и предадоше му преостале рачуне и нацрте моста. Неимар је био примио само четврти део своје плате. Иза себе није оставио ни дуга ни готовине, ни тестаментa ни каквих

наследника. После дужег размишљања, одреди везир да се од преостала три дела један исплати болници, а друга два дају у задужбину за сиротињски хлеб и чорбу. [...]

Прошле су, још летос, две године од његова пада и заточења. У прво време, после повратка на власт, он није примећивао какве промене на себи. Био је у најлепшим годинама кад се зна и осећа пуна вредност живота; победио је све противнике и био моћнији него икад пре; дубином скорашњег пада могао је да мери висину своје моћи.

уљуђеност –
пристојност, културност

газ – плитко место у
реци где се може прећи
гажењем, пешке

џамија – муслиманска
богомља

ћерамида – цреп за
покривање кућа

муалим – заступник
везира

Али што је више одмицало време, њему се – уместо да заборавља – у сећању све чешће јављала помисао на тамницу. Ако је и успевао понекад да растера мисли, он није имао моћи да спречи снове. У сну поче да му се јавља тамница, а из ноћних снова је, као неодређен ужас, прелазила у јаву, и тровала му дане.

Постаде осетљивији за ствари око себе. Вређали су га извесни предмети које пре није ни примећивао. Наредио је да се дигне сав сомот из палате и замени светлом чохом која је глатка, мека и не шкрипи под руком. Омрзну седеф, јер га је у мислима везивао с неком студеном пустоши и осамом. Од додира седефа и од самог погледа на њ трнули су му зуби и пролазила језа уз кожу. Све покућство и оружје у ком је било седефа одстрањено је из његових соба.

Све поче да прима са прикривеним али дубоким неповерењем. Однекуд се устали у њему ова мисао: свако људско дело и свака реч *моју* да донесу зло. И та *мојућности*

поче да веје из сваке ствари коју чује, види, рекне или помисли. Победник везир осети страх од живота. Тако је и не слутећи улазио у оно стање које је прва фаза умирања, кад човек почне да с више интереса посматра сенку коју ствари бацају него ствари саме.

То је зло ровало и кидало у њему, а није могао ни помислити да га коме исповеди и повери; па и кад то зло доврши свој рад и избије на површину, нико га неће познати; људи ће казати просто: смрт. Јер, људи и не слуте колико има моћних и великих који тако ћутке и невидљиво, а брзо, умиру у себи.

И овога јутра везир је био уморан и неиспаван, али миран и сабран; очни капци су му били тешки а лице као слеђено у свежини јутра. Мислио је на странца неимара који је умро, и на сиротињу која ће јести његову зараду. Мислио је на далеку брдовиту и мрачну земљу Босну (одувек му је у помисли на Босну било нечет мрачног!), коју ни сама светлост ислама није могла него само делимично да обасја, и у којој је живот, без икакве више уљуђености и питомости, сиромашан, штур, опор. И колико таквих покрајина има на овом божјем свету? Колико дивљих река без моста и газа? Колико места без питке воде, и џамија без украса и лепоте?

У мислима му се отварао свет, пун свакојакних потреба, нужде, и страха под разним облицима.

Сунце је блештало по ситној зеленој ћерамиди на киоску у врту. Везир обори поглед на муалимов натпис у стиховима, полако подиже руку и прецрта двапут цео натпис. Застаде само мало, па онда прецрта и први део печата са својим именом.

Остаде само девиза: *У ћутању је сигурност*. Стајао је неко време над њом, а онда подиже поново руку и једним снажним потезом избриса и њу.

Тако остаде мост без имена и знака.

Он је, тамо у Босни, блештао на сунцу и сјао на месечини, и пребацивао преко себе људе и стоку. Мало – помало, ишчезну посве, онај круг разроване земље и разбацаних предмета који окружују сваку нову градњу; свет разнесе и вода отплови поломљено коље и парчад скела и преосталу грађу, а кише сапраше трагове клесарског рада. Али предео није могао да се приљуби уз мост, ни мост уз предео. Гледан са стране, његов бео и смело извијен лук је изгледао увек издвојен и сам, и изненађивао путника као необична мисао, залутала и ухваћена у кршу и дивљини.

Онај који ово прича, први је који је дошао на мисао да му испита и сазна постанак. То је било једног вечера кад се враћао из планине, и уморан, сео поред камените ограде на мосту. Били су врели летњи дани, али прохладне ноћи. Кад се наслонио леђима на камен, осети да је још топао од дневне жеге. Човек је био знојан, а са Дрине је долазио хладан ветар; пријатан и чудан је био додир топлот клесаног камена. Одмах се споразумеше. Тада је одлучио да му напише историју.

Трагом речи

1. Основни **мотив** приповетке је мост, његов настанак и трајање. Наведи још два мотива која су са њим чврсто повезана. Размисли о **композицији** приповетке и издвој три целине. Присети се Андрићевог текста о мостовима из есејистичке прозе „Мостови”, обрађиване у петом разреду, и образложи шта све може да означава мост као симбол.

2. На основу приповетке наведи шта сазнајеш о животу везира Јусуфа. Обрати посебну пажњу на његово утамничење и излазак из тамнице. Уочавај показатеље његове промене. Шта је пожелео да уради?

3. Размисли о односу неимара и моста и наведи по чему је он необичан. Опиши ток изградње моста и његов коначни изглед. Како су мештани реаговали на „чудесну грађевину у растргану и пусту крају”? Каква је судбина задесила неимара?

4. О којим стиховима везир Јусуф размишља и какве мисли они у њему побуђују? Објасни **значење** израза „У ћутању је сигурност”. Зашто је човеку потребно да ствара? Повежи свој одговор са следећом поруком: „Све пролази и нестаје – и моћ, и слава, и богатство, остају само племенита и велика дела.” Мост „без имена и знака” ипак је добио своју историју. Прочитај пажљиво последњи пасус у одломку. Ко је загонетни човек који је одлучио да напише историју моста и тако је сачува од заборавља?

Појмовник

опис или дескрипција	опис ликова	а. спољашњи (физички) опис или портрет б. унутрашњи (психолошки) опис
	опис простора	а. опис спољашњег простора – екстеријер а. 1. опис природе – пејзаж б. опис унутрашњег простора – ентеријер

Бележница

Израз „у ћутању је сигурност”, једини натпис на мосту у Андрићевој причи, припада широком кругу њему сличних израза. Међу њима је и средњовековна изрека „Слушај, гледај и ћути ако хоћеш да живиш у миру.” Сличну поруку преносе и изрази: „боље је слушати него говорити”, „чешће употреби уши него језик”, „уста има, језик нема” и „прећеш се покајати због онога што си рекао него због онога што си прећутао”.

ПУТОКАЗ

У Андрићевој приповеци „Мост на Жепи” препознаћеш многа глаголска времена која писац вешто користи не би ли дочарао драму човека, његовог дела и света. У наредном одломку препознај глаголе и препиши их у свеску. Одреди којим глаголским облицима сваки од њих припада.

„сунце је блештало по ситној зеленој ћерамиди на киоску у врту. Везир обори поглед на муалимов натпис у стиховима, полако подиже руку и прецрта двапут цео натпис. Застаде само мало, па онда прецрта и први део печата са својим именом. Остаде само девиза: У ћутању је сигурност. Стајао је неко време над њом, а онда подиже поново руку и једним снажним потезом избриса и њу.”

Радионица

У Београду постоји неколико места везаних за живот нашег нобеловца као што су Задужбина Иве Андрића и Андрићев музеј. Андрићева задужбина се стара о делима овог великог писца, а Музеј чува предмете из његове заоставштине.

На часу се поделите у две групе. Прва нека прикупи што је могуће више података о Андрићевом животу, навикама, детаљима из његовог свакодневног живота. Друга група ученика нека направи списак његових дела која сте читали до сада, као и страних језика на које су Андрићева дела превеђена. Можете пронаћи и фотографије и записе о додели Нобелове награде за књижевност, као и текст беседе коју је писац тада изговорио. Да бисте то урадили, користите лексиконе писаца и историје српске књижевности. У томе вам може помоћи наставник. На једном од часова можете представити живот и дело овог писца.

Милош Црњански

Ламент над Београдом

(одломак)

Песма *Ламент над Београдом* написана је 1956. године, у време када је наш велики писац још увек живео у емиграцији. Њени стихови откривају да су потекли из душе човека који се налази у изгнанству.

Јан Мајен – норвешко
острво у северном делу
Атлантског океана

клада – део дрвета који
се користи за огрев

„**ничево**” – ништа

„**нада**” – ништа

зорњача – звезда

дажд – киша, пљусак

Јан Мајен и мој Срем,
Париз, моји мртви другови, трешње у Кини,
Привиђају ми се још, док овде ћутим, бдим, и мрем,
И лежим, хладан, као на пепелу клада.
Само, то више и нисмо ми, живот, а ни звезде,
Него нека чудовишта, полипи, делфини,
Што се тумбају преко нас и плове, и језде,
И урличу: „Прах, пепео, смрт је то.”
А вичу и руско: „Ничево” –
И шпанско: „Нада”.

Ти, међутим, растеш, уз зорњачу јасну,
Са Авалом плавом, у даљини, као брег.
Ти трепериш, и кад овде звезде гасну,
И топиш, ко Сунце, и лед суза, и лањски снег.
У Теби нема бесмисла, ни смрти.
Ти сјајиш као ископан стари мач.
У Теби све васкрсне, и заигра, па се врти,
И понавља, као дан и детињи плач.
А кад ми се глас, и очи, и дах, упокоје,
Ти ћеш ме, знам, узети на крило своје.
[...]

Ти, међутим, стојиш над широком реком,
Над равницом плодном, тврд, уздигнут као штит.
Ти певаш ведро, са грмљавом далеком,
И ткаш у столећа, са муњама, и своју нит.
У Теби нема моје људске туге.
Ти имаш стрељача поглед прав и нем.
Ти и плач претвараш као дажд у шарене дуге,
А хладиш, ко далек бор, кад те удахнем.
А кад дође час да ми се срце старо стиша,
Твој ће багрем пасти на ме као киша.
[...]

корморан – врста птице
која живи поред воде

„**томбе**” – гроб

„**сомбре**” – мрак

„**омбре**” – тама

Туарег – припадник
номадског народа у
југозападној Сахари у
Африци

сахат – сат

Финистере и њен стас,
Брак, пољупци, бура што је тако силна била,
Привиђају ми се још, ко неки лептир, булке, клас,
Док, из прошлости, слушам, њен корак, тако лак.
Само, то више није она, ни њен глас насмејан,
Него неки корморан, дивљих и црних крила,
Што виче: зрак сваке среће тоне у Океан.
Па ми мрмља речи „томбе” и „сомбре”.
Па крешти њино „омбре, омбре!” –
И наш „гроб” и „мрак”.

Ти, међутим, крећеш, ко наш лабуд вечни,
Из смрти, и крви, према Сунцу, на свој пут.
Док мени дан тоне у твој понор речни,
Ти се дижеш, из јутра, сав зрацима обасут.
Ја ћу негде, сам, у Сахари, стати,
У оној где су каравани сени,
Али, ко што уз мрвог Туарега чучи мати,
Ти ћеш, до смрти, бити утеха мени.
А кад ми сломи душу, копље, руку и ногу,
Тебе, тебе, знам да не могу, не могу.

[...]

Ти, међутим, сјаш, и сад, кроз сан мој тавни,
Кроз безброј суза наших, вечан, у мрак, и прах.
Крв твоја ко роса пала је на равни,
Ко некад, да хлади толиких самртнички дах.
Хрлим још једном на твој камен стрми,
И тебе, и Саву, и твој Дунав тром.
Сунце се рађа у мом сну. Сини! Севни! Загрни!
Име твоје, као из ведрога неба гром.
А кад и мени одбије час стари сахат твој,
То име ће бити последњи шапат мој.

Трагом речи

1. **Ламент** је посебна врста **тужбалице**. Над чиме лирски субјекат тужи? Какав је његов однос према сопственој прошлости? Чиме је она била испуњена? Зашто је сада све то неважно у поређењу са Београдом?

2. Примећујеш да се у песми непрестано смењују личне заменице за прво и друго лице јединине. Наведи неколико кључних речи за обе одреднице. **Лирски субјекат** се у сећањима креће кроз време и простор. Која стварна географска места он помиње? Издвој догађаје из историје и из личног живота Црњанског о којима говори „лирски субјекат”. На ког те чувеног путника старе Грчке, који је након много мука и времена дошао својој кући он подсећа?

3. У песми се користе бројне **метафоре** и **поређења** не би ли се представио Београд као простор среће. Размисли зашто се „простор среће” доводи у везу са представом лабуда и сунца. Нека ти у томе помогне наша *Бележница*.

Свет занимљивости

О песниковим тешким данима проведеним у изгнанству у Енглеској сведочи одломак из разговора који је Стева Петровић, новинар недељника Дуга, водио са Милошем Црњанским у Лондону.

„Лутам ходницима [...]. Тесно и мрачно. Шкиљи сијалица и осветљава тамна, безлична врата са бројевима. Мирис непроветрених соба, устајали задах кухиња и посуда за смеће, као да немајући излаза, приања и уз мене. Број 79, 80, 81, 82 – у овој кући има преко стотину станова, неколико стотина људских бића живи под овим кровом. Али у ходницима подземне железнице има више трагова о животу него у овом... Стигао сам. Куцам на врата... Постарији човек, уморног избораног лица, главе повезане марамом, вероватно због фризура, отворио је врата. На њему светлоплава, памучна мајица с кратким рукавима, која би пре пристајала младићу... И Милош Црњански ме уводи у свој стан. Једнособан, тесан... Видео сам машину за писање с хартијом навученом на ваљак. Осим те машине није било других трагова о том да овде живи један од најзначајнијих наших песника између два светска рата...”

Имао је тада 63 године. Он новинару отворено каже:

„Када је човек далеко од своје земље, онда је рад на књижевности страховито тежак. Скоро му је немогуће стварати. Ви то, срећом, не можете ни да схватите. А знате ли ви да у старом Риму најтежа казна није била смрт већ – прогонство. Мудри су људи били стари Римљани...”

(Према: Р. Поповић, *Живот Милоша Црњанског*)

Бележница

У „Ламенту над Београдом” јављају се многи појмови на којима Милош Црњански гради своје песничке слике о Београду. Ти појмови су у многим културама народа света заправи симболи и имају своја различита значења. Ево неких од њих који ти могу помоћи да боље разумеш стихове „Ламента над Београдом”.

Примери из песме „Ламент над Београдом”	Симбол и нека од значења које може имати у културама народа света
А хладиш, ко далек бор, кад те удахнем. А кад дође час да ми се срце старо стиша, Твој ће багрем пасти на ме као киша.	БОР је симбол бесмртности и животне снаге, али и истрајности и непоколебљивости. БАГРЕМ је симбол наде и бесмртности.
Ти, међутим, растеш, уз зорњачу јасну, Са Авалом плавом, у даљини, као брег. Ти трепериш, и кад овде звезде гасну, И топиш, ко Сунце, и лед суза, и лањски снег.	ЗВЕЗДА у многим културама света симболизује извор светлости. Она такође може представљати дух, али и сукоб духовног и материјалног. Често се њоме симболично означава жеља. ЗОРЊАЧА је јутарња звезда црвене боје. Назива се још и Венером и Даницом. Она је симбол самог принципа живота. СУНЦЕ симболизује светлост и топлоту, а самим тим и живот. Такође може представљати бесмртност и дух универзума. Код неких народа симболизује владавину (краљевство, царство).
Ти, међутим, крећеш, ко наш лабуд вечни, Из смрти, и крви, према Сунцу, на свој пут. Док мени дан тоне у твој понор речни, Ти се дижеш, из јутра, сав зрацима обасут	ЛАБУД симболизује мушки принцип и соларну, оплођујућу светлост. У грчкој митологији везује се за Аполона па поред наведених значења може симболизовати и снагу песника и песништва.

ПУТОКАЗ

Пажљиво прочитај наведени одломак из „Ламента над Београдом” Милоша Црњанског. Подвучи глаголе у императиву и објасни стилску улогу употребе овог глаголског облика у песми.

Ми и стварност

Есеј или оглед представља размишљање о некој теми, проблему, појави. Писац есеја мора да има свој угао гледања на тему о којој пише. Међутим, његово разматрање неког проблема увек је прожето осећањима. Због свега тога није нимало лако написати добар есеј. Исидора Секулић је била једна од наших најбољих есејисткиња. Текст који је пред тобом говори о њеном виђењу напретка једне културе. Она се у овом есеју пита шта свако од нас може да учини за опште добро народа и средине којој припада.

Ми смо народ који у стварност не верује и који стварност не воли. Док је не познамо, сневамо о њој; а кад нам постане јасна, ми је потцењујемо. Вере и љубави никада немамо за њу. У томе смо слични једноме народу који такође не уме кућу да скући: Ирцима. Бернард Шо, велики социјални реформатор, прича на једном месту како су се Ирци приликом једне спортске игре дивљачки покрвили око једне лопте, која је међутим већ одавно летела на другом крају игралишта. Као Ирци, тако смо и сањали неплодне бунције, тако и нас никад не привлачи прави циљ, тако и ми никад не трошимо снагу онде где треба. У сваком раду и задатку видимо сензацију, личну амбицију и снове. А кад екстаза прође, ствар, наравно, изгледа незнатна, ситна и недостојна. – Код нас нема јединства између оног што треба и што се мора и оног што се ради. У мислима унемо бити стварни, у делима не. Силу мисли трошимо на расправљање неспоразума и несугласица. Практично би било не опажати их. Логика и практика су далеки сродници, а премудрост је врло често немудрост.

Рад за опште народно добро састоји се и код нас одвајкада махом из дужности. Али се те дужности од некад и од данас јако разликују. Пре је било колико узбрдице толико низбрдице, а данас је више узбрдица него низбрдица. *Рад се неизмерно њроширио и компликовао, и у њему њуно одговорности.* Из хиљаду рупа више велике и стварне потребе и национални захтеви. Сто послова нас чека око одржања самог националног опстанка, а осим тога имамо да се бринемо да и културно много не заостанемо од осталих просвећених народа. Велики део енергије морамо употребити на оне послове које су други народи већ збринули, и који нам у први мах изгледају несавремени, а морају се свршити, јер се само преко њих може даље.

Гдегод нас је, свугде тешко живимо. Или се бранили, или се не бранили, зло пролазимо. Или каменом о лонац, или лонцем о камен, тешко лонцу. Тако је и са нама растуренима, сиромашнима и *немарнима*. Нама је с тога потребан један нарочити морал и нарочити принципи и појмови о раду и љубави појединаца према народној ствари. Тај морал би требао да је директна последица љубави према свему човечанству; и чудо је да данас, поред толиких префињених нарави људи не осећају да су све велике љубави, и љубав према природи и љубав према човечанству, узајамне, и да тај морал већ сам по себи доноси награду и задовољство.

Сви ми живимо у кући која гори, и сваки од нас мора грабити што више посла, па макар му и премашао снагу. Сви од реда, и учени и прости, и мушки и женски, ма какви да су, имају посла, и нико се ничим не може извинити. И човек и магаре су мудрији него човек сам; нико није на одмет, кад је реч о раду за сав народ. *Осим рада од кога живимо и лично се издржавамо, сваки треба да пошине и за њошак ошине народној посл.* Стручним својим радом водимо бригу да на време буде цару цареву и Богу божије; а ко ће дати сељаку сељаково, то је опет питање свију нас. – У нашој народној судбини има нечег од оне мистичне истине, да се и зелено дрво суши ако га Србинова рука дотакне; али то долази само одатле, што се многа зла истина о нама не да порећи, зато, што се зло не лечи и не треба. Једанпут треба већ почети лечити и требити!

Замора и колебања, наравно, мора бити, у путевима и правцима морамо грешити и морамо се преметати као зрна на решету, – али се тога не треба плашити. Сабран мора човек бити, и испитати мора оно место на коме је клизнуо и пао.

Ми немамо времена да чекамо и рачунамо на природно сазревање генерација; *ми морамо у свима живим генерацијама и сваковрсним оруђем одједаред и бранили и градили.* Школе међу децом, а свесна и поштена интелигенција међу народом, мора проповедати тај нови морал перманентна рада без одмора. Без одмора, јер за народ радити, то је друмове орати.

Много се оптужује српска неслога, и браћа Бокељи лепо веле: да јој треба српске слоге, не би никад киша пала. Али ако дубље потражимо узроке нашим неуспесима, наћи ћемо да они нису толико последица дефекта у слози, колико је неслога последица дефекта у поимању у волењу стварности. Кад бисмо ми имали инстинкт стварног делања, метод заједничког рада би сам по себи дошао. Нити имамо талента за систематски рад, нити паметне срећености, нити политичке и друштвене дисциплине, и зато се дневно морамо заклињати на верност и оданост у народном раду.

Појмови наши о националним дужностима су доста рашчишћени, али морала и вере у том послу нема. Ако смо народ кадгод и повели, ми смо га завели, јер смо у сваком послу превидели циљ, зашли, никад до стварних резултата не дошли. – Љубав према раду за опће добро треба да постане код нас *не уверење него вера*, вера која ће заменити братске и племенске везе. Те вере ми за сада немамо; немамо вере у сталност стварног рада, и зато и кад развијемо енергију, ми не стварамо и не градимо, него се у нама снаге претварају у маштање и снове. Али ми треба једаред да почнемо сневати сан, који ће се и остварити – јер ако ће нам живот и историја и одселе бити само лепа песма, предстоји нам опасност. Јер, све лепе песме се тужно свршавају!

Зато: напред већ једном, кренули смо на озбиљан *стваран* рад. Да истрајемо на њему, то нам је сада главни задатак.

Шабац (1911)

Трагом речи

1. У време када је овај есеј настао (почетком XX века), наш народ је пролазио кроз убрзани развој у многим областима. Како Исидора Секулић доживљава тадашњи однос нашег народа према стварности? Зашто сматра да нема јединства „оног што треба и што се мора и оног што се ради”? Какав је наш човек у делима, а какав у стварности?

2. Уочи појам **рада за општеномодно добро**. Зашто је за Исидору Секулић он од великог значаја? Какав је био живот нашег народа по њеном мишљењу? Шта му је превасходно потребно? Наведи народне врлине и мане које она истиче.

3. Иако је есеј написан пре сто година, он у себи садржи и **универзалне поруке**. Наведи неку од њих. Размисли о томе шта за тебе данас представљају морал и дужност.

Свет занимљивости

Од ствари, предмета, књига које је Исидора Секулић за живота поседовала, мало тога је сачувано. Међутим, ваља имати на уму то да је ова велика жена била изузетно скромна и да током свог живота није много водила рачуна о сјају и луксузу. То показује и Легат Исидоре Секулић, тачније њена спомен-соба која се налази у Универзитетској библиотеци у Београду. У овом простору чувају се ретки предмети из њеног свакодневног живота. Међу њима су радио „Космај”, зидни сат, посебан тип писаћег стола који се зове секретер, неколико свећњака и једна скромна лампа, као и уметничке слике наших познатих аутора. Посебно место припада великом броју репродукција Богородице с Христом. У њеној личној библиотеци постоји око 2000 књига. Скоро половина је електронски записана. Тако можете прелистати књиге које су јој аутори поклањали и прочитати посвете које су јој том приликом написали. Посебна занимљивост ове спомен-собе јесте у томе што она није затвореног типа. То значи да као члан Универзитетске библиотеке у њој можете читати књиге и бар на тренутак осетити атмосферу у којој је живела и радила Исидора Секулић.

Детаљ с радног стола Исидоре Секулић

Појмовник

Есеј или **оглед** је краћи прозни текст у којем аутор разматра одређено питање. Његова тема може бити из литературе (нпр. како настаје песма), уметности (нпр. о бојама на сликама Пабла Пикаса), али и из свакодневног живота (нпр. о значају помоћи људима, о досади, глобалном загађењу...). Писац есеја увек даје своје виђење теме, односно пише из свог угла. Иако разматра неки проблем, његов стил није строго научан, већ је и емотивно обојен.

Радионица

Очување чистоте и лепоте нашег језика једна је од наших дужности. Истражи које речи најчешће употребљаваш у усменој (разговор) и писаној (e-mail, SMS, MMS...) комуникацији. При том води рачуна о томе како почињеш своје поруке, да ли се потписујеш, колико су поруке дугачке (број речи или слова), колико имаш правописних грешака, да ли су реченице дескриптивне или конкретне... Речи, изразе и реченице до којих током истраживања дођеш, замени изразима из стандардног српског језика.

Представљамо ти...

Исидора Секулић

- Рођена је 1877. године у селу Мошорин, недалеко од Новог Сада. Рано је остала без мајке. Одгајио ју је отац.
- Образовање је стекла у Земуну, Новом Саду, Сомбору и Пешти. Радила је као професор гимназије у Панчеву и Шапцу и Више школе у Београду. Била је прва жена школски управитељ. Докторирала је филозофију у Берлину.
- Позната је по својој прози (*Хроника ђаланачкој њробља*) и путописима (*Писма из Норвешке*). Била је први председник Удружења књижевника. Редовни члан Српске академије наука и уметности постала је 1950. године. Последње године живота провела је у извесном спокојству, поштована и окружена младим писцима, који су је често походили и упијали њену живу и мудру реч.
- Умрла је 1958. године у Београду.

Добрица Ћосић

Деобе

(одломак)

После свог првог романа, *Далеко је сунце*, Добрица Ћосић се 1961. године у роману *Деобе* враћа теми Другог светског рата. Средишња тема овог дела је подела у народу на партизане и четнике и последице до којих је довела. „Откриће” је уводно поглавље романа. У њему је приказана одмазда над народом после партизанске оружане акције у којој је убијено више Немаца. Становници српског села Трнавe затворени су у цркви, у чије темеље је постављен експлозив.

Откриће

припрата – западни улазни део православне цркве, одвојен од остатка цркве зидом и вратима

полијелеј – свећњак/ лустер окачен на средини цркве, с много свећа или сијалица

олтар – најважнији део црквеног храма, светилиште где се врши главни део богослужења у који верници не улазе

иконостас – преграда између олтара и осталог простора у православној цркви, украшена иконама

икона – слика свеца у византијској, православној уметности

кандило – мала стаклена посуда различитог облика, напуњена уљем, у којој гори жижак

Црква се стално пуни народом из светлости, из смрти и пуцњаве. Сунце наваљује на врата, захвата и део припрате, само похватани се спасавају, беже из светлости, тискају у таму, свечани а избезумљени, и што су живи и што улазе у плач.

С крова и зидова цркве помакоше се сенке храстова, и млаз светлости кроз висок и узан прозор проби се у цркву, кос, блистав, густ, дотаче се другог зида, ивицом паде на полијелеј, засу га, запали и оста над главама косих, ка олтару занесених верника. Сноп светлости пренерази људе, наду и сузе; главе се искрећу увис, према греди светлости што постаје претња, велика опомена ту пред олтаром. Гледају светлост, у огњиште у полијелеју; кратка су и свирепа сећања на венчања, славе и крштења. Клонулост хвата, нико не би ни стопу даље, ни стопу ближе светлости која пресеца и дели цркву. Али с врата се тискају, стално придолaze, крчка иконостас, клате се кандила, иконе гребу зидове. У олтар неће, опиру се, гурају назад, немо шуште боса стопала по каменом поду цркве. Зинуше, треснуше олтарска врата, заплака дете.

Жено, напоље из олтара

Морала сам, хтедоше да ми га удаве

Сукњо, не погани место на које до данашњег дана никад ниси ступила

Поломићу иконостас, не гурајте, где ћу с дететом

Напоље, жено, не љути бога

Али не могу. Не могу никако

Гура леђима, преосталим страхом. За њеним у наручју, охрабрена, плачу деца. [...]

[...] Нико не би хтео први да каже број чланова своје породице. Нико не жели да почне бројање. Нека је то и спас, нека их пусте напоље чим се изброје. Зашто да се бројимо, људи смо. Ни за смрт, ни за спас. Старица у тишини, у стиду, у слутњи, под самом гредом диже мараму више главе, људи и жене, задрхтавши, гледају црну мараму, слутња расте, старица завезује први чвор шапћући: да им се путеви завежу, и очи, и мисли: све да забораве, па да не знају куд ће и како да побегну из Трнавe; да моле да им покажемо пут којим су дошли; и више никад да не дођу.

Почнимо

Моји су овде. Седморо нас је

Нас је четворо. Син ми је, као што знате, у заробљеништву

Пиши пет

А где су ти остали

Остадоше у шљивару

Жена ми и ја смо ту, с народом

Ако и себе рачунам, онда из моје куће троје је присутно

Људи, удависте ме. Не гурајте више. Ако за Христа знате. Душа ми је мања од зрна овса

Колико ти је укућана овде

Ја сам, један. А остали, пред ватреним оружјем и псима, прхнуше некуд

Ви у олтару, тишина. Човек поштено прича своје бројно стање

Само брже и краће, само број кажите, молим вас

Ја са својом браћом пример сам, то знате, целом нашем крају. Живимо у љубави и слози. Не мислимо да се делимо, па смо и данас сви, ево, овде у божјој кући

Кажи само број

Ако се рачуна и моја унука Јагода, шест јој је недеља, онда нас је свега седамнаесторо

Је ли крштено дете

Крстили смо га прошле недеље

Онда, учо, урачунај и њега

Немојте децу и болесне да бројите

Немци траже само број

Треба тачно да избројимо, нека знају да смо поштени

Не дамо децу да бројите

Не дамо. Ако и децу, шта ће после бити

Замукните, жене

Пиши пет

На моје име три
Ја сад видим да сам сама
А где су остали
Не знам. Све сам заборавила. Мајко божја, Мајко божја, Мајко божја
Људи, немојте. Комшије смо, није јој то од радости
Шакама јој притисните очи. Смириће се. Јаче, јаче, не знају они за бол
Из моје куће тројица су стигла пушке да носе, и сви знате где су
Да су ти синови комунисти и да су с Душаном Катићем, ти се немачком
команданту похвали
Поштено сам рекао оно што они треба да знају, остало је у њиховој моћи
Због тога и таквих, Трнава биће пуста
Ако срце имаш, и човек јеси, онда умри одмах
Учо, ту је са снахом и унуком, пиши три
Ако
Нећу да кажем број. До гуше је догорело, нећу да кријемо партизане
Зашто сви ми, зашто цело село због њих неколико да настрада. То никад није
било и то није правда. Ви што сте уз врата зовите Немца који зна српски
Хоћемо да кажемо ко је партизан, зовите га, ја ћу да кажем
Продана душо
Издајнице, срам да вас буде
Хоћу да живим. Чист сам, праведан сам
Мртвима не треба поштење. Ко ће да памти
И ја хоћу
Нећеш жив одавде
Хоћу да живим. Око ћу да издам, крв ћу да издам, мајку ћу да издам
Ништа си, немаш шта да издаш
Комунисто
Браћо, браћа смо, не удрите се. Људи, убисте човека
Убиј
Не, деца су му ту
Ако издајника
Људи, ми нисмо овакви, ми нисмо овакви били, па шта је то са нама данас
Врата се отварају, улази светлост, снажна, чиста, па Немац стаје у њу и гледа дуго.
Колико вас има
Господине, ја ћу да вам кажем ко су партизани и ко их помаже. Пустите ме
То нисам њишао

Чујеш ли, бедо
Хоћу у инат
Треба ли и децу да рачунамо
Свакако
Мислите и на одојчад
Рекао сам: моју и она
Онда, свега двеста једанаест. А можда и двеста петнаест
Мало
Шта можемо. Опрости што нас нема више
Како ли је име овом Немцу
А за шта је то мало, господине
За шта
За шта
Кажи, господине
Ја молим за њихину
Милион нас је овде, господине
Не разумем
Треба да разумете. И ја вам понављам: милион нас је овде.
Заћути, Милоше
Молим вас, не шалијте се
Озбиљно вам кажем. Ми смо цео народ. И наше мало село, сада, овога дана
постало је цела земља
Умукни, Бабовићу. Не слушајте га
Да, господине, и ваша земља
О њеј не разумем
Толика је наша патња
Истину говори, господине. Зар не видите колика је светлост земљу обасјала
Кад је дан био овако блистав и светао као овај
Па колика је тишина била ноћас
Целу ноћ су звезде падале, господине
Причајте даље
Слуша
Боже, како ли је име овом Немцу
Осмехује се
Причајте. Смејте се. Певајте
Сигурно воли песму

Певајте, девојке
 Говорите му наше најлепше речи
 Зора
 Шума
 Нећу
 Ливада
 Хлеб
 Очи
 Причајте
 Ноћ
 Певајте, девојке
 Нож
 Смрт
 Видело

Поново молим за њишину. Ојей молим за њишину

Они изговарају најлепше речи српског језика. Најпре певушећи, онда брундаво, претеће.

Немац устукну, светлост уђе дубље у цркву, обасја још неколико глава, извуче револвер и опали метак увис, онда га врати у футролу, у занемелост.

Трагом речи

1. Наведи појединост из овог одломка која на тебе оставља најјачи утисак и образложи због чега. Какав визуелни утисак побуђује уводна слика старице са црном марамом? Шта представља старичина клетва? Зашто она куне? Објасни смисао везивања чворова на црној марами.

2. Шта Немци захтевају од људи у цркви? Како се понашају заточеници стешњени између зидова цркве? Због чега се пребројавају? Зашто људи не пристају тако лако на тај захтев? Шта нам све открива пребројавање? Како разумеш реч у наслову одломка – „откриће”?

3. Издвој сличности и разлике које постоје међу припадницима **колективног лика** народа. Размисли о психолошким и емотивним реакцијама заточених људи. Због чега им је битно име Немца? Зашто је Немцима важно то колико их има а не како се зову? Како разумеш мисао: „Милион нас је овде”? Зашто девојке изговарају „најлепше речи српског језика”? Због чега баш те, а не неке друге?

Појмовник

У одломку „Откриће” из романа *Деобе* Добрице Ћосића представљена је страшна унутрашња драма људи заробљених у цркви. Да би је што уверљивије и пластичније дочарао, писац је употребио све предности **монолога**, **дијалога**, **полилога** па и технике **унутрашњег монолога**.

Монолог и дијалог су два основна облика драмског говора. Они се не морају јављати искључиво у драми. Постоје и у песмама и причама. Тада се називају лирским / епским монологом и дијалогом. Подсетићемо те на основне особине монолога и дијалога у драми од којих многе важе и за монологе и дијалог у прози и поезији.

Драмски монолог	Драмски дијалог
• облик приказивања драмске радње када се један лик не обраћа другом лику, већ самоме себи или публици; • може се рећи да је то нека врста дијалога који јунак води са самим собом. Као да у њему постоје два лика од којих сваки има своје мишљење; • у развоју драме најпре је настао монолог, па тек онда дијалог; • писац користи монолог када жели да: – обавести ликове и публику о ономе чему они нису могли да присуствују; – представи јунакова осећања, мисли и његову унутрашњу борбу.	• врста разговора два лика у драми; • супротан је монологу зато што је у њему мисао увек упућена ка другоме, док је у монологу она довољна самој себи; • писац користи дијалог када жели да: – представи шта се збива у јунаку и да то пренесе у његове поступке и речи (на тај начин се развија драмска радња); – открије карактер јунака. • полилог је назив за разговор у којем учествује више од два лика.

Шта је онда **унутрашњи монолог**?

То је техника којом се представља како јунак разговара са самим собом. Разлика између монолога и унутрашњег монолога је у томе што у унутрашњем монологу јунак не повезује своје мисли у неки логички след. Унутрашњи монолог приказује како се мисли, некад и без јасног реда и логике, везују једна за другу. Често јунак мисли о одређеној ствари, али користећи систем асоцијација он почиње да мисли и о другим стварима које са првом немају баш никакве везе. Док читамо унутрашњи монолог, ми као да гледамо филм о томе шта се одиграва у нечијој души. Зато се овај облик успешно користи када писац жели да прикаже ток свести својих ликова

Радионица

Одломак који сте прочитали представља један низ дијалога и монолога. Приповедања готово да нема. Због тога је овај текст био врло погодан за прављење сценарија за филм или текста за позоришну представу. Јован Ђирилов, наш познати драматург, драматизовао је текст из овог романа управо под називом *Ошкриће*. Комад настао по овом тексту одигран је 1964. године у Југословенском драмском позоришту у режији Мирослава Беловића.

Занимљиво је то да се ни на једном месту не именују лица која говоре. Не знамо ни ко су, ни како се зову, ни колико година имају, ни како изгледају. Покушај да на основу реченица одредиш ко их изговара. Идентификуј јунака тако што ћеш пратити да ли неко други изговара његово име када му се обраћа. Уколико нико не изговара нечије име, онда ти именуј лик на основу онога што говори: одреди да ли је у питању особа женског или мушког пола, колико има година, наведи неку појединост у вези са њом... Све то можеш да учиниш пратећи текст. Када тако поделиш улоге, прочитај одломак са друговима из разреда. Свако нека чита своју улогу. Текст можете поставити и као драмску сцену на часу.

Представљамо ти...

Добрица Ћосић

- Рођен је 1921. године у Великој Дренови код Трстеника.
- Завршио је Вишу политичку школу у Београду. У току Народноослободилачке борбе био је политички комесар у Ресавском партизанском одреду. Након рата обављао је различите функције у друштвеном и политичком животу земље, између осталог и функцију председника Југославије.
- У српску књижевност је ушао романом *Далеко је сунце* (1951). Најчешће пише о догађајима из српске историје XIX и XX века. Његове основне теме су судбина народа и појединца у тешким, бурним и сложеним временима. О томе говоре његови романи *Корени*, *Време смрти*, *Време зла* (трилогија *Верник*, *Грешник*, *Ошвадник*), *Време власти*...
- Добитник је готово свих престижних награда за свој рад у области књижевности и културе. Својим делом обележио је другу половину двадесетог века у развоју српске књижевности.

Оскар Давичо

Србија

Ово је једна од најпознатијих песама о Србији. Песник ју је испевао у облику обраћања домовини. Србија је различито представљена: час је људска фигура која дише, пати, воли..., час је песма радосница, песма жалопојка, милост... Опеване су њене радости и туге, њени порази и победе.

сијерак – сирак, врста жита слична просу, које служи за храну, од чије се цвасти праве метле

мошт – непреврео сок од грозђа

летина – оно што се добије као род, принос са поља након летњег периода

Ја знам сва твоја лица, свако шта хѡћѣ, шта нѡсѣ,
глѣдао сам свѣ твоје ѡчи, разумѣм шта кѡжѹ, шта кријѹ.
Ја мѣслим твоју мѣсао за чѣлом ти у кѡси,
ја знам твоја уста шта љубѣ, шта пѣјѹ.

Еј, пѣјѹ од тугѣ, од знѡја, од мѹкѣ,
од нѡћи, од сијѣрка кѡјѣ се тѣшко мѣљѣ.
Ја сам у млину, сред бѹкѣ
жрѣвња, чѹо свѣ твоје жѣље

и брѣге твоје, ѡј, Србијо међу пѣсмама, међу шљивама
ѡј, Србијо међу љѹдима
на њивама,
ѡј, Србијо међу пѣсмама, међу стаѡдима,
ѡј, Србијо, пѣсмо међу нароѡдима.

Пѣсмо тѹжна, мѣка си мѣлошта
што плѡчѣ као крѣв грѡжђа, као сѹза мѡшта,
као ѡнај пѡљубац, ѡнај мѣрѣс пѣрја што ѹтка
у гѹгутѡње свѡје гѹгутка.

Ѳј, мѣлошто мѣка, клик си дѣвљѣ плѡвкѣ
над јѡром из кѡјѣ стѡсѡ
црѣвенѣ ѹгаљ сѹнца
у зрѣну свѡког клѡса,

али бѡсѡ пѣсмо глѹвѣ жалѡпѡјкѣ,
кѡд прѣстајѹ пѣсме, кѡд пѡчињѹ псѡвке?
Глѡднѡ рѹко, слѣпѣ јѡдикѡвкѣ,
кѡд ѡе хѡјдѹк бѹнѣ из тѣбе да грѹнѣ?

Псѡвке и псѡвке, еј, у чѣјѣ здрављѣ
зѡлуд је ѡрање, зѡлуд је лѣтина?
Клѣтве и клѣтве, за чѣјѣ је трѹпло крѡвљѣ
набрѣкла Мѡчѡа од жѣта, ѡтѣкло Помѡрѡвљѣ,

лажигаће – дечје гаће с
разрезом позади

бу́ре и бу́не, за чи́јē се зу́бе ла́вље
дѣмѣ од млéка о́вца и дѣмѣ плани́на,
кад Ма́чва нѣ́је сѣ́та, кад Ма́чва нѣ́је сѣ́та?

Кроз му́клē ла́нце да́на̄ ко́жа сувòњавѣ.
Свѹ су је прòдeрaли дубо́кѣ рòвови бо́ра̄.
Од рòвовскòг рàта од зèмљē поплáвѣ
и скòрѣ се ли́це преко гла́ди – ко́ра;

то́ ли́це што нѣ́је ли́це, тѣ да́ни што нѣ́су да́ни,
тѣ да́ни ра́њених ли́ца̄, та́ ли́ца као та́бани;
трѣ́е им нè мо́жē нѣ́шта и нѣ́шта – ўдари...
А свàко од ту́ге за да́н

као вèк чи́тав о́старӣ

и збрѣ́кā се, о́ј, Ср̀би́јо ме́ђу бу́нама, ме́ђу шљѣ́вама,
о́ј, Ср̀би́јо ме́ђу љу́дима

на њѣ́вама,

о́ј, Ср̀би́јо ме́ђу пèсмама, ме́ђу бр̀дима,

о́ј, Ср̀би́јо,

пèсмо ме́ђу на́родима.

Ту́жна̄ пèсмо, ма́јко ста́ра̄,
бра́т нам је у та́љигама до́вѹкао из гра́да
ка́мену плòчу, ка́менòг дѣ́нара,
за ме́д на́шег знòја, ви́но на́шег ра́да.

А ђѣ́кајѹ де́ца у ла́жига́ама, под ко́сòм,
у бла́гу, ме́ђу сви́нама, ме́ђу па́ткама,
хра́ниш их, Ср̀би́јо, дру́же, ви́шē прòсом, ви́шē пòстом,
ви́шē ба́јкама, успáвaнкама, ви́шē га́ткама,

и по́крѣ́ваш их мрàком што та́кò те́шко па́да̄
да гнèв по це́лē нòђи до о́блака̄ па́лӣ
бу́но̄м из ко́либа̄, по́ља̄, виногра́да̄,
пе́вајѹћи ср̀цем што се́бе нè жа́лӣ
низ сèдму рѹ́пу на кра́јњој сви́рали,

о́ј, Ср̀би́јо ме́ђу бу́нама, ме́ђу шљѣ́вама,

о́ј, Ср̀би́јо ме́ђу љу́дима

на њѣ́вама,

о́ј, Ср̀би́јо ме́ђу пèсмама у гру́дима,

о́ј, Ср̀би́јо,

бу́но ме́ђу на́родима.

Трагом речи

1. Шта се постиже поступком **директног обраћања** Србији? Каква су осећања лирског субјекта према Србији? Којом **стилском фигуром** је представљена Србија у почетној строфи? Анализирај употребу **мотива** лица, очију, мисли и уста.

2. Обрати пажњу на употребу **узвика** „Ој!” и „Еј!”. Какав стилски ефекат се на тај начин остварује? Зашто се каже да је Србија међу шљивама, људима на њивама, песмама, стадима? Ови стихови представљају непотпуни **рефрен**. Пронађи где се они још појављују у песми. Која реч се у њима мења и зашто?

3. Издвој **поређења** и **метафоре** којима лирски субјекат описује Србију. Размисли које особине жели да истакне када је повезује са освештаним вином, пољупцем и гугутањем гугутке. На које догађаје из српске историје упућују стихови о хајдучким бунама, узалудном орању, дубоким рововима?

4. Једна од кључних одредница Србије је **песма**. Пронађи стихове у којима се Србија назива песмом или се говори о певању. Због чега се Србија назива „песмом међу народима”? Наведи **епитете** који се јављају уз реч песма. Размисли због чега је Давичо узео баш симбол песме не би ли представио Србију.

Свет занимљивости

„Име Срби било је познато још из Карпата у старој словенској прадомовини. Помиње се у Полабљу, Великопољској и поморју. Одржало се и данас као име словенског становништва у источној Немачкој (Лужички Срби). Сама реч „Срби” извођена је из лезгијског израза „сур” (човек) и наставка за множину „би” (људи, народ). У новије време изводи се из речи „пасерб” (сродник), а тумачи се и као савезник, пријатељ, друг. Именом Срби обележава се и у античким изворима становништво словенског порекла које је у сеобама, око VII века, захватило простор од реке Цетине на западу до Ибра на истоку и Боке Которске на југоистоку. Територија коју насељавају Срби назива се, по античким изворима, „Крштена” и „Некрштена Србија”. Романи их обележавају Sclavus (Slavus), Арбанаси Skje (Словен), а Мађари Rasciani, Rassiani, Rászok (по називу Рашке). У домаћим изворима забележено је да Људевит Посавски, после пораза устанка 822. године, бежи из Сиска „Србима у Босну”. Током турске владавине и сеоба становништва у Хрватску и Угарску, име Срби се проширило и по другим крајевима данашњих јужнословенских земаља.”

(Петар Влаховић, *Србија: земља, народ, животи, обичаји*)

Појмовник

Рефрен представља понављање једног или више стихова без обзира на то да ли је песма подељена на строфе или не. Некада се у песми понавља читава строфа. Рефрен има важну улогу за значење песме јер оно што се понавља носи посебан смисао.

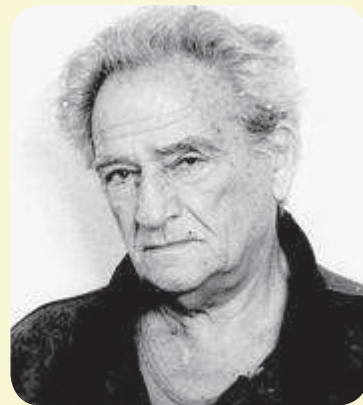
Радионица

Песма „Србија” Оскара Давича је акцентована. Припреми се да је изражајно изрецитијеш, пазећи на ритам, темпо и акценат стиха.

Представљамо ти...

Оскар Давичо

- Рођен је 1909. године у Шапцу. Гимназију је завршио у Београду. Студирао је на париском универзитету Сорбони и на Београдском универзитету, на којем је дипломирао француски језик и књижевност.
- Радио је као професор француског језика у Шибенику, Београду и Бихаћу. Због своје активности у Комунистичкој партији више пута је био хапшен и осуђиван, како пре Другог светског рата, тако и током њега. Када је 1943. године побегао из логора у Италији, придружио се партизанима.
- Оскар Давичо је један од представника **надреализма** у нашој књижевности. Надреализам је књижевни правац који се противи традицији и друштвеним нормама. Песници желе да промене слику света и да ослободе човека свих окова норми и морала. За њих је посебно занимљива људска подсвест.
- Давичове најпознатије збирке песама су *Вишња за зигом* и *Хана*, као и роман *Песма*. За свој књижевни рад више пута је награђиван. Добио је и НИН-ову награду за најбољи роман године.
- Умро је 1989. године у Београду.

Љубомир Симовић

Балада о Стојковићима

Ова песма нашег савременог песника Љубомира Симовића представља део циклуса *После ноћнице*, који је објављен у збирци *Уочи њећних њетлова*. Симовић је представник модерне поезије. Он у својим песмама развија иронију и тако мења традиционалне начине писања песама. То показује и песма „Балада о Стојковићима”.

Бије батинаш, богме својски распалио,
пуца нам кожа, лете мрвице меса;
бије сат, бије два, бије три,
откуд му толико штапова и беса?
Удара богато, удара од свег срца,
већ му се лице од напора криви,
губи дах, застаје, предише, више не може,
и пада мртав уморан,
а ми живи.

Поређају нас везане уза зид,
пуцају у нас, – прска нам лобања,
прска цеваница, подлактица, коска,
отежасмо од олова у телу.
Дође и вече. Уморили се стрелци.
Одвезују нас, псују нам бога и мајку.
Са стрељања се враћамо кући
ко с посла,

и док се у кујни подгрева вечера
жене нам крпе рупе у оделу.

После вечере прегледам домазлук:
закрпим кров, подупрем ограду,
накупим кишницу у каце и араније.
У том и спавању време. Пре но заспим
кажем жени: вешаће ме у пет,
гледај да ме пробудиш нешто раније.

домазлук – домаћинство

аранија – оранија,
бакрени kotaо

Ујутро вешала, нова новцата, чврста,
ужад јака, целати обучени,
– руку на срце, ничему замерке нема.
Вешају нас брзо, вешто и лако.
Висимо тако обешени до мрака,
време је вечери, скидају нас, – ми живи,
сви нас туку и псују; али ако.

Сутрадан зором довуку грања и дрва,
наслажу ломачу, за њу нас голе вежу,
принесу шибицу, потпале,
и гори тако, гори недељу дана,
цела варош од пепела посиви.
Кад све догори, ми изађемо из дима,
краљица пада у несвест, а краљ
трља очи и гледа нас запрепашћено:
Сунце вам ваше, па ви опет живи!

Растржу нас коњма на репове, распињу нас на точку,
секу нам главе, руке и ноге – страшно!
Стрељане нас вешају, поклане нас гуше,
не знамо зашто, а није ни важно.

Судијама је већ свега тога доста?
Смењују стрелце, отпуштају војнике,
целате вешају – они им као криви.
Па опет на нас: те топузином, те топом,
те вешај, те сеци, те кољи!
А ми живи.

Није ту нешто у реду, шапће народ,
то неко штити судије од греха?

А и нас каткад хвата зебња пред сан:
нисмо бесмртни, неће то дуго овако,
доћи ће једном и нама крај,
нећемо издржати,
и умрећемо од смеха.

Трагом речи

1. Песник је своје дело изградио на сликама борбе супротности. Уочи елементе који су супротстављени и образложи њихов однос. Ко се увек налази у средишту борбе добра и зла, малих и великих, моћних и нејаких? Ко односи победу у овим борбама? Као пример за ову борбу наведи неке историјске догађаје који су се одиграли на Балкану.

2. Симовић користи различите песничке слике из народне традиције. На које песме те подсећа стих „растржу нас коњма на репове”? У песми су преплетени трагични и комични елементи. Наведи слике које то упечатљиво илуструју.

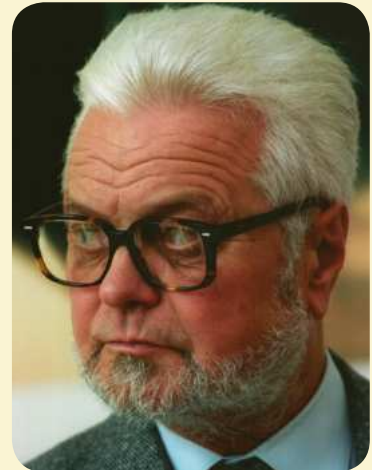
3. Размисли о томе за кога на основу песме можемо рећи да је жртва. Како разумеш закључак песме да ће народ, након свих мука које је преживео, умрети од смеха? Наведи карактеристике тог народа на основу стихова песме. Зашто је песник тај народ назвао Стојковићи?

4. Песникова иронија није усмерена само на оне који су против народа, већ и на сам народ. Који ефекат се постиже употребом колективног лика народа који говори у првом лицу множине? Какав је однос песника према трпљењу свог народа, у чије је име испевао песму? Размисли зашто је песник у наслову своје дело одредио као баладу. Наведи које додирне тачке постоје између ове песме и праве баладе.

Представљамо ти...

Љубомир Симовић

- Рођен је 1935. године у Ужицу. У Београду је завршио студије књижевности. Радио је као уредник часописа *Видици* и програма Радио Београда. Члан је Српске академије наука и уметности.
- Његов песнички језик је необичан. Он спаја идеално и гротескно, озбиљно и иронично. Пева о свакодневним темама, али и о националној прошлости.
- Објавио је више збирки песама (*Весели њобови*, *Шлемови*, *Уочи њрећих њејлова*, *Субојџа*, *Исџочнице*, *Љуска од јајетџа*) есеја (*Дујло дно*, *Ковачница на Чаковини*, *Галой на њужевима*), и драма (*Хасанаџиница*, *Чудо у Шарџану*, *Пуџујуђе њозориџџе Шџојаловић*, *Бој на Косову*).
- Његова дела су превођена на више страних језика, а драме извођене на многим сценама у земљи и иностранству (Пољској, Чешкој, Словачкој, Француској, Швајцарској, Канади, Белгији, Јужној Кореји и Јапану).

НА КРАЈУ ПОГЛАВЉА

Књижевни родови и врсте

УСМЕНА КЊИЖЕВНОСТ		
НАРОДНА ЕПИКА	народна епска поезија	народна проза
	„Пјесме јуначке најстарије” (песме о Немањићима, Мрњавчевићима, Марку Краљевићу; Косовском боју; последњим Бранковићима, Црнојевићима, Јакшићима...) „Пјесме јуначке средњих времена” (песме о хајдучима и ускоцима) „Пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу”(песме о Првом и Другом српском устанку; песме о ослобођењу Црне Горе од Турака)	• басна • прича о животињама • бајка • новела • шаљива прича/приповетка • анegdота • легендарна прича/приповетка • предања (митолошка и демонолошка; етиолошка и есхатолошка; културно-историјска)
НАРОДНА ЛИРИКА	• обредне песме (коледарске и божићне песме; песме на ранилу; лазаричке песме; ђурђевске песме; спасовске песме; краљичке песме; ивањске песме; додолске песме; крстоношке песме) • обичајне песме (свадбене песме; здравице (почашнице); тужбалице) • религиозне песме (митолошке песме; хришћанске песме; морално-поучне песме) • посленичке песме и песме о раду • љубавне песме • породичне песме (успаванке; војничке песме; печалбарске песме) • шаљиве песме	
АУТОРСКА КЊИЖЕВНОСТ		
ЕПИКА	ЛИРИКА	ДРАМА
• роман • приповетка • новела • приповест • кратка прича • анegdота • басна • легенда • житије	• љубавне песме • описне (дескриптивне) песме • мисаоне (рефлексивне) песме • родољубиве песме • социјалне песме • сатиричне песме • елегичне песме • шаљиве песме • програмске песме	• трагедија • комедија (комедија карактера, комедија нарави, комедија ситуације) • драма у ужем смислу • историјска драма • радио-драма • телевизијска драма • сценарио/синопис

Регистар појмова

А

алузија 65
анегдота 131
апозиција 28
аудитивни елементи 142, 162

Б

балада 17
басна 65, 131, 236

В

визуелни елементи 142, 162

Г

глумац 89
- први глумац 89
- други глумац 89
- трећи глумац 89

Д

дидаскалије 142
дијалог 44
- драмски дијалог 227
дневник као облик збирке песама (лирски дневник) 80
драма 142
- драма у ужем смислу 236
- ТВ драма 163
драматизација 156
драмска адаптација 156
- експозиција 150
- заплет 150
- кулминација 150
- перипетија 150
- расплет 150
драмска реплика 156
- драмски дијалог 227
- драмски монолог 227

драмски ликови 170
- гласник 170
- осматрач са зидина 170
- повереник 170
- протагонист и антагонист 90, 170
драмски спев 66
драмски сукоб (конфликт) 150

Е

екстеријер 212
ентеријер 212
еп 44
епске прозне врсте 133
есеј (оглед) 220

Ж

житије 35, 131, 179

И

извештај 51
изрека 64
имажинизам 182
импресионизам 103

К

карактеризација (обликовање) ликова 189
- језичка карактеризација 189
- психолошка карактеризација 189
- социјална карактеризација 189
катарза 90
клетва 37
књижевни лик (јунак) 10, 35, 48, 60, 71, 78, 154, 163, 167, 188, 196

- антагонист 170
- главни лик 21, 90, 170
- колективни лик 231, 242
- комични јунак 143
- протагонист 170
- споредни лик 170
књижевни родови и врсте 236
- подела (класификација) 236
- књижевно-научне врсте 73
- подела (класификација) 73
- аутобиографија 73, 179
- биографија 73, 179
- дневник 73
- мемоари 58, 73, 200
- писмо 73
- путопис 67, 73
комедија 136, 144
комички елементи 141, 150, 167
- језичка (вербална) комика 150, 167
- комика ликова 150
- комика ситуације 150
- композиција 103
- драмске радње 151
- народне епско-лирске песме 17
- народне епске песме 51
- приповетке 212
кратка прича 131

Л

ламент 216
легенда 37, 38, 131
летопис 179
лирски субјекат 95, 103, 106, 191, 216

Љ

љубавна песма

- ауторска љубавна лирска
песма 95
- народна љубавна лирска
песма 76, 77, 94, 95

М

метрика 198
- метричка анализа песме
(појмови) 198
мит 82
монолог 95, 154, 227
- драмски монолог 227
- унутрашњи монолог 227
мотив 10, 11, 16, 23, 81, 92, 95,
106, 111, 120, 121, 125, 150, 181,
191, 212, 231
- главни мотив 11, 23, 94
- динамички мотив 121
- интернационални мотив 11,
74
- наративни мотив 121
- описни (дескриптивни)
мотив 121
- споредни мотив 11, 23,
- статички мотив 121
- романтичарски мотив 92, 94,
111

Н

надреализам 232
народна веровања 38, 79
народна песма 17
- десетерачка епика 74
- епске бугарштице 74
- мотивске песме 74
- осмерачка епика 74
- народна епска песма 74
- народна лирска љубавна

песма 76, 77, 94, 95
- народна романса 17
- хроничарске песме 74
новела 131

О

опис 16, 120, 154, 182
- дефиниција 182
- класификација 182

П

пејзаж 71, 177
песнички циклус 107
петраркизам 82
писмо (као део књижевног
дела) 64, 180, 181, 182
поема 17
позориште 90, 142, 169
- античко позориште 90
- позоришна представа 142, 169
портрет 41, 76, 89, 100, 132, 177
пословица 64
предање 38, 79
приповедање (нарација) 100,
108, 178
- приповедање у првом лицу
100, 108
- приповедање у трећем лицу
108
- ретроспективно приповедање
178, 179
- хронолошко приповедање
178, 179
приповедач (наратор) 100, 190
- приповедач у првом лицу
јединице 108
- свезнајући приповедач 108
приповест 131

приповетка 131, 177, 188

Р

реализам 133, 189
- српски реализам 133, 134
рефрен 198, 231, 232
- дефиниција 198
рима 81, 198
- дефиниција 198
- мушка рима 198
- женска рима 198
- средња рима 198
- чиста рима 198
- нечиста рима 198
- обгрљена рима 81
родољубива песма 110, 232
роман 131, 179, 200, 221
романса 17
- ауторска романса 17
- народна романса 17
романтизам 94, 134
- српски романтизам 94, 134

С

сиже 102
симбол 106, 111, 112
симболизам 103
синоним 81
синопсис 168
сонет 81
- мајсторски сонет 81
- сонетни венац 81
стилска фигура 16, 28, 47, 76,
111, 191, 231
- алегорија 112
- алитерација 192
- асонанца 192
- антитеза 125

- градација 28
- епитет 231
- контраст 125, 191
- метафора 216, 231
- метонимија 44
- парадокс 125
- поређење (компарација) 28, 78, 103, 216, 231
- сатира 150
- симбол 106, 111, 112,
- словенска антитеза 28
- стални епитет 28, 51
- стих 74, 192, 198
- дефиниција 198
- деветерац 198
- десетерац 198
- десетерац (епски/јуначки) 74
- дванаестерац 198
- дугачки стих у бугарштицама 74
- осмерац 198
- осмерац (епски) 74
- петерац 198
- седмерац 198
- шестерац 198
- строфа 81, 192, 198
- дефиниција 198
- дистих 198
- децима 198
- катрен 81, 198
- квинта 198
- нона 198
- октава 198
- терцет 81, 198
- секстина 198
- септима 198
- суматраизам 207

- сцена 35, 88, 120, 163, 167
- балконска сцена 88
- сцена у ТВ драми 163
- сцена у филму 167
- сценски приказ драме и његови елементи 142
- сценарио за филм 164, 228

Т

- телевизијска драма 157, 163
- тема 11, 74, 81, 162, 191
- техника летимичног читања 104
- топоним 37
- трагедија 83, 90
- античка трагедија 90

Ф

- фабула 102
- фантастика 10, 66
- филм 167, 168
- књига снимања 168
- синопсис 168

Х

- хор у античкој трагедији 90
- хуманизам 82
- хумор 71

Ц

- цезура 198
- дефиниција 198

Речник

А

агент – онај који заступа неког, представник, заступник
агитација – подстицање на нешто, наговарање
ађунто (ађутант) – помоћник
антерија – врста горње (мушке и женске) хаљине с дугим рукавима
аранија – оранија, бакрени котао

Б

базрђанбаша – старешина који наплаћује царину
бакат – шум произведен ногама, лупа, топот
барјак – застава
барјактар – онај који носи заставу
басамак – степеник
бедевија – кобила доброг порекла
бели смок – млечни производи
беневреци – панталоне
бећар – неожењен човек, момак, или весељак, лола, бекрија
бешика – колевка
било – врло једноставан ударачки инструмент којим се монаси током дана позивају на богослужења; зове се још и клепало
биљег – надгробни камен
бошка – овеће платно за прекривање нечега; марама
бошча – завежљај; женска марама за главу
буниште – сметлиште

В

ваиз – проповедник
велети – казати
вериге – ланци
владика – највиши чин у православној цркви
војштити – повести војну (рат), војевати
врћи (инфинитив од вргоше) – ставити, поставити

Г

гејак – сељак
главари – старешине
главит – леп, прикладан, главни
главчина – средишњи, ваљкасти део точка, котача
глоба – порез
грдна – ружна; прљава
грђен – велики, страشان
греде – грести, ићи
гријота – грехота, грех
грк – горак
грош – новац различите вредности у разним временима и код разних народа; ситан новац; пара
гунгула – метеж, гужва

Д

даворија – певање, песма, попевка
дажд – киша, пљусак
даица – ујак
дахија – старешина јаничара
диван – веће; разговор, одаја у којој се разговара, одлучује
диванана (диванхана) – веће, скупштина; просторија у којој се већа; разговор
дивит – посуда у којој стоји мастило
дизгин – поводац за коња
долап – овде: орман
домазлук – домаћинство
доцније – касније
друга – другарица, овде: нема јој сличне/равне
дудук – врста пастирске свирале

Ђ

ђеверити – узети неког за девера
ђипити – скочити
ђувеглија – вереник, заручник, младожења
ђул – ружа

Е

екмеџиница – хлебарница
еспал – роба жита слична просу, које служи за храну, од чије се цвасти праве метле

Ж

жујце – жуманце

З

задруга – већа породична заједница у којој сви који су у рођачким односима живе заједно, обрађују имање и воде заједничко домаћинство
ззор – страх
заискати – затражити
залеђе – позадина
замилити – заволети
зањага – за њега
запирати – прати, чистити
запожарити – запалити, избити пожар
зараколити – закодакати
зарити – сијати, блистати
зарф – украшена метална посудница или чашица у којој се ставља шољица (филџан) за кафу
затезати – овде: одуговлачити, двоумити се, предомишљати се
зацело – заиста, стварно, истински
згодан – богат
зготовити – припремити

здјела – чинија
 зебња – страх
 земан – време
 зембил – ручна корпа од трске
 земичка – округли хлебчић
 земунџа – примитивна просторија за становање,
 укопана у земљу; војнички заклон у земљи
 зулуф – зулуф
 зорњача – звезда
 зубун – прслук
 зулум – насиље

И

ибришим – свилен конач
 игуман – старешина манастира
 икона – слика свеца у византијској, православној
 уметности
 иконостас – преграда између олтара и осталог
 простора у православној цркви, украшена
 иконама
 империја – царство
 инок – монах

Ј

јанџик – кожна торба која виси о рамену
 јатаган – дуг, оштар савијен нож са великом дршком
 језан – позив на молитву који упућује мујезин с
 минарета
 јереј – свештеник
 јолдаш – сапутник

К

каваз – наоружан пратилац
 кавга – свађа
 кад се ђаше – кад се хтело
 кадија – судија
 кадуна – турска госпођа
 каил – вољан, рад
 калпак – свечана капа од крзна, коже
 кандило – мала стаклена посуда различитог облика,
 напуњена уљем, у којој гори жижак
 капиџик – прозор
 каравансарај – гостионица с преноћиштем
 карати – грдити, прекоравати
 кардаш – друг
 касабa – градић, варошица
 кафтан – врста дугог капута без поставе
 кашкете – качкети
 кириџија – онај који се бави превозом туђе робе,
 товара, својим колима, коњима
 кита – веза, букет

клада – део дрвета који се користи за огрев
 кљаст – кљакав
 књига опрошћења – писмо за развод брака
 књиге инџијели – свете књиге
 кокице – делови жара
 колан – појас који држи седло на коњу
 коначиште – место на којем се коначи, ноћи,
 преноћиште
 корморан – врста птице која живи поред воде
 кр'ат – врста коња
 крајцара – аустријски бакарни новац
 крма – сточна храна
 кубура – врста пиштоља на барут
 кумити – узети неког за кума

Л

лазарон – скитница, лењивац
 лаф – лав
 лепирица – пахуљица
 летина – оно што се добије као род, принос са поља
 након летњег периода
 лискати – додиривати
 ложница – спаваћа соба
 локумићи – мали комади ратлука, слаткиша

Љ

љескова – блистава, сјајна
 љумати – гегати се

М

магаза – радња, магацин
 магазиџија – власник магазе, односно продавнице,
 трговац
 мал – имање
 малахан – малешан, мали
 марва – стока
 махала – градска или сеоска четврт, улица
 мектеб – муслиманска основна верска школа
 метеж – неред, гужва, пометња
 миндерлук – диван, софа, канабе
 минтан – врста горње мушке одеће
 мјешина – трбух
 молер – сликар
 мошт – непреврео сок од грождја
 мрс – храна која у себи садржи масноће (месо,
 сланина, млечни производи)
 муасера – опсада
 мунара – висок торањ на џамији са кога се позива на
 молитву; минарет
 мундир – свечани капут, блуза од униформе
 мучати – ћутати

муштулук – награда која се даје за добру вест ономе ко је први јави

Н

навора – освештани хлеб (у комадићима) који се у православној цркви дели верницима после литургије

„**нада**” – ништа

намастир – манастир

намастирски – манастирски

натура – природа, темперамент

нацак – врста буздована који с једне стране има секирицу, а с друге чекић

небеске прилике – астрономске појаве

неизречни – неизречив, онај који се не може описати речима

„**ничево**” – ништа

нуто – ето, ево

О

обет – завет

облучје – предњи део седла у облику лука

обор – ограђен простор за стоку, тор, стаја

образ – изглед; слика

образ – част

обрекли – обећали

обрштери – пуковници

огледати – овде: проверавати, испитивати

окропити – попрскати, оросити

олтар – најважнији део црквеног храма, светилиште где се врши главни део богослужења у који верници не улазе

омарина – оморина, спарина

„**омбре**” – тама

опотребити – онемоћати

оправити се – овде: поћи, кренути

отим – тим

отршају – отправљају, шаљу натраг

П

пâс – струк

пасти – овде: слетети

пашовати – владати као паша

педаљ – мера за дужину, размак између врха палца и врха средњег или малог прста кад се испруже

пексијан – поган, рђав човек

пенцер – прозор

перваз – ивица

печалити – радити

пешкеш – дар, поклон

пир – велико славље; бал

пирг – кула од више спратова која је део утврђења

повезача – марама

поклисар – гласник

полијелеј – свећњак/лустер окачен на средини цркве, с много свећа или сијалица

полк – пук, војна формација

пометник – онај који је завејан у међави

постриг – обред којим неко постаје монах. Тада мења име, сече му се коса, и то тако што се узимају четири прамена крстообразно, односно с потиљка, више чела, па лево и десно, и заклиње се да ће водити живот према одређеним правилима.

починути – умрети; упокојити се

практикант – онај који тек почиње да ради, који је на пракси; приправник

преваран – оно што почива на превари

привуза – узица

припрата – западни улазни део православне цркве, одвојен од остатка цркве зидом и вратима

проврљати – прошврљати, лутати

продол – долина, увала

просути – упропастити

прот – монах који се налази на челу управе на Светој Гори

пртина – разгажен снег, пут у снегу

пршњак – крзнени прслук

пук – војни одред

пуница – девојачка/супругина мајка; ташта

пуце – дугме за закопчавање или украс

пучина – народ

Р

работа – одређена активност, делатност

раздање – зора, свитање, раздањивање

раја – поданици неискламске вере

репутација – углед

рехаве – ретке, проређене

рогожина – простирка од сламе на којој се лежи, рогозина

рукосад – оно што је засађено руком

руњаво – длакаво

рушпа – врста старог новца; млетачки дукат

руштрити се – прштати

С

салаш – пољско имање изван села с кућом и помоћним објектима

сапи – коњска крста

сахан – метални тањир, послужавник на коме се доноси јело

сахат – сат

свабити – намамити, привући животиње
сватске даворије – сватовске песме
свион – свилен
свргнути – збацити, оборити, скинути; овде: бацити доле
сердар – војвода, старешина
сердар – војвода, старешина
сијерак – сирак, врста
синџир – ланац
синџир – оков; ланац
сјета – сета, осећање туге и жалости
сјетовати – саветовати
скерлет – скупочена тканина црвене боје
скерлетни бињиш – црвени огртач
скрушен – испуњен великим болом и јадам
скут – доњи део мушког капута, огртача, доњи део женске хаљине
„сомбре” – мрак
сплачина – помије; слаба храна
старосватити – узети неког за старог свата
стеона – бременита, која ће се ускоро отелити
стеривати – стерати, простирати, припремати постељу
стог – гомила пожњевеног жита, сламе, сена и сл.
стража – овде: контрола, надгледање
студен – леден
субаша – помоћник баше, поглавара
судија – власт
сужањ – роб, заточеник
сухач – млин, воденица коју покрећу коњи

Т

таинџија – снабдевач
таламбас – врста бубња
тежак – сељак
тепелук – део старе женске ношње, мала капа украшена дукатима, бисерима и златом
терзија – кројач
тимар – пољско добро, сеоски, феудални посед у Турској царевини
тимарити – четкати
тобоже – кобајаги
токе – металне или сребрне плоче и дугмета, служе као украс, некада и за заштиту груди у биткама
„томбе” – гроб
трућање – причање којештарија, бесмислица
тући се – ударати се

Ћ

ћесар – цар, овде: аустроугарски владар

ћитап – ћитаб, књига која садржи верске догме муслиманске религије и муслиманске правне норме
ћуприја – мост

У

убој – повреда, рана
убошки – сиромашки
узалушати – послушати
узе – конопци, везе
узићи – попети се, успети се
узмаћи – устукнути, померити се од нечега
узо – врста грчке ракије
уљаник – пчелињак
уморити – убити
ункаш – предњи део седла
урок – поглед или поступак који, по народном веровању, може на некога да навуче несрећу, зло, проклетство
урокљив – онај који има магијску моћ да другог урекне
утолити – смирити

Ф

фес – капа од црвене чохе
фишек – оно у чему се чувао барут за пуњење пиштоља
флота – сви бродови неке војске
фукара – сиротиња; неваљалац

Х

хан – успутно преноћиште, успутна гостионица
ханџар – нож савијеног облика, ношен у корицама за појасом
хар – коњушница; штала
харач – порез од поданика
хација – онај који посећује свете места из религиозних разлога; ходочасник
хитлен – брз
хотијаше (од: хотети) – хтети
хоџа – свештеник у исламској вери

Ц

цар – овде: руски цар
целивати – пољубити
циник – особа која све посматра иронично

Ч

чардак – двораци, кула; горњи спрат куће
чаршија – главни део града где су трговачке радње

чибук – мала цев начињена од дрвета у коју се ставља
цигара или цигарета, лула

чокоће – чокот, струк винове лозе

чоха – врста меке вунене хаљине

чултан – тканина којом се прекрива коњ

чупавац – врста постељног покривача, вуненог
ћилима, јастука и сл.

Џ

џебана – муниција

Ш

шалваре – дугачке широке женске панталоне

шамдуд – врста дуда пореклом из Шама у Сирији

шамија – танка марама разних боја којом жене
повезују главу, повезача

шестопер – шестоперац, врста буздована са шест пера
(избочина)

шија – врат

шиљеже – јагње старо годину дана

шимшир – украсно зимзелено дрво

шпаг – џеп

шура – женин брат